

9.

GYÖKEREK ÉS LOMBOK

Erdészportrék

GYÖKEREK ÉS LOMBOK

Erdészportrék

Szerkesztette: Pápai Gábor

Gyökerek és lombok
Erdészportrék

OEE Könyvtár
Áll.Ell. 2021

Országos Erdészeti Egyesület Wagner Károly Erdészeti Szakkönyvtár	
Leltári szám:	1108/2021- ⁶
Csoport szám:	1
Raktári jelzet:	Bede A. indoktalan

Az első kötetben megjelent portrék

Boross György (1896–1993)	Madas András (1917–2009)
Nagy Imre (1905–1994)	Majer Antal (1920–1995)
Kató Pál (1904–1998)	Horváth László (1926–2000)
Szűcs Ferenc (1905–2000)	Homolya József (1932–1996)
Kollwentz Ödön (1912–2008)	Vargha Domokos (1922–2002)

A második kötetben megjelent portrék

Bezzegh László (1917–1990)	Csizmadia József (1902–1992)
Dévényi Antal (1910–1994)	Gál István (1916–2002)
Abonyi István (1913–2005)	Kádár Zsombor (1923–2007)
Roller Kálmán (1913–2004)	Fila József (1918–1991)
Wisnovszky Károly (1928–2009)	Csutkai Jenő (1916–2002)

A harmadik kötetben megjelent portrék

Kossow G. József (1904–1998)	Zólyomi Bálint (1908–1997)
Pál János (1920–1999)	Herpay Imre (1924–2007)
Retkes László (1915–2003)	Szedzerjey Ákos (1911–1991)
Wentzely Dénes (1929–2013)	Pankotai Gábor (1914–1997)
Hibbey Albert (1917–2004)	Riedl Gyula (1914–2005)

A negyedik kötetben megjelent portrék

Szász Tibor (1923–)	Lády Géza (1899–1994)
Hunyadi József (1904–1993)	Perlaki Ferenc (1921–)
Sziklai Oszkár (1924–1998)	Szilágyi József (1924–2009)
Jereb Ottó (1922–)	Buda Ernő (1921–2005)

Az ötödik kötetben megjelent portrék

Tóth Béla (1921–)	Szodfridt István (1930–2011)
Vicze Ernő (1926–2009)	Firbás Oszkár (1923–)
Bencze Lajos (1912–2007)	Grátzer Miklós (1934–)
Rózsa József (1936–)	Rakonczay Zoltán (1929–)

A hatodik kötetben megjelent portrék

Simonfy Ákos (1867–1962)	Tompa Károly (1923–2002)
Petz Ádám (1936–)	Marjai Zoltán (1928–2004)
Bujdosó Alpár (1935–)	Jakabffy Ernő (1926–2003)
Kondor Antal (1922–2013)	Szemerédy Miklós (1931–)
Bulin István (1926–2005)	Gálos István (1935–2013)

A hetedik kötetben megjelent portrék

Fröhlich András (1936–)	Pechtol István (1918–2003)
Futó Elemér (1939–2010)	Katrin Béla (1930–)
Jablánczy Sándor (1908–1999)	Solymos Rezső (1929–)
Hódi István (1922–)	Mészáros Károly (1934–)
Répászky Miklós (1938–)	Hábel György (1922–)

A nyolcadik kötetben megjelent portrék

Király Lajos (1894–1970)	Ván László (1923–)
Draskóczi József (1912–2005)	Kondor Endre (1938–)
Csanádi Etele (1931–)	Jacsman János (1936–)
Adamovich László (1921–)	Nagy László (1934–)
Andor József (1930–2012)	Apt Kamill (1937–)

Sorozatgazda az Országos Erdészeti Egyesület

A mű megjelenését a STIHL Kft. támogatta

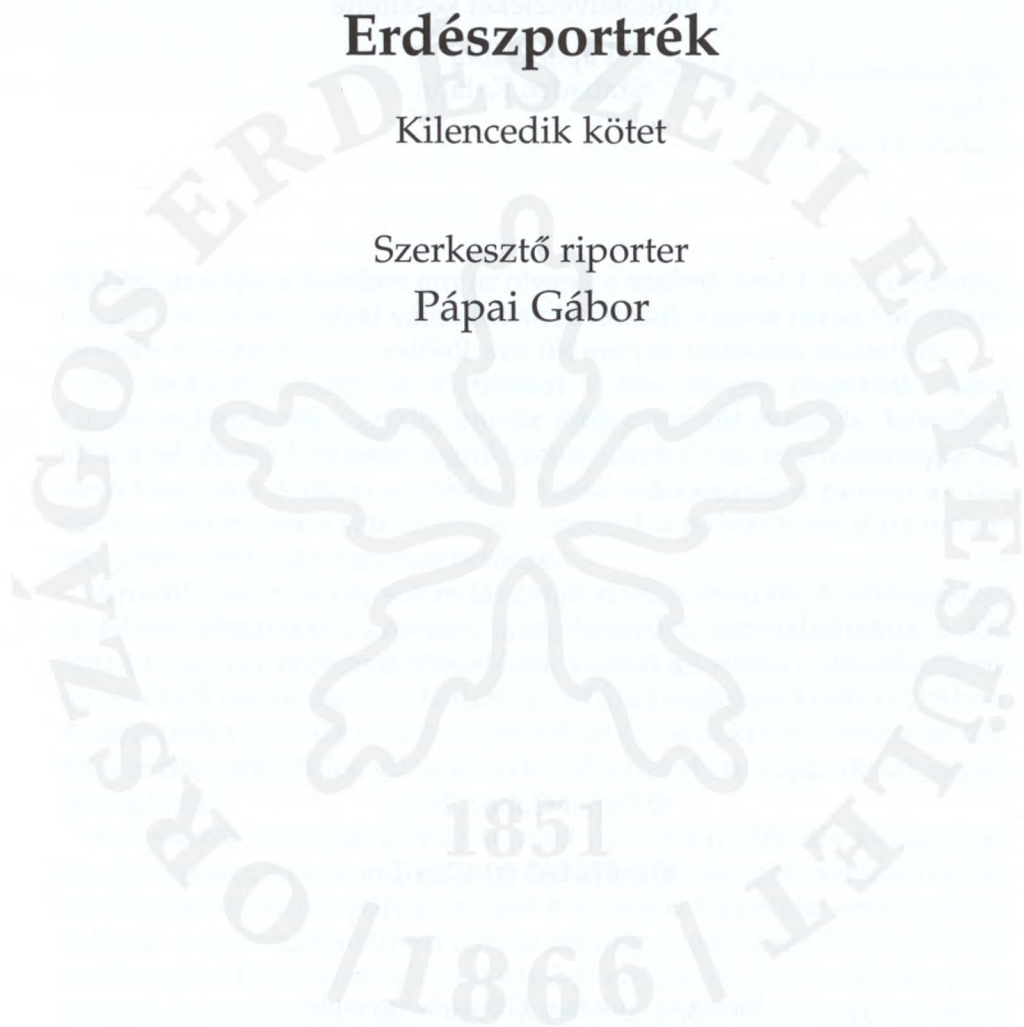
Gyökerek és lombok

Erdészportrék

Kilencedik kötet

Szerkesztő riporter

Pápai Gábor

A szerkesztő munkatársa
Szabados Katalin

A videofelvételeket készítette

Pápai Gábor
Szabados Katalin

© Pápai Gábor, 2014

ÖISBN 963 00 6716 1

Kiadja az Országos Erdészeti Egyesület
Felelős kiadó Zambó Péter, az OEE elnöke
A fedél Szakács Éva festményének felhasználásával
Balog Zoltán munkája
Nyomdai előkészítés és tipográfia P. Szabados Katalin
Megjelent 31,7 (A/5) ív terjedelemben

Az olvasóhoz

„Emlékek nélkül nemzetünk híre
csak árnyék.”

Vörösmarty Mihály

A kötet, amelyet a kezében tart az olvasó, a múltról szól. Olyan emberekről, akik az erdészpályát választották hivatásul, s noha néhányan többé-kevésbé elsodródtak az erdőtől, szívük mélyén erdészek maradtak.

A gondolatot, hogy az életutakat videoszalagra rögzítsük, Bánó László erdőmérnök sugallta immár több mint két évtizede. Köszönet illeti a felvételek kezdetén segítő Szentendrey Géza, és a mindvégig kitartó Szabados Katalin munkáját. Azóta sokasodnak a polcon az önkéntes vallomások a szülőföldről, a hazáról, a pályáról, az alma materről. Több mint száz van már belőlük.

A munka kezdete óta sokan távoztak az élők sorából. A videoszalagra felvett életutakból azonban mozaikszerűen összeállíthatjuk a XX. század magyar erdészettörténetének azokat az emberi vonatkozásait, amelyekről nemigen olvashatunk az eddig megjelent kiadványokban. A szereplők vallomása olyan részletekkel egészíti ki a tudományos történelemírás alkotóelemeit, amelyek kötőanyagként rögzítik azt egységes egészzé.

A *Gyökerek és lombok* életrajzsorozat az embert állította középpontba. Az embert, aki az individuum belső rezdüléseinek feltárásával teszi teljessé az erdészpályán töltött évtizedek alakította szakmatörténelmet. A múlt tudományos leírása mindig a tényszerű bizonyítékokra támaszkodó események láncolatából építkezik. Ám a valóság részleteiből írt történelmet az ember, a közösség tetteinek sorozata alkotja, sokszor figyelmen kívül hagyva a szereplők döntésének lelkiismereti okait.

A huszadik század vidéki életének egy sajátos szeletét mutatja be a riportalany. Megtudhatjuk, hogyan lett a létfenntartás keserveit átélő gyermekből a második magyar hadsereg – doni poklot megjárt – kato-

nája, a mindezt túlélni akarás magyar Svejke. Erdészéletének sajátos figurája, aki bohém férfiassága ellenére – a gyengébb nemen kívül – csak a szakmáját szerette jobban.

Van olyan történelmi szituáció, amelyet csak egyenes derékkel lehet megélni. Becsületet, tisztességet próbáló idők jártak az elmúlt évszázad negyvenes éveinek végén. A viszonyulást a felekezeti középiskolákban kapott nevelés iránytűje szabta meg. Ezt a szemléletet adta át későbbi tanítványainak.

A paraszti sorból mindenáron kitörni akaró sorsról olvashatunk e vallomásban. Az ehhez vezető makacs útkeresés bizonytalanságát enyhítette az a hit, hogy egy főnök mindent el tud intézni, különösen akkor, amikor az önbizalom is fogyóban van. Szakmaszeretete azonban mindig átsegítette életének nehéz időszakain.

Az ősi szokásrend tiszteletéből adódó helyzetből csak tanulással lehet kitörni. A tudás lépcsőin felkapaszkodva úgy élni, végezni a vállalt beosztásokkal járó feladatokat, hogy egy percre se felejtsük a múltat. Ha így élünk, erős jellemmel felvértezve könnyebben viseljük el a magánéletben a sors kegyetlen csapásait.

Sokan irigyelhetik a csendes, szerény, a nyugati végeken szűkebb pátriájához mindvégig ragaszkodó kollégát. Tudta, hogy a kutatói tevékenység nyújtotta biztonsággal kevésbé van kitéve a mindennapos zaklatásoknak. Az, hogy ebben való hitében csalatkoznia kellett, már nem az ő bűne, hanem „a koré, mely szülte őt.”

Meggyőző példa arról, hogy nem kellett katonának lenni a szovjet „malenkij robot” borzalmainak átéléséhez és hogy milyen nagy szükség van a természetismeret életmentő fontosságának és Tükhé istennő gondoskodásának felismerésére. Szakmai elhivatottságának komoly kihívást jelentett a kopárfásításban és a cellulóznyár-programban való aktív részvétel.

Soha jobb gyermekkort, jelzi beszélgetőtársunk. És igaza van. Olyan miliővel ismerteti meg az olvasót, melyből rekonstruálhatjuk a második világhézag előtti kisebbségi és erdőtulajdonosi viszonyokat. De bepillanthatunk a soproni diákélet felhőtlen, ám olykor mégis gondokkal teli napjaiba is.

Neve összeforrott a huszadik század magyar erdőgazdálkodásával. Pedig nem tett mást, „csak” – mint vezető – járta, figyelte az erdőt, a természetes folyamatokat, majd levonta a szükséges szakmai tanulsá-

gokat. Rendkívül fogékony volt az újra. Legendás emberségét és szakmaszeretetét munkatársai ismerték igazán.

Közel évszázados visszatekintéssel csak a leghatározottabb jellemek tudnak úgy emlékezni, hogy mondandójukat nem befolyásolja a feletük elmúlt idő. Emlékezéseikkor az igazán fájó múlt és a múló idő csak fokozza vallomásuk hitelességét. Akkor is, ha az ezt bizonyító relikviákat nem citáljuk.

Tanulságos életutat olvashatunk. A székely góbé elérte, hogy népére kényszerített új hazájában a román halászat első embere legyen. Nemzetközi elismertségének ellenére, mint magyart, szép lassan az erdészet, vadászat területére sodorta a hatalom. Szegényebbek lennénk szakirodalmi munkássága nélkül.

Csínján kell tehát bánnunk a résztvevők sommás megítélésével egy-egy esemény kapcsán. A minősítő jelzőkkel különösképpen. Az események miértje és hogyanja, az ember döntését meghatározó motiváció ismerete nélkül könnyen helytelen útra tévelyedhetünk. A kötet az emberről szól. A mindenkori emlékezők főként magukról beszélnek. Nézze el ezért a kedves Olvasó a szereplőknek az olykor hangsúlyos egyes szám első személyt. Próbálja meg a lehetetlent, és tegyen úgy olvasás közben, mintha a szereplők életét élné. Így elkerülhető az igazságtalan kritika és az olvasmányélmény is bensőségesebb lehet.

Minden bizonnal tárgyi tévedés is becsúszhatott a fakuló emlékezetbe és a szerkesztő munkájába. Ne tulajdonítsunk mindennek túlzott jelentőséget! Az embert nézzük, a tisztesség és a tisztességtelenség mérlegének nyelvét. Ha ezt kellő tanulsággal felismerjük a sorok között, néha megállva, saját emlékeinken merengve, nem volt hiábavaló a kötet megjelenésén fáradozók munkája.

Budapest, 2013. november 4.

A szerkesztő

Bozsik Pál

(1920–2009)

Régen készülődök, hogy elmondjam nehéz, de szép és kalandos életem.

Iparkodnom kell, mert már nyolcvanhárom éves vagyok, és érzem, hogy a szervezetem napról napra gyengül. Nem gondoltam 1928-ban, amikor édesapámmal Gyöngyösről a szanatórium építéséhez fuvaroztuk a téglát, hogy egyszer még ebben az intézményben engem is gyógyítani fognak.

Szeretném érzékeltetni, hogy az ember – bármely nehézségek közepe tette erős akaráttal, szorgalommal és kitartással, józan gondolkodással – ember tud maradni. Ezenkívül a Mátra szerelmeseként – mert az egész életemet erdészként és fővadászként a Mátra erdeiben éltem le – minden négyzetméterét sokszor bejártam, minden szikláját megmásztam, és úgy ismerem, mint a saját testemet.

Sok szép fiatal erdőt telepítettem, amire méltán vagyok büszke. Vadászataim során annyi szép vadászélményt szereztem, amennyi csak egy öreg vadászszívbe befér. Kívánom minden embernek, hogy ilyen szép és gazdag életük legyen, mint nekem volt eddig.

1920. október 3-án születtem Benepusztán, ami 1926 után Mátrafüred lett. Édesapám, Bozsik István 1881-ben, édesanyám, Bodnár Mária 1892-ben született. Anyai nagyapám, Bodnár Mihály főerdész volt.

Édesapám 1908-ban nősült. Az első gyerek, István 1909-ben született. A második, Anna 1911-ben született. Vérhasban 1923-ban meghalt. A harmadik, György 1913-ban látta meg a napvilágot. A negyedik, Berta Rozália 1915-ben jött a világra. Erzsébet és Piroska 1917-ben szülés után meghaltak.

Itt szünet következik, mert édesapám 1914-ben bevonult katonának Beregszászra, majd az I. világháború kitörése nyarán Bécsbe került, és a

II. század 60. gyalogezrednél szolgált, és végigharcolta az egész I. világháborút. Volt: Bácskában, Bánatban, Hercegovinában, megjárta az olasz frontot és Isonzót, Veronában esett fogságba és 1919-ben került haza.

A gyermekek sorában engem követett Bertalan, aki 1922-ben született. Mária 1923-ban, Veronika 1925-ben, Ferenc és Mátyás 1927-ben született, Piroska 1929-ben, Imre 1930-ban, Józsi 1931-ben születés után meghalt, végül Zsuzsa 1932-ben zárta a sort.

Mai szemmel hihetetlen a sor.

Amikor édesapám hazaérkezett, borzasztó szegénységet talált, mert a háború és az ezt követő Trianon tönkretette az országot. A román csapatok mindent kiraboltak és mindent elvittek, ami mozdítható volt. Ilyen körülmények között kellett szegény szüleimnek újrakezdeni az életet, nem beszélve arról, hogy ebben a szegénységben majd minden évben született egy gyerek.

Én mint kisgyerek, az 1925-ös és az 1926-os évekre már visszaemlékszem.

1925. június tájékán avatták a Kékestetőn az úgynevezett Vass kilátót, ami ugyan fából volt, de Vass József, akkori pénzügyminiszter nevére keresztelték, és azon a bizonyos június napon tartották a ceremóniát a Kékestetőn. Mint ilyen fontos napra, nagy volt az előkészület. Volt az akkor még Benepusztán egy idősebb hölgy, úgy hívták, hogy Busászkinné, akinek kifőzdéje volt, és ő is készült a nagy eseményre, több katlanházzal, virslivel, zsömlével, kiflivel, borral és sörrel, ezért édesapámat fogadta meg két szekérral az áruk kiszállításához. Én is nagyon készültem az ünnepélyre, mert édesapám felbízott, hogy engem is elvisz magával. Édesanyám szépen felöltöztetett, és én is mellette feszítettem a bakon. Mátraházán az úgynevezett kaparó rét mellett lepakoltuk a katlanházakat, krumplit, húst, kenyeret, az asszonyok hozzáláttak a főzéshez, mi pedig az egyik szekérral, négy ló vonatásával elindultunk a Kékestető felé. Abban az időben még nem vezetett műút a Kékesre, így csak úttalan utakon kanyarogtunk felfelé. A Mátra az idő tájt még teljes ősállapotban volt. A Kékes oldal teljes tündéerkert volt, mindenféle derékig érő dús páfrányokkal, az erdő is teljesen ősállapotban volt 30 m hosszú, 1,5-2 méteres átmérőjű fákkal, úgyhogy még a napfény sem jutott be a lombok között. A levegő tele volt a virágok és a növények fűszeres illatával, igazi paradicsomi állapot volt, amit életemben először,

de utoljára láttam. Lehet, hogy engem a Mátra akkor jegyzett el, mint az erdők örök szerelmesét. Lassan felértünk a Kékestetőre, emlékeztem szerint az erdő tele volt ünneplő emberekkel, a levegőben egy kisebb repülőgép körözött, akkor láttam életemben először repülő. A tömeg hangosan éltette Vass József hajdani pénzügyminisztert. Közben megforralták a virslit és tormával szolgálták fel. Amikor már a csapolt sör is elfogyott, visszaindultunk a Kaparó réthez, ott már készen volt a pörkölt, főzték az asszonyok a sztrapacskát, és az emberek a fűben elheveredve falatoztak, ittak és énekeltek.

Emlékszem arra, hogy olyan szegénység volt, hogy a kukoricát csutkástól ledaráltuk, és édesanyám árpával keverve sütött belőle kenyeret. Olyan fekete és repedezett volt a kenyér, mint a szárazságtól cserepedett talaj.

Már abban az időben volt egy lovunk, egy tehenünk, kevéske rossz, hetedosztályú földünk. Édesapám összefogta a tehenet a lóval és úgy szántott. Ez volt a kezdet. Drága szüleim mindent megtettek, hogy a családot el tudják tartani. Gyöngyösi gazdáktól kis borjúkat vállaltak, úgynevezett harmadik borjáig, tehát akkor kellett visszaadni, amikor a harmadik borját megellette. Mivel nagy istállóink voltak és nagy városi legelők, ilyen borjúból 5-6 darabot vállaltunk. Így már nekünk, 3-4 éves gyerekeknek is jutott bőven munka. Minden gyereknek két borjút kellett tisztán tartania, igaz, hogy csak fejőszékről értük fel a hátukat, de akkor is tiszták voltak. A helyüket naponta ki kellett tisztítani, a trágyát kihordani, majd a levágott kukoricaszárat apróra összevágni és alomnak felhasználni. Ezenkívül szecskavágó géppel mindennap elegendő szecskát kellett vágni szalmából és kukoricaszárból.

Ezekbe a munkákba szívesen besegítettek a szomszéd fiúk és lányok, akiknek nem volt odahaza jószáguk. Miután pedig elvégeztük a munkát, nyogokat játszottunk, sőt sokszor még éjjel is nálunk háltak.

Ebben a korban még nem voltunk számítóak.

Egyszer nagyon megörültem, amikor édesapám azt mondta egy este, Palika, úgy készülj, hogy holnap reggel jössz velünk, megyünk a vályús kúthoz téli takarmányt gyűjteni, és te is jössz velünk tanyaőrnek. Úgy megörültem, hogy egész éjjel nem tudtam aludni. Reggel apámék felpakoltak a kocsira, vittük a bográcsot és a főznilalót, még élő csirkéket is, elbúcsúztam édesanyámtól, apám lelkére kötötte indu-

láskor, hogy nagyon vigyázzatok Palikára, nehogy valami baja essék!

Úttalan utakon mentünk dél felé, míg kiértünk a vályús kúthoz. Ott, ahol letáboroztunk, állt egy kis vadászház, nagy tölgyfákkal körülölelve. A ház mellett egy gyönyörű, bő vizű forrás volt, és mi a forrás mellett vertünk tanyát. Elsősorban is négy oszlopra zöld faágakat raktak, arra jó vastagon lekaszált fűvet és ponyvát raktak fel, és abba rakták az egész heti ételmet, nekem az volt a feladat, hogy őrizzem a tanyát. Édesapám és a két bátyám egész nap kaszáltak, és későbben, amikor már megszáradt a fű, összegyűjtötték és szép nagy boglyába rakták. A fekvőhelyre jó illatos szénát hordtak, és abban aludtunk. Édesapám délután hamarabb bejött, és hozzáfogott főzni, a főzésnél már én is segédkeztem. Amikor már a nap lemenőben volt, készen volt vacsora, közben megjöttek a bátyáim, fáradtan az egész napi munka után. Hozzáláttunk a vacsorához, és jóízűen fogyasztottuk el az ízletes bográcsban főtt ételt. Vacsora után azonnal nyugovóra tértünk a jó illatú erdei szénában, a két bátyám között hamar elaludtam, és reggel, amikor virradt, kakukkszóra, madáracsicsérgésre ébredtünk, a jó hideg forrásvízben megmosakodtunk.

Ezek a feledhetetlen gyönyörű napok a szívembe vésődtek, és még a mai napig is úgy emlékszem erre vissza, mint az életem legszebb és legkedvesebb napjaira.

Az első napok szépen teltek, mert amikor egyedül voltam, lekötöttem magam a körülöttem lévő természeti csodákkal, a madarakkal, mókusokkal. A színes lepkék és szitakötők színes forgataga teljesen elbűvölt.

A hét vége felé azonban elfogott a honvágy, nagyon hiányzott nekem az aranyszívű édesanyám! Ezért elhatároztam, hogy megszökök, és az egyik délután az elgondolást tett követte, hát megszöktem. Spekuláltam, hogy merre is induljak, hogy hazaérjek. Ezért úgy gondoltam, hogy arra megyek, amerre a víz folyik, és hogyha a víz folyásán megyek, hazatalálok édesanyámhoz. El is indultam bukdácsolva a nagy fűben, kövek között sokszor elestem, úgy emlékszem vissza, de nem sírtam, szorgalmasan követtem a víznek a folyását. Már jó messze elbarangoltam, amikor azt vettem észre, hogy lemegy a nap, és kezd sötétedni, akkor megijedtem, megálltam és hallgatóztam. Egyszer csak innen is, onnan is kiabálást hallok: Palika te! Palika te! Akkor kezdtem a hang irányába menni, kiabáltam én is, de még az én hangom vékony volt és nem hallatszott messze. Nem tudtam, hogy mennyi idő telhetett

el, amíg a bátyáim rám találtak, ölbe kaptak, összevissza csókoltak és visszavittek a tanyára. Édesapám nem vert el, de nagyon megszidott, és én akkor sírva fakadtam, hogy nem akartam én megszökni, csak édesanyámat akartam látni, aki nagyon hiányzott. Amikor hazaérkeztünk és elmondták édesanyámnak, hogy megszöktem, édesanyám leemelt a szekérről, szívére szorított, és elkezdtem hangosan zokogni.

Szép történet, amolyan erdei emberek története.

Az istállók elég magasak voltak, és mi a jószágok fölé úgynevezett ringó ágyat építettünk. Az úgy történt, hogy a gerendákba bevettünk négy erős szeget, a szegre erős sodronydrótokat kötöztünk, a drótra 2 darab 3 méteres erős fát, és erre deszkákat, a deszkára szénát, valamint szalmát raktunk, erre pokrócot, és ez volt a hálószobánk, ahol nagyon jól éreztük magunkat. Néha azonban megtörtént, hogy a nagy gyerektehertől éjjel leszakadt a ringó ágy, mi pedig lepotyogtunk a tehenek közé.

A családban mindenki dolgozott, István Abasárra került hentesinasnak, Gyurinak már két lóval és kocsival kellett fuvarozni.

Mi is szépen növekedtünk. Nyáron, amikor iskolaszünet volt, füvet kaszáltunk, szénát gyűjtöttünk, kapáltunk, tehenet őriztünk. A legkisebb gyerekeknek is volt beosztása. Édesapám az erdészettől bérelt erdei réteket, ezeket kaszáltuk, és szénát gyűjtöttünk a téli etetéshez.

Az 1930-as évek után nagyon szépen gyarapodtunk, földeket is vásároltunk. Már 6 lovunk volt, így már nekem is jutott két ló. Édesapám elvállalta Mátrafüreden a szeméthordást és a villasoron az utak öntözését, amit nekem kellett elvégezni.

Ezek szerint ez már akkor is jó üzlet volt.

Ez úgy történt, hogy rendes parasztkocsival mentem, egy nagy csengővel csengettem, mire a cseléd lányok kihozták a konyhaszemetet és felöntötték a kocsira. Akkoriban, a '30-as években még nem voltak műanyagok, így csak zöldség hulladék volt, amit a saját földünkre szállítottunk, és miután összerohadt, a földjeink trágyázására használtuk fel. Délután pedig vizes lajtjal öntöztem az üdülőtelep utcáit. Amennyiben esős idő volt és nem kellett locsolni, a lovakat kicsaptam a közeli rétekre legelni, én pedig elmentem az akkori cukrászhoz, Horváth bácsihoz a

fagyaltkészítésnél segédkezni. Nagyon nagy volt akkor az idegenforgalom, sok fagyit kellett előállítani hagyományos módon, és a rendeléseket a villákhoz kihordani. Ezt szerettem csinálni, mert busás borraivalókat kaptam. A másik ok, amiért nagyon szerettem a cukrászdában tevékenykedni, hogy ott dolgozott két nagyon szép szombathelyi kisasszony, Éva és Janka. Bennem – mint süldő gyerekben – akkor kezdett ébredezni a nem vágy. Az is nagy boldogság volt számomra, hogyha véletlenül, készenkarva hozzájuk érhettem, egyébként ők is szerettek, és nagyon kedvesek voltak hozzám. Horváth bácsi is nagyon szeretett, mert szorgalmas és alkalmazkodó gyermek voltam. Éppen ezért olyan javaslatot tett, menjek el hozzá cukrászinak. Már akkor éreztem, hogy ez nagyon nehéz dolog lesz, ugyanis édesanyámmal könnyen megegyeztem, de édesapámnak nem mertem szólni, ezért egyszerűen csak leléptem. Édesanyám aláírta a szerződést és felvettem a munkát. Nagyon kellemetlen volt, mert apámnak kellett átvenni a munkámat, és naponta többször hajtott el a cukrászda előtt. Én ilyenkor mindig bújtam előle, hogy ne legyen látható. Félttem, hogy bejön a cukrászdába és botrányt csinál. De nem jött be. Szombaton este haza kellett menni alsóneműt és zoknit cserélni, mert nadrágom csak az az egy volt, ami rajtam volt. A házba nem mertem bemenni, így a szénapadláson feküdtem le, hiszen nyáron a testvéreim is ott aludtak. Gondoltam, hogy majd korán kelek és valamelyik testvérem leküldöm, és hoz fel tiszta fehérneműt, és megyek vissza a munkahelyemre. De elszámítottam magam. Ugyanis még alig kezdett derengeni, amikor szénazörgést hallottam. Eléggé éberem aludtam. Kinyitottam a szemem, és azt láttam, hogy apám közeledik felénk, kezében egy jókora, testes husánggal. Annyi időm még volt, hogy hasra forduljak, de akkor már zuhogott is a verés, és közben mondta a szidalmakat, hogy én milyen csavargó, csirkefogó és léha kölyök vagyok, hogy ilyen mihaszna munkát akarok folytatni. Amikor már kidühöngte magát és elfáradt a verésben, összekapta a ruhámat, valamint a szandálomat, hóna alá csapta és otthagyt. Ezzel befejeződött a cukrászinasság, azonban nem szakadt meg a kapcsolat a lányokkal és Horváth bácsival.

Így jár, akinél első a szerelem.

Megint elmúlt egy nyár, és télen már rendesen jártam két lóval, kocsival, fát és egyebeket fuvaroztunk. Akkoriban még nagy telek és nagy havak voltak, de minden nap dolgozni kellett. Télen az üdülőhelyen és az

Egri Útfenntartó Vállalatnál nem volt munka, így ilyenkor faszállítással foglalkoztunk. Ez úgy ment, hogy ősszel, október és november hónapokban a városi erdön lábon árverezték el az élő fákat. Ez szintén úgy ment, hogy nyáron a városi erdőben napszámos emberek erdész vezetésével úgynevezett nyilasokat jelöltek ki. Ami azt jelentette, hogy vastagságtól függően 15-20 darab élőfát számmal jelöltek meg, és azt elárverezték. Az árverés késő ősszel volt, mert akkor már kiforrott az újbor, és az árverező emberek felöntötték a garatra, és jól felverték az árakat.

A környező falvakból, Gyöngyössolymosról, Gyöngyösről, Abasárról, Visontáról, valamint Halmajról összeverődött falusi emberek megvették az élő fát az erdön, de a letermeléshez és a leszállításhoz már nem volt megfelelő felszerelésük. A gyenge alföldi kocsik és lovak erre nem voltak alkalmasak, az erdön nem bírták a munkát. Ezért minket, mátrafüredi fuvarosokat fogadtak meg, mert erős lovakkal és kocsikkal voltunk felszerelve, és a fakitermeléshez is nagyon érttünk. A fákat 8-10 méter hosszúságban, szálban kellett leszállítani, mert a parasztok szőlőkarót, gerendát és egyéb szerszámfát készítettek belőle. Tehát abban az időben egész télen, novembertől áprilिसzálát szállítottunk.

No lám, a hosszúszálfás közelítés sem a hatvanas-hetvenes évek találmánya.

Igen kemény munka volt ez, reggel már négy órakor ébresztő, lovak megpucolása, etetés, itatás, besarkalás éles sarokkal, hogy a jégen meg ne csússzon a jószág. Reggel hat körül megérkeztek a tulajdonosok, hoztak bort, pálinkát, kolbászt, szalonnát és sajtot, idehaza a melegen megreggeliztünk és elindultunk az erdőbe.

Az erdőbe kérve gyorsan kidöntöttük a szálfákat, kívánt méretre vágtuk, és lóval a rakódóhelyre húztuk, majd felgörgettük a kocsira, utána az erdész leírta a cédulát, és a fuvarral elindultunk a kívánt faluba. Útközben a falusi kocsikkal és lovakkal sokat szenvedtünk, elakadtak, összetört a kocsijuk, megdőglött a lovuk, nem győztük őket az útból kirakni.

A Bene-völgyön akkor még nem voltak hidak. A patakok három helyen szelték át az utat, és úgy fel voltak fagyva, hogy a lovaknak hasig ért a jeges víz, ebben a falusi kocsik elakadtak, nem győztük őket kivontatni. Akármilyen korán indultunk reggel, mindig alkonyat körül értünk Visontára. A lerakódás csak percekig tartott. A falusi emberek, főleg a visontaiak nagyon nyíltszívű és barátságos, kedves emberek voltak. A lovaknak abrakot és takarmányt adtak, nekünk pedig sütöt-

tek és főztek, szinte kis lagzit rendeztek, hideg bor és meleg bor, pin-celátogatás, minden volt. Ez így ment egész télen, minden nap. Csak akkor nem, amikor rendkívüli időjárás volt, nagyon kemény és nehéz munka volt ez, de megszálltuk és szerettük csinálni.

A munka szeretete manapság is példamutató lehetne.

Közben nőttek a gyerekek és szaporodott a loállomány. Amikor a 12 évet elérte a gyerek, kimaradt az iskolából, megkapta a két lovat és a kocsit, így avval mindennap dolgozni kellett. Édesapám leszerződött az Egri Utépítő Vállalathoz, és tavasztól késő őszig 3-4 fogattal dolgoztunk. Amennyiben messze volt a munkahely, nem jártunk haza, hanem egész héten kint háltunk, a lovakat éjjel legeltettük és csak szombaton este értünk haza. Vasárnap délelőtt kötelező leventefoglalkozás volt, majd szentmisére kellett menni. Délután szerszámkarbantartás és felkészülés a következő hétre. Édesanyám készített krumplit, babot, szárasztésztát, szalonnát, valamint kolbászt a tarisznyába. Ezeket főztük meg munka után bográcsban. Amikor este hazaértünk a munkából, a lovakat megabrakoltattuk, mi addig megvacsoráztunk. Vacsora után indulás ki a legelőre, mindig oda, ahol jó legelő volt, néha 5-6 kilométerre. A lovak már tudták, hogy az hol van, és odavittek bennünket. Mi pedig aludtunk a hátukon, mert annyira fáradtak voltunk. A lovakat este lebéklyóztuk, hogy ne menjenek el messzire, mi pedig leheveredtünk a gyepre, pokróccal betakaróztunk, és már aludtunk is.

Mint a cowboyfilmekben.

Igen, ez így volt. Éjfél után háromkor keltünk. Óránk sohasem volt, az időről csak a csillagok állásából tájékozódunk. Baj akkor volt, amikor borús volt az idő, de azért sohasem késtünk el a munkahelyről, mert hatkor pontosan munkakezdés volt, és ott kellett lenni.

Rend a lelke mindennek.

Most időben és térben visszamegyek a családi házhoz, hogy mi is történt ez alatt az idő alatt odahaza.

1933-ra már tizenhárman voltunk. Egyetlen 5x4-es szobánk mellett volt egy hatalmas, úgy 8x4 méteres konyha, amiben volt egy kemence és

egy kétajtós „flindofli”, vagyis füstölő, egy háromméteres lóca, egy kétméteres asztal, két vaságy, egy katonaláda és egy csikómasina. Volt egy kicsi kamra, olyan 5x2 méteres, és volt az épület két végében két nagy istálló, a lóistálló olyan 8x4 méteres lehetett, a tehénistálló pedig olyan 9x4 méteres, ezenkívül volt két kisebb helyiség, az egyik 3x5 méteres, a másik 3x3 méteres, ahol a terményt tartottuk. Ezen kívül István bátyánknak volt még egy 4x4 méteres hentesüzlete.

Ebben a házban élt 13 fő, a lányok a konyhán aludtak, édesapám és édesanyám a szobában. A fiúk a két istállóban. A konyhában egy ki-mustrált mosóteknőben aludtak a kisgyerekek, akik majd minden évben cserélődtek. Szegény jó édesanyám folyamatosan szoptatott, és varrta állandóan a sok rongyot a 11 gyerekre. Malacokat etetett, libát és kacsát tömött, teheneket fejt, néha öt-hatot is, dolgozott a nagy konyhakertben, kapált, gyomlált és öntözött.

Hihetetlen, és mélységes tisztelet.

Még ezek mellett Pista bátyámnak is besegített a hentesüzletben, kiszolgált. Zsírt sütött nagy üstökben. Szappant főzött. Nevelte a 11 gyereket. Mindennap 13 emberre kellett főzni, és hetente 6-7 kenyeret sütni. Mindezt még felsorolni is sok, nemhogy megcsinálni. Szegénykének még arra is jutott ideje, hogy a kicsiknek lefekvés előtt mesét mondjon, és a nagyobbaknak megnézze a leckéjét. Pedig reggel mindig nagyon korán kellett kelnie 3-4 tehenet megfejni, utána a hentesüzletben kiszolgálni. Tudni kell ugyanis, hogy Pálosvörösmart község lakóinak kilencven százaléka kőműves volt, akik korán reggel – mielőtt 150–200 kerékpárral munkába indultak Gyöngyösre – itt vásároltak.

A Mátrában akkor épült a Kékes Szálló, a Honvéd Üdülő és a Galya Nagyszálló. A sok kőműves mind nálunk vásárolta a napi hentesárut. Rengeteg friss töpörtyű, szalonna és disznósajt fogyott, amit zömében mind ő szolgált ki.

Nem is csoda hát, hogy idő előtt tönkrement, főleg a lábai a sok szüléstől nagyon csúnya visszerek voltak, súlyos cukorbetegségben szenvedett, saját magát inzulinozta. Nagy szerencse, hogy akkorra a kislányok is felserdültek, hamar beletanultak a házimunkába, és sokat segítettek neki. Később, amikor már a betegsége hatványozódott, Budapesten, a Zsidó kórházban próbálta magát gyógyíttatni, sajnos nem sok eredménnyel.

Tisztelet, tisztelet, tisztelet.

Most egy kicsit vissza kell kanyarodnom a boldog gyermekkoromhoz. Ez azért fontos, mert később összefüggésben lesz a felnőtt életem folytatásával.

Kezdeném onnan, hogy kicsi koromban édesapámnak a liblingje voltam. Hogyha csak tehette, mindig vitt magával, de nem kényeztetett el, cukrot vagy csokit nem nagyon veszegetett nekem. Hogyha Gyöngyösre ment, mindig magával vitt kocsit őrizni, ahol néha-néha egy-egy sóspercet vagy sós kiflit vett nekem, és én annak is nagyon örültem. Egy esetben, amikor a régi városháza előtt álltunk, ő bent intézte a hivatalos ügyeit, én a kocsira vigyáztam úgy, ahogyan egy ötéves gyerek vigyázhat. Egyszer édesapám a kocsival tiltott helyen állt. Odajött egy rendőr és afelől érdeklődött, hogy hol van édesapám. Mondtam neki, hogy bent van a házban. A rendőr megvárta, és tudatta velem, hogy tiltott helyen állt meg, és kérdőre vonta apámat, hogy hol van a kocsitáblája, amit akkori szabályok szerint – mivel balra hajts és jobbra előzz volt – a törvény jobb oldalán szabályozta. Azután a rendőr újra kérdezte: mondja, hol a kocsitáblája? Mire apám azt felelte, hogy a másik oldalon, a rendőr átment a másik oldalra, de ott sem találta, és újra feltette a kérdést: hol a kocsitáblája? Megmondtam már, hogy a másik oldalon, amelyik odahaza van. Erre a rendőr, hallja, ne vicceljen velem, mert elveszem a lovát. Erre apám azt mondta a rendőrnek: adj Isten egészségére, fiam, legalább lesz egy rendőr velem.

De azért nem jelentette fel.

Egy másik eset – ez is ekkortájt történt –, apám és édesanyám Gyöngyösre indultak lovas kocsival. Én ott toporogtam a kocsikörül, de apám határozottan elutasított, és azt mondta, hogy ma nem mehetek velük! Én ezt duzzogva fogadtam, és amikor elindult a kocsikör, biztonságos távolságból követtem. Apám többször leugrott a kocsiról, és ostorral a kezében közeledett felém, és akkor én, ahogy a lábam bírta, futottam visszafelé, de amikor ő visszament a kocsikörhöz, én megint messziről követtem. Közben jött egy éles kanyar, amit nem láttam be, így amikor a kocsikör a kanyarban eltűnt, hallottam, hogy a ráfos kocsikör a kavicsos úton már elég messze zörög. Kiléptem a kanyarból, de abban a pillanatban előugrott apám a bokorból. A távolság igen kicsi volt közöttünk, így meg sem kíséreltem az elfutást. A kemény szíjostorral úgy

összeverte a lábam szárát, hogy fájdalmamban elvettem magam az út közepén, és amikor észhez tértem, ordítva szaladtam hazafelé.

Máskor, hogyha azt mondta apám, hogy nem mehetek, soha többet nem próbálkoztam, és tudomásul vettem, amit mondott.

Ennyit a liblingről.

Apám az erdésztársadalommal nagyon jó viszonyban volt, ezért ha valami olyan munka volt, mint szántás, szénabehordás vagy trágyaelhordás, szívesen szóltak neki. Akkoriban a Szálas erdőben, az erdészházban Gyurinik László erdész, egy Kárpátaljáról, Szolyváról idekerült, nagyon ügyes és szorgalmas erdész lakott. Az erdészház körül lévő nagy kertből teljes paradicsomot csinált. A közelben lévő Szent Anna-tavat szépen rendbe tette, több halfajtával betelepítette, és csónakutakat létesített benne. Egyszer hozzájuk mentünk a gyümölcsökertbe szántani. A felesége, Gizike néni nagyon gyönyörű, sudár és tiszta, pedáns asszony volt. Körülötte minden ragyogott, ha valaki ránézett (fér-fira gondolok), nem tudott ellenállni, és ő ezt érezte és éreztette is. Persze ez a megállapítás 20 évvel később született meg bennem.

Az egyik május végi reggelen apám azzal költött fel, hogy ma mehetek vele a szálassi erdészházhoz, ahol nagyon szép kisleány is van, velem egyidős, és egész nap játszhatok vele. Úgy felvillanyozódtam, hogy örömben még a reggeli sem kellett.

Gyönyörű, tavaszi, pacsirtadalos reggel volt, amikor elindultunk. Ahogy az erdő széléhez értünk, egy igen meredek, köves és sziklás, rossz útra tértünk, ahol apám lerakott a kocsiról, és azt mondta, hogy szépen ballagjak a kocsu után, mert nagyon rossz az út, és le ne essek a földre. Ahogy szép lassan ballagtam a szekér után, egyszer csak látok egy kis madárkát, amelyik még repülni nem tudott. Kevés gondolkodás után lehajoltam, és megfogtam a kismadarat, beletettem a tenyereembe, és éreztem, hogy szegénykének mennyire dobogott a kis szíve. Közben hangosan mondtam neki, ne féljél tőlem, kismadárka, nem bánthatlak, mert én Bozsik Palika vagyok. Apám megvárta és a szekérré újra felülhettem, de a kismadarat rátettem egy szép leveles bokorra és elbúcsúztam tőle.

Nemsokára odaértünk az erdészházhoz, ahol már vártak bennünket. Megismerkedtem a kisleánnyal, Gizikével, aki azt sem tudta örömben, mit csináljon velem. Rengeteg sok játékra volt, és egy hálóban gyö-

nyörű, színes, nagy labdák, de találtam még hintát és kiskutyát is. Örömben megszedültem, nem tudtam, hogy melyik játékot válasszam, végül is először a hintánál kötöttünk ki. Jó széles hinta volt, úgyhogy egymás mellé ültünk, és Gizike néni lökött bennünket, majd finom mézes kenyeret kaptunk tízóráira. Laci bácsi elvitt bennünket a tóra csónakázni, később jó ebéd következett, utána labdázás, és egész estig hintáztunk.

Talán ez volt az életem legszebb, leggondatlanabb napja.

Közben apám végzett a munkájával, amikor el kellett búcsúzni, Gizike megélelt, és sírva mondta, hogy ne vigyék el tőlem Palikát!

Gondolom, te sem akartál hazamenni.

30 év múlva Gyurinik László lett a legjobb tanítómesterem, aki bevezetett és betanított az erdész mesterség minden csínja-bínjába.

De most újra visszatérek az 1935-ös évekhez. Nagyon sokat dolgoztunk és szépen gyarapodtunk. Apám összeszedett, vagyis megvásárolt egy csomó rossz, kősziklás parlagterületet a Sárhegyen és a Benehát szíján. Ezek olyan rossz, hetedosztályú földek voltak, hogy nagy része csak legelőnek felelt meg. Az egyik parlagban építettünk egy marhakarámot, mellette volt egy bővizű forrás, és nyáron ide telepítettük ki a marhákat. Ilyenkor a családból valaki mindig kint volt a jószágokkal. Ott, ahol jobb volt a talaj, azokat a részeket megfordítottuk és szőlővel, gyümölcsfával betelepítettük. Sajnos a művelés nem ment folyamatosan, csak akkor műveltük a földet és a szőlőt, amikor más munkánk nem volt, és ráértünk, vagy néha napszámossal dolgoztattuk, így a termés is csak olyan volt. Apám mindig úgy csinálta, hogy szerdán és csütörtökön napszámósokkal kaszáltatott, hogy vasárnapra megszáradjon, mert csak akkor voltunk szabadok, és ilyenkor az egész családnak gyűjteni kellett.

Manapság elgondolkoztató tempó.

Történt 1936-ban, hogy kb. egy hold területet szőlő alá fordítottunk. Tavasszal azonban apám nem kapott megfelelő fajta szőlőoltványt, ezért a fordítást zabos-bükkönnyel vetette be. Nagyon jó, esős tavasz jött, és akkorára nőtt a bükköny, mint az erdő. Apám ezt a hét közepén lekaszáltatta, és vasárnap az egész család gyűjteni ment, azt hiszem,

nyolcan voltunk. Reggel apám azt a javaslatot tette, hogy a takarmányt egyetlen nagy boglyába rakjuk be, mert jelenleg nincs idő hazafuvarozni. Elkezdődött a gyűjtés, apám rakta a boglyát, mi pedig hordtuk össze és adogattuk fel a boglyára, délutánra már olyan magas volt, hogy a boglya oldalába ablakokat kellett csinálni, és így egymásnak adogattuk, villáztunk fel. Estére már vagy nyolc méter magas volt. Amikor elvégeztünk, az volt a probléma, hogy apánk hogyan jön le a boglya tetejéről? A végén azt javasolta, hogy másfél méterenként szurkáljuk be a vasvillákat a boglyába. Alulról kezdve haladtunk felfelé. A legalsó vállára rááll a második, az is megtartja, akkor besúruk a következőt és így tovább, ő pedig majd így szépen le fog mászni. Igen ám, de kihagyta a számításból, hogy sima bőrtalpú bakancsban volt, ami a száraz takarmánytól üvegsimára csiszolódott, a villanyekek szintén. Amikor apánk rálépett a legfelső villanyélre, megcsúszott, és fejfelé lezuhant, de nemcsak ő, hanem az egész társaságot lesodorta. Nagyon megüthette magát, mert nem tudott felkelni, csak éktelenül káromkodott és szidott bennünket. Mi felugráltunk, de nagyon féltünk attól, hogyha felkel, agyonver bennünket. Elszaladtunk és a szemben lévő oldalról figyeltük, hogy fel tud-e kelni. Amikor láttuk, hogy feltápászkodik és a vasvillával hadonászik, otthagytuk a Sárhegyen, és hat kilométert szaladtunk hazáig.

Odahaza édesanyánknak elmondtuk a történeteket, és kértük, hogy nagyon gyorsan adjon nekünk enni, míg apánk haza nem ér. Gyorsan megvacsoráztunk és felmentünk a padlásra, és onnan figyeltük apánk érkezését és a hatást. Már elég későre járt, amikor hazavánszorgott. Hallgattuk, ahogy nagy káromkodás közepette elmondta édesanyának, hogy elszaladtunk, otthagytuk őt betegen. Mire édesanyánk azt mondta neki, hogy jól van ez neked, mert a gyerekeket elvadítottad magadtól. Szerencsére egy kis belső vérzéssel megúsza, mi pedig vagy két hétig kerültük a közelségét.

Persze történhetett volna másképp is a dolog.

Ez a másik eset ugyanebben a darab földben történt, két évvel később. Apám és Berci öcsém lókapáztak a fiatal szőlőben, mi pedig a másik darab szőlőben kapáltunk. Nagyon lejtős szőlő volt, és reggel úgy állított be bennünket a szőlő felső részébe, hogy fejfelé kapáltatott. Ezt avval magyarázta, hogy az esővíz úgyis lejtnek viszi a föl-

det, a kapával meg felfelé húzzuk. Tehát fejjel lefelé kapáltunk, mint a denevérek. Persze nagyon izzadtunk, és minden kapavágásnál káromkodtunk, és hogyha otthagytott bennünket, csak megfordultunk, előre mentünk, és rendesen kapáltunk. Délben elmentünk a farkasmályi völgybe a lovakat megitatni. Abban az időben mindennap siklórepülővel gyakoroltak a Pipishegyen levő repülőtéren. Gumikötéllal húzták ki, vagyis indították a repülőket. Valahogyan elveszítettek egy ilyen kihúzókötelet. Ez egy méteres gumikötél volt, vastag vászonnal behúzva, az egyik végén karika, a másik végén kampó. Megtaláltuk és elvittük magunkkal. Amikor apánk meglátta, felvillant a szeme, kezébe vette és nagyon megörült neki. Ez nagyon fajin lesz a lókapára, mondta csillogó szemmel. Délután aztán már evvel a kötéllel kezdődött a lókapázás. A ló elég szeles, ideges csikó volt, a legyek is csiklandozták. A szőlő között voltak cseresznyefák, és egyszer aztán a lókapá megakadt egy cseresznyefa gyökerében, a ló pedig tovább húzta a gumikötelet. Aztán a gyökér elszakadt, a lókapá apámmal együtt a levegőbe emelkedett, és amikor földet ért, a harmadik sorban verte ki a kárókat. Két oldalbordája bánta. Persze ennek is mi voltunk az okai, merthogy miért nem szóltunk, hogy gumi. Most csak azért nem vert meg bennünket, mert nem bírt.

Viszont megvolt az első repülő tanórája.

1935-ben megindult Mátrafüred és Mátraháza között egy korszerűbb, új út építése, amivel újabb munkalehetőségek kínálkoztak, kordélyozás, csillehúztatás, így újra szaporítani kellett a lovak létszámát. Ebben az évben már 10 lovunk volt, és evvel nagyon sok munkánk, semmi szabadidőnk, és ez sokszor elkeserített minket. 1935 telén a Honvéd üdülő alatt Gyuri bátyámnak omlásfát termeltünk. Egy ledől, megfeszült tölgyfát fűrészeltünk, a fa elpattant, és szilánkosra törte a lábam szárát úgy, hogy a telet kényszerpihenővel töltöttem.

Tavasszal aztán értesítettek, hogy leventének kell menni. Kicsit fáj még a lábam, és úgy gondoltam, hogy még nem megyek, mert fájós lábammal nem tudom a díszmenetet verni. Vasárnap volt, és egyedül voltam odahaza. Egyszer csak megjelent két csendőr azzal, hogy Bozsi Pált keresik. Mondtam, hogy én vagyok. „Te vagy, az anyád Istenit!” – mondta az egyik, de már ütött, és egy párszor seggbe is rúgott, és meztláb elhajtottak leventének.

Visszatérve az útépitésre, abban az időben nagyon sokat szenvedtek a szegény kubikus emberek, akiknek legtöbbször Szentestről való volt. Szentestről gyalog tolták fel a taligát, háromheti koszttal, szerszámokkal és takaróval együtt. A munkahelyen nagyon mostoha körülmények között laktak. Vízmosásos gödrökben csináltak maguknak szálláshelyet, az oldalát fával vagy vékony paticcsal bélelték, a teteje kátránypapír volt, és ebben húzták ki a telet. Egy-egy ilyen barakkban 20-25 ember lakott, fapriccseket csináltak és dobkályhával fűtöttek. Esős időben alájuk futott a víz, bolha annyi volt, hogy ha bementünk a barakkba, a nadrágunk olyan volt, mintha mákos lett volna, seperi lehetett a bolhákat a nadrágszárról. Az ételmük krumpli, száraztészta, bab, étolaj, kevés szalonna. Ezzel dolgoztak egész nap, vízben, sárban és esőben.

Félelmetes! Hát nem csoda, hogy a szocializmus eszméje gyökeret vert.

Mi ebben az időben a sástói bányából szállítottuk a kavicsot az útépitéshez. Naponta 10-12 fordulót csináltunk. Ez annyit jelentett, hogy 10 köbméter kavicsot (160 mázsa) kavicshányó villával felpakoltunk, és 2-3 kilométerre elszállítottuk, ami egy 16 éves fiatal gyereknek még nagyon nehéz munka volt. Meg is görbült bele a hátunk. Este, amikor hazamentünk, vacsora után, amíg a lovak megették az abrakot, addig mi is elaludtunk, nem kellett bennünket ringatni.

Amennyiben közelben volt jó legelő, akkor nem mentünk mindannyian, csak a soros vitte ki és hozta be hajnalra a lovakat. Így történt ez akkor is, amikor én voltam a soros, este kivittem a lovakat a legelőre és visszajöttem. Három öcsémmel együtt feküdtem és aludtam a padláson. Hajnali négykor indultam, hogy a lovakat behajtom. Amikor felébredtem, felébredt a három öcsém is. Hallották, hogy a ház végénél csapódik a WC-ajtó. Azt hitték, hogy én mentem be. Gondolták, megviccelnek. Felsorakoztak mind a hárman a WC fölé, és a ritka deszkapalánkon kidugták a füttyijüket, és megbeszélték, hogy ha én kijövök, egyszerre levizelnek. Még nem volt egészen világos, és amikor hallották, hogy kinyílt az ajtó, egyszerre hozzákezdték a locsoláshoz. Igen ám, de nem én voltam, hanem az apám, akinek a szeme, szája és ruhája, szóval az egész ember tiszta húgy lett. Csak akkor lepődtek meg, amikor apám felszólt: „Elég lesz-e már, az anyátok betyár Istenit!”.

Ez nagyon durva történet.

Nem beszéltem még az iskolás korunkról. Abban az időben, amikor én iskolába jártam, Mátrafüreden összevont tanítás folyt. Az osztály létszáma 60-70 fő körüli, és ezt egyetlen tanár, Dániel Miklós tanár úr tanította. Ő volt a levanteoktató is, szigorú, de nagyon igazságos ember. Egész napos tanítás volt télen is, és amikor nagy havak voltak, akkor nem mentünk délben haza. Kaptunk egy szelet lekváros vagy zsíros kenyeret, 3-4 szem diót, és az volt az ebéd. Elég távol, 1,5 kilométerre laktunk az iskolától, és akkor még nagyon kemény telek voltak, nagy havakkal. Sokszor reggel csak úgy tudtunk iskolában menni, hogyha édesapánk vagy valamelyik másik fuvaros, akinek szintén iskoláskorú gyermekei voltak, keresztbe húztak egy rönkfát lóval, és ennek a nyomvonalán tudtunk eljutni az iskolába.

Dániel tanár úr nagyon okosan megszervezte a tanítást. A szisztémája az volt, hogy minden korosztályból kiválasztotta a két legjobb tanulót. Azért kettőt, hogyha egyik beteg lesz, legyen helyettese. Ezeknek a jeles tanulóknak a feladata volt, hogy először is a házi feladatokat értékeljék ki, és a hibákat óra előtt javítsák ki, és előírást csináljanak. A tanár úr már csak ezeket ellenőrizte óra előtt vagy szünetben. Egész nap állandóan az 1x1-et kellett hangosan mondani, oda és vissza, így a legbutább gyerek is megtanult számolni.

Az iskolának jó nagy kertje volt, tavasszal a gereblyézést, ásózást, ültetést, virág- és egyéb palántázást a felső tagozatosoknak kellett végezni. Nekünk, fiúknak maradt az iskola részére a favágás és behordás, a fűtő pedig ki volt jelölve. A tantermet is nekünk kellett takarítani, így aki takarításra volt kijelölve, annak fél órával előbb kellett megjelennie.

Ez gondolom, jó közösséget kovácsolt.

A tanár úrnak sok pulykája volt, engem előszeretettel küldött pulykát őrizni. Volt, hogy eljátszottam az időt, és a pulykák kárba mentek. Ilyen esetekben lehúzott a padra, és jól elvert. Az iskolából mindig együtt, zárt sorban, kettesével kellett hazamenni, és ha felnőtellel találkoztunk, fennhangon, kórusban kellett köszönni.

A köszönési szöveg a következő volt: „Dicsértessék a Jézus Krisztus, magyar feltámadást kívánok.”

Az iskoláról még annyit, hogy az én apám a tanár úrral nagyon jó viszonyban volt, és nagyon gyakran elkért bennünket az iskolából lovat vezetni, krumplit, babot vetni, vagy más, különböző ürügyekkel.

Így aztán az iskolai év felét sem jártuk iskolába, tehát nem is csoda, hogy hiányos volt a tudásunk. Sokat tanultunk az életből, és a szép mátrai természettől, amelyben éltünk.

A gyakorlatban azonban mindig jelesre vizsgáztunk, és ez az egész családra vonatkozik. Hogyha valaki elhívott bennünket munkára, olyan szorgalmasak voltunk, hogy máskor is és mindig visszahívtak. Ez az egész életemen végigkísért, és most, nyolcvanéves koromban is így van. Sok fiatal embernek manapság nincs munkája, nekem pedig, hogyha száz kezem volna, akkor is tudnék nekik munkát adni, és csak akkor érzem jól magam, ha dolgozok.

Azt mondják, a munka tette az embert emberré.

Azt már mondtam, hogy édesapám nagyon szigorú és durva ember volt. Ő ezt józanabb pillanataiban azzal magyarázta – amikor kicsit ivott és úgynevezett rózsás hangulatban volt –, hogy ő azért vált ilyen durva lelkületűvé, mert a sok katonáskodás és fogság alatt eldurvult és elállatiasodott. Én azt akkor el is hittem, de nem osztom, mert én is öt évig voltam katona a háborúban, és fogságban is voltam. Nem azt mondom, hogy javított az életvitelemem, de nem is tudott elrontani. Lehet azonban, hogy az édesanyám vére csörgedezik az ereimben, aki egy nemes szívű, földön járó angyal volt. Apám dicsérni nem, de büntetni irgalmatlanul tudott. Hogyha szerinte valami bűnt követtünk el, szigorúan kikötözött bennünket, és egy napig nem kaphattunk enni és inni. Persze édesanyám minden esetben juttatott valami kis eledelt. Máskor úgy büntetett, hogy éjjel, amikor a többiek aludtak, kézi darálón két zsák árpát vagy kukoricát kellett ledarálni, ami hozzávetőleg 120 kg volt. A darálót olyan apróra állította, hogy egész éjjel szorgalmasan kellett hajtani, hogy reggelre készen legyen. Azért, hogy ne tudjunk menni sehová, úgy csinálta, hogyha ruhánk volt, elvette a cipőnket, vagy fordítva. De azért mi meg tudtuk oldani, mert egymással cseréltünk.

Abban az időben Mátrafüreden mozi nem volt. Úgy szórakoztunk, hogy éjszakánként, amikor kimentünk legeltetni, a lovakat otthagytuk, és bementünk az üdülőtelepre, ahol a harmincas években nagy élet

folyt. Abban az időben Füreden két nagy vendéglő, egy strandvendéglő és egy kisebb vendéglő működött. A felső és az alsó vendéglőkben dzsessz-, cigány- és szalonzenekarok játszottak. A környék földesurai üveges és Eszterházy hintókkal jártak fel mulatni. A vendéglő mellett nagy, kerek kocsiallás volt, ahová a hintók beálltak, és a segédhajtó ott etette és itatta a lovakat, kitakarította a trágyát. Ezalatt a parádés kocsis legtöbbször a földesurakkal vagy a méltóságos asszonyokkal mulatott. Nagy táncparkettek voltak kialakítva, sokszínű lampionokkal, ahol dorbézoltak, kártyáztak. Olyan is megtörtént, hogy a földesúr elkártyázta a méltóságos asszonyt, és másnap egy másik hintóban utazott haza. Mi gyerekek ezt a kavalkádot nagyon szerettük nézni. Éjszánként bementünk a fák alá, ahol nagy bőrfotelek voltak kirakva, amikbe belefeküdtünk, és néztük, hogy hogyan mulattak és táncoltak az urak. Abban az időben csendőrök biztosították a zavartalan mulatozást. A kényelmes bőrfotelekben összegubóztunk, és legtöbbször el is aludtunk, majd az alvásnak az vetett véget, hogy a csendőrök felrúztak és hazatanácsoltak, de nem bántottak bennünket.

A másik jó szórakozást pedig a Mátrafüreden nyaraló, vagyis táborozó cserkészcsapatok jelentették. Mátrafüreden, a kőporos részen volt a Menyecske rét, ez a hely volt a cserkészcsapatok szórakozó, vagyis a táborozó helyük, ahol egyszerre több csapat is sátrat vert. Ezek a cserkészek tábortűz mellett gyakran adtak színvonalas, hosszú és érdekes, műsorokat. Ezeket a szép műsorokat előszeretettel látogattuk, soha egyetlenegyét ki nem hagytunk volna, hiszen ez mindig éjszaka volt, éjjel pedig ráértünk, mert a lovak legeltek, mi pedig ingyen és bérmentve szórakoztunk.

Nagyon kevés volt a szabadidőnk, de ha volt, akkor a szomszéd gyerekekkel együtt mindig csináltunk valamit. Elrekesztettük a Bene-patakot, és abban úsztattunk, mostuk a lovakat, vagy kint a Töviskes tőn, ahová sokat jártunk éjjel a lovakkal, nagy szénakunyhót építettünk, azért, hogyha éjjel nagy vihar jön, legyen hová bemenekülni. Persze erre többször ráfizettünk, mert volt úgy, hogy gonosz emberek felgyújtották, és néha a pokrócok is bennégtek.

Sok hal és rák volt a patakokban, ezek fogásában nagy volt a gyakorlatunk. Egy-két abrakostarisznyával gyorsan összekapkodtunk, aztán a tanyahelyen nagy tüzet raktunk, és az izzó parázsban szép pirosra sütöttük a rákokat, és vígan csemegéztünk. Közben agyagot gyúrtunk, a pisztrángokat szépen felpuoltuk, belsejükbe kis vaját vagy zsírt és

sót raktunk, azután szépen külön-külön beágyasztuk őket az agyagba, és betakartuk 15 percre a parázsba. Miután kibontottuk, pompás csemeget kaptunk. Azóta is összefut a nyál a számban, amikor ezekre a pompás falatokra gondolok.

Hát igen. Ma vagyonokat fizethetünk ilyesmiért.

Berci öcsémmel az útépitésnél, úthenger mellett dolgoztunk. Abban az időben még gőzhengerek voltak, és mi pár lóval vizet, szenet és zúzalékot szállítottunk. Mindenhová mentünk a hengerrel, mert a hengerfőgépész nagyon szeretett bennünket, és ragaszkodott hozzánk. Ez a főgépész Nagy Sándor, kiskunfélegyházi lakos volt, egy pontos és precíz kis emberke. Nagy bajusza minden éjjelre ki volt kötve, és mindig úgy állt, mint a cincér bajusza. Nagyon sokat veszekedett a fűtőjével, Prokai Marcival amiatt, hogy Prokai nagy kurvahajcsár volt, és összeszedett mindenféle ócska női személyt. Ezért közöttük gyakran volt nézeteltérés, ugyanis közös lakókocsiban laktak, és megtiltotta Prokainak, hogy a lakókocsiba nőt vigyen. Persze, amikor kéthetenként Nagy Sándor hazautazott, akkor Prokainak szabad lett a gazda. De ha azután Nagy megszimatolta valami nyomról, hogy idegen nő volt a kocsiban, hát kitört a parasztgyalázat.

Prokai elég tűrhetően klarinétozott, és esténként azzal csalta a nőket a lakókocsi közelébe. Amikor Nagy Sándor már csömört kapott a klarinét hangjától, kikiáltott az éjszakába: „Márton! Hagyja már abba azt a libagégét, mert holnap bizony Isten összetöröm!”

Mártonnak már hajnali háromkor kelni kellett, a kazánból a tavasz-kát (hamut, salakot) kitakarítani, azután befűteni és gőzt fejleszteni, majd pontban hatkor üzemképes állapotban átadni Nagy Sándornak. Napközben minden két órában váltás volt.

Amikor nagyon esős volt az időjárás, örültünk, mert keveset kellett az utat öntözni, ilyenkor jutott idő a lovaknak fűvet sarlózni, gombázni és málnázni járhattunk.

Már-már idilli a hangulat.

Egy esetben Galyatetőn dolgoztunk, és reggel gombát szedtünk, amit bográcsban én készítettem el. A reggeli finom, tojásos laskagombából volt, reggeli után én öntöztem az utat az öcsémmel. Két órával

később, kettős látás, meg olyan jó, lebegésszerű érzés lett úrrá rajtam. Először azt hittem, hogy csak képzelődöm, mert két lepkét láttam együtt repülni, de amikor két ló helyett négyet láttam, már kezdtem megijedni. Összetalálkoztam az öcsémmel, aki szembejött velem, és ő is kettő volt, valamint négy ló. Kérdeztem tőle, Berci, te mit látsz, ha rám nézel? Azt felelte, hogy egy nagy marhát. Én meg mondtam neki, hogy én meg két nagy marhát látok. Akkor még nem értettem a gombák méreganyagához, de gondoltam a delíriumról, hogy valami légyölő galóca keveredett a laskagomba közé.

Komolyabb következménye azután már nem lett, csak kék hólyagok jöttek ki a hasunk köré kívülről, azután elfakadtak. Volt egy kis hányás, kis hasmenés és egy kis ijedelem, ami hamar elmúlt, és a vacsora már jól esett volna, de „a macska beleugrott a kovászbába”. Ugyanis túrós tésztát terveztünk, de balul ütött ki a dolog. A bográcsban főztük ki a száraztésztát, és amikor kifőtt, le akartuk szűrni az út árkába. Tésztaiszűrőnk nem volt, mert az egész konyhafelszerelést nem vihetjük magunkkal, ezért ráborítottuk a fedőt, és mondtam az öcsémnek, hogy jól nyomja rá, hogy a tészta ki ne jöjjön. Közben a fedő beforrósodott, és az öcsém kezét megsütötte, a fedőt elengedte, a tészta az útarokban kötött ki a homokban, az öcsém kapott egy nagy pofont, mi meg elbúcsúztunk a vacsorától. Egyébként megszoktuk, és nagyon élveztük ezt a nomád, szabad életet, kora tavasztól késő őszig kint élünk az Isten szabad ege alatt.

Így szépülnek meg az emlékek.

Az úthengerek is bevonultak Egerbe, Hering János műhelyébe, ahol télen elvégzik a nagy karbantartást. Ebben az évben november végén a sástói bányából egy kőzúzót kellett behúzatni Egerbe nagyjavításra. Ez a kőzúzó nagyon nehéz tákormány volt, és ezért négy lóval húztuk édesapámmal. Amint Verpeléten a Tarna-hídon mentünk át, a híd alatt a már elég hideg vízben ruhát sulykoltak az asszonyok. Amikor apám meglátta, hogy egy szép barna menyecske is ott sulykol, és a szoknyája derékig fel van húzva, előreszólt nekem, mert én ültem az első lovon, hogy álljak meg. Amikor megálltam, apám leszállt a kőzúzóról és odament a híd korlátjához. Nézett be a Tarna folyóba, ahol a menyecske a vízben állt, és beleért a vízbe a cunája is. Apám megpördölte a bajsát és leszólt, hogy iszik-e a barna menyecske? A menyecs-

ke felnézett, egy pillanatra elgondolkozott, és a következőt mondta: „Inna maga is, a bele úristenit, hogyha annyi kolbászt megevett volna, mint ez.”

Erre mondják, hogy az egészséges paraszthumor.

Mielőtt Egerbe beértünk volna, szólt, hogy álljunk meg, és készítsük el az abrakot a tarisznyákba. Hiába mondtam neki, hogy erre ráérünk Egerben is, de ő csak erőszakoskodott. Felmentünk a szekérre, ahol apám velem szemben térdelt a szénán. Én nem örültem az egésznek, és az abrakoszsákot teljes erővel felrántottam, de ez úgy sikerült, hogy a nagy lendülettől átbillent az ellenkező oldalra, és apámat az út közepére ütötte. Amikor leesett, és láttam, hogy mozog, abban a pillanatban leugrottam, és neki a szőlőhegynek, ahogy a lábam bírta. Apám is feltápázkodott az útról, és kiabált, hogy menjek vissza, ígérte, hogy nem fog bántani. Nagy rimánkodásra visszamentem, bántani nem mert, mert félt, hogy a négy lóval nem tud mit kezdeni. Miután Egerben leadtuk a közúzt, hazaindultunk, de olyan eső jött, hogy Egerszalók községben szállást kerestünk. Nagyon nehezen kaptunk, mert arra hívatkoztak, hogy az előző héten Abasáriak kértek szállást, de reggel korán mentek el, és elloptak két pokrócot és a kútról a vödröt. Az este büntetésből nem kaptam vacsorát, éhesen kellett lefeküdni. Szegény apámnak a sült kacsát egyedül kellett megennie.

1937. június közepén engem és Berci öcsémet elküldött apám a farkasmályi dűlőbe a lucernát kaszálni, nagyon szép, derékig érő lucerna volt, néhol arankafoltokkal tarkítva. Reggel idejében hozzá is fogtunk. Kaszáltunk, amikor egy arankás foltban négy darab süldő vadnyulat lekaszáltunk. Mit kezdjünk velük? Gyorsan megnyúztuk őket, tüzet raktunk, szalonnával megspékeltük mind a négyet, megsütöttük és megettük. Megittuk rá a napi boradagot. Utána gyorsan beborult, zengett, villámlott. A szomszédban volt egy szénakunyhó, abban húzódtunk meg, és elaludtunk. Amikor felébredtem, éreztem, hogy valami beleesett a szemembe, de én ezt nem vettem komolyan, hiszen az életben már nagyon sokszor esett a szemembe piszok. Másnap már kaszáltam, de éjjel nagyon fáj a szemem. Akkor még Gyöngyösön nem volt szemészorvos, ezért édesanyám bevitt a Wiltner Sándor kórházi főorvoshoz, aki akkor a családi orvosunk volt. Megvizsgálta a szememet, és a következőket mondta édesanyámnak. A gyerekek valami kis éles

tárgy van a szemében, de én nem tudom kivenni, mert nincs hozzá megfelelő műszerem, ezért beutalom Budapestre, a Mária utcai szemészetre. Abban az időben nálunk nyaralt Moraszi Márió, egy angol úri szabó, aki a következőt mondta édesanyámnak: „Bozsi néni, én úgyis megyek haza, és Palit felviszem, és mindent lerendezek, a gyerek lakhat nálam, amíg fel nem gyógyul.” Már aznap vonatra ültünk és elindultunk Budapestre. Amikor Kőbánya állomásra értünk, már a másik szememre is csak alig láttam. Még aznap délután elmentünk a Mária utcai szemészetre, és még akkor délután megműtöttek. Édesanyámnak írtam levelet, és tájékoztattam az állapotomról. Nemsokára jött a válasz és a pénz. Azt írta édesanyám: Kisfiam, passziózd ki magad Pesten, még ne gyere haza, csak ha majd jobban leszel. Pénzt majd én küldök, csak arra kérlek, hogy nagyon vigyázz, nehogy valami nyavalyát összeszedjél, mert Pesten sok a rossz nő.

Azt hiszem, rendkívüli édesanyád volt.

A szemem szépen gyógyult, és nyolc nap múlva már teljesen rendben voltam. Moraszi úr vett nekem olyan villamosjegyet, amely Budapest egész területére érvényes volt. Elkezdtem a nagyvárost járni, és lehetőleg mindenhová eljutni. Elmentem a Nemzeti Múzeumtól a Panoptikumig, az Állatkerttől az Angolparkig. Esténként Moraszi úrral moziba és színházba mentünk. Moraszi úr tíz segéddel dolgozott a színesvilágnak, pénze volt bőven, és nem volt suvernyák ember. Az egyik délután elhatároztam, hogy elmegyek a Konti utcába. A Konti–Fecske–Bérekocsis utca sarkán volt három vendéglő, és akkor már rajzoltak a kurvák a vendéglő körül, az ablakokból félmeztelen kihajolva csalták befelé a kuncsaftokat. Időm volt bőven, és mind a három utcát végigjártam, a lányok csaltak befelé, de nem volt bátorságom és gumim sem. A József körúton volt egy patika, ahová benéztem, de láttam, hogy kisasszonyok szolgálnak ki, és szégyelltem gumit kérni. Elsétáltam vagy tízszer a gyógyszertár előtt, amíg a végén rászántam magam. Felvettem a pléhpfát, és kértem két óvszert. Ezután elindultam a vadászatra.

Már kezdett alkonyodni, és a kapualjakkból előbújtak a kurvák, és csalogattak befelé. Mondtak azok mindent, így csinálják, úgy csinálják. A szívem olyan hevesen dobogott, mint egy rossz traktor, félttem is, de kíváncsi is voltam. Erősen sötétedett, amikor megpillantottam egy fiata-

labb példányt, és úgy éreztem, hogy ez kedvemre való lenne. Követtem a kapu alá, de amikor a világosságra értem, kissé öregnek találtam, és visszaléptem. Kerültem vagy kettőt, és ugyanabban a kapuban találtam egy igazán kedvemre valót, csak amikor világosabbra értünk, akkor láttam, hogy az előbbi hölgy, csak másik ruhában. Gondoltam, most már mindegy, és követtem. Bevezetett egy szűk szobába, amelyben a keskeny ágy, egy éjjeliszekrény és egy állványos lavórtartó volt hiperman-gános vízzel. A Manyikaként bemutatkozó hölgy már le is dobta magá-ról a ruhát, és engem is sürgetett, hogy ne sokáig tetvézkedjek, mert neki drága az ideje. Közben levetkőztem és bemosakodtam, elővettem a gumit, hogy felhúzzam, de a Manyika elkapta és a falhoz vágta, hogy neki nem kell a gumi. Még fel sem ocsúdtam, pont rá akartam mászni, amikor az ajtón kopogást hallottam, és leugrottam a lányról, meg az ágyról is. Manyika megnyugtató, hogy ne ijedjek meg, mert csak a szobaasszony jön, az adatokat veszi fel. Erre fel bejön egy csúnya, öreg boszorkány egy nagy könyvvel, és kéri az adataimat. Se holt, se eleven nem voltam. Leállt még a vérkeringésem is, Manyika pedig egyre biztatott, hogy siessek, mert már így is dupla tarifát kell fizetnem. Közben Manyika megkezdte az újraélesztést. Akkor meg attól voltam megijedve, hogy elharapja. Amikor feléledt, bevágta a helyére, nem volt nehéz, mert akkora volt, mint az Országház. Ezután kettőt húztam rajta, és már el is ment a hajó. Ezután gyorsan felöltöztem, Manyika követett az utcára és kérte, hogy adjak még neki 20 fillér harisnyapénzt, és a vendéglőben még fizessenek egy pohár sört. Szívesen fizettem, csak már szabadul-jak tőle, és evvel végleg be is fejeztem a kurvákkal való ismerkedést.

Az igazi Országházat is láttad?

Igen. Egészen július végéig nyaraltam Budapesten, mindent meg-néztem, a Margitszigettől a Halászbástyaig, mindegyik fürdőt kipró-báltam, nagyon szép napokat éltem át, de mégis nagyon örültem, ami-
kor Vámosgyörkre érve megpillantottam a Mátra gyönyörű kontúrját. Megemlítem még, hogy messzelátó szemüveget kaptam, amit 62 éven keresztül hordtam, tavaly dobtam el, mert zavarta a látásomat. Lehet azonban, hogy jövőre majd újra szükséges lesz, lehet, hogy három is kell, egy a vadászathoz, egy olvasáshoz, egy pedig a tv-nézéshez.

A harmincas évek vége már mozgalmasabb volt számomra, beirat-koztam tánciskolába, közben színdarabokban játszottam. Volt már ren-

des cipőm, ruhám, és színjátzás közben megismerkedtem egy szerény, aranyos zsidó kislánnyal. Nagyon szerettük egymást, de sajnos nem sokáig tartott, mert megkapták a sárga csillagot, és majd a szívem szakadt meg, mert úgy hozta a sors, hogy nekem kellett őket behurcolni lovas fogattal Gyöngyösre, egy öreg, ócska bányászházba, amely tuskés dróttal volt bekerítve, mint egy gettó. Itt elbúcsúztunk és többé sohasem láttam.

Tudtad, mi vár rájuk?

Dehogyan tudtam. Vittem őket, mert kiadták az ukázt. 1940-ben sorozásra mentem és bent is maradtam. Abban az időben még a legények 90%-a bent maradt katonának. Nagy szégyen volt azoknak, akik nem maradtak bent, ők rögtön el is tűntek közülünk.

Azt az időt – ami a bevonulásig hátravolt – iparkodtam vidáman eltölteni. A borraivalómból, amit összepóroltam, vásároltam egy tangóharmonikát, gramofont. Az összes régi lemez – kb. 250 – darab nekem mind megvolt. Összejártunk a barátainkkal, szórakoztunk, táncoltunk, éreztük, hogy nem sok időnk van együtt.

Édesanyám egészségi állapota romlott, sokat volt kórházban, és oda-haza saját magát inzulinozta, de sajnos nem sokat javult.

1941. október 13-án bevonultam Gyöngyösre a 20. tábori tüzérsztyály II. ütegéhez.

Ekkor már nagyon bolond világ volt. A kiképzés nagyon nehéz és embertelen, a hírhedt jutasi őrmesterek elevenen ették az újoncokat. Ezért volt, aki felakasztotta, volt, aki agyonlőtte magát. Nekem az otthoni szigorúság után a katonaélet nyaralás volt.

A hathetes alapkiképzés után engem a bemérőkhöz osztottak be, először csak oktatóteremben, táblán tanultuk a műszaki dolgokat. Rózsa százados nagyon jó ember volt, és szépen, érthetően magyarázott. Sajnos az én hat elemimhez a műszaki tudomány a karpaszományos főiskolát végzett emberekéhez képest nulla volt. Három hétig szenvedett, vesződött velem a jóindulatú Rózsa százados. Amikor az előadásokat tartotta a számomra ismeretlen egyenletekről, teljesen elszédültem a padban, csak arra voltam jó, hogy a gyakorlaton teodolitot cipeljek. Akármilyen szimpatikus is voltam neki, amikor látta, hogy belőlem nem lesz a bemérőknél semmi, visszavezényelt az üteghez. Az ütegnél már akkorra mindenkinek megvolt a beosztása, így nem tudtak velem mit kezdeni, beosztottak a szakácsokhoz.

A szakácsoknál eleinte nagyon nehéz sorsom volt, az összes rozsdás kondért fényesre kellett súrolnom, és szenet is nekem kellett vételezni, amit zsákbán áthordtam a konyhára. Amikor azonban a főszakács látta, hogy szorgalmas vagyok és a főzéshez is értek, beosztott a II. üteg szakácsának. Ezenkívül elég gyakran beosztottak a lőszerraktárokhoz őrségbe. Őrségbe nagyon szerettem járni, mert valahogy mindig megtudtam, hogy mikor leszek szolgálatban, és hazaüzentem, így valamelyik öcsém mindig hozott valami jó ennivalót, bort, gyümölcsöt, így könnyebb volt a katonaélet.

A pipishegyi lőtérre is gyakran jártunk lögyakorlatra. Az egyik ilyen lőkiképzésre mentünk gyalog, Kiss László zászlós pedig mellettünk lóháton, a Virtus nevű lovon. A Virtusról azt tudtuk, hogy az ütegnél egyetlen gazember ló, aki a lovasát mindig levetette. Kiss zászlóssal én nem voltam jó viszonyban. Ez onnan eredt, hogy amikor bevonultam, a lovakhoz akartak beosztani, én pedig nagyon húzódkodtam tőle, azt hazudtam, hogy én félek a lótól. Farkasmálynál haladtunk, amikor a zászlós leszállt a lóról, és azt a parancsot adta, hogy üljek fel a Virtusra, gondolta, hogy majd levet. Parancs az parancs! Átvettem a ló kantárszárát, rövidere fogtam, és felugrottam a nyeregbe. A ló megtáltosodott, hányt a farát, mindent elkövetett, hogy ledobjon, de ez nem sikerült neki. Aztán megcsiklandoztam, és teljes vágtában otthagytam a gyalogmenetet. Amikor látta, hogy nem tud a ló ledobni és én elvágatok, kiabált utánam, hogy álljak meg, de én ezt nem hallottam. Vágtában mentem a lőtérig, ott lenyergeltem, és legeltettem a lovat. Amikor a zászlós úr gyalog kiért, elkezdett szidni, hogy miért nem álltam meg, amikor ő kiabált. Mondtam neki, hogy én azt nem hallottam. A zászlós úr nem tudta azt, hogy én civilben szőrén, a ló hátán állva ugattam.

Ezek szerint hasznodra vált a lóval kapcsolatos ismereted...

1941 tele nagyon szigorú tél volt, a sok havat a laktanya udvarán nagy kupacokba hánytuk össze. Vasárnap a továbbszolgáló őrmesterek riadóztatták a legénységet. Kihordatták a vaságyakat az udvarra, és ott takarodót, valamint ébresztőt vezényeltek. Ingben és gatyában át kellett fújni magunkat a hókupacokon.

Nagyon hideg volt a körlet, naponta egy lavór szenet kaptunk, állandóan vacogtunk. A 2. üteg raktárosa, Banka András korengedélyes visontai lakos volt, civilben jól ismertük egymást, de amikor én bevo-

nultam, ő már tizedes úr volt, és alig akart megismerni. Banka tizedes úr karácsonyi szabadságra ment, és engem bízott meg, hogy minden szobának naponta egy lavór szenet adjak ki.

Persze én sajnáltam a fázós katonákat, és nem egy lavórral, hanem két-hárommal is adtam. Visonta közel volt, és többen voltak a tűzerek-nél visontaiak, valamelyik beárult, és Banka tizedes úr, akivel a 20-as szobában együtt laktunk, egy este bejött, és szénrovancsot tartott. Minden szobában volt széntartalék az ágyak alatt, amikor ezeket megtalálta, felelősségre vont. Azzal büntetett, hogy egész éjjel az ágyam mellett kellett díszőrséget állnom anyaszült meztelen, sisakban, derékszíjjal, szuronnal és tölténytáskával az oldalamon, egy sisakot a katonakoferre téve azon álltam meztelen lábbal ébresztőig.

Észbontó történet.

Éjfél felé már nagyon vizelhetnékem volt, és kínomban nem tudtam mit csinálni. A tizedes úr kenyérzsákja a kulacsal ott csüngött mellett. A kulacsot csendben kivettem, sötét volt, szépen beletettem a fűtőlőmet, televizeltem és visszatettem, reggel pedig, amikor ő már elment, kivettem és kiöntöttem, de nem mostam ki, hogy azért valami kis zamat neki is maradjon.

Az egész tél szigorú kiképzéssel telt el, május végén háromnapos éleslövészeten vettünk részt. Utána egy hónapot töltöttünk Gyöngyöstarjában.

Miután nyilvánvalóvá vált, hogy indulunk az orosz frontra – még akkor nem tudtuk, hogy a Donhoz – 1942. július 7-én eljött édesapám és édes, aranyszívű anyám elbúcsúzni tőlem. Emlékszem, hogy aznap borsógulyást főztem, persze megkínáltam ebédrel a szüleimet, szegény édesanyám kétszer kért, és azt mondta, hogy soha életében nem evett ilyen jóízű ételt. Persze ez nem lehetett igaz, mert ő úgy főzött, hogy az életben nem találtam hozzá hasonlót sem, pedig már több száz lehet az asszonyok létszáma, akiknek a főztjéből ettem, de olyan ízű ételt, mint az én jó anyám főzött, a világon nem találtam. Akkor délután, ott a gyöngyöstarjáni község ház udvarán, a leterített kincstári pokrócon beszélgettünk együtt és utoljára. Már akkor nagyon beteg volt, megérezte és megmondta, hogy mi többé nem látjuk egymást. Ezután szépen elbúcsúztunk, búcsúzóul egy kis imakönyvet adott át. Záporozó könnyek között összecsó-koltuk egymást, és valóban ez volt az utolsó találkozásunk.

A papok megszentelték az ágyúinkat és győzelemre buzdítottak. A város vezetői győzedelmes visszatérést kívánva búcsúztattak bennünket a gyöngyösi vasútállomáson. A felvirágozott, hadianyaggal megrakott, hosszú szerelvény 1942. július 8-án délután 6 óra körül a Rákóczi induló hangjai mellett kigördült az állomásról. Könnyes szemmel távolodtunk és integettünk a hozzátartozóknak, ameddig csak láttuk egymást. Tudtuk, hogy hová megyünk, sőt azt is tudtuk, hogy ahová megyünk, nem szívesen látnak bennünket, és azt is tudtuk, hogy sokan már sohasem térnek vissza.

Két mozdonyal indultunk el, az egyik húzott, a másik tolt. Nagyon szép vidéken, a Vág völgyén, Csehszlovákián, Lengyelországon és a Balti államokon, valamint Fehér Oroszországon haladtunk keresztül, ismeretlen tájakon. A következő városokat érintettük: Olderberg, Thorn, Isterburg, Kovnó, Vilna, Dunaburg, Polock, Vitebsz, Minszk, Szmolenszk, Brjanszk, Orjol és Kurszk. Sürgős lehetett, mert éjjel-nappal robogtunk a cél felé. Orjolban megálltunk estefelé vizet és szemet vételezni. Itt találkoztunk először sebesülteket szállító vöröskeresztes vonattal. A sebesülteket szállító vagonok láttán beléhasított az emberbe, hogy esetleg pár nap múlva minket is így szállítanak. Pedig majdnem előtte bekövetkezett, mint ahogy én vártam. Ugyanis főzéshez vizet kellett hozni a konyhára, ezért elindultunk ketten vizet szerezni. Az állomás minden vágányán iszonyú hosszú szerelvények álltak, tehát körülmenni sok időt vett volna igénybe, azért úgy döntöttünk, hogy átbújunk a vagonok alatt. Odafelé semmi probléma nem volt üresen, azonban amikor a százliteres kondért teleengedtük vízzel, vállon, rúdon hozni, cipelni a vagonok alatt már problémásabb volt, ugyanis amikor az egyik vagon alatt voltunk, a szerelvény elindult. Tudtam, hogy ebből semmi jó nem származik, főleg, ha a tengely elkapja a kondért, akkor vagy összenyomja, vagy maga előtt görgeti, ami rosszabb. Nagyon gyorsan felmértem a következményeket, négykézláb vágtam magam, és iparkodtam minél messzebb kerülni a kondértól. Szerencsémre fordított rajta vagy hármat és összenyomta, mint egy konzerves dobozt. Én pedig a sín közé lapulva, dobogó szívvel vártam meg, amíg a szerelvény el nem vonult a fejem fölül.

Nagyon sok bekötözött, véres német katonát és sok felrobbantott szerelvényt láttunk, főleg Brjanszk környékén. Dunaburg mellett a hozzánk tartozó VII. úteget is megtámadták a partizánok, tűzharc alakult ki, de veszteség nem volt.

1942. július 16-án érkeztünk egy Kurszktól 20 kilométerre lévő Sula-tohin nevű község mellé, ahol kivagoníroztunk. Itt már gondoltuk, hogy nem lagziba jöttünk, mert raták fogadtak bennünket, de nem bombáztak, csak géppuskáztak.

A kivagonírozás helyétől úttalan utakon, hasig érő sárban 52 kilométert tettünk meg a durnevói erdőhöz, igaz, hogy én csak gyümölcsöst láttam. Egész éjjel raták köröztek fölöttünk, és folyamatosan égtek felettünk a Sztálin-gyertyák. Olyan világosságot csináltak, hogy egy tűt is meg lehetett látni. Távolabbról egész éjjel ágyú- és katyusadübörgés hallatszott, akkor már sejtettük, hogy közel vagyunk a frontvonalhoz. Ezen a ponton gyülekezett a hadosztály. Reggel az egész osztály elindult Tim irányába. Három nap múlva értük el a lassú folyású, tiszta vizű, nagyon szép Tim folyót. Itt pihenőt tartottunk, a kegyetlen sárban rengeteg lovunk megdöglött, és mi is ki voltunk dőlve. A Tim túlsó partján láttuk az előző napi harcokban kilőtt harckocsikat. Sok halott hevert szanaszéjjel. A zsidó munkaszolgálatos csapatokkal szedették fel a műszaki zárat.

Reggel tovább indultunk Kosatovka irányába, Kurszktól Kosatovkáig 350 kilométert tettünk meg, ahol pihenőt tartottunk. Augusztus 3-án vételeztünk a német GH-tól először, és akkorra már olyan éhesek voltak a katonák, hogy a tartalékot is megették, amiért kikötözték őket.

1942. augusztus 7-én este az orosz csapatok Uriv, Torosejevó, Novoszpenka vonalán áttörték a frontvonalat, és előrenyomultak. Ezért a 20. tábori tüzérsztyály azt a feladatot kapta, hogy Oszkinó községtől 3 kilométerre keletre foglalja el az állásokat, és az éjszaka ássa be magát. Így az éjjel elfoglaltuk a részünkre kijelölt helyet egy irgalmatlan nagy, tányérmagkórós táblában, és ahogy tudtuk, beástuk magunkat. Egész éjjel ropogtak a fegyverek. Amikor kezdett virradni, nagyon csúnya jelene-teknek voltunk tanúi. Mindenfelé szétvert csapatok vonultak összevissza, rendezetlenül menekültek hátrafelé. A búzakeresztekkel álcázott lövegek már erősen tüzeltek, bolond volt a helyzet. Nekünk is jött a tűzparancs, és közvetlen irányzékkal lőttük a búzatáblákba beözönlő orosz gyalogságot, sőt a nagy kavarodásban olyan is volt, hogy a magyar gyalogosok egymásra tüzeltek, és a tüzérség a rossz löelemek folytán a saját gyalogsága közé lövetett. 8-án visszavonulást rendeltek el. Már a lövegek a mozdonyokhoz voltak csatolva, amikor a parancsot visszavonták. Jött a hír, hogy a tüzérségi figyelőt bekerítették az oroszok és Vasvári Elek százados a figyelőben főbe lőtte magát. De nem halt meg azonnal, Oszkinóba vitték a kórházba, ahol még két napig élt.

Oszkinóban egy reggel olyan parancsot kaptunk, hogy a vonalban nem szabad főzni, hanem el kell menni hátra, Oszkinó völgyébe, ahol egy gémeskút található, és csak abból a vízből szabad főzni és iváshoz is csak onnan szabad hozni.

A konyhához pisztollyal lőttem 2 db csirkét, ugyanis, amikor a lakoságot kitelepítették a németek, nem volt idejük összefogdosni, és sok volt az udvarokban és kertekben elvadulva. Gyorsan megtisztítottam a két csirkét és odatettem sülni. Közben már kezdett alkonyodni, a másik két szakács és a fogatos kártyáztak. Szólok, hogy ideje volna indulni. Kértek, hogy várjak egy kicsit, még lejátsszák a partit. Mondom, csak nyugodtan fejezzék be, majd én hajtom addig a lovakat. Volt kb. 1 kilométeres emelkedő, és a tetőn keresztbe húzódott a Sztálin-út, azon csak át kellett menni. Közben a salgótarjáni gyalogezred jött ki a vonalba. A nap teljesen lemenőben volt, utolsó sugarait szórta. A gyalogos katonák menethossza kb. 300–400 méter. A sisakok a fejükön voltak, és a lebukó napfényben, mint tükrök, úgy villogtak. A vonalból, szembe velük, lőszeres ellátó szekerek igen hosszú sora jött, és pont a horizonton a Sztálin-útnál találkoztak a gyalogsággal. Ebben a percben az oroszok tüzérségi pergőtűzet zúdítottak ránk. Hirtelen nem tudtam mire vélni, mert még nekem ilyen nyalánságban nem volt részem. Először csak ültem a bakon, de amikor láttam, hogy, ennek fele sem tréfa, elhajítottam a gyeplőt, leugrottam a konyháról, és amilyen gyorsan csak tudtam, négykézláb és Isten tudja, hogyan, másztam egy akácós árok felé. Közben hallottam azt a kegyetlen jajgatást, lőnyerítést, halálhörgést, izzadt még a lábam ujja is. Csak menekültem, csak minél messzebb innen.

Mikorra végigkúsztam az akácós árok alá, folyt belőlem a víz, az arcom csupa sár volt, mert dobálta a földet és sarat az ágyúlövedék. De sebesülés nélkül megúsztam. Fent a tetőn még mindig tartott a pergőtűz kb. fél óra hosszáig. Amikor megszűnt, előmerészkedtem, oda mentem, ahol eldobtam a gyeplőt. Nagyon csúnya kép fogadott. Egészségügyiek hordták össze a sebesülteket és halottakat. Kibálásonkra megtaláltuk egymást a másik két szakáccsal és a fogatossal. Megmutattam nekik, hogy hol hajítottam el a gyeplőt, és elindultunk a konyha megkeresésére. Elég sokáig kerestük, amíg megtaláltuk. Átszaladtak a Sztálin-úton az ott elterülő napraforgótáblába. Beletekeredtek a távbeszélő-drótokba, amelyek még csak ideiglenesen voltak kiépítve. Az egyik ló találatot kapott és megdőglött. A másik is vérzett, de még használható volt.

Elveszték a puskák, pokrócok, feldőlt a konyha, kifolyt a leves, a főzelék és a hús megmaradt. Amint a konyhát állítottuk és a lovat bonítottuk ki, megállt mellettünk egy parancsnoki dzsip, és egy alezredes szállt ki belőle, pisztolyt fogott ránk, és azt ordította, hogy mi széjjeltéptük az ő távbeszélő-vezetékeit. Mondtuk neki, hogy pergőtűz volt és ez az állapot azért következett be. Ő azonban felírta a konyhán lévő tábla számát és otthagytott bennünket, de bejelentett a hadosztályhoz, mert amikor éjjel beértünk a vonalba, a parancsnokunk, Sárosi Ödön ütegparancsnok azzal fogadott bennünket, hogy felváltva, délelőtt ket-tő szakács, délután egy szakács és a fogatos kihallgatásra jelentkez-zünk.

Még aznap nagyon sok orosz gyalogság esett fogságba. Hosszú sorokban hajtották őket hátrafelé, nagyon szánalmasan néztek ki.

Az éjjel 12 órakor Sztálin- és Churchill-gyertya mellett, reszketve osztottam ki a megmaradt vacsorát. Még csak az volt a szerencse, hogy nem bombáztak meg. Kaptunk egy másik lovat, hogy indulhassunk vissza, és hogy virradatra visszaérjünk a reggelivel. Ezen az éjszakán megint nem aludtunk, de lehet, hogy nem is tudtunk volna.

1942. augusztus 10-én reggel, miután kiosztottuk a reggelit, én visszamentem főzni, a másik két szakács kihallgatásra ment, és egy-egy óra kikötésre ítélték őket, délután pedig engem és a fogatost ugyancsak egy-egy órára kikötésre ítélték.

1942. augusztus 11-én reggel, a reggeli kiosztása után egyedül mentem el főzni, csak a fogatos jött velem. Nem valami jó kedvvel dolgoztam, állandóan az járt az eszemben, hogy hogyan fogom kibírni az egy-órás kikötést, ugyanis útközben idefelé a kosetofkai erdőben, nem a mi ütegünknel, hanem a 14-es egri gyalogságnál láttam már két esetben kikötést. Tehát már annak a látványától is volt mitől reszketnem.

Hogyan is történt a kikötés? A szerencsétlen elítélt katonát a katonai orvos megvizsgálta, hogy elég erős-e a szíve, kibírja-e az egyórás kikötést. Amennyiben igen, akkor hátra kellett kötni a két kezét, a két csuklót egybehurkolták, és kezénél fogva felhúzták egy fára, vagy valami más alkalmasosságra úgy, hogy a lába uja ne érje a földet. Az elítélt most már saját súlyánál fogva, lapockái kifordulva, lógott a fán.

El lehet képzelni, hogy egy 90-100 kg-os embernél milyen borzasztó szenvedést okozott. Az elítélt mellett ott volt a napos tiszt és egy fő egészségügyi ember, egy-két vödör hideg vízzel. Amikor az elítélt már kékült, zöldült és elájult, akkor leengedték, és a hideg vízzel fellocsol-

ták. Amikor a napos tiszt megállapította, hogy az áldozat visszanyerte az öntudatát, ezt a kiesett időt levonva újra felhúzták. Ezt mindaddig csinálták, míg az egy óra le nem telt.

Utána szegény katonák napokig nem tudtak észhez jönni, úgy legyengült a szervezetük, hogy úgy csuklottak össze, mint a colstok. Amikor ezt végiggondoltam, már a gondolatától is olyan ideges lettem, hogy elfogott a „szapora”, hasmenés, minden kilométerben le kellett ülnöm, tehát így ment el a délelőttünk, a ruszin fogatosom pedig úgy reszketett, mint a kocsonya. Így értünk ki az ebéddel. Amikor megláttam a két szakács kollégámat, úgy feküdtek, mint a zsákok, alig tudtak beszélni, el lehet képzelni, hogy ezek után hogyan osztottam az ebédet. Osztás közben úgy reszketett a kezem, hogy a leves egy része a csajkák mellé ment.

Az ebéd kiosztása után Deák Pál zászlós tudatta velünk, hogy délután csak én egyedül leszek kikötve, míg a fogatos csak másnap, augusztus 12-én kerül kikötésre.

Dr. Deák Pál zászlós civilben Nagyszécsény polgármestere, vagyis főszolgabírója volt. Ő volt a mozdonyparancsnok, és őt bízták meg a kikötéssel. Művelt, nagyon aranyos ember volt. Ő már tartalékos volt, de első perctől kezdve szimpatikusak voltunk egymásnak.

A kikötésem a következőképp zajlott le. Deák Pál zászlós úr a mozdonyállásba rendelte Fodor István egészségügyi tartalékos tizedest, és következőképp utasította: Fodor István tizedes, maga menjen el Bozsik Pál honvéddal a katonai orvoshoz és vizsgálta meg, hogy a szíve bírja-e a kikötést. Amennyiben igen, úgy hozza vissza a mozdonyállásba és kösse ki. A kikötésnek úgy kell történnie, hogy maga a Gőringlőveg kerekéhez köti ki, de úgy, hogy Bozsik Pálnak a lába érje a földet. Maga ott áll Bozsik mellett, és ha meglátná, hogy ellenőrzés jön, akkor Bozsik ájulást mímel, maga pedig gyorsan leengedi, Bozsik összeesik a földön, maga pedig gyorsan leöntözi.

Értettem, mondta Fodor tizedes, és ezzel megkezdődött a cirkusz. Deák zászlós úr otthagyt bennünket, és Fodor tizedes teljesítette a parancsot, kikötött a Gőringlőveg mozdonyához, amelynek duralumíniumból volt a kb. két méter átmérőjű, lyukacsos kereke. Kezdtém megnyugodni, és hálám Deák zászlós felé küldtem. Kb. 10 perc telt el a kikötésem óta, amikor repülőgépek erős zúgására figyeltem fel, de már abban a percben felettünk volt száz méter magasságban négy darab rata. De már hullottak is ránk a bombák, persze Fodor tizedes rö-

tön elszaladt, és valamelyik bunkerba bebújt, engem pedig otthagytak kikötve. Hullt a bomba, mint a záporosó, háromszor megfordultak felettünk, és amikor elfogyott a bombájuk, akkor nehéz géppuskával lőttek bennünket.

Az egész mozdonyállás égett, egymás után robbantak fel a löszeres kocsik, rengeteg ló megdöglött és megsebesült. A raták minden veszteség nélkül elvonultak, pedig több száz légelhárító pamacsfüstje volt a levegőben, de találat nem volt.

Én nagy kínomban többször nekiugrottam, hogy elszakítom a kötelet, de ez nem sikerült, és így nagyon forró, izgalmas perceket éltem át.

A mozdonyállásban megkezdődött a mentés, és a nagyon beteg lovak fejbőlövöldözése, a löszeres kocsik még mindig égtek, és robbantak a tüzéségi lövedékek, a kocsihoz még nem lehetett közel menni, borzasztó volt a káosz. Ekkor került elő Fodor tizedes és eloldott, ezzel a kikötésnek vége volt, mert letelt az idő. A ruhámból megint csavarni lehetett volna a vizet, elindultam az innen kb. 100 méterre lévő föld alatti bunkeromhoz. Amint közeledek, látom, hogy a bunkerom helyén egy hatalmas bombatölcsér van, és a bombatölcsérben hat tüzér a kezével kaparja a földet. Amikor érdeklődtem, hogy mit csinálnak, elmondták, hogy Nagy János és Szabó László honvédek az én bunkeromba szaladtak be, és telitalálat érte őket, ott vannak bent a bombatölcsérben a föld alatt, azért kaparják kézzel, hogyha még élnek, nehogy megvágják őket a szerszámmal. Gyorsan közéjük álltam, és elkezdtem én is a földet kaparni.

Körülbelül 10 perc keresés után megtaláltuk őket, de már halottak voltak, a fülükből szivárgott a vér, tehát nagyon erős légnyomást kaptak.

Amennyiben Fodor tizedes elengedett volna, én is ide szaladtam volna be, és most már én is halott volnék. Tehát megint elmúlt felettem egy nehéz nap, amikor a szerencsétlenségem mellett nagy-nagy szerencsém volt.

A legénység közül Szabó László és Nagy János honvédek voltak a 2. ütegtől az első hősi halottak.

1942. augusztus 15-én az első vonalat megerősítették, és augusztus hónapban már nem is voltak ezen a szakaszon nagyobb csatározások. Voltak szép, csendes esték, amikor éjjel jól lehetett hallani, hogy este tábornótűz mellett az orosz katonák szépen énekeltek. Volt olyan éjszaka, hogy alig lehetett lövést hallani, augusztus 15-től szeptember 8-ig a doni hadjárat legcsendesebb napjai voltak.

1942. szeptember 9-10-én nagyszabású támadás kezdődött Sztorozsevoje nagyközség elfoglalásáért. A támadást német harckocsizók támogatásával együtt hajtottuk végre. Már szeptember 9-én hajnali 4-kor elkezdte a tüzéség az előkészítést, az egész tüzérezred igen erős ösztüzet mért a falura. Igen hosszú falu volt, kb. 5 km, az előkészítés reggel 9-ig tartott. Erre az időre felvonultak a német harckocsizók nagy, homokszínű harckocsikkal, amely a volt Rommel hadosztály Afrikából visszavont, megmaradt része volt.

A német stukák virradattól több hullámban bombázták az orosz állásokat, szinte úgy gondoltuk, hogy ott már élőlény sincsen.

Reggel 9-kor megindult a támadás, de az orosz gyalogság és a T-34-es harckocsik egy óra leforgása alatt kinyírták a német harckocsikat. Volt még egy másik nagy probléma is. Ugyanis Sztorozsevojeban rengeteg méhcsaládot tartottak. A méhcsaládokat nem kaptárokba, hanem lyukas faodúkba telepítették, és reggel, amikor a tüzéségi előkészület megkezdődött, ezekből a faodúkból töménytelen mennyiségű méhecske szabadult ki. Éppen aznap erős szél volt, ami pontosan a mi első vonalainkra hozta a feldühödött méheket, és úgy összeszurkálták a gyalogosokat, hogy bedagadt a fejük és a szemük, és nem tudtak lőni, így 13 óra tájban lecsendesedett a támadás, de másnap, szeptember 10-én újra kezdődött a tánc. Persze másnapra az oroszok is újra meg erősítették a vonalat, bevonták a tartalékokat.

10-én dél tájban vittem ki az ebédet táborigyógyházzal, közben az egyik horhosban – vagy magyarul völgyhajlatban –, ahol rögtönzött elsősegély-nyújtási hely volt, szekerekkel hordták be a völgybe a sebesülteket, és ott ideiglenesen bekötözték. Akinek csak bőr tartotta kezét, lábát, és nem volt már remény a gyógyítására, azt ott helyben levagdosták. Amikor melléjük értem a gyógyházzal, az egészségügyiek megállítottak, és kértek, hogy a sebesülteknek adjak vizet és kávé, mert a sebesült katonák vízért könyörögtek, mert nagyon sok volt a vérvesztésük. Pont abban a percben jött be egy szállítmány, a kocsiderékban kb. 8–10 sebesült feküdt, a többi tetején egy halálra ijedt cigány gyalogos ugrált a többiekre, és torkaszakadtából kiáltotta, hogy „jaj meghalok, jaj meghalok”. Kérdezem tőle, hol vagy megsebesülve, nézem, hát a bal füle volt átlőve. Adtam neki kávé, és megnyugtattam, hogy nem fog meghalni, csak ne ugráljon a haslövéses bajtársain.

Aznap délutánján nem kellett főzni, mert hideg vacsora volt kiírva, ezt kiadagoltam, és kíváncsi voltam, ezért kísértáram Sztorozsevoje köz-

ség széléig, hogy megnézzem a nagy harcok helyét. A falu végén, az utca közepén egy hatalmas T-34-es volt kilőve, beleégve az orosz katonának. Őket is megsajnáltam és elgondolkodtam rajta, hogy otthon őket is várják haza, de számukra már befejeződött a háború. A község szélső házatól jobbra volt egy fás rész és egy gémeskút, arra vettem az irányt, mert gondoltam, hogy jó lesz visszafelé menni addig, míg engem is nem ér valami baj. Amint a fás részhez érek, egy halom konzerves dobozra és két dundi zsákra találok, a zsákokon és a konzerves dobozokon is „Made in USA” felirattal. Ekkor már gyanítottam, hogy nagy változás állhatott be a világpolitikában. Gondoltam, elviszek egy zsákot és egy pár konzerves dobozt, de közben meggondoltam, hogy nem lesz jó propagandát csinálni.

Visszafelé egy kis kerülővel mentem. Utam ott egy kis völgyecsken át vezetett, két oldalt pedig letarolt napraforgótáblák. Amint elhaladtam a falutól kb. 500 méterre, nézem, a kis völgyecskeben lovak fekszenek. Közelebb megyek, hát látom ám, hogy négy gyönyörű ló és négy magas rangú orosz katonatiszt hever ott sok csillaggal, akik szerintem magas rangú mongol vezérkari tisztek lehettek. Egyetlen, kb. 15-ös tüzéségi lövedék végzett velük.

Földbe gyökerezett a lábam a látványtól, a legyek már köpték az orr- és szájnílásaikat. És akkor ott a következőt gondoltam. Szegény embereknek mennyit kellett tanulniuk, hogy ezt a magas rangot elérjék, és most egy pillanat alatt végzett velük egy gonosz lövedék. Egy pillanattal nem gondoltam arra, hogy ők nekem ellenségeim lettek volna.

A közeli falvakból, ahonnan a lakosság ki volt telepítve, de tavasszal a krumplit elültették – érdekes, hogy nem is volt megkapálva, mégis egykilós kék krumplik voltak – mi 200–300 mázsát begyűjtöttünk belőle és elvermeltük.

A fogatosok lekaszálták a kint hagyott gabonát, a napraforgószarat nagy kazlakba rakták, télen ezzel etették a lovakat, nem dolgoztak, kibírták, de nem is sok erő volt bennük. Október 23-a körül kijött Szombathelyi Ferenc – a második magyar hadsereg parancsnoka – a német és az olasz hadsereg tábornokaival együtt, hogy megvizsgálja a téli szállásokat. Ezt azonban az oroszok valahogy megneszelték, és a szemle alatt egy jól irányzott aknavetőlövessel közéjük lőttek. Az olasz meghalt, Szombathelyi Ferencnek csak a bal karja tört el, és a német hadsereg tábornoka is megsebesült, tehát így a szemle hamar befejeződött. Aránylag csend volt a vonalon, nagyobb hadművelet októberben

sem volt. Éjjelente a tüzérség lőtte Uriv mellett a Donon épülő hidat, de mint ahogy a későbbi példa mutatja, mégiscsak megépítették, mégpedig nem is akárhogy, hanem a víz alatt, és a januári offenzívánál azon a hídon közlekedtek át, sok ezer tankkal.

1942. november 5-én délelőtt a felderítőktől bejött Kiss István zászlós úr. A mozdonyállásban összetalálkoztunk. Tudni kell, hogy ővele sohasem voltam jóban, unszimpatikus ember volt. Már otthon, a gyöngyösi laktanyában sem bírtuk egymást. 1941 karácsonyán nem engedett haza szabadságra, mert a szabadság ideje alatt a lovardát kellett kimeszelní. Most is iparkodott belém kötni, azt mondja nekem: mondja Bozsik, maga miért nem jelentkezik vállalkozásra? Aki nem tudná, a vállalkozás nálunk olyan volt, hogy elszánt emberek felajánlják, hogy éjjel átkelnek a Donon, és ott az orosz állásokban bunkereket robbantottak, esetleg orosz katonákat lőttek agyon vagy ejtettek foglyul, és áthozták őket. Ennek fejében a nősek szabadságot vagy kitüntetést kaptak, a nőtlenek csak kitüntetést. Persze, ez nagy rizikóval járt, mert egyszer-kétszer sikerült, aztán sok otthagya a fogát vagy örökre nyomorék lett. Most a zászlós úr kérdésére az alábbi választ adtam: Zászlós úr, én úgy tudom, hogy a vállalkozás önkéntes. Én pedig egy plecsniért nem akarok sem meghalni, sem örök nyomorék lenni. Majd így folytattam: Az ember itt minden percben ki van annak téve, hogy meghalhat vagy örök nyomorék lesz, de akkor nem kell saját magamat okolni. Kiss zászlós erre a következőket mondta: Bozsik! Maga egy gyáva, szar ember, és otthagyt.

Hazulról rossz híreket kapok, édesanyám nagyon beteg, és ez nagyon elszomorít.

A tél lassan beköszöntött, november 16-án leesett az első hó, de egyből olyan kb. 60 cm-es. Jól mondják azt, hogy mindent meg lehet szokni. Ez igaz is, mert négy hónap alatt úgy megszoktuk az ágyúdörgést, hogy ha véletlenül nem dörgött, hát el sem tudtunk aludni. Az ágyúdörgés lett az altató muzsikánk.

Mostanában sokat vagyok éjjelenként őrszolgálatban. Sajnos nagyon unalmas, mert nem kettesével, hanem csak egyedül vagyunk beosztva. Őrségben ráér az ember gondolkodni, és én is elgondolkodtam azon, hogy végeredményben mit keresünk mi itt? A hazánktól 2000 km-re? Kinek az érdeke ez? Miért kell sok tízezer embernek meghalnia és elnyomorodnia? Nem beszélve arról, hogy odahaza mennyi hadiözvegy és hadiárva marad. Hiszen minket nem is bántottak az oroszok! Mi mi-

ért bántjuk őket? Ilyen és hasonló gondolatok jutnak eszembe, amikor őrségben vagyok, és nézem az égen a csillagokat, amelyek ugyanolyanok, mint nálunk, Magyarországon. Ilyenkor nagyon erős honvágygal küszködöm, de minden hiába, nekem ez van megírva a sors nagykönyvében, de nem tudom még, később mi vár ránk?

December 3-án táviratot kaptam, amelyben a testvéreim tudatták velem, hogy november 29-én meghalt az édesanyám.

Miután jól kikönnyeztem magam, elvittem a táviratot a mozdonyparancsnoknak, Deák Pál zászlós úrnak. Ő részvétet nyilvánított, és tudatta velem, hogy őneki nincs joga szabadságot adni, menjek ki Sárosi Ödön főhadnagyhoz a figyelőbe, mert szabadságot csak ő adhat. Délután 2 óra körül lehetett, rendbe szedtem magam, már amennyire rendbe tudtam magam szedni, és elindultam a figyelőbe, ami tőlünk kb. 1500 méterre lehetett a Don folyó felett, pontosan a Don-kanyarban. Mindenfelé többsoros, kiépített vonalak voltak, bunkerrendszerben. A futóárkok kb. 2 méter mélyek voltak, így nem kellett meghajolni. Minden baj nélkül kiértem, engedélyt kértem, hogy beléphessek a figyelőbe. Miután megkaptam, bementem és jelentettem a jövetelem okát. Remegő kézzel szedtem elő a gyászjelentést és nyújtottam át az ütegparancsnoknak. Miután átolvasgatta, részvétét nyilvánította, visszaadta a táviratot, a következő szavak kíséretében: nagyon sajnálom magát, de szabadságot nem adhatok, mert maga nem nős, különben is, amikor maga innen hazaérne, az édesanyját már régen eltemetik. A vagyonon pedig ráérnek a háború után elosztzkodni. Magára most itt nagy szükség van. Végeztem – mondta. Én tisztelgetem, kezet szorított még velem, és kiszédelegtem a figyelőből. Amikor kiléptem az ajtón, éreztem, hogy megindult az orrom vére. Gondoltam egy merészet és kiugrottam a futóárokból, és ott mentem minden fedezék nélkül. A gyalogosok kiabáltak, hogy mit csinál maga tüzér? Meg akar dögleni? Nem szóltam semmit, csak folytattam az utamat. Az oroszok lőttek, csak úgy porzott a hó mellett. Teljesen lassan mentem, gondoltam, hogy majd csak eltalál egy golyó, és majd sebesülten elvisznek haza. De nem talált el és nem vittek haza, hanem maradtam tovább a halálkanyarban.

Így értünk el Horthy Miklós neve napjához. Erre a nagy ünnepre feljavított kosztot kaptunk, fejenként fél litert bort és 2 deci rumot. Én is kedveskedni akartam, vételeztem a német GH-ról pudingport, és csináltam bőven vaníliás pudingot. Amikor készen volt, kiöntöttem két

nagy teknőbe, és kitettem a bunker elejébe, hogy fagyjon meg, és akkor dróttal kockára vágom. Bent a bunkerban jó hangulat volt, megmelegítettük a bort, és vidáman szórakoztunk, amikor hallottuk, hogy egészen közel a bunkerhez valami becsapódás volt. Kimegyek, és már káromkodok is, szidom az oroszoknak még a fajtáját is, ugyanis aknavetővel széjjellőtték a teknőket pudingostul.

A karácsonyi ünnepek szépen lementek rajtunk, fejenként ismét fél liter bort és 3 deci rumot kaptunk, és javított koszt volt.

Az időjárással nem voltam megelégedve, állandóan esett a hó, és a szél mindig hordta a havat, már lassan mindenütt 100–120 cm-es volt.

Csendesebb estéken és éjeleken nagy zúgás és zörgés hallatszott a túlsó oldalról, lehetett érezni, hogy valamire készülnek az oroszok. Az urivi hídfő, ami előttünk volt, olyan 4-5 kilométerre, éjjel mindig hangos volt a motorok zúgásától. A tüzérség minden éjjel dolgozta azt a területet.

Így érkezett el 1943. január 12. Már kora reggel hallani lehetett, hogy az egész arcvonalon vonulnak a páncélosok, főleg az urivi hídfő környéke volt zajos. Az időjárás ködös volt, és akkor reggel 6 óra tájban az oroszok megkezdték az előkészítést, több tucat Sztálin-orgona és sok száz ágyú okádta a tüzet. Ez kb. 11 óráig ment, utána megindult az orosz hadigépezet. Akkor már a köd kezdett felszállni, és én is néztem az ott felállított teodoliton keresztül, hogy több száz harckocsi tör előre, gyalogsággal együtt. Persze a fogadtatás sem maradt el, de nem ért semmit, mert csak jöttek és jöttek.

Estefelé, amikor elkezdett sötétedni, lecsendesedett a harc, úgy látszik, hogy készültek új erők bevonásával másnapra.

Este már hallottunk olyat is, hogy tőlünk délre, kb. 50 km-re áttörték az olaszoknál az arcvonalat, és haladnak a hátunk felé az orosz csapatok. Mindenesetre nem volt nyugodt éjszakánk. A tüzelőállásokban a kezelők az egész éjszakát kint töltötték, a fogatosok pedig hordták a lőszert a tüzelőállásba. Az oroszok éjjel 22 órakor újra megkezdték a támadást az egész vonalon. Egész éjjel szakadatlanul szóltak az ágyúk. Reggel már látótávolságban voltak az orosz harckocsik, úgyhogy a mieink közvetlen irányzékkel lőtték őket, de ha egyet kilőttek, három jött helyette. A lövegek csövei betüzesedtek, vizes pokrócokkal próbálták ellensúlyozni, de már 11 órakor a 2. üteg két darab 10,5-ös lövege csőrobbanástól tönkrement. Még szerencse, hogy volt egy oroszoktól zsákmányolt csibum-löveg, lőszer volt hozzá bőven, azért most azzal lőtték az oroszokat.

Dél körül már látszott, hogy az orosz hadigépezetet nem tudjuk megállítani. Nagyon sok támadást láttam, de ilyet nem, de nem is fogok. 300–400 méterre közvetlen célzással lőttük az ellenséget. Annyi volt a halott és a sebesült, mint a hangyák, de csak jöttek, jöttek és jöttek. Éreztük, hogy nekünk már végünk, a hadosztálytól állandóan kaptuk a biztatást, hogy csak kitartani. De voltak már olyan lövegek, ahol a lőszer elfogyott. (Mínusz 35 fokos hideg volt.)

Délután négykor kaptuk a parancsot a visszavonulásra. Ezzel a sorsunk meg volt pecsételve. Az éjszaka folyamán – nem teljesen rendezetten – vonultunk Mastjugino község irányába. Az út folyamán többek közt Rosszos községet értük el és körvédelemre rendezkedtünk be. A németek iparkodtak bennünket hátvédnek használni.

1943. január 14. Teljes volt a káosz, az ellenséggel közelharcot folytattunk. A szétvert csoportok rendezetlen sorokban, csűrhe módra vonultak hátra. A németek összeszedték a magyarokat, tehergépkocsiba rakták őket és fegyvert adtak nekik. Hátralakták, és fel kellett venni a harcot az orosz csapatokkal. Aztán az történt, hogy eldobálták a puskát és vonultak megint visszafelé. A németek újra összefogdosták és hordták őket vissza, ez napokig így ment, ilyen körforgásban. (A hideg mínusz 41 fok volt.) Persze ezekből a széjjelzüllött csapatokból sokan elvesztek és megfagytak.

A rend, ami nem is nagyon volt, felborult a csapatok között, pánik tört ki, és egymást törve, taposva menekültek Andrejovka irányába. A borzasztó látvány itt már előre vetítette a közeledő végzetes tragédiát. Csapattestüket elhagyott vagy elvesztett katonák sokasága, mint a gazdátlan kutyák, csavarogtak. Már úton, útfélen lehetett látni megfagyott katonákat. Őket még nem az éhhalál pusztította el, hanem az ital. Ezekben a napokban bőven volt élelem. Kosetonkán annyi élelmet pakolhattunk fel, amennyit a kocsi és a ló elbírt. Nagyobb baj volt az, hogy az ellenség állandóan üldözött, sőt, már arról is hallottunk, hogy két oldalon előttünk vannak, és harapófogóba szorítanak bennünket. Sajnos ez így is volt, és pár nap múlva be is következett. Szkupoly, Andrejovka – Sztaró Nikolszkoje községeken keresztül menekültünk volna kifelé a gyűrűből.

A január 20-tól 24-ig tartó állandó támadások felmorzsolgatták az ott lévő magyar és német védelmet, minden fegyverünk, lövegünk, lőszerünk odaveszett. Teljes volt az összeomlás.

Január 25–26. Többnyire a németekkel és az ő irányításuk alatt feldehárító harcokat folytattunk. A bizonytalanság eluralkodott. Széjjelzüllött

csapattetek katonái össze-vissza csavarogtak, a németek állandóan összefogdosták őket, puskát és lőszert adtak, és gépkocsikkal védelmi állásokba hordták őket vissza.

Január 28-án 11 óra tájban a német tűzszerészek felrobbantották a Deviza-folyó hídját. Sajnos korán, mert még egy német hadosztály a túlsó oldalon maradt. Azt, hogy hogyan jöttek át, vagy át tudtak-e jönni, nem tudom, mert nekünk is gyorsan vissza kellett vonulnunk. Turóvó községben 12 óra tájban pánik tört ki, mert a templomtoronyból orosz partizánok géppuskatűzet zúdítottak ránk. Egymást törve, taposva, e rengeteg hadianyagot visszahagyva menekültünk. Rádásul két alkalommal a repülők jól megbombáztak bennünket, sok volt a halott. A faluból kivonultunk, de a németek félreállítottak bennünket, és csak ők mehettek, mi egész éjjel egy helyben álltunk mínusz 36 fokos hidegben, még szerencse, hogy nem fújt a szél, azonban reggelre rengeteg volt a megfagyott katona.

Január 29-én délelőtt 9 óra tájban, amikor már minden német csapat elvonult, mi csak utánuk soroltunk be, rengeteg halottat és félig megfagyott embert hagytunk hátra. A német hadvezetés itt már nem állt szóba a magyar hadvezetéssel. A németek Olim község irányába vonultak. Egész nap alig négy kilométert tettünk meg, és így január 30-án éjjel Olim előtt az úton, vagyis az út szélén éjszakáztunk 35 fokos hidegben. Hajnalban aztán csak elindultunk, de egész nap Orlovkáig 13 km-t tettünk meg.

Az úton mindenfelé égtek a gépkocsik és a hadifelszerelések, mert elfogyott az üzemanyag, és nem tudtak tovább menni velünk, ezért felgyújtották őket. Úton-útfélen rengeteg szekér, döglött lovak százai, rengeteg megfagyott emberi tetem. Sokan voltak, akik még éltek és könyörögtek, hogy ne hagyjuk ott őket, de sajnos már az élők is tehetetlenek voltak, már lassan mi is élő halottak voltunk, épp csak annyi erőnk volt, hogy vánszorogtunk a bizonytalanság felé. Most megint leállított bennünket a német vezérkar, az útból félre kellett állni és megvárni, amíg a német hadtestmaradványok elmenetelnek mellettünk. A német hadvezetés mindig úgy szervezte, hogy a magyarok maradjanak hátvédnek, ne őket érje az orosz hadsereg támadása, vagyis mi pusztuljunk. Amerre elláttunk, mindenütt katonák vonultak délnyugati irányba, nappal csak arra kértük a jó Istent, hogy ködös idő legyen, ugyanis ha tiszta idő volt, arattak az orosz repülőgépek. Tiszta időben leereszkedtek 150-200 méterre, és úgy arattak bennünket, mint

mostanság a búzát. Olyankor széjjelszaladtunk a 130 cm-es hóba, és belefúrtuk magunkat. Amikor vége lett a légitámadásnak, sok ember már ki sem kecmergett a hóból, ott lelte halálát a hómezőn.

Most már egyre gyakrabban hallottuk a tisztek szájából is, hogy be vagyunk kerítve, és a német hadvezetés nem tárgyalt a magyarokkal. Azt már mi is többször láttuk és hallottuk, hogy a német tisztek veszekednek a magyar tisztekkel, sőt még pisztolyt is fognak egymásra. Éjjelenként nyugati irányból, Sztarij Oszkol térségéből erős fényszórók jelentek meg az égbolt alatt, és jobbra-balra ingáztak az égen. Ezzel mutatva az útirányt a németeknek a kitöréshez.

1943. január 31. Ez a nap is jeles nap nekem.

Reggel, miután az utolsó német hadtest is elvonult, 8 óra tájban mi is besorakoztunk utánuk, engedélyt kaptunk, és elindultunk Olim irányába meneteltünk. Délelőtt 9-10 óra között Vasilyevicska község határában haladtunk, amikor a hátunktól és oldalról erős akna- és géppuskarészt kaptunk. Ebben a menetoszlopban kb. 15-20 ezer ember volt, az oszlop felbomlott, és egymást törve, taposva menekültek, széjjelszórva mindent, ami még megmaradt. Persze az oroszok a tüzet mindig a legsűrűbb tömegre zúdították. Én gyorsan felmértem a helyzetet, és az egyik udvaron keresztül, ahol éppen nem volt kerítés, kihajtottam a konyhával a kertekbe, gondoltam, hogy egymagamra nem fognak lőni. A hó egy méteresnél magasabb volt, és nem láttuk, hogy az utunkban egy krumplisverem volt, amibe a konyhát húzó négy ló közül az első kettő beleesett. A fogatosok leugráltak a lovakról és el akartak szaladni, de szigorúan visszaparancsoltam őket. A két első lovat kibontottuk és kiemeltük a veremből, a konyhát visszafordítottuk, és visszahajtottunk az utcára, ahol rettenetes látvány fogadott. Az emberáradat már kb. egy kilométerrel előbb járt. Az utcán heverő néhány sebesült és halott nem az aknatűz áldozata lett, hanem összetaposták egymást. Mindenfelé bundák, tisztikofferek, személyi poggyászok szétszórva, olyan sűrűn, hogy nem győztük kikerülni. Megállítottam a konyhát, és hozzáfogtunk a rengeteg drága holmi között válogatni. Bundákkal, csizmákkal, sapkákkal, ruhákkal és mindenféle értékes holmival megraktuk a konyhát, amennyit csak rá tudtunk rakni, és lassan elindultunk. Akkorra már a házakból is előmerészkedett a civil lakosság, és ők is hordták befelé a sok széjjeldobált tárgyat. Körülbelül 11 óra lehetett, amikor utolértük az alakulatunkat. A falutól egy kilométerre gyülekeztek a hómezőn. Olyan volt ez, mint egy nagy vásár,

nagy kiabálás, olyan, mint egy nagy hangyaboly, mindenki kereste a saját alakulatát.

Mire sikerült az alakulatoknak összeállni, 12 óra lett. Szánalom volt sok emberre ránézni, mert a futás hevében eldobált köpenyt, sapkát, és ott áll a nagy hidegben csupaszon, de nemcsak közlegények, hanem tiszték is, és nem is kevesen.

Szerencse, hogy sok mindent összeszedtem, most ezt szétszítottam, de az annyi volt, mint tengerben a csepp. Közben rendeződtek a csapatok, és elindultunk volna, de most meg az orosz repülők jöttek mélyrepülésben, jól megtizedeltek bennünket. Sajnos szép, napfényes idő volt, és ez nekik kedvezett. Nem tudom, hogy a német repülők hol lehettek, már körülbelül két hete egy darab harci gépet sem láttam, egy-egy felderítő gép néha nagy magasságban megjelent felettünk, ezek biztosan a csapatmozdulatokat figyelték. 13 óra felé újra felsorakoztunk és elindultunk. Kb. 2 kilométert tehattünk meg, amikor harckocsizúgásra lettünk figyelmesek. Mindenfelé kiabáltak: „saját harckocsi, ne lőj”! Igaz, hogy már nem is volt mivel lőni, mert jóformán már puska sem volt.

Ezalatt a harckocsi vígan robogott az útból kitért oszlopok mellett előre. Mellénk érve láttam, hogy német harckocsi, a toronyban egy fiatal német katona van, harckocsizó ruhában és német sisakban, és intget a kezével, és sűrűn, hangosan ismételtgeti németül, hogy platz, platz, platz.

Amikor már kb. 2 kilométerre behaladt a széjjelszórt oszlopok között, megfordult és tüzet nyitott a lövegből, a nehéz géppuskából, majd az emberek sűrűjébe hajtott, és úgy tiporta össze őket, mint a férgeket. Kb. 400-500 métert tehetett így meg, amikor valahonnan megszólalt egy páncéltörő ágyú. Ahogyan én visszaemlékszem, három lövést adott le, amikor a harckocsi megperdült a saját tengelye körül és egy helyben el kezdett pörögni. Közben valahonnan előkerült egy köteg kézigránát, és valaki a harckocsi felé dobta, robbant a gránátköteg és a harckocsi leállt. Az égő járműből kiugrott 3 fő, géppisztolyból tüzet nyitottak és elszaladtak, egy száz méterre levő kolhozig. A géppisztolyokból elfogyott a lőszer, és ekkor megadták magukat hárman, 2 fő pedig bennégett a harckocsiban.

Kiderült, hogy a német harckocsiban Sztálin-íjak voltak német ruhában, és több száz magyar halálát okozták. Hogy mi lett a sorsuk, nem tudom, de gondolom, hogy kivégezték őket, mert itt foglyokat nem lehetett őrizgetni.

1943. január 1. Az éjszakát kint, a hómezőn töltöttük 40 fokos hidegben. Egész éjjel össze-vissza, előre-hátra meneteltek a német csapatok, látszott, hogy itt van a vég!

Élelem már több mint egy hete nem volt. A szerencsénk csak az volt, hogy a lovak rakásra dögöltek. Ezekből a lesoványodott lovakból bal-tával aprítottunk a kondérokba, havat olvasztottunk, és szőröstül-bőröstül beledobáltuk a lóhúst. Puskatussal és szekérdarabokkal tüzel-tünk, de a lóhús állandóan főtt, és csak úgy só és fűszer nélkül osztot-tam ki, de az én kondéromban mindig főtt valami. A hóba ástuk be ma-gunkat, ott valamivel melegebb volt, és nem ért a szél.

A német hadvezetés már nem állt szóba a magyar tisztekkel, azt ta-nácsolták, hogy a magyar hadsereg maradványai törjenek ki ott, ahol akarnak, de a németek nélkül. Egy német vezérőrnagy felolvasta a bú-csúparancsot, minden katonának sikert kívánt. Elmondta, hogy a hely-zet teljesen kilátástalan, és ezután mindenki vállalja a saját sorsát. Ezu-tán ő másodmagával elindult a kb. 200 méterre lévő két nagy szalma-kazalhoz. Pár perc múlva három pisztolylövést hallottunk, feltehetően fejbe lőtték magukat.

Nagy volt ezek után az elkeseredés. Én is azt gondoltam, hogy nem megyek neki a biztos halálnak, hanem visszafordulok a Don irányába és fogságba esem. Már el is indultam, és megtettem vagy 50 métert, mialatt úgy gondoltam, visszafordulok déli irányba, és lesz, ami lesz, én mégis-csak hazafelé megyek. Szerencsémre mégis akadt egy német tábornok, aki egy német hadtestet vezetett, az Isten áldja meg ott, ahol van. Ő en-gedélyezte, hogy a hadtest után mi magyarok is besorakozzunk, és kb. este 19 órakor értünk be Olimba, ott a város szélén kaptunk 3-4 nagyobb kolhozépületet és magtárt. Persze ez nagyon kicsinek bizonyult. Nem volt más hely, felmásztam a tetőszerkezetre, mert padozat nem volt. Itt fent a kakasülőkön aludtunk volna, sokadmagammal. Én a derékszíjam-mal odaszíjaztam magam, hogy ha elalszom, le ne essek. Éjjel egyszer ar-ra ébredtem, hogy az orrom, mivel folyt, odafagyott a kakasülőhöz. Haj-nali 3 óra körül nagy lármára ébredtem, ugyanis a kolhozban nagy tüze-ket raktak, és az épület vesszőből fonott oldalába belekapott a láng, égett az egész nagy, rozoga épület. Mindenki menekült, a kakasülőről leugrá-ló emberek ráugráltak az alattuk levőkre, sokat agyontapostak. Nekem beszorult az egyik lábam és a csizma lehúzódtott róla. Szerencsére talál-tam hasonlót az egyik halott lábán, gyorsan elhúzgáltam és áthúztam, neki már nem volt rá szüksége.

Derengett már, amikor február 4-én hajnalban sok-sok kínlódás árán beértünk a Rogovoja község előtti vasúti őrházhoz, ahol egy szép lucfenyvesben hatalmas tisztás volt. Itt szintén rettenetes borzalom tárult a szemünk elé. Az egész tisztás telis-tele volt halottakkal. A halottak a magyar egri 14-es gyalogság volt, rengeteg kocsival és lóval, de itt mindenki halott volt. Gondolom, hogy a tisztáson leálltak pihenni, ahol az oroszok körülvették őket, és egytől egyig elpusztították az egész századot.

Tovább folytattuk az utat a vasúti síneken. A szántalpon lévő konyhám nagyon megrongálódott az éj folyamán, a konyha tele volt étellel és súlyos volt, a váltóknál recsegték-ropogtak a szántalpak, és az erős igénybevételtől a csapolások kitágultak. Így következett be a konyha tragédiája. Már láttuk Sztarij Oszkol városát, amikor a vasútról letértünk, és erős tűzérsegi tüzet kaptunk mindkét oldalról. Ekkor rogyott össze a konyha szánja. Látva ezt, a fogathajtók leugráltak a lóról és el akartak futni. Gyorsan visszaparancsoltam őket, és úgy döntöttem, hogy a konyhát minden áron meg kell menteni. Pontosán mellettünk volt egy találatot kapott német szánkó, úgyhogy a lovak és a szánon ülő emberek is mind elpusztultak. Gyorsan elvagdaltam baltával a lovak istrángját, az embereket ledobáltam a szánról, és odahúztuk a konyha mellé. Akkor elkiáltottam magam, hogy: emberek! Ki éhes? Ki akar enni? Szempillantás alatt vagy 20-25 ember ott termett. Mondtam nekik, hogy rögtön adok, csak előbb segítsenek a konyhát áttenni az üres szánra. Közben a fogatosok már fogták is át a lovakat a német szánba. Amikor áttettük a konyhát, két vödör rizst kimerítettem, és a segítőknek jó étvágyat kívántam. Lehúztam még az egyik halott német tisztáról a jó meleg, hosszú bundaköpenyt, azt felvettem, az én rongyos köpenyemet pedig – veszemre – eldobtam. Most már vágóban indultunk, hogy utolérjük a csapattestünket. Estefelé értük utol, Sztarij Oszkol előtt.

A város déli szélén egy dombon kellett áthaladni. Erre a dombra az orosz tűzérség közvetlen irányítással kb. két percenként adott le lövést 15-ös lövegéből. A lövések mindig egy helyen csapódtak be, irányzékot nem kellett neki változtatni, mert az emberek állandóan mentek. Amikor már közel értünk a becsapódáshoz, megállítottam a konyhát, és amikor a lövedék becsapódott, vágóban áthajtottunk úgy, hogy a következő lövedék már utánunk robbant. Amint átértünk a túlsó oldalba, ott voltak a német messze hordó tűzérség 21-es lövegei. Meglátták, hogy német köpeny van rajtam, egy német tűzér őrmester kihúzott a

sorból és küldött lőszert hordani, én pedig elkezdtem kézzel-lábbal magyarázni, hogy én magyar vagyok, csak német köpenyben. Így hát elengedett. Amint elhagytuk a várost, mi balra mentünk, a várostól mintegy 5 km-re levő kis községbe. Sötét volt, mire beértünk, s a németek már lefoglalták az egész falut. Nagy nehezen átadtak nekünk két házat, az szűken elég is volt, mert nem sokan voltunk.

A tüzéségi tűz úgy megkeverte a népet, hogy az osztály többi része más, veszélyes vonalra került, és nagy része az osztálynak odaveszett. Este megtudtam a katonáktól, hogy az egyik háznál van egy kisebbfajta disznó, elmentem, leszúrtam, és egy órán belül már a kondérban volt, békésen főtt rizskása társaságában.

Amikorra készen lett, már senki nem vacsorázott, mindenki az igazak álmát aludta.

Beérve a szobának mondott istállóba, egymáson feküdtek az emberek, mint a heringek. Valahogy én is befúrom magam és eldőlök, már ütök is ökölrel a fejem, hogy menjek onnan, menjek, de hová? Nyomorgok így vagy két óra hosszat, amikor bejön két német tiszt és a parancsnokot keresi. Mondjuk, hogy a másik lakásban van. Nagy sokára előkerül, és közlik velem, hogy az elfoglalt két házat azonnal ürítse ki, mert ők sebesülteket akarnak idetelepíteni. A parancsnok szabadkózik, hogy hullafáradtak az emberek, több mint két hete nem aludtak, nem tudja őket felköltetni. Akkor kijelentették a németek, hogy vagy ránk gyűjtják a házat, vagy kézigránáttal felrobbantják. Végül meggyeztek abban, hogy reggel korán kimegyünk.

1943. február 5. Reggel 6 órakor értünk Ivanovkára. Itt törték át előző nap a németek az orosz gyűrűt. Rengeteg, főleg orosz halott hevert mindenütt, ameddig a szem ellátott. Úgy mentünk a halottakon, mint a fagyos szántáson. Rengeteg ágyú, harckocsi és mindenféle hadifelszerelés hevert szerteszéjjel. Nem tudtunk már sem örülni, sem szomorkodni, nem voltunk mi már emberek, hanem szív és ész nélküli, emberi bőrből kivetkőzött állatok. Igaz, ölni már nem tudtunk, mert nem volt mivel. Már csak minket öltek. Nemcsak az orosz hadsereg, hanem a láthatatlan fehér halál is, amelyik ezrével ölte az elcsigázott, csonttá, bőrré fogyott katonákat az orosz hómezőkön.

Úton, útfélen félig megfagyott emberek könyörögtek, ne hagyjatok itt, testvérek, vigyetek magatokkal! De hogyan? Hiszen már mi is alig lézengtünk, és mi is arra gondoltunk, hogy lehet, holnap mi is fetengünk a hóban, míg meg nem könyörül rajtunk a fehér halál. A hideg

még mindig mínusz 30 fok, amikor 1943. február 6-án úttalan utakon vergődtünk Asinovka határában. Főzni nem lehetett, de nem is volt mit, már lassan három hete, hogy nem vételeztünk. Szerencsétlen oroszoktól raboltunk kis krumplit vagy marharépat, hogy éhen ne döggöljünk.

1943. február 15-én Szumiban a németek kiutaltak a magyarok részére 22 tehervagont. Még ezután másfél napot váraкоztunk az állomáson. Közben Kiss László úr főbe lőtte magát, mert lefagyott a nemi szerve. Idehaza várta a menyasszonya, és ő úgy határozott, hogy minek jöjjön már haza. Én mindenkit tudtam sajnálni, de ezt az embert, aki sokszor habzó szájjal ordított a legénységre, nem tartottam sokra.

1943. március 14-én jött meg Magyarországból a parancs, hogy az egész megvert és lerongyolódott 2. magyar hadsereg maradványait haza fogják szállítani. Nagyon nagy volt az öröm, de én nem tudtam örülni már semminek, olyan beteg voltam. Lefogytam, csont és bőr voltam, de azért állandóan dolgoztam. Itt már volt kötszer, és minden nap átkötötték és leragasztották a megfagyott testrészeimet.

1943. április 5. Reggel egy orosz lófogatú, rázós igás kocsival szállítottak kórházba. A kocsin hárman voltunk, én és egy Kovács Ignác nevű tizedes, a harmadik személyt nem ismertem, nem a mi ütegünkhöz tartozott.

Az út nagyon rázós volt, nagy bum-bum kövekkel volt kirakva. A kocsi annyira rázott, hogy már nem tudtam elviselni. Kegyetlenül jajgattam. Amikor már nem bírtam tovább a szenvedést, elővettem zsebemből a pisztolyt, és főbe akartam magam lőni. Kovács Ignác, aki ülve utazott, én a hátamon feküdtem, észrevette, hogy mit szándékozok csinálni, kicsavarta kezemből a pisztolyt és elvette tőlem.

Dél felé járt az idő, amikor beérkeztünk Ignopolba, a hadikórházba. A kórházban egy 40 év körüli, szakállas orosz orvos vizsgált. Szépen kitisztította a sebeimet, ellátta orvossággal és leragasztotta. Amikor készen volt, megszólalt tört magyarsággal, a következőket mondta: Fia! barátom! Én azt javasolom magának, hogy ne feküdjön be itt a kórházba. Én tudok arról – mondotta –, hogy magukat hamarosan hazaszállítják Magyarországra. Hogyha maga most befekszik a kórházamba, nem tudom, mikor kerül haza. Odahaza pedig majd befekszik egy kórházba, mégiscsak odahaza van, mondotta.

1943. április 30-ig a tüzérezredet kis községekben helyezték el. Ez alatt az idő alatt fegyelmező foglalkozásokat tartottak. A fegyelem

egyenlő volt a nullával. Egyébként nem volt veszélyes a kiképzés, hiszen képzeletben már mindenki odahaza volt. Mindenki megcsömörött a háborútól, és megszenvedték a múltat és a jövőndőt.

Ruhát nem kaptunk másikat, de feljavított koszt volt, hogy az elcsigázott emberek egy kicsit rendbe jöjjenek, amikorra elérkezik a hazaindulás ideje.

Én Vaskovics községben, egy bíró udvarában telepedtem le a konyhával. Persze a háziakkal hamar jóban lettünk. Csereberéltünk, sőt adtunk tojásért és kis főtt ételt, kenyeret is juttattunk a háziaknak.

Volt a bírónak egy 17 éves, nagyon szép arcú, kövér lánya, Tamara. Mint két fiatal, nagyon megkedveltük egymást. Sajnált, hogy beteg vagyok, és átkötötte a fagyott oldalam. Addig, amíg egymásba estünk, az egész hadjárat során ő volt az első és az utolsó orosz kislány, akivel betegen is kapcsolatot teremtettem, és úgy éreztem, hogy terhesen hagytam ott.

Amikor búcsúztunk, megígértem, hogy ha vége lesz a háborúnak, visszajövök, és feleségül veszem Tamarát. Persze később ez az ígélet ködbe vezett. Mindenesetre azt a szép három hetet soha nem fogom elfelejteni. Tehát a hadjáratból ez volt a legszebb három hét!

1943. május 1-jén – kétnapi gyaloglás után – Ovrutsek nevű pályaudvaron bevagóníroztunk, és vártuk az indulást. A tábori konyhám, amit annyi veszélyen át megmentettem, most is vígan füstöl a nyitott vagonban.

Eljött délután 2 óra, az indulás ideje, és lassan, lépésben elindult a szerelvény. A másik szerelvény pedig szépen gördült be az állomásra, a felváltó csapat szerelvénye.

Úgy látszik, ezt úgy szervezték meg, hogy ne tudjunk találkozni velük, és ne tudjuk elmondani nekik azt a sok szenvedést, amit végigéltünk. Tehát gördülnek a szerelvények: az egyik megy, a másik jön. Amelyik megy, abban rongyos ruhákban agyongyötört katonák ülnek, akik végigjárták a poklok poklát, és már az élethez sincs semmi kedvük, emberroncok.

A másikban, amelyik jön, szép tiszta katonaruhákban, mosolyogva ülnek a tiszt urak pullmankocsikban. Csillognak a piros tűzérparolikon az aranycsillagok. Amikor meglátják a füstölgő tábori konyhát, hallom, hogy az egyik százados jó hangosan megjegyzi a főhadnagynak: Nézd csak! Az anyjuk szentségit, azért a konyhát elhozták, de az ágyúkat otthagyták! Erre jó hangosan én is átszóltam: Majd meglátom,

az anyátok szentségit, hogy ti visszahozzátok-e! Ezt mind csak azért mondtam el, hogy ha tudták volna, ez a konyha mi mindenben ment keresztül, nem szóltak volna semmit.

Sokkal lassabban haladtunk hazafelé, mint kifelé. Most gyakran félretolattak bennünket csonka vágányra. Utat kellett adni a frontra menő szerelvényeknek. Mi már ráérünk, mert hazafelé megyünk, pedig még toltuk volna is a szerelvényt, csak gyorsabban menjen.

1943. május 4-én délután egy óra tájban megpillantjuk a szép Kárpátok nyúlványait, és kettő órára befutunk a határállomásra Labosniba. Amikor megáll a szerelvény, egymást törve ugrálunk le a szerelvényről, micsoda boldog érzés, újra magyar föld van a lábunk alatt. Leborulunk a vasút mellé, és úgy csókolgatjuk az anyaföldet, könnyezve, mint gyermek az édesanyját. Nehezen tudtunk betelni az édes érzéssel, talán nem is igaz, csak álmodjuk.

De hamarosan véget vetnek az álmodozásnak. Jön a parancs, hogy vagonként sorakozó, fertőtlenítésre. Először megyünk a szórtelenítőbe, minden szőrzettől megszabadítanak, még *attól* is. Próbálom lebeszélni róla az egészségügyi katonát, de hajthatatlan, a fejünket is nullásgéppel kopaszra! Minden ékességemtől megszabadulva megyek a fürdő vagonba, ez ellenben nagyon jólesik. Lassan egy éve, hogy nem fürödtem ilyen jó meleg vízben.

A vacsorát idejében kiosztottam, rengeteg konzervet kaptunk induláskor, így babfőzelék volt marhapörkölttel.

Vacsora után nagyon fáradt voltam, lehet, hogy a jó meleg fürdő is hozzájárult, és így elég korán lefeküdtem, és mélyen el is aludtam. Valamikor éjjel arra ébredtem, hogy zakatol a vonat, tehát még az éj folyamán befutottunk a gyöngyösi állomásra.

1943. május 5-én hajnalban megérkeztünk ugyanarra a rámpára, ahonnan 1942. július 8-án kora délután, harangzúgás, zenekari kíséret és virágoső közepette elindultunk a bizonytalanság felé.

Nem fogad most bennünket zenekar, nem fogad harangzúgás, sem virág, csak a komor sötétség. Tudatosan rendezték ezt így, hogy ne lássa Gyöngyös lakossága ezeket a meggyötört, rongyos, beteg katonákat, akiknek csak kis töredéke jött haza a borzalmas orosz pokolból.

Amikor elmentünk, minden tüzerüteg külön szerelvénygel indult, most pedig az egész osztályt, vagyis osztályból megmaradt töredéket egyetlen szerelvény hozta haza. A rengeteg felszerelés, ágyú, puskák,

lovak, szekerek és minden hadifelszerelés kint maradt az orosz hómezőkön, sok ezer katonával együtt.

Tudtuk, hogy a Donhoz nem lakodalomba megyünk, de hogy a doni hadjárat ilyen kudarcral végződik és ennyi áldozattal, ezt azért nem gondoltuk. A második magyar hadsereg 196 000 katonából állt. Ebből – ahogy én tudom – meghalt 120 000 katona, kb. 30 000 fogságba esett, hazajött kb. 40 000, de ennek egyharmada olyan súlyosan sérült vagy betegséget kapott, hogy egy sem lesz hosszú életű.

A papok által megszentelt ágyúkból egyetlen egy sem jött haza. Az egész szerelvénnyel egyetlen négykerekes jármű jött haza, és ez az én tábori konyhám volt, pedig az nem is volt megszentelve. Mivel ló nem volt, mi szakácsok négyen húztuk a tábori konyhát Gyöngyös sötét utcáin a laktanya felé. Amikor már közeleedtünk a laktanyához, a laktanya kapuja előtt volt egy úgynevezett Magyar kocsmá. A tulajdonos nyilván megneszelte az érkezésünket és még kinyitott a sötétben. Megláttuk, hogy nyitva van, leálltunk a konyhával a kocsmá elé és betértünk. A tulajdonos ingyen mérte az italt, igaz, hogy nem is volt pénzünk. Deci számra rendeltük a rumot, pálinkát, ennek aztán a készültség vetett véget a laktanyaudvarban.

A napos tiszt úgy intézkedett, hogy aznap is főzni kell a tábori konyhában a délvidékieknek, szerbeknek, románoknak, ruszinoknak, akikhez nem jöttek hozzátartozók. Persze, hogy nem örültem neki, de hát a parancs az parancs! Konzervhúsom bőven volt, azért úgy döntöttem, hogy babgulyást csinállok sok-sok hússal.

Odaraktam a babot főni, és megbíztam a Kis Főli Imrét – egy dusnoki sváb gyereket –, hogy tüzeljen és bontogassa fel a konzervet, majd én délben bekészítem az ételt és kiosztom. Közben, úgy 9 óra felé sorakozót rendeltek el, a laktanyaudvaron tartották meg a katonák ünnepélyes fogadását. A felsorakozott katonának fele már be volt rúgva, alig álltak a lábukon, de ez érthető volt.

Most is azok fogadtak, akik annak idején búcsúztattak. Ez a fogadás erősen hasonlított egy temetkezési szertartásra. Igaz, hogy most papok nem voltak. Elmondták, hogy az egészséges katonák először szabadságra mennek, majd később leszerelnek. Közben vége lett az ünnepélynek, és mehettünk a váróra, mert hamar híre ment, hogy megérkezünk, és a környékbeli hozzátartozók már hatalmas kosarakkal, szatyrokkal, demizsonokkal érkeztek. Egész délelőtt ment az ivászat és az evészet.

Jóleső érzés volt, hogy mindenki hívott magához vendégnek. Úgy nyilatkoztak szüleiknek, menyasszonyaiknak, édesanyjuknak, hogy ennek az embernek köszönhetjük, hogy hazajöttünk, mert neki mindig tele volt a konyhája valamivel, volt lóhús, búza, árpa, kukorica, de ha más nem volt, volt marharépa, meleg víz, és sokszor ez is sokat számított a rettenetes hidegben. Bármilyen nehéz körülmények is voltak, a konyha soha nem maradt el a csapattól.

Így telt el a délelőtt, gyönyörű szép idő volt, a váró tele volt emberekkel, asszonyokkal, lányokkal. Mindenki kereste a hozzátartozóját, volt öröm, nevetés, és sok-sok sírás, főleg, akik hiába keresték a hozzátartozójukat, mert nem jött haza.

Mivel azonban Gyöngyös és környéke jó bortermő vidék, sok jó bort hoztak, és a sok fajtát összekevertük, mert ugye mindenki megkínált, és mindenkitől illő volt elfogadni. És a végén – sok kicsi alapon – én is úgy berúgtam, mint az albán szamár. Ez persze érthető is volt, de ami ezután következett, az már nem.

Dél már jól elmúlt, amikor a napos tiszt, egy őrmester szólt, hogy oszszam ki az ebédet. A kis Fogli Imre már belerakta a húst is, megkóstoltam, de nem nagyon éreztem már az ízét, mondtam az őrmesternek, hogy elég meleg, elég sós, ki lehet osztani. Szóltam, hogy sorakoztasson ebédkiosztáshoz. Ő sorakoztatott volna, de senki nem fogadott szót, szóval mindenki nagyon be volt rúgva, én sem voltam kivétel. A kondért olyan szorosan körülállták, hogy nem tudtam osztani, sőt már az egyik katona majd beleesett a kondérba. Elment a türelmem, kihúztam az ételből a nagy osztókanalat, megfordítottam, és azzal kezdtem rendet csinálni.

Szerencsétlenségemre éppen édesapámat vágtam oldalba, mert pont akkor érkezett oda, és a közelembbe akart kerülni. Csak amikor oda-csaptam neki, megszólalt: Ejnye, fiam, mit csináltál? Felismertem a hangját, eldobtam a kanalat, nyakába borultam, összecsókoltam, és most itt köszöntem meg neki a kemény nevelést azért, hogy a legborzasztóbb viszonyok között is meg tudtam állni a helyem. Persze rögtön szent lett a béke, a körülöttem lévő katonák is meghatódva néztek.

Az eldobott osztókanalat akkorra elmosták, és megkezdtem az utolsó ebédosztást abból a táborigényből, amely jóban-rosszban kitarított mellettem, és így sok-sok embernek mentette meg az életét és az enyémet is.

Megkértem Laczkó Zoltán századost, segédtsírtet, hogy ha lehet, ezt a konyhát tegyék be a múzeumba, mert onnan a konyhát nem hozta haza senki.

Elbúcsúztam végleg a konyhámtól, megcsókoltam, és másnap bevonultam a miskolci VII. Helyőrségi Kórházba, és ott húztam ki a nyarat. Szeptemberben szereltem le.

Tulajdonképpen szerencsésnek mondhatod magad.

Egyrészt igen, másrészt nem, mert 1944. június 28-án ismét behívót kaptam az anyaütegemhez Gyöngyösre.

Amikor bevonultam a megyei laktanyába, az udvaron volt egy asztal, a körlet előtt, és ott egy zászlós vette fel az adatokat, és ő csinálta a beosztást is.

Amikor megláttuk egymást, úgy tűnt, hogy már mi valahol találkozunk. Persze, nemcsak nekem volt ő ismerős, hanem én is őneki. Meg is kérdezte, hogy honnan ismer engem. Én azt kérdeztem, hogy volt-e ön a Donnál? Amire ő igent mondott. Akkor azt kérdeztem tőle, hogy megfagytak-e a lába ujjai. Mire ő igent mondott. Megkérdeztem, emlékszik arra, hogy Sztarij Oszkol után egy tüzer felvette a konyhára, és kb. egy hétig hozta hátrafelé, míg leadta egy kórházba? Felugrott az asztaltól és össze-visszacsókkolt. Vida László gyalogos őrmester volt, akkor a 14-es gyalogezeredből.

Rögtön megcsinálta a beosztásom, a 2. ütegnek lettem a főszakácsa.

1944. októberében a következő történetet hallottam. Fent az ózdi hegyekben csatárlánokban fésülték át az erdőt, és amikor egy kiemelkedő, magasabb hegyre kapaszkodtak felfelé, a hegy tetejéről géppisztoly-sorozatokat kaptak a partizánoktól, majd kézigránátporral fogadták a mieinket. Az egri rohamtüzérek és a salgótarjáni gyalogság közösen készültek fel a partizánfészek megsemmisítésére. Több, mint kétórás harc után elfogták a még élő vagy sebesült partizánokat. Az egyik salgótarjáni gyalogos foglyul ejtett egy partizánt, és kiderült, hogy jó barátok, sőt cimborák. Együtt voltak a Donnál. Az egyikük, a salgótarjáni vasútállomás főnökének fia fogságba esett, a barátja pedig hazakerült. A fogoly katonát az oroszok partizániskolába vitték, majd 1944 augusztusában ejtőernyővel ledobták az ózdi hegyekbe. A két jó barát ilyen körülmények között találkozott ismét.

A karácsony éjszakát a Bécsújhelyi vasútállomáson töltöttük, ahol éjjel jól megbombáztak bennünket. Szerencsére találatot nem kaptunk. Még az éj folyamán továbbmentünk. Ausztrián és Németországon keresztül Dániába vittek bennünket, hogyha jól emlékszem, Viborg nevű városba.

Ott tartózkodtunk három napig. A zsoldot itt kaptuk meg őrre pénz-nemben, emlékszem még rá, hogy bementünk egy cukrászdaféle üz-letbe, és egypár őrért úgy felpakoltunk sajttal és süteményekkel, hogy alig tudtuk az állomásra kicipelni.

Majd 1945. januárjában visszairányítottak minket Lengyelországba, Poznanba.

1945. február elején megadtuk magunkat. Átjött két morc orosz katona, az egyik őrmester, a másik pedig közlegény volt. Egyesével indultunk, ők pedig átkutattak bennünket; órát, nyakláncot, gyűrűt és mindennemű ék-szert elszedtek. Csak a sapkámba varrt gyűrűt tudtam megmenteni

A németek észrevették, hogy mi átálltunk, erre nagy erőket csoportosítottak össze, és visszafoglalták az utca egy részét. Mi is megkaptuk a parancsot, hogy vonuljunk ki az utcára, és vegyük fel a harcot a né-metek ellen. Jó két órába került, amíg a német csapatokat kiszorítottuk az utcából, persze ez csak úgy sikerülhetett, hogy az orosz rohamcsa-patok is hősies munkát végeztek.

Mind a két oldalról rengeteg volt a halott és a sebesült. Itt láttam olyat, amelyet még nem tapasztaltam soha! Két idősebb pufajkás kato-na hajadonfótt, törökülésben ült az utca közepén, és hidegvérrel tüzelt a németekre, de sajnos nem soká, mert az egyik ablakból a németek vil-lámgéppuskával lekaszálták őket.

Majd felsorakoztattak bennünket, és elindultunk Stroda helyiség irá-nyába. Amikor elindultunk, feltűntek felettünk az orosz harci repülőék és bombázók, vitték a csomagjaikat Poznanba. Pár perc múlva már hal-latszott is a nehéz bombák dübörgése. Az út árkában szennyes, benzi-nes víz folyt, benne sok halott hevert szerteszét. Így haladtunk az or-szágúton, amikor végeláthatatlan sorban robogtak velünk szemben a páncélos orosz csapatok, nehéz, messze hordó ágyúikkal és T-34-es harckocsikkal. Mentek Berlin irányába, mert utána nemsokára megkez-dődött Berlin ostroma. Nem győztem csodálkozni, hogy honnan jön még mindig ez a végeláthatatlan haderő. Hát sohasem lesz ennek vége?

A harckocsizó katonák olyan ázsiai barbároknak néztek ki. Amikor meglátták a foglyokat, elfogta őket a gyűlölet, és az indulataiknak nem tudtak parancsolni. Volt, aki pisztollyal, géppisztollyal közénk lőtt, volt, aki leugrott a harckocsiról és drótkötéllel verte agyba-főbe a fog-lyokat. Volt olyan is, aki a harckocsit a foglyok közé irányította és egy pár foglyot összetranszírozott. A lovas kozák kísérők próbáltak ben-nünket megvédeni, de nem sok sikerrel.

A fogolysor végén haladó két hatalmas teherautóra azután feldobáltatták a halottakat és a sebesülteket, a betegeket pedig a másik autóra, hogy darabszámra el tudjanak velük számolni. Akinek jó csizma vagy cipő volt a lábán, levetették, és mehetett tovább a szerencsétlen mezítláb.

Még az volt a szerencse, hogy a hőmérséklet 0 fok körül volt. Hát ilyen körülmények között értünk egy kisebb helységbe, sajnos ennek a nevére nem emlékszem. Arra azonban igen, hogy volt ott egy hatalmas épület, hatalmas drótkerítéssel körülvéve, és oda tereltek be bennünket egy kis pihenőre. Több hullámban átkutattak bennünket, és ütöttek, vertek, pisztollyal lövöldözve a lábunk elé, és a pisztoly agyával fejbe vertek bennünket.

Már-már úgy gondoltam, hogy megúszom szárazon, amikor odajött hozzám egy tatár kinézetű, bekötött fejű vaddisznó, a fején levő gézes kötés véres volt. Felém ugrott, mert ültem a földön a kis motyómon, és elkezdett kutatni először a zsebeimben, de mivel azokban nem talált semmit, hozzáfogott a zsákomat kikutatni. Kifordította a tartalmát, amiben mintegy ötkilónyi kristálycukor és egy gyönyörű szép galambszürke civil ruha volt. Megörült neki, mindent elszedett, és hálából jól összevert, az ujjait a szemembe nyomta, ki akarta szűrni a szemem. Erre én hanyatt vettem magam, akkor még jól belém rugdosott, és otthagyt. Hát ez a nap is jól kezdődött!

14 óra tájban felsorakoztunk és folytattuk utunkat. Délután két kisebb falun mentünk keresztül, majd a harmadik faluban egy hatalmas csűrbe tereltek bennünket. Kaptunk vizet és 2-2 darab sárgarépát, ezt megettük és nyugovóra térünk volna, de nem tudtunk aludni, mert olyan sűrűn voltunk egymáson, mint a zsákok. Fáztunk, a fogunk úgy vacogott, csak úgy verte egymást, ugyanis semmiféle takarónk nem volt. Reggel még vizet sem kaptunk, ébresztő után azonnal indultunk tovább. Aki nem tudott menni vagy meghalt, azokat kocsira rakták.

Február 7-én egész nap mentünk, sem enni, sem inni nem kaptunk. Estefelé egy Kohin nevű városkába értünk, ahol egy színház épületébe hajtottak be bennünket. A színház bejáratánál kétoldalt egy-egy orosz katona állt és egy-egy lengyel nemzetőr, akik megnézték a hónunk alját, hogy nem vagyunk-e SS-ek.

Kiválogatták az SS-eket, a németekhez átállt oroszokat és a fogságba esett lengyel rendőröket. Ezután elfoglaltuk a helyünket az üres nézőtéren, mert a székek ki voltak hordva. A kiválogatottakat külön helyiségbe zárták. Ezután megkezdődött a vacsoraosztás. Elég becsületes

kosztot kaptunk, kb. 30 dkg elég finom kenyeret, kb. fél liter vízben főtt pohánkakását, és vizet is ihattunk tetszés szerint.

Vacsora után aztán elszabadult a pokol, megkezdődött a krimi. Jöttek a berúgott orosz tisztek, kicibálták a színpadra a németek oldalára állt oroszokat, azokat halálra kínozták, de volt egy pár olyan is, akiket ott a színpadon lőttek agyon. A lengyelekkel ugyanez volt a helyzet, de ezt a lengyelek csinálták.

A krimi egész éjszaka tartott, az egyik berúgott orosz csoport elment, a másik jött, és ez így ment egész reggelig, és nekünk ezt a borzalmat végig kellett néznünk.

Reggelit már nem kaptunk, és 8 óra tájban továbbindultunk. Nagyon lassan haladtunk, mert éhesek és nagyon fáradtak voltunk, délután érkeztünk Tressen városába. Itt az utcán órák hosszat vártunk, míg a végén behajtottak bennünket egy nagyobbfajta téglapüületbe. Itt felírták az adatainkat, és heten kaptunk egy 2 kg-os feketekenyeret és vizet. Másnap is ott voltunk, de nem kaptunk semmit, csak vizet. Harmadnap estefelé újra kisorakoztunk az utcára és onnan az állomásra mentünk. Itt bevagoníroztunk a szalma nélküli marhavagonokba. Egy vagonba 50 személyt préseltek be, majd ránk drótozták a vagon ajtaját.

Ejféltájban légítamadás érte az állomást, nagyon megbombáztak. Szerencsére a mi szerelvényünket nem érte bombatalálat. Elindultunk, de másnap félreálltunk, valami csonka vágányra tolattak ki, és napokig ott álltunk.

Február 12-én vérhasba estem, és a hidegtől mellhártyagyulladás kaptam. A vagon alján bicskával faragtunk egy lyukat, és állandóan azon ültem. Már az életemről is lemondtam, orvos nem volt, a foglyok rakásra haltak. A szerelvény végében volt egy üres vagon, és abba gyűjtötték a halottakat, hogy el tudjanak számolni velük.

Február 14-én már olyan gyenge voltam, hogy felkelni sem volt erőm.

Minden reggel kinyitották a vagon ajtaját, és minden vagonból egy fogoly két vödörrel hordhatta az ivóvizet a vagon részére. Gondoltam egy merészet, és odamentem az ajtóhoz azzal az elhatározással, hogy ha kinyílik a vagon ajtaja, én megyek vízért, azért, hogy még egyszer érinthesse a lábam a földet. A többiek erről le akartak beszélni, azzal, hogy én már olyan gyenge vagyok, hogy nem fogom elbírnai a két vödör vizet. Már a vagonajtó kinyitása előtt egy órával ott támaszkodtam vagy negyedmagammal, és amikor kinyitották az ajtót, én már a föl-

dön voltam, majdnem az őr nyakába ugrottam, elkaptam a két vödört és besorakoztam a vízfordók társaságába. Az állomás mellett volt egy artézi kút és odavezetett bennünket az őr. Sokszor még az üres vödörrel is majd' felbuktam. A sorban lefelől mentem, telegendtem a vödöröket, de mindenkit meg kellett várni. Amíg ott váraкоztam, az őrtől 5-6 méterre volt ott egy öreg lengyel néni, és szóba elegyedtem vele (keveset tudtam oroszul). Kérdeztem tőle, hogy nem tudna-e nekem orosz teát és cikóriakávét adni. Mondtam neki, hogy nagyon megfizetnék érte. Kapna tőlem egy gyönyörű aranygyűrűt. Az asszony kapott az alkalmon, de figyelmeztettem, hogy nagyon kell vigyázni, nehogy az őr észrevegye.

Elvittük az első forduló vizet, és amire visszamentünk, ott volt a néni! A sapkám beléséből kibontottam a gyűrűt, és egy alkalmas pillanatban, amikor az őr nem figyelt oda, kicseréltük az árut. Én gyorsan elpakoltam a köpenyem zsebébe, és megköszöntem mindent a néninek. Közben az állomáson gyorsan felkapkodtam pár kőszéndarabot, mert tudtam, hogy nekem faszénre volna szükségem vérhas ellen, de hát az nem volt, csak kőszén.

Amikor visszamásztam a vagonba, olyan érzésem volt, hogy már én sem sokáig rontom a levegőt!

A vonat még mindig nem indult el velünk, én beültem a vagon sarkába, fejemre húztam a köpenyemet, hogy senki ne lásson, és a sötétben tapogattam ki, hogy mit is kaptam a nénitől. 2-3 deka orosz teát, 1 rúd, kb. 25 dkg cikóriakávét és 2 fej vöröshagymát.

A köpeny alatt, hogy senki ne lássa, hozzáfogtam a kávé, a teát és a kőszén meglegelni. A torkom olyan száraz volt a belső láztól, hogy nem akart rajta semmi lemenni, hiába is rágtam össze, mert nyál nélkül nem tudtam lenyelni. Hanem azután összerágtam a teát, a kávé, a kőszén együtt, a kezemmel befogtam a szám és leeróltettem. Amikor lázálomban kicsit elaludtam, annyira gyötört a szomszúság, hogy a Mátrának az összes forrása ott csörgedezett a fülemben.

A teát, a kávé kőszénnel keverve kb. 2 nap alatt bírtam csak megenni, és megettem a 2 fej vöröshagymát is, de úgy berúgtam tőle, mintha legalább 2 liter bort ittam volna meg. Akkor már olyan beteg voltam, hogy a pontos dátumot már nem is tudom, de kb. február 20-a körül lehetett, amikor megérkeztünk Pulawyba.

Két hétig gyengélkedtem még, utána már visszajött az egészségem, és jelentkeztem munkára, mert így nagyon unalmas volt. Akik dolgoz-

tak, dupla kenyeret és feljavított kosztot kaptak. Ezután, akik munkára jelentkeztek, azokat orvosi vizsgálatra vitték, és újabb bilétát kaptak. Lefertőtlenítettek bennünket, és másik, rendesebb, padlós lakásban helyeztek el. Nem voltak hozzánk rosszak az ukrán őrök.

16-án estefelé sok ponyvás teherkocsi érkezett a pulawyi lágerbe, és megkezdtek 300 magyar és 200 német hadifogoly átszállítását Varsóba, vasúti átrakodó munkára. Nem nagy kocsik voltak, egy kocsira 16 embert plusz egy orosz őr taktak, behúzták a ponyvát, és elindultunk Varsóba.

Varsóban egy agyonbombázott volt kórház épületének az egyik szárnyában helyeztek el bennünket ideiglenesen, egy volt kartonozóba. A helység mozaikpadlós volt, de szalma nem volt benne, ellenben bent maradtak a kartonos rekeszek. Mivel nem volt hova lefeküdni, a nagy hidegben a mozaikkőre nem fekhettünk, ezért minden kartonos rekeszbe belebújt egy-egy fogoly. Amikor megtelt a plafonig, úgy nézett ki, mint a méhkaptár, persze nem sok alvás volt. Reggeli sem volt, mivel még konyha sem volt, a 6 deka kenyéradagot azonban megkaptuk. Délelőtt 1 óra tájban hoztak alánk rozsszalmát elég bőven, és mindenki iparkodott a derékalját jól megcsinálni. Közben rájöttünk, hogy a kalászokban imitt-amott rozsszemet lehet találni. Hozzáfogtunk, és szálanként átszedtük az összes szalmát, és milyen boldogok voltunk, hogy ha egy-két kalászban szemet találtunk! 10 óra körül sorakoztatnak bennünket, és átvezettek a szemben lévő háromszintes, romos épületbe. Ebben az épületben kellett kialakítanunk a végleges körletet. Kaptunk szekercét, csákányt, kalapácsot és szeget, kőműves szerszámot, cementet, meszet, homokot, és lakhatóvá kellett tenni a körletet.

Egyik reggel az oroszok egy önként jelentkezőt kértek munkára, hát jelentkeztem. Intett az orosz, hogy menjek utána, levezetett az udvarra, adott egy nagy toport (baltát), és mondta, hogy az udvaron széthverő fát az ő lakosztályuk és a konyha részére vágjam össze. Mindjárt hozzá is fogtam, és egy óra múlva egész kazal fát vágtam. Az orosz őr nagyon meg volt elégedve, sodort nekem egy újságpapírba mahorkát, és azt mondta, hogy gyújtsak rá és pihenjek. Közben, hogy fa is volt és időm is, raktam egy tüzet. Erre az orosz őr azt mondja nekem, hogy van neki kásája, megfőzném-e neki. Én igent, vagyis „dá-t” mondtam. Erre ő odahozott egy félkilónyi pohánkakását és egy kormos vödört. Rögtön oda is tettem, és szépen fővögetett, amikor odajött egy vörös szakállú magyar fogoly, kérdezte, hogy kinek főzöm a kását. Mond-

tam, hogy az őrnek. Nagyon kopogott a szeme az éhségtől, és mint amikor a lepke fénybe kerül, nem tudott szabadulni, és mindig a kása körül mászkált. Addig-addig járkált körülötte, míg rálépett egy kiálló fadarabra, és kidöntötte a kását. Haragomban seggbe rúgtam, csak úgy bukfenchezett, és hozzáfogtam összeszedni azt, ami még menthető volt az ételből. Persze elég sok kárba veszett, és nagyon meg voltam ijedve, hogy mit szól majd most az orosz. A kása elkészült, egy kicsit híg lett, mert sok vizet tettem hozzá, hogy sok legyen, a feldöntés helyét pedig szépen feltakarítottam. Nemsokára jött az orosz, úgy látszik, nem sokat értett hozzá, mert örült, megköszönte és elvitte a kását. Most én is örültem, hogy szárazon megúsztam, de szomorkodtam is, mert nem kaptam belőle.

Így értünk el húsvét ünnepéhez, és mivel nagyon sok volt bennünk a tetű, elvittek a varsói gázgyár fertőtlenítőjébe, ott lefürödtünk, persze csak vödörből. Mi, az utolsó csoport, jól megjártuk, mert kigyulladt a fertőtlenítő, és kb. 30 embernek bennégett az összes ruhája.

Volt egy orosz kapitány, akinek a csibuk mindig a szájában lógott, ő volt a foglyok parancsnoka, olyan 40 év körüli ukrán ember, szolid, mosolygós és jóindulatú. Mahala János tolmács a magyar foglyok parancsnoka volt. Szlovák származású, beképzelt, nagyon elmaradt intelligenciájú, rosszindulatú, tökhülye ember volt. Amikor bennégett a ruhánk a fertőtlenítőben, a csibukos kapitány és Mahala gépkocsival bementek a foglytáborba és foglytársainktól szedtek össze ruhát. Azaz csak szedtek volna össze, de hát tartalék nadrágja, zubbonya és köpenye senkinek sem volt, és így csak gatyát és inget tudtak összeszedni. El lehet gondolni, milyen holmit adtak oda, olyanok voltak, hogy száz macska sem fogott volna meg benne egy egeret. Amikor megkaptam a rossz, rongyos inget meg a gatyát, aminek másfél szára volt, hát sírva fakadtam.

Mielőtt tovább mennék, elmondom, hogy mi történt a gázgyárban, amíg csibuk kapitányék odavoltak kb. egy óra hosszúra a ruhákért.

A gázgyárnak volt egy üzemi konyhája, melynek egyik ablaka abba a helyiségbe nézett, amelyikben a fürdő volt, mi pedig ott várakoztunk. Közben a lengyel munkásoknak osztották az ebédet. Az ebéd babgulyás volt hús nélkül, karikára vágott répával és zöldséggel. Nagyon éhesek voltunk, és folyt a nyálunk. Elhatároztam hát, hogy megpróbálkozom, és kérek egy kis babgulyást. Megkopogtattam az ablakot, és minden nyelvtudásomat latba vetve rimáncodtam, hogy adja-

nak egy kis ételt, mert nagyon éhesek vagyunk. Megsajnálta bennünket, és mondták, hogy mossunk ki egy lavórt, amiben fürödtünk, adjuk be az ablakon és kapunk egy kis ételt. Gyorsan beadtunk egy kb. 10 literes lavórt, amibe kb. 5 liternyi ételt adtak. Nagy örömmel bevetem az ablakon, abban a reményben, hogy majd szétosztjuk. Igen ám, de abban a pillanatban kikapták a kezemből, levágták a betonra, négykézlábra ereszkedtek, ahányan hozzáfértek, mint a disznók a vályúnál, a fejüket a lavórba dugták, egymást kiszorítva szürcsölték az ételt. El lehet képzelni, hogy néztek ki meztelenül, faruk a plafon felé, a farkuk lógott, és addig szürcsölték az ételt, amíg egy szikrányi is volt a lavórban. Én tehetetlenségemben sírtam és nevettem. Én szereztem, de egy falatot sem sikerült belőle ennem.

1945. április 29-én nagy esemény történt a varsói tehervagon-állomáson. Estefelé befutott a pályaudvarra 15 tartálykocsiból álló faszesz. Mivel üres bazinok nem voltak, úgy döntöttek, hogy a következő napon fejtik át. A szovjet csapatok még mindig áramlottak, és éjszaka a varsói állomáson sok orosz katona tartózkodott. Az éjszaka folyamán feltörték egy bazint, és nagyon sok katona teleitta magát faszesszel, reggelre tele volt az állomás beteg, vak és halott katonákkal. Nem voltak válogatósak az italtra, én magam tapasztaltam, hogy volt, amikor kölnvizet rakodtunk át; az állomáson átvonuló, várakozó orosz katonák odajöttek és erőszakosan elloptak pár nagyobb üveg kölnit, és volt olyan, aki ott helyben fél liter kölnit megivott.

Szeptember 13-án reggel felsorakoztattak bennünket, és a láger parancsnoka egy félórás beszédet tartott. Megköszönte a Varsóban végzett jó munkánkat, mindenkinek kiadták a személyére szóló papírt, és kiléptünk a láger kapuján.

Nem akartunk hinni a szemünknek, ezt a jó érzést nem lehet leírni.

A hátunknál nem láttunk orosz fegyveres őr. Igyekeztünk minél messzebb kerülni a láger kapujától, nehogy még egyszer visszavigyenek.

Nagyon izgatott voltam, mert féltem attól, hogy a fogságban írt versemet és feljegyzéseimet a kapunál megtalálják, és akkor biztosan lekapcsolnak, mert eléggé vágtam benne az oroszokat.

Ezen is túlestem, és iparkodtam az állomás felé. Az állomásra érve megérdeklődtük, hogy mikor indul vonat Krakkó felé, és nehezen felpréseltük magunkat az egyik szerelvényre. A lengyel utasok húzódoztak tőlünk, de nem bántuk, csak hogy végre elindult velünk a vonat Magyarország felé.

Szeptember 15-én értünk a Szlovák határállomásra, Csadzára. Itt megkezdődtek az igazoltatások, az összes magyar foglyot leszedték a vonatról azzal az indokkal, hogy tífuszgyanúsak vagyunk. Az állomáson szlovák határőr katonák vettek át bennünket, és bekísértek egy föld alatti, körülkerített törvényszéki fogházba. A fogházban 250–300 magyar foglyot gyűjtöttek össze. Orvosi vizsgálat nem volt, enni semmit sem adtak, közben eltelt 36 óra, és csak ivóvizet kaptunk.

Szeptember 17-én délelőtt a kerítés mellett álltunk egy csomóan, amikor arra sétált két asszonyka. Megszólítottuk őket, és ők odajöttek a kerítéshez. Jól beszéltek magyarul, és elmondták, hogy ők szlovák katonatiszteknek a feleségei. Rimánkodtunk nekik, hogy segítsenek rajtunk, mert már két napja nem kaptunk enni és éhen pusztulunk. Nagyon aranyos, jószívű asszonyok voltak, és megígérték, hogy megpróbálnak valamit tenni. Nyakukba vették a kisvárost, és krumplit gyűjtöttek. Paprikás krumplit főztek belőle, és hoztak három kondérral. Mit sem törődtek az örökkel, odaszállították, és a kerítésen keresztül kiosztották nekünk. Hálásan megköszöntük a kedvességüket, azután elmentek.

Közben a foglyok vagy a már félig szabadok között készült a lázadás terve. Végeredményben úgy gondoltuk, hogy nem vagyunk mi a szlovákok foglyai.

1945. szeptember 17-én 15 órakor nekilendültünk a drótkerítésnek, és a tetején átugrálva menekültünk. Az örök csak öten voltak, nem tudtak mit csinálni, lőni nem mertek. Már én is menekültem volna, de az egyik fogoly barátomnak kölcsönadtam a csajkámat, és azt akartam visszaszerezni, mert úgy gondoltam, hogy majd ott a rengeteg fenyőerdőben csajka nélkül mit csinálok, még krumplit sem tudok főzni. Addig kínlódtam, míg megerősítették az őrséget, és akkor már nem lehetett szökni. A laktanyából kivezényelték a katonaságot, és hajtóvadászatot rendeztek az óriási fenyvesekben. Mi 150-en maradtunk bent a fogház börtönében.

Majd délután 18 órakor felsorakoztattak bennünket, és kihajtottak az állomásra. Kaptunk személyenként 1 kiló elég szép fehér kenyeret. 30 főt raktak be egy-egy marhavagonba, bedrótolták az ajtókat, és elindult velünk a vonat valamerre.

Éjjel megállt velünk a vonat, az ajtókat kidrótolták, a kíséző szlovák katonák elemlámpákkal bejöttek a vagonba, és minden használható ruhaneműt és lábbelit elraboltak tőlünk.

Hajnalban megint elindult velünk a vonat, és szeptember 18-án 11 óra tájban értünk Dunaszerdahelyre, ahol hosszabb ideig álltunk. A civilek, akik megtudták, hogy magyar foglyok vagyunk, amikor az őrk nem figyeltek oda, közelebb jöttek a vagonokhoz, és elkezdtek velünk beszélgetni. Mi mondtuk nekik, hogy mindegy, hogy mit, csak hozzanak valamit enni, mert éhen halunk. Szétmentek a városban, és nemsokára meg is jelentek férfiak, asszonyok, lányok nagy kosarakkal, hoztak almát, kenyeret, tejet, vaját, zsírt, uborkát. A szlovák katonák azonban nem hagyták, hogy beadják nekünk. Mindent az ő vagonjukban gyűjtöttek össze, és azt mondták, hogy ők majd szét fogják osztani, azt azonban nem mondták, hogy nem nekünk, hanem saját maguk között osztják szét, nekünk semmit nem adtak belőle. Egy húsz év körüli lány és egy hasonló korú fiatalember ezért összeveszett a szlovák őrökkel, a fiatal lány és a fiatalember szemközt köpdöste a szlovák őrt. Ezért az őrk mind a kettőt belökdösték közénk a vagonba, és azt üvöltözték, hogy ha magyarok vagytok, hát legyetek magyarok, és bedrótozták az ajtót. Amikor azonban délután elindultunk, indulás előtt kiengedték őket.

1945. szeptember 18-án 18 óra körül a szlovák oldali Komáromban kivagoníroztak, és a városban egy nagygazda udvarába hajtottak be bennünket. Az udvar nagy volt, és magas kerítéssel volt körülkerítve. Az udvarban kb. három kocsi csöves kukorica volt lerakva, amit aznap törtek le. Reggelre a csöves kukoricából maradt is, nem is, a gazda szidta a gyomrunkat, de az átok nem fogott. Nem volt nagyon hideg az éjszaka, és a fosztással betakaródtunk, a gyomrunk is tele volt kukoricával, nagyon jól aludtunk.

Reggel sorakoztattak a szlovák katonák, közben állandóan és kölcsönösen szidtuk egymást, ugyanis még mindig raboltak, ha valakin megláttak egy jobb köpenyt vagy bakancsot, azt lehúzták a foglyokról.

1945. szeptember 19-én 8 órakor felsorakoztattak, sokan voltunk gatyában, egy parkba hajtottak bennünket a komáromi városháza elé. Itt a szlovák polgármester kiállt az erkélyre, onnan intézet hozzánk beszédet. Azt mondta, hogy hazátlan kutyák vagyunk. Voltak, akik megőriztek pár darab nemzeti színű szalagot, azok kitűzték a mellükre és a sapkájukra. A polgármester azt mondta, hogy azokat azonnal szedjük le, mert Magyarország már nem létezik, és erősen pocskondiázta a magyarokat.

Kb. 10 óra lehetett, amikor újra elindították a megalázott foglyokat. Amikor elértük a komáromi Duna-hidat, a híd közepén volt a magyar

őrség. Ott megállítottak, leszámoltak bennünket és átadtak a határőr-ségnek. Azt mondták, hogy mi Szlovákiában csavarogtunk és raboltunk, azért szedtek össze bennünket.

Délután érkeztünk Budapestre. Csodálatos érzés volt újra szabadnak lenni, ezt az érzést csak az tudja értékelni, aki már hosszabb ideje fogoly volt, és meg volt fosztva a szabadságától. Láttam a Keleti pályaudvarnál kiragasztott plakátokon, hogy felszabadult Magyarország és ezzel együtt az egész magyar nép. Engem ez a szó nagyon fejbevágot, ugyanis arra gondoltam, hogy miért kellett bennünket felszabadítani, hiszen nem voltunk mi a Horthy-rendszerben sem rabok.

Amikor Gyöngyösre értünk, már sötétedett. Találkoztam egy mátrafüredi fuvaros barátommal, felkérdeztem a kocsijára, és kellemesen elbeszélgettünk hazáig. Tőle tudtam meg, hogy édesapám és az összes testvérem él, átvészelték a háború viharát, de az orosz katonák minden mozdíthatót elvittek. Tehát igaz az, ami Pesten ki volt plakátozva, hogy mindentől megszabadultunk.

Mire Mátrafüredre értünk, inkább éjjel volt, mint este. Amikor közeledtünk a szülői házhoz, a szívem hevesen dobogott. Istenem, de régen vártam már erre a percre, és most itt vagyok, hazajöttem a poklok poklából! A szülőháztól távolabb álltunk meg, mert meglepetésszerűen akartam az udvarba belopakodni.

Az udvar ki volt világítva, és kit látok, édesapám jött velem szembe, én nem szóltam semmit, ő pedig nem tudta, ki lehet ez a rongyos, sovány idegen, csak mustrálgatott, de nem ismert rám. Nem bírtam már tovább, odaléptem hozzá, átöleltem, összecsókoltuk egymást, és sírtunk mind a ketten.

Itt kell megemlíteni Acsai Ferenc főhadnagy urat, mert neki köszönhetjük, hogy megmenekültünk az értelmetlen és biztos haláltól. Ha ő nincs, akkor ott Poznanban egy szálíg elpusztulunk. Isten áldja meg őt még haló porában is!

Pár nap múlva berendeltek Gyöngyösre a rendőrkapitányságra az igazoltató bizottság elé. A bizottság három főből állt, vezetőjük egy Stejner Leó nevű zsidó rendőr százados volt, most már Acél Leó névre magyarosítva. A bizottság előtt be kellett számolni, hogy hova vonultam be, és mikor hol voltam. Amikor már mindent elmondtam, Stejner Leó feltette a kérdést, miért mentem ki és miért nem szöktem meg? Mondtam neki, hogy akik elszöktek és elfogták őket, minden hadbírószági tárgyalás nélkül kivégezték. Az útszéli eperfákra voltak a katonák fela-

kasztva, a nyakukban egy tábla, azzal a felirattal, hogy így jár, aki szökik. Akkor hova és miért szöktem volna?! Elöntött a pulykaméreg, és feltettem neki a kérdést: Önök miért mentek el, amikor vitték magukat? Erre ő azt felelte, hogy ehhez magának semmi köze! Tehát így fejeződött be az én második pokoljárásom, amire most, 50 év elteltével is ilyen pontosan emlékszem és sohasem fogom elfelejteni. Mert az ember a nagyon jót és a nagyon rosszat nehezen vagy sohasem felejt el.

Végül szeretném még megörökíteni az általam gyűlölt rohamtűzér indulót, melyet az ütegparancsnokunk kedvtelésére nagyon sokszor el kellett énekelni Eger, Visegrád és Poznan utcáin.

Rohamtűzér induló:

Rohamtűzérnek csak öt perc az élet,
Öt perc és nincsen tovább!
Rohamtűzérnek ha fájna a szíve,
Otthon még gondolnak rá!

Rohamtűzérnek így szép az élet,
Jöjjön a legszebb halál!
Rohamtűzérnek egyetlen vágya,
Győzni, de győzni muszáj!

Rohamtűzéreket már törnek előre,
Reng már a látóhatár!
Rohamlövegnek páncél gránátja,
Osztogatja már a halált!

Rohamtűzéreket! Csak bátran előre!
Jöjjön a legszebb halál.
Rohamtűzérnek egyetlen vágya,
Győzni, de győzni muszáj!

Az iskolákban egy szót sem tanítanak mindebből...

Megdöbbenem láttam, hogy idehaza minden tönkrement, amit a németek nem vittek el, azt elvitték az oroszok, és még ráadásul a házuk is leégett. A tehenünk megmaradt, de az is szeget nyelt és elpusztult, egy lovunkat, amelyik megmaradt, ellopta egy Dobróka István nevű

abasári csavargó és Szlovákiába akarta átcsempészni, de a határon elfogták, és így a lovunk visszakerült.

Erősen foglalkoztatott a nőülés problémája is, mert már 26 éves voltam. Lányok még csak kerültek volna, de sem pénzem, sem lakásom nem volt, a családi házunk porrá égett, édesanyánk már meghalt, és még heten voltunk gyerekek odahaza. Én voltam a legidősebb.

Elhatároztam, hogy addig nem megyek el hazulról, ameddig a házunkat fel nem építjük. Hozzákezdünk hát, és az egész család hangyamódrá dolgozott. Két év alatt felépítettük a házunkat, lovat, tehenet is vettünk, a földeket is szépen műveltük, jól termett a szőlő is.

Manapság tucatnyi emberéletnek is sok lenne, amit eddig átéltél.

Ezután már saját magamra is kellett gondolni, mert lakás nélkül nem nőülhetek. Felfigyeltem arra, hogy van Füreden egy romos villa, a tulajdonosa Kovács István, Gyöngyös város főjegyzője volt, azt is tudtam, hogy édesapám nagyon jó viszonyban van vele. Rábeszéltem hát édesapámat, hogy beszéljünk Kovács Istvánnal, hogy adja bérbe vagy rendbehozatalért a romos villát. Az első tárgyalás nem járt sikerrel, mert a Kovács felesége hallani sem akart róla. Amikor elbúcsúztunk, a jegyző úr azt mondta apámnak: Pista, egy hónap múlva gyere vissza a fiaddal, mert úgy látom, hogy egy derék, becsületes gyerek, szeretnék rajta segíteni. De csak egy feltétellel, úgy, hogy ha te vállalod a felelősséget a fiadért. Amikor eltelt az egy hónap, újra bementünk, apám vállalta értem a felelősséget, és megcsináltuk a szerződést. A szerződés úgy szólt, hogy 12 évre ideadja a romos villát, és ez alatt az idő alatt a teljes villát lakhatóvá kell tennem.

A teljesen romos villán sem ajtók, sem ablakok nem voltak. Az oroszok fertőtlenítő fürdőnek használták, a falakat kibontották, nagy víztartályokat építettek be, az egész épületet lebetonozták. A tetőzet tönkrement, rókák laktak a padláson. Most aztán gőzerővel nekifogtunk a villa rendbehozatalának, segített az egész család, először a kazánokat szedtük ki, felvertük a betont és a romot kitakarítottuk. Az újságból kinéztem egy budapesti címet: Fekete Antal, Mártírok u. 19. Ez az illető bontásból származó ajtók, ablakok méretre szabásával és leszállításával foglalkozott. Elég olcsó, tűrhető áron adta a portékát és le is szállította, méghozzá háromszori részletfizetésre.

Ezután éjjel-nappal dolgoztam. Nappal lóval, kocsival fuvaroztam, persze még édesapámnak. Este sokszor a romot takarítottam, taligáz-

tam ki a lakásból. Beszereztem az építkezéshez homokot, téglát, fát, és mindent, amire szükségem volt. Édesapám némi pénzt adott kölcsön. Közben jártam le az Alföldre, Nagyfügedre, innen hordtam a jószágoknak terményt, ugyanis abban az időben csereforgalom volt, pénzért semmit nem adtak, csak cserébe. Azért aztán a betakarítás, cséplés idejében kellett talpon lenni. A gépeket jól ismertem, és vittem nekik tűzifát és építkezési anyagot, cserébe terményt kaptam.

1947 őszén fát vittem le Nagyfügedre, visszafelé pedig olajpogácsát hoztam. Volt ott egy Szabó Dezső nevű jómódú gazda, akinek olajütője volt, tőle hoztam pont az olajpogácsát, amikor a gazda udvarán megpillantottam két gyönyörű kisleányt. Az egyik úgy megtetszett, hogy a szívem csak úgy verte az egyszeregyet. És mit ad a sors? Elindulok hazafelé, a nagyfügedi iskola előtt elémbé állt egy nagy, hórihorgas ember és leállított. A következőt mondta: látom, öcsém, hogy Mátrafüred van írva a kocsitábládra. Ha te ott laksz, akkor Pálosvörösmarton méz végig. Van nekem ott egy rokonom, és oda kellene felvinni egy ötheftős hordót javítani. Mondtam neki, hogy ismerem, és el is viszem a hordót, de majd csak legközelebb. Megadta a nevét és a címét, és elköszöntem.

Körülbelül két hét múlva megint tűzifát szállítottam Nagyfügedre, és amikor lepakoltam, elmentem a megadott címre. Amikor becsengettem, majd leesett az állam, olyan érzés volt, mintha áramütés ért volna, ugyanis az a kisleány nyitott ajtót, akit két hete Szabó Dezsőéknél láttam meg. Bemutatkoztam, és megmondtam, hogy mi járatban vagyok. Ezután csak az volt a probléma, hogyan tesszük fel a nehéz tölgyfahordót a megrakott szekér tetejére. Rögtön följánlkozott, hogy ő majd segít. Szerztem, vagyis a szomszédoktól kölcsönkértem két háromméteres drugát, és azon szépen felgurítottuk. Ezután behívott egy pohár borra, de mivel nagyon hideg volt, megkérdezte, hogy szeretem-e a forralt bort. Mondom, hogy igen, mire ő kijelentette, hogy cukrot nem tud beletenni, mert nincs, csak melaszt, hogyha nekem az megfelel. Persze, hogy megfelelt, hogyha sót tett volna bele, akkor is megittam volna. Közben beszélgettünk, elmondta, hogy most végzett, a gyöngyösi Fehérvári Intézetbe járt gimnáziumba. Ezután megkérdeztem, hogy szokott-e táncmulatságba járni. Azt felelte, hogy eddig még nem volt. Azután elbeszélgettünk, vázoltam neki, hogy ki vagyok, elmondtam, hogy nekem semmim nincs, csak a két kezem és a szorgalmam, de szeretnék hamarosan megőszülni, és ő első meglátásra nagyon tetszik nekem. Ő is elmondta, hogy

Nagyredéről származnak, az édesapja tanár és öten vannak testvérek. Mivel közel volt a farsang, megkérdeztem tőle, hogy hajlandó volna-e velem eljönni a farsangi bálba. Ő azt felelte, hogy majd megkérdezi a szüleit, elengedik-e. Annyt észrevettem, hogy nemcsak nekem tetszik ő, hanem neki is tetszek én, ugyanis, amikor búcsúztam és kezet csókoltam neki, éreztem a rokonszenvét.

Két hét múlva, amikor újra mentem, megkérdeztem, hogy mit mondtak a szülei, közben az édesanyjával is találkoztam, és igent mondott.

Hát ez gyorsan ment.

A farsangi bált Nagyfügeden, a Nagy Sándor vendéglőjében töltöttük, ahol igen jól éreztük magunkat. Ezután már gyorsan peregték az események. Már március elején megtartottuk az eljegyzést, és 1948. április 3-án a nagyfügedi templomban, mátrafüredi pappal megtartottuk az esküvőt.

Édesapám az orosz katonáktól három liter pálinkáért vett egy fekete öltönyt. De amikor felvettem, vagyis felpróbáltam, kiderült, hogy a zakó uja a könyökömnél valamivel lejjebb ért, a nadrág a lábszáram közepéig. Az esküvő előtt egy órával összeült a családi tanács, és eldöntötték, hogy ebben az ancúgban nem vezethetem a menyasszonyom oltár elé. Volt nagy kapkodás, mi tévők legyünk. Az anyósom testvére kiötlötte, hogy vegyem fel az apósom fekete ruháját. Tudni kell, hogy az apósom nagy, langaléta ember volt, közel százkilós, én pedig harminc centivel és majd' negyven kilóval kevesebb. Amikor felvettem a ruhát, úgy néztem ki, mint egy madárijesztő. Az asszonyok azt tanácsolták, hogy a kabát ujjából és a nadrág szárából is vágjanak le egy-egy darabot és szegjék be, majd esküvő után varrják vissza, de ebbe az apósom nem ment bele. Akkor kitalálták az asszonyok, hogy feltűzik. Gyorsan fel is tűzték, és felpróbáltam, de két lépés után indult utánam a nadrág. Úgyhogy a templomban sem jobbra, sem balra nem néztem, csak a szőnyeget lestem.

Kicsit korán vetted volna le a nadrágot.

Lényeg, hogy megvolt az esküvő, utána éjfélig Fügeden mulattunk, majd éjfél után autóval, hintókkal és szekerekkel mentünk át Mátrafüredre, ahol folytattuk a lakodalmat.

Mielőtt még tovább mennénk, meg kell említenem, hogy lagzi előtt csak egyetlen manzárdszobát sikerült rendbe hozni, azt is az utolsó percben. Volt egy velem egyidős szobafestő barátom, aki az esküvő napján fejezte be a szobafestést. A húgaim pedig sebtében bútorozták be, ami nagyon szerény berendezés volt. Egy széles deszkaágy szalmazsákkal, egy kicsi asztalka két székkal, egy hokedli, egy mosdótál, egy vizeskancsó 12 pohárral, amit nászajándékba kaptunk. És, hogy el ne felejtsem, a Gabika hozományából származó szerény ágynemű.

Amikor végre megvethettük volna a hőn óhajtott nászágyat, szörnyű kálváriát voltunk kénytelenek elszenvedni. Ugyanis a drága jó barátom, Rábel Mihály szobafestő az egész szalmazsákokat telepakolta koronatóvissel. El lehet képzelni, hogy abban a feszült izgalmi állapotban több mint egy óráig tartott, míg a rengeteg tövist kiszedegettük a szalma közül.

De nincs még vége a történetnek, ugyanis a ködös áprilisi időben dél körül az utcáról felhangzó óriási kacagásra ébredtünk. Amikor az emberek szétszéledtek, óvatosan kinyitottam a manzárd ablakát és kikukucsáltam, és mit láttam? A manzárdablak alatti részen ki volt írva a VÁRLAK szó, amit az én piktorom úgy módosított, hogy a két első betűt ugyanolyan falszínű papírral leragasztotta, és odatette a FÚ betűket, így a VÁRLAK szó helyett a FÚRLAK szót írta fel, ezért volt a nagy nevetés. Persze, hogy letéptem a papírt.

Ezután következtek volna a mézeshetek, ami mézes is volt, mert nagyon szerettük egymást, csak az volt a baj, hogy még nem volt konyhánk, az összes élelmiszerünk 2 kiló szalonna, 2 kiló zsír és 1 kiló füstölt oldalas volt, ez képezte az induló tőkénket. Ezért aztán minden nap a szülői házhoz kellett lejárni ebédelni vagy vacsorázni.

Ebben az időben még továbbra is édesapámnál dolgoztam, mivel sem mesterségem, sem munkahelyem nem volt. Azért élni kellett, ha ugyan szerényen is. Közben lassan leváltam a szülői házról, és a saját lábamon próbáltam megállni. A közellátás akkoriban még igen gyenge volt, ezért az abasári Pintér malomból lisztet hordtam, az Alföldről étolajat, Visontáról bort, és ezt a feleségem jó felárral eladta.

Abban az időben még nem volt elektromos hűtőszekrény, csak jege szekrények. Ezért én úgy határoztam, hogy jégvermet építek. Az elhatározást tett követte, és a kertem hátsó részében építettem egy 200 köbméteres jégvermet. A vermet nagyon gyorsan megástam, a teőanyagot megszereztem, a nádat megszedtem a sástóból, szakem-

berrel gyorsan megcsináltattam a jégverem tetejét, és már 1948-49 telén a sástóból tele is töltöttem. Sokat segítettek a testvéreim és a jó barátok, úgyhogy 1949 nyarán már üzemelt is, ami elég szép jövedelmet hozott.

Mindenáron el akartam helyezkedni, de sehol nem találtam munkát, ezért úgy gondoltam, hogy iparendélyt kérek kávézóra, hogy így legalább a feleségemnek legyen valami foglalkozása. Közben megkaptam édesapámtól a hozományt, egy tehenet és 5 hektó bort, amit a kistarcsai vendéglősnek eladtam. A feleségem is megkapta a konyha- és a szobabútort.

Jobb későn, mint soha.

1949 májusában felmentünk Budapestre, és a tehen, valamint a bor árából szerényen megvettük a kávézó felszerelését, majd megnyitottuk a kávézót. Sajnos abban az időben nagyon szegények voltak az emberek. A szegény, csontos zsidók abban az időben szivárogtak haza, de ők is segélyből éltek, és így a forgalom nagyon csekély volt. Egyébként árultam én mindent, sót, cukrot, lisztet, fűszert, de semmi nem ment.

Közben beteg lettem, nagy epeköveim voltak, állandóan epét hánytam, kaptam orvosságot, ittam a teákat és héjastól ettem a feketeterket, de csak görcsöltem. A kávézót becsuktam, az iparendélyt megszüntettem, és újra elindultam munkahelyet keresni. Időközben meggyógyultam.

Abban az időben épült volna Mátraházán a Somor-völgyi vízzáró gát, gondoltam, hogy oda jelentkezek, de nem vettek fel, mivel nem voltam szakszervezeti tag. Ezért bementem Gyöngyösre, ahol Szalmási Andor volt a titkár. Felvételt nyertem, és jelentkeztem a mátraházi vízgát építésén, de itt is szerencsétlen voltam, mert pont akkor szakadt össze a vízzáró gát alapöldre és eltemetett két munkást. Így a további munkát megszüntették, a vezetőket lecsukták.

Megtudtam, hogy az erdészethez felvesznek erdei munkásokat. Azonnal jelentkeztem is Székely Ferencnél, aki párttitkár volt, ő először azt mondta, hogy nem vesz fel, mert én kulák családból származom, pedagógus családból nősültem, és erdei munkásként nem állnám meg a helyemet. Én ígéretet tettem neki, hogy bennem nem fog csalódní, mert biztosítom, hogy én megállom a helyem, de itt is az volt a feltétel, hogy lépjek be a pártba.

Kezdődik a demokrácia, és egyben erdészpályafutásod.

Közöltem veled, hogy azt nem tehetem, mert két hete, hogy beléptem a szociáldemokrata pártba.

De azért csak felvettek a Mátrafüredi Erdészethez állandó munkásnak, és 1949. március 15-én elkezdtem a munkát. Az első munkánk a kissástói csemetekert létesítése volt Gyurinik László kerületvezető erdész irányításával, akiknél annak idején olyan jól játszottam. Ő igen ügyes, megfontolt, jó szakember volt. Engem különösen kedvelt a szorgalmamért. Így két hónap múlva már munkavezető voltam, és jelentkeztem szakmunkástanfolyamra, amit Felsőtárkányban 1950 tavaszán már el is végeztem, és utána azonnal jelentkeztem erdészeti iskolára, ahová felvételt nyertem. A tanulás magánúton folyt. Közben kineveztek a csemetekert vezetőjének. A szakmai tudományok elsajátításában Gyurinik László főerdész sokat segített nekem.

1949-ben a szocdem és a kommunista párt egyesült, és engem átvett a kommunista párt, és még azon a taggyűlésen megválasztottak párttitkárnak.

Így már érthető gyors szakmai karriered.

Én ezen a hirtelen megválasztáskor még semmi tapasztalattal nem rendelkezttem, ezért nem akartam elfogadni. De jöttek hozzám a mátrafüredi kommunisták, akik már unták az öreg, megcsontosodott kommunisták önkényuralmát, hogy vállaljam el, ők majd segítenek. A nagy nyomásra való tekintettel én el is vállaltam, de ez volt a vesztem. 1950 májusában elküldtek Egerbe kéthónapos titkárképző iskolába. Ugyanebben az időben megválasztottak az erdészet szakszervezeti titkárnak. Megszületett az első gyermekem, Gabriella.

Amikor Egerben a titkárképzőt végeztem, egy nagyon jó barátomtól, Szalóki Rezső postástól kaptam egy bizalmas levelet, hogy a feleségem körül egy „államvédelmi” hadnagy legyeskedik, és az sincs kizárva, hogy viszony alakult ki közöttük.

Amikor elolvastam, azt gondoltam, hogy a villám csapott belém. Még aznap eltávozást kértem, azt mondtam, hogy a feleségem beteg. Az éjszaka leple alatt hazalopakodtam, és megállapítottam, hogy az illető valóban a feleségem társaságában volt. Az államvédelmi üdülő parancsnoka, Orodán György őrnagy jó barátom volt, felkeltettem, és

közöltem vele a történeteket, és megbeszéltük az intézkedési tervet. Ő személyesen vezette a készültséget, és a lakásomon letartóztatta a hadnagy urat, és a feleségemmel együtt felkísértük őket az államvédelmi üdülőbe. Ott jegyzőkönyvet vettek fel. Mind a ketten elismerték a bűnösségüket, a jegyzőkönyvet mind a ketten tanúk előtt aláírták.

Ezután a feleségtől elvettem az öthónapos kislányt, és azt mondtam neki, hogy csomagolja össze a legszükségesebb portékáit, papírjait és menjen, amerre lát. Nagyon sajnáltam, mert a második gyerekkel is terhes volt.

És végül mi lett vele?

Budapestre ment valami közeli rokonához, és ott cselédkedett.

Ősz felé aztán nagyon keserves, könnytől ázott leveleket írt, és nagyon megsajnáltam, megbocsátottam, és írtam neki, hogy jöjjön haza, visszafogadom. Ugyanis arra gondoltam, hogy ha egy új feleséget hozok, hol van arra a biztosíték, hogy az nem csal meg, de ez már többé biztos, hogy nem meri megtenni. Visszajött, és újra együtt volt a családdal, és egészen a haláláig boldogságban éltünk.

A történet hétköznapi, de a gondolatmeneted sajátos.

Most visszatérve Egerbe, befejeztem a titkárképzőt. Amikor hazajöttem, megválasztottak városi tanácstagnak. 1950-et írtunk. Ugyancsak 1950-től 1984-ig Mátrafüreden egyfolytában önkéntes rendőrparancsnok voltam. Ez rengeteg munkával járt, mert tíz önkéntes rendőr vezénylése az egész Mátra területére, szolgálati beosztás elkészítése, beszámoltatás, és az események rögzítése, feljelentések megtétele igen időigényes volt.

Azután újra behívtak Egerbe kéthónapos pártiskolába.

De más problémám is akadt. Az apósom szenvedélyes vadász volt. Télen kiskabátban elment vadászni. Közben jött egy jeges-szeles eső, átázott, tüdőgyulladást kapott és meghalt. Ez a Rákosi-időben történt. A pedagóguslakás kellett az új pedagógusnak, és így az anyósomat négy gyerekkel kitették a falu határában lévő, üresen álló Gizella-kasztélyba, amiről már a parasztok elhordták a tetőt, és beesett a hó.

Amikor megláttam a keserves helyzetét, összepakoltam a hatéves Marikát és a négyéves Klárikát, és felhoztam magamhoz Mátrafüred-

re, így már gyorsan hatan lettünk. Felneveltem, iskoláztattam és férjhez is adtam mindkét gyermekét.

Közben a házat is építgettem, szerencsém volt, mert sok jó barátom volt, akik segítettek villanyt és vizet beszerezni. A pénzre nagy szükség volt, így a feleségemnek is el kellett menni dolgozni. Elküldtem őt gomba- és erdeigyümölcs-begyűjtési tanfolyamra. A tanfolyamot sikeresen elvégezte, és már 1950 nyarán gyűjtötte az erdei mellékterméket, és többet keresett, mint én.

Én pedig magánúton a rengeteg munkám mellett folytattam az erdészeti iskolát, és bejártam Egerbe konzultálni. Az erdészet erdőkerületet jelölt ki részemre, és próbaidőre gyakorló erdésznek nevezett ki. Mivel az előírt követelményeknek megfeleltam, kineveztek kerületvezető erdésznek, és ideiglenesen a III. sz. vályúskúti kerületet kaptam, amit kisebb korrekciókkal egészen 1980-ig, nyugdíjazásomig vezető erdészként és vadászként felügyeltem.

1954-ben megszületett a harmadik és egyben utolsó gyermekem, Palkó kisfiam. Nagy volt a boldogság, habár őt elsőnek vártuk.

A családot azért terveztem úgy, hogy minden gyerekem januárban szülessen, mert a feleségemnek májustól novemberig kellett dolgozni a gomba- és erdeigyümölcs-felvásárlásnál és a gombavizsgálatnál. Ez idő alatt a gyerekekre kis sógornőm vigyázott. A sok munkám mellett az erdei termékekkel való foglalatosság nekem is sok gondot okozott, mert meg kellett szervezni az erdei termékek begyűjtését, átvételét és ellenőrzését. A gyűjtőállomást Mátraházán rendeztük be, ugyanis nem volt szabad a megszedett és begyűjtött erdei gyümölcsöt és gombát az erdészeti területéről elvinni, helyben kellett átadni. Ezt úgy tudtuk ellenőrizni, hogy begyűjtési engedélyeket adtunk ki és őrköt alkalmaztunk, akik egész nap járták a begyűjtési területet, és az engedély hátára felírták a becsült, gyűjtött súlyt. Akinek nem volt engedélye, azt kizavarták az erdőből. A délutáni és az esti órákban én magam ellenőriztem a buszokat, a kisvonatot és a vezetető turistautakat. Mindennap máshol, és akit lopáson értünk, attól az erdei gyümölcsöt elkoboztuk és szabálysértésért feljelentettük. A begyűjtőhelyen is gyakran megjelentem, mert a feleségem egymaga volt, ő mért, bizonylatot állított ki és fizetett. Estefelé a begyűjtőhelyen nagy volt a tumultus, és ezt egyes emberek kihasználták. Például megcsináltak olyasmit, hogy odahaza kipasszírozott málnamagot raktak a puttony vagy a vödör aljába, a tetejébe friss málnát szedtek, vagy súlyos köveket raktak bele, de az is sokszor megtörtént, hogy vizet

öntöttek rá. Ezért abban az időben gyakran megjelentem, az ürítést ellenőriztem és mértem a víztartalmat. Aki becsületesen viselkedett, az egy héten egy nap, vasárnap, engedéllyel haza vagy piacra szállíthatta, amit gyűjtött. A begyűjtött gombát és gyümölcsöt erdészeti gépkocsival éjjel én szállítottam fel Kőbányára és a konzervgyárnak átadtam.

Úgy tűnik, hogy nem unatkoztál.

Hát nem, mert ráadásul közben Egerben lettem a végleges erdészeti vizsgát, ami nehezen ment, és nem szégyeltem, matekból elbuktam. Amikor estefelé vége lett a vizsgáknak, kb. úgy harmincan az udvaron várakoztunk, amikor jött egy erdőmérnök, aki nevemen szólított, hogy menjek vissza a vizsgabizottság elé. Amikor visszamentem, már csak az öttagú vizsgabizottság tartózkodott a teremben. Holdampf Gyula erdőtanácsos volt a vizsgabizottság elnöke, ott volt még Wágner Lajos főmérnök, aki abban az időben Mátrafüreden lakott, és engem nagyon jól ismert. Felállt és a következőket mondta: Bozsik elvtársat én nagyon jól ismerem, nagyon szorgalmas ember, a munkáját nagy szorgalommal és becsülettel elvégzi. Rengeteg a társadalmi munkája, szinte éjjel-nappal dolgozik, ezért én azt javaslom, hogy Bozsik elvtársat engedjük át a vizsgán, és én felelek érte, hogy a hiányosságát be fogja pótolni.

Erre Holdampf Gyula, a vizsgabizottság elnöke felállt, és azt kérdezte, hogy mit szólok én hozzá. A következőt mondtam: Nagyon szépen megköszönöm az önök jóindulatát, de nem tudom elfogadni. Ugyanis, hogyha most önök átengednek, én sohasem tanulom meg azt, amiből ma elbuktam. Sokkal jobb lesz önöknek is és nekem is, hogyha becsületesen megtanulom és két hónap múlva pótvizsgálom. A vizsgabizottságnak elállt a lélegzete, és azt mondták, hogy ilyen becsületes emberrel még nem találkoztak.

Hát ez valóban nem mindennapi dolog.

Két hónappal később sikerrel levizsgáztam. 1952-ben Sopronban sikerrel végeztem gombaszakértői tanfolyamot.

Amikor hazaérkeztem, az Ingatlankezelő Vállalattól egy határozatot kaptam, miszerint a villát államosították, és ezután az Ingatlankezelő Vállalathoz havonta 130 forint lakbért kell befizetnem. Ez az esemény engem nagyon mellbe vágott, mert a havi fizetésem akkor 650 Ft volt,

és ebből hat főt kellett eltartanom, és még édesapám felé adósságom is volt. Mondanom sem kell, hogy azonnal meg is fellebbeztem. A fellebbezésre azt a választ kaptam, hogy csak abban az esetben csökkentik a házbéremet, amennyiben a felújítási költségeket számlákkal tudom igazolni. Sajnos csak egyetlen számlám volt Fekete Antaltól, Budapestről, a Mártírok úti bontásból eredő ajtókról, ablakokról. A többi munkákról semmi számlám nem volt, mivel jó barátaim végezték el a kőműves és asztalos munkálatokat. A segédmunkákat pedig én és a testvéreim végeztük. Így hát semmi kedvezményt nem kaptam, tehát fizetnem kellett a házbért egészen 1956. október 4-ig.

Ugyanekkor más problémám is akadt. A kerületvezetői állásom véglegesítették, és megkaptam a III. számú vályúskúti területet, de mellette még beosztottak a mátraházi épületében lévő üzemi konyhának a munkásellátáshoz, ami azt jelentette, hogy a nyersanyag-felvásárlás, az üzemikonyha-vezetés, a felhasználás és a dolgozók munkahelyére történő ebédkiszállítás is a feladataim közé tartoztak.

Ebben az időben még az erdőkitermelés kézi erővel történt. A Mátrafüredi Erdészetnél a téli időben 50-60 fakitermelő dolgozott. Keresztfűrészrel döntötték és darabolták a faanyagot. A meleg ebédet minden délután gépkocsival a helyszínekre kellett szállítani és kiosztani. 1953 januárjában ebédet szállítottam a Kékes délkeleti részére, a Kékes Szálló alatti részre, amikor arra figyeltem fel, hogy a Rákosi-villa alatt két fiatal, civil ruhás egyén FÉG-puskával madarakra lövöldözik, és ennek éppen egy harkály esett áldozatul. Amikor megláttam, odamentem és igazolásra szólítottam fel őket. A két fiatalember nem volt hajlandó magát igazolni, amikor odajött egy harmadik idősebb, civil ruhás ember és látta, hogy vitatkozunk. Ekkor bemutatkozott, hogy ő Dobi István köztársasági elnök, és kért, hogy hagyjam abba az igazoltatást, mert a két fiatalember az ő testőre. Miután tudomásul vettem, benyúlt a nagykabát belső zsebébe, és egy félliteres lapos üveget húzott ki belőle, amit felém nyújtott, hogy finom pálinka van benne, és húzzam meg. Én megköszöntem, hogy nem iszom a pálinkát és elköszöntem tőlük.

Látod, nem mindegy hogy Dobó István vagy Dobi István.

Letettem a vadászvizsgát, és felvételt nyertem a Mátra-hegyalja nevű vadásztársaságba. Abban az időben nagyon sok volt a fogoly, a mezei nyúl és a fácán, ezért nagyon passziós és eredményes vadászatok voltak, annyi va-

dat vihettünk haza, amennyit elbírtunk cipelni. Mint említettem, 1954 januárjában megszületett Palkó fiam, akit már nagyon vártunk. Nagy volt az öröm az egész családban, ugyanis úgy egyeztünk meg a feleséggel, hogy addig folytatjuk a családalapítást, amíg fiúgyermek nem születik, tehát érthető volt a nagy öröm.

Közben elérkeztünk 1956. október hónapjához, nagyon megijedtem, hogy a lakásra összekuporgatott pénzünk elveszik vagy értéktelenné válik. Ezért 1956. október 14-én felmentem Egerbe, és a gyermekeim nevére megvettem az államosított villát, 80 000 Ft-ot fizettem érte. Megtudták ezt a Kovács jegyző rokonai, és azzal jöttek, hogy ők az örökösök, és a villa őket illeti. Én azonban azt mondtam nekik, hogy amikor sok évig romban volt, akkor miért nem építették fel?! Régóta én lakom benne, nekem van szerződésem és így a megvásárláshoz is nekem van elsőbbségem, amit tudomásul is vettek, és nem háborogtak tovább.

Hát igen. Abban az időben nagy divat volt beleülni a készbe.

Ebben az időben országos sztrájkot hirdettek, persze mi erdészek ezt nem vettük tudomásul, gondoltuk, hogy minket az erdőben senki nem ellenőriz. De tévedtünk, mert október 24-én, amikor Mátrafüred fölött, a műúthoz közel termeltem, 10 óra felé egy ponyvázott katonai gépkocsiról bőrruhás, géppisztolyos katonák ugrálta le és rám fogták a géppisztolyokat és fel akartak tuszkolni a gépkocsira, hogy elvisznek, azért, mert nem tartom be a sztrájkra vonatkozó országos rendelkezést. Nem ijedtem meg tőlük, mert nálam is volt fegyver, és meggyőztem őket arról, hogy hideg van és a gyöngyösi kórháznak, iskoláknak és óvodáknak termeljük a tűzifát, és hogyha nem termelünk és nem szállítjuk le, megfagynak a gyermekek és a betegek. Így eltekintettek a letartóztatástól és elmentek.

Engem akkor a Nemzetőrségbe osztottak be, nagyon nehéz volt a szolgálat, mert a börtönből kiszabadult rabok tehergépkocsikkal járták az országot, raboltak és nőekkel erőszakoskodtak.

Nocsak, ezt még nem hallottam. Elképzelhető, hogy volt egy-két ilyen eset, különösen itt, vidéken...

Nagyon sok bajunk akadt a gyöngyösi szegényebb emberekkel, ugyanis éjjelenként nagy csoportokban 15-20 kézi kocsival jöttek ki, és a műút mellett, Sástó környékén vandál módon vágták az erdőt. Ezt

már nem lehetett elnézni, és egyébként is az én kerületemhez tartozott, ezért magamhoz vettem a fegyveremen kívül három önkéntes rendőrt, és éjjel 9-10 óra között kimentünk arra a részre, ahol legjobban csattogtak a balták. Gyönyörű havas, holdvilágos éjszaka volt. Körülbelül a munkálatok közepére értünk oda, és ott elordítottam magam, hogy a falópást azonnal hagyják abba, a fejszéket dobálják el és jöjjenek azonnal hozzám és. Ezután pár percig csend volt, majd megszólalt egy hangadó, hogy senki se dobja el a baltát, és mindenki menjen utána. Pillanat alatt megelevenedett az erdő, és minden irányból szaladtak a hangadó felé. Szinte azonnal felmértem a helyzetet, mert hogyha bekerítenek, fegyvert kell használnom, és annak nagyon gyászos kimenetele lett volna. Odaszóltam gyorsan az önkéntes rendőröknek: Fiúk, utána! Futásnak indultam abba az irányba, ahol gondoltam, hogy még ki tudunk törni. A kitörés sikerült, a fejszés emberek ordítva és fenyegetőzve kb. 300-400 métert futottak utánunk. Mi visszajöttünk Mátrafüredre, és telefonon segítséget kértem a rendőrségtől. A segítséget megkaptam, és Mátrafüreden a központban vártuk a fatolvajokat, itt aztán egyenként elfogdostuk őket, a taligákat fával együtt az erdészet udvarában tároltuk, és ellenük megtettük a feljelentést.

De nemcsak Mátrafüreden, hanem az Abasár közelében levő erdőkben is nagy károk keletkeztek a Szálás és a Tekerves erdőrészekben, ezért 1957. január elején ennek megfékezésére összevonták az erdészetet, a rendőrséget és az összes önkéntes rendőrt is. Majd' egyméteres hó volt, és a hóban nagy vályúk, ezeken csúsztatták a fát az abasári fatolvajok. A délutáni órákban az emberek kiszivárogtak a faluból baltákkal, fűrészekkel és kötelekkel. Az erdőben kinéztek és kivágtak egy-egy szálfát, a kötelet rákötötték, és a sötétség leple alatt húzták a falu felé. A sötétedés kezdetével a túloldalon elálltuk az összes faluba vezető dűlőutat. Amikor aztán húzták lefelé a szálfákat, megkezdődött az elfogásuk és igazoltatásuk. Hozzám a legközelebbi igazoltató Márton János erdész volt, aki a durvaságáról és brutalitásáról volt híres. Egyszer csak, úgy este 7 óra tájban hallom a rekedt, ordító hangját tőlem vagy 400 méterre, „Állj vagy lövök!”, de már szólt is a fegyver. A következő percekben egy fiatal fiú szaladt felém jajgatva, azt kiabálta, hogy jaj, meglóttek. A hóban kitaposott útról nem tudott letérni, mert méteres fagyott hó volt, amiben lehetetlen volt menni. Amikor elért, útját álltam és igazoltattam. A vonszolt terhét már akkor elhagyta. Sinka István volt, 15 éves vézna legényke. Elmondta, hogy a keze fejé-

ben és a combjában van a lövedék, ahogy megnéztem, megállapítottam, hogy söréttel lőtték meg. Feljelentést nem tett sem ő, sem mi, és a mai napig is jó viszonyban vagyunk egymással.

Orvvadászal nem is volt dolgod?

De, volt, mégpedig saját magammal. Az történt ugyanis, hogy egy kolléga hosszabb időre elment szabadságra. Nagyon szép, fiatal, barna felesége volt. Egyik nap, amikor arra jártam, az asszony ebédrel kínált. De mivelhogy szemben ült velem és pongyolában volt, az ebédhez semmi kedvem nem volt, inkább másra fáj a fogam. Amit az asszonykának rögtön a tudomására is adtam. Egy darabig ódzkodott, de aztán benne volt mindenben. A várakozás nagyon nehezemre esett, de aztán kárpótoltva lettem, mert két napig nem mentem haza.

Ez az igazi orvvadászság.

Ezután nyugodtabb évek következtek az erdészeti és a tanácsi munkákban egyaránt. Bedolgoztam magam, a családom egészségesen, szépen nevelkedett. Csak az volt a baj, hogy nagyon sok társadalmi munkát a nyakamba raktak, de azért minden nyáron a családdal együtt elmentünk valahová nyaralni

A fűkaszalási idényben a vasárnapi napot úgy szerveztem – mert akkor még nem volt szabad szombat –, hogy a kaszálni tudó jó barátaimat meghívtam kaszálni. Hajnalban még harmatos volt a rét, vágtuk a rendeket. Kosztot én adtam, a forrásba behűtve bor, sör, pálinka, délből bográcsos. Délig dolgoztunk, délután evés, ivás és nótázás, amíg a csillagok fel nem jöttek. A család összegyűjtötte, én pedig este és kora reggel beraktam petrencébe. 1957-ben a gyöngyössolymosi téesznek 80 mázsza erdei szénát adtam el. Ebből vettem az első „Szigma” gyártmányú televíziómat. Az erdei dolgozóimnak majd minden évben a Mátrában kirándulást szerveztem. Főztem, és egész nap ettünk-ittunk énekeltek, a gyerekek pedig fákra kötözött hintában mulatták az időt. Nagyon szép idők voltak ezek.

Ezután jött a '60-as évek közepe, a téeszésítés. Mátrafüreden ugyan nem sok földterülettel rendelkező család volt, de azért probléma bőven akadt. Ugyanis voltak olyan abasári dolgozóim, akik a vadászházakban laktak, és az Istennek sem akartak hazamenni és aláírni a belé-

pési nyilatkozatot. Persze a sors keze itt is utolérte őket. Amikor olyan híreket kaptak hazulról, hogy az iskolából hazaküldték a gyermekét, és a szervező bizottság napról napra az aláírással nyaggatja a feleségét, meggondolta és csak hazament. Nekem Mátrafüred legmakacsabb embereit kellett beszervezni. Nehezen ment a szervezés, volt olyan hely, ahová majd' egy hónapig jártam minden nap. Istenem, annyi sok rossz bort megittam akkor, hogy összességében az egész életemben nem ittam meg annyi rossz, savanyú, dohos és ecetes bort, mint akkor.

Isten büntetése volt.

Élt Mátrafüreden egy Hirsch Vilmos nevű gyöngyösi vendéglős, Gyöngyösön volt neki vagy 14 hold szőlője. Hozzá is én voltam beosztva, hogy szervezzem be. Hirsch úr nagyon nehéz ember volt, és már a nyelvem rojtosra beszéltem, minden este megjelentem nála, már várt is egy literes kancsó válogatott „szomorodnival”, de változtatva, hol ecetessel, hol dohossal, gondolta, hogy majd megunom, és nagy ívben elkerülöm a házát. Sokszor az éjfél is ott ért. A végén mégis beadta a derekát és aláírt, én pedig gyomorsavtúltengéssel küszködtem. Volt még ilyen nehéz esetem egypár, de legnehezebb volt az édesapám beszerzése, mert ezt is nekem osztották ki. Sajnos az érveimmel nem értett egyet, de mivel hogy én kértem, a könnyeit a belépési nyilatkozatra potyogtatva, sírva, de az én kedvemért aláírta. Én akkor nagyon megsajnáltam szegény édesapámat. Ezekben a könnyekben, amelyeket a belépési nyilatkozatra hullatott, benne volt az egész szorgos életének összes keserve.

Ehhez nagyon értettek a kommunisták. Elvenni a másét.

Ez idő tájt az erdészeteknél is nagy technikai fejlődés indult, Mert addig az ősbükkös állományt – amelyben nem volt ritka a 150-200 cm átmérőjű egyed, kézi erővel, két-háromméteres, nehéz keresztfűrészekkel döntöttek és daraboltak, és ez óriási fizikai erőt követelt. Ezeknek a hatalmas acél keresztfűrészeknek a súlya 15 kilogramm volt. Négy ember húzta, mégpedig úgy, hogy a két végére a fogantyúkhöz egy-egy kötelet erősítettek, és két ember a fogantyút fogta, a másik kető pedig a kötelekkel segített ide-oda húzigálni. Egy ilyen hatalmas bükknek a ledöntése három-négy órát vett igénybe.

Mondhatjuk, évszázadonként egy óra.

1959-től német gyártmányú, úgynevezett MRP elektromos fűrészeket vásárolt az erdőgazdaság. Ezek a fűrészek aggregátorral, vagyis áramfejlesztővel működtek. Sajnos ez nagyon sok rizikóval járt, ugyanis gyakran megtörtént, hogy nem jól választották meg a dőlési irányt, vagy a szélről megcsavarodott a fa és agyoncsapta az aggregátort. De pár éven belül nagy fejlődés következett be. Megjelentek a benzinmotoros láncfűrészek, először az orosz gyártmányú Druzsbak, majd a német gyártmányú Stihlek, és ezzel forradalmasították a fakitermelést. Azonban ez azzal járt, hogy nagyon sok erdei munkás (favágó) munka nélkül maradt, jóllehet akkor még könnyen elhelyezkedhettek más munkakörökben.

1960-as években konszolidálódni kezdett a kelet és nyugat közötti kapcsolat, így Németországból, Franciaországból és Olaszországból egyre több vadász érkezett. Az erdőgazdaságoknak és az erdészeteknek problémát okozott az, hogy az erdészeteknél nem voltak képzett vadászok, idegen nyelvet nem értettek, így nem tudtak a vadászvendégekkel kommunikálni. Ugyanis addig az volt a gyakorlat, hogy minden kerületvezető erdész a saját kerületében vadásztatott, akár értett hozzá, akár nem. Ezért az erdőközpont úgy határozott, hogy minden erdészetnél ki kell jelölni egy kerületvezető vadászt. Így 1968-ban a Mátrai Erdőgazdaság Igazgatósága engem választott meg a Dél-Máttra kerületvezető vadászának. Galyatetőtől a markazi vár völgyéig 2500 hektár vadászterület felügyelete és vadásztatása tartozott hozzám, és ehhez jött a vályúskúti erdészkerület. A vadászkerületet töviről hegyire bejártam, feltérképeztem a vadváltókat, dagonyákat. Ott, ahol szükségét láttam, magaslesek építettem. Már a szeptemberi szarvasbőgés idejére kész, kidolgozott tervekkel vártam a vadászvendégeket. Nagyon nehéz sorsom volt, mert a vadászat mellett, ami egész embert kívánt, az erdészkerületben folyó munkákat is irányítani kellett.

Azt még nem is említettem, hogy hozzáfogtam egy mellékhelyiség építtetéséhez, ami egy garázból, egy nyári konyhából és egy éléskamrából állt. Az egész épülethez szükséges vadkővet saját két kezemmel válogattam össze és szállíttattam haza. Amikor megvolt az építkezéshez szükséges anyag, megkezdtük az építkezést. Az alapot én saját magam ástam ki, a segédmunkák nagy részét én és a család minden tagja végezte. Munka közben, amikor egy nagy követ tettem fel az áll-

ványra, sérvet kaptam és megműtöttek. Amikor hazajöttem a kórházból, rá egy hónapra egy vadászaton sebzett vaddisznó megtámadott és felöklelt. A sérvem újra széjjelszakadt és újra műtőbe kerültem.

A vadászatba bedolgoztam magam, és vad is volt szépen. A vadászvendégek is egyre többen jöttek, és többé-kevésbé megelégedetten távoztak, s a következő évben már többedmagukkal tértek vissza. Elismert vadász hírében álltam Németországban és Ausztriában, sokszor meghívtak engem is hozzájuk. Egyszer Bassumban nyaraltam, ugyanis erről a környékről nagyon sokan jártak hozzám vadászni, és meghívtak. Itt azt írta a helyi vadászújság, hogy nehogy azt gondolja Bózsik Pál, hogy mi azért megyünk a Mátrába, hogy a girhes szarvasbikáit kilőjük. Hanem azért, mert a felesége olyan ízletesen tud főzni, amilyent sehol a világon nem találunk. De ebben igazuk is volt, mert sütni, főzni művészi fokon tudott.

A vadászszезon elejétől a végéig telt ház volt nálunk. Sokszor a szomszédokhoz is kellett vendégeket telepíteni. A vadásztatás nem volt problémamentes. A vadakat, amit nappal elejtettünk, éjjel Parádra kellett átszállítani, és ott átadni, úgyhogy az alvásra nagyon kevés idő jutott. Reggel már öt óra körül kelni kellett, ezután terület szerint elosztani a vadaspárokat, kiszállítani őket a kijelölt területekre, majd mindet összeszedni. Ebéd után a vadászoknak pihenő. Délután négy körül újra indulás cserkelésre vagy lesre, sötétedés után találkozó, az elejtett vad összegyűjtése és hazaszállítása. Ameddig a vendégek vacsoráztak, én az elejtett vadat tettem rendbe, zsigereltem, nyúztam, és a trófeákat főztem ki.

Ezután én is vacsoráztam, megcsináltam a napi adminisztrációt, és ha még volt időm, leültem a vendégek közé, iszogattunk szépen, de akadt olyan vendég is, aki berúgott, az másnap nem vadászhatott. Az est fénypontja akkor volt, ha valamelyik vadász az első trófeás vadját lőtte, mert azt illet felavatni. Egy-egy avatás két óra hosszát is eltartott. Hogyha valamelyik vadász rendkívüli, szép aranyérmes vadat lőtt, akkor annak az avatását az Avar szálló vadásztermében tartottuk, felejthetetlen ceremóniákkal. Ezek sokszor reggelig tartottak. Voltak a vendégek között olyan gyámoltalan vadászok, akik nem tudtak jól célozni, és rendre hibáztak. Összedugtuk a fejünket, mit csináljunk vele, hogy szégyenszemre ne kelljen neki trófea nélkül hazamenni. Kitaláltuk, hogy egy bugyi nélküli, csupasz hölgynek a társaság előtt oda és vissza kétszer át kell lépnie a vadász szőnyegre lefektetett puskáját,

hogy az átok megszűnjön. Megbeszéltem az egyik szobaasszonnyal, aki 100 márka ellenében vállalta is. És mit ad Isten, másnap a vendég meglötte a kívánt vadat. Lehet, hogy véletlen volt, de ilyen babonában én is hiszek, és lehet, hogy egyszer majd én is kipróbálom, akkor, amikor már nem megy a lövés.

Nem féltelek. Majd csak elboldogulsz valahogy.

Itt kell megemlítenem, hogy igencsak sok hazai nagykutyt is vadásztattam. Minisztertől helyi kiskirályokig sok mindenkit. Így került-em kapcsolatba a Heves megyei Tanács elnökével. Engem ezekben az években büntetésből a verpeléti fásító erdészethez helyeztek, és itt ismertem meg őt. A '60-as évek végén tűnt fel népszerűségével és egy fantasztikus „újításával”, ami abban az időben bejárta az egész magyarországi agrársajtót. Ez arról tudósított, hogy egy helyi téesz olyan árpafajtát tenyésztett ki, amelyet lehet sarjasztani, és egy tenyészidőn belül kétszer lehet aratni.

Persze a mezőgazdaságban akadtak olyan ökrök, akik ezt elhitték, tapasztalatcseréket rendeztek, és küldöttségek jártak a sarjadó árpafajta tanulmányozására. Az ilyen tapasztalatcserére szívesen jöttek, mert a tanulmányút a téeszpincében fejeződött be, ahol a köves verpeléti hárslevelű megtette a hatását, így agyba-főbe dicsérték a derék újítót. Valójában pedig az történt, hogy volt a téesznek egy 25-30 hektáros, szép őszi árpavetése jó, gazdag, termékeny dűlőben, a tél nem csigázta meg a vetést, a tavasz szép volt, jó nevelő esővel, így az árpa korán beérett, és már Péter-Pál előtt le is lett aratva. Az akkori ócska, elhasznált kombájnnak a termés 15-20%-át széjjelszórták, ezt aratás után azonnal betárcsázták. A jó meleg esőktől azonnal ki is kelt, a kedvező időjárás következtében szépen fejlődött, úgyhogy szeptember végén újra lehetett aratni, és állítólag jobb termést sikerült elérni, mint júniusban. Ez hát a sarjadó árpa igazi története.

Elég az hozzá, hogy az elnök olyan népszerűsége tett szert, hogy megválasztották a megyei tanács elnökének. Közben nekem is lejárt a büntetésem, és visszahelyeztek a Gyöngyössolymosi Erdészethez, ki-neveztek fővadásznak, de az erdészkerületemet is meghagyták.

Az elnök nemcsak népszerű, de megnyerő külsejű férfi is volt, két nagyon nagy szenvedélyével. Az egyik a vadászat a másik a gyengébb nem. Amikor csak tehetett, mindig és mindenütt vadászott, rengeteg tró-

feát halmozott fel. Volt neki Galyatetőn egy villája, és a garázsban háromra a kifőzött trófeák, az őz-, szarvas-, muflon- és vaddisznóbőrök.

Amikor első alkalommal vadásztunk együtt a kékesi vérszen, lőtt egy vaddisznósüldőt. Délután kizsigeltem, nem is kérte, hanem egyszerűen kijelentette, hogy ő ezt hazaviszi. Én pedig közöltem vele, hogy ez lehetséges, de csak úgy, hogyha az erdészet pénztárába befizeti, és még hozzátettem, hogy egy ilyen fontos pozícióban lévő embernek semmi szüksége arra, hogy ilyen bagatell dolgokkal lejárassa magát. Ő ezt megértette, és a továbbiakban nem is kísérletezett ilyesmivel. Egyébként szerettem vele vadászni, mert nagyon nyugodt és megfontolt volt, és pontosan lőtt. Egyik szeptemberi alkalommal szarvasbikára vadásztunk vele. A Kékestető nyugati oldalában, egy erős, öreg bika bőgésére lettünk figyelmesek. Jó széllel sikerült is az öregurat becserkelni. Tehén nélkül volt az erős, tizenkettes bika. Miután meggyőződtem róla, hogy golyóérett, engedélyt adtam a kilövésére. A vendég fához támasztotta a fegyverét és lőtt. A lövés után megugrott a bika és sántítva elszaladt, a bal első lába lógott. A lövés helyén a fűvön vért és lapockacsontdarabokat találtunk. Gyengén vérzett, de azért el lehetett volna menni a vérnyomon. A nyomozást azonban abba kellett hagyni, mert a bika átváltott a szomszéd vadásztársaság területére, az úgynevezett Bástya Vadásztársaság területére. Oda pedig csak úgy lehetett volna követni, hogyha azt előzőleg bejelentjük a vadásztársaságnak. Másnap esett és elmosta a vérnyomokat, egésznap kerestük, kutattuk, de eredménytelenül. Utána még több napig kerestem, de eredményt nem értem el. Közben leesett a hó és beállt a téli időszak. Egyszer aztán karácsony táján kémeim jelentették, hogy a Sándor-rétre, a lucernakazalhoz bejár egy erősen leromlott tizenkettes bika és a bal első lába lóg. Én ezt jelentettem a sebző elnöknek, de mielőtt még intézkedett volna, a bikát kilőtte az erdészet műszaki vezetője. Az elnökkel átmentünk Parádra a henteshez, ahol még ott volt a bika teste, persze agancs nélkül. Igencsak meglepődött a műszaki vezető, amikor beállítottunk és kértük, hogy adja át a trófeát a jogos tulajdonosának. Ő azonnal átadta, de azóta túske vagyok a szemében.

Hát persze, hogy átadta, persze hogy szállka vagy a szemében.

Miután 1981 végétől nyugdíjba mentem, felkeresett engem egy Miklós Sándor nevű szegedi tanár, aki abban az időben a szegedi Ifjúságvédő Intézetnél dolgozott. Hallotta, hogy én nyugdíjba mentem, és ne-

kik most egy ilyen emberre van szükségük a mátrafüredi táborhoz gondnoknak. Még azt is mondta, hogy engem többen javasoltak erre a posztra. Én azonban azt feleltem, hogy nem vállalom, mert sokat levonnak a fizetésből, ellenben azt mondtam, hogy amennyiben a feleségem nevére el tudják számolni, akkor vállalom. Ugyanis már abban az időben hosszabb ideje betegeskedett a feleségem, a nyugdíjhoz nyolc év hiányzott, így azt én dolgozhattam le.

A munkaköröm kötetlen volt, nyáron tíz naponként volt a váltás, és evvel elég sok munkám volt, mert minden esetben leltárt, átadás-átvételi jegyzőkönyvet kellett készíteni. Távozáskor szintén. Csak a fizetés volt nagyon kevés. Részemre az volt a legjobb, hogy tíz naponként mindig új arcok, csinos, szép tanárnők és nevelőnők váltogatták egymást, én pedig kedvem szerint válogathattam közülük, de erre rá is voltam utalva, mert ebben az időben a feleségem már beteg volt.

Amikor nyugdíjba mentem, bőven volt időm arra is, hogy Ausztriába és Németországba is ellátogassak vadászbarátaimhoz. Vadásztam a Feketeerdőn, igaz, eredménytelenül. Itt lehetőséget kaptam arra, hogy szarvasbikát, muflont, őzbakot lőjek, de sajnos még csak nyulat sem láttunk. Vadásztam még Hamburg felett őzbakra, itt ugyan láttam hitvány kis őzbakokat, de ezek még csak meg sem közelítették a mi őzbakjainkat, és így ezt sem lőttem.

Mindenesetre feledhetetlen, szép napokat töltöttem az osztrák Alpokban

1983-ban epekővel megműtötték a feleségemet, a műtét sikeres volt, de már ettől az időtől sokat betegeskedett, szívelégtelenséggel, cukorbetegséggel. Gyakran volt kórházban, majd 1992. március 5-én meghalt

Mozgalmas élete volt

Mielőtt befejezném, magamról is szeretnék egy-két vadászélményt elmondani, azért, hogy el ne vesszenek a múlt homályában, és az unokáim is olvashassák nagyapjuk történeteit.

1970 nyarán, amikor letelt a szabadságom, avval fogadott Orbán Sándor agronómus, hogy a Pálosvörösmart fölötti, úgynevezett Hagyóka dűlőben lévő késői zabvetésüket erősen pusztítják a vaddisznók, és hogy nagyon nagy a kár. Összeszedtem a felszerelésemet, egy golyós és egy sörétes puskát, puskalámpákat, pokrócot, kutyát, és a fiammal még világosban gépkocsival a helyszínre vittem magam.

Bejártam a zabföldet, ahol megállapítottam, hogy a kései vetés rossz, a köves talajban csak akkorára nőtt, hogy az ürge is hason eszi a zabot. Persze ezt a kis zabot is lerágták a disznók és a vadmalacok, tehát világosan látszott, hogy a téesz célja a kártérítés volt. De a bejáráskor azt is megállapítottam, hogy valami óriás disznó is jár a kicsinyke zabra, mert hogy imitt-amott ökölnyi bagók voltak. Ugyanis ha a vaddisznók lelegetlést a zab kalászatát, és miután jól összerágnak és kiszopták a levét, a többi – amit bagónak nevezünk – egy csomóban kiköpik. Miután felmértem a helyzetet, kinéztem, hogy honnan várhatom a disznókat. Csak a falu közelsége zavart, ugyanis a falu 600-700 méterre esett, és éppen az utca felém eső részében lagzi volt. A rezesbanda igencsak kitett magáért, harsogott a határ, így nem sok bizodalom volt az éjjeli vadászathoz. Majd' éjfél volt, amikor a kutyám mozgolódása jelezte, hogy valami közeledik. Szinte nappali világosság volt, és egyszer csak az erdő árnyékából kilépett egy hatalmas fekete alak. Még nagyon távol volt a zabföld szélén, amikor egy hatalmasat fújt és visszaugrott az erdőbe. Utána fél óráig csend volt, majd az erdő másik irányából bejött egy anyadisznó sok malaccal, nekiestek az aprócska zabnak, és vígan csámcsogtak, teljesen közel jöttek, de nem vettek észre. Éjfél is elmúlt, és úgy éreztem, hogy már nem jön vissza az én nagy disznóm. Amint így meditálok, egyszer csak megjelenik a nagy disznóm az ellenkező irányból és hozzáfog habzsolni a zabot. Mivel elég közel voltam, a sörétes fegyvert vettem a kezembe. A disznó jó pozícióban, keresztben állt. A lövés eldőrdült, a disznó egy nagyot ordított és elfeküdt a zabföldön. Vártam egy-két percet és már indultam felé, amikor hörögve felugrott és beugrott a közeli akácós gödörbe. A lövés helyét vizsgálva megállapítottam, hogy nyálas, habos a vér, ami azt jelenti, hogy a nyakán a hörgőt lőttem el. A kutyát nem mertem ráengedni, mert attól félttem, hogy a sebzett disznó megöli. Ezért összeszedtem a felszerelésemet és hazamentem

Másnap hajnalban indultunk két vadásztársammal együtt a sebzett kan megkeresésére. Arra a következtetésre jutottunk, hogy a disznónak a hörgője, vagyis a gégeje van elszakadva, ezt jelezte a nyálas vér. A disznó nyomai lejtnek lefelé vezettek, ezért elsősorban az alsó részekben kerestük. A disznó sehol nem feküdt meg, és párszáz méter után a vérzés is elállt, nem találtuk. A két kolléga éhes volt és hazament, én a kutyával tovább kerestem. De később abbahagytam a nyomozást. Amikor hazaindultam, talákoztam három pálosvörösmarti

menyecskével, akik gombázni indultak az erdőbe. Nagyon jól ismerem őket és figyelmeztettem, hogy vigyázzanak, mert van egy erősen sebzett vaddisznó a területen, és az támadhat, amennyiben meglátnák, úgy értesítsenek.

Másnap hajnalban – még alig virradt – valaki zörgette az ablakomat. A három gombázó asszony rátalált gombázás közben a vadkanra. A kan egy hegy tetején, a bozótosban volt, amikor elhaladtak mellette, kiugrott és véres, habzó szájjal ment felénk, az agyarát vészjóslóan csatogtatva. Az asszonyok a gombás kosarakat eldobálva elfutottak a közelben dolgozó motorfűrészek hangja irányába. A két favágó fogta a fejszéjét, és mentek az asszonyokkal, akik távolról megmutatták a helyet, ahol a vaddisznóval találkoztak, azután gyorsan eltűntek. A favágók óvatosan közeledtek a helyszínhez, de amikor széjjelhajtották a bokrot, a sebzett kan kirohant és habzó szájjal rohant felénk, ők pedig a fejszéket eldobálva elfutottak. Este, amikor hazaértek Mátrafüredre, örömben, hogy a disznótól megmenekültek, az egyik csehóban jól berúgtak, hazamentek és lefeküdtek. Csak hajnalban, jutott eszükbe, hogy elfelejtettek értesíteni.

Az egyikük aztán megmutatta a sűrű, somos és kökényes bozótost, ahol tegnap beváltott a sebzett vad, de utána el is tűnt. Én pedig elindultam a sebzett vad felkutatására. Óvatosan jártam körül a bérc tetején lévő sűrűt, semmi mozgást nem észleltem, félve hajtogattam a sűrű bokrok ágait és erősen figyeltem, hogy hol látom meg a disznót. A fegyverem mindig tüzelésre készen tartottam, egyszer csak megpillantottam tőlem 8-10 méterre a disznót, kinyújtott lábakkal, mozdulatlanul feküdt. Körülbelül két percig mozdulatlanul figyeltem, ő mozdulatlanul feküdt. Meg voltam győződve róla, hogy vége van. A puskám a nyakamba akasztottam és elindultam a vesztembe. Amikor már olyan öt méterre voltam, a kan talpra ugrott és egyenesen felém vette az irányt. Ijedtemben sem nyelni, sem köpni nem tudtam, ráadásul, amikor a sűrű bozótban lekaptam a puskát a vállamról, az beakadt és leesett a földre, a csövébe pedig belement a föld. A puskát felkaptam a földről, de tisztában voltam vele, hogy nem tudok löni, mert ha lövök, akkor szétrobbanhat a cső. Ezért menekülésre fogtam a dolgot. A vadkan habzó szájjal támadott, én pedig menekültem előle. A völgy felé szaladtam, a disznó pedig utánam. A terep lejtős volt és útba esett egy nagy, háromágú öreg csertölgy. Beugrottam a hátához, a kan pedig, hogy nagy lejtet kapott, elrohant mellet-

tem és még vagy harminc métert rohant lefelé. Én közben gyorsan le-törttem egy ceruzavastagságú somfavesszőt, és gyorsan kipiszkáltam a puska csövéből a földet, az volt a szerencsém, hogy a talaj poros volt és könnyen kihullott a puskám csövéből. Közben a vadkan visszafordult és jött vissza az irányomba, de engem nem látott meg, mert elhúzódtam a vastag fatörzs mellé és újra töltöttem a puskát. A kan akkor már keresztbe fordult. Egy jól célzott lövést adtam le, és a disznó lehempergett a völgybe. Az agyarak épségben maradtak. Kizsigerelve 180 kiló volt, gyönyörű bőre és 22 centis agyara vadászszobám falát díszíti. Ahányszor a trófeákra nézek, mindig eszembe jut ez a szép, de veszélyes vadásztörténet.

Elhallgatnálak napestig, és ne hargudj, hogy közben Münchhausen báró jutott eszembe.

No, jó akkor elmesélek még egy humoros történetet, amely egy kőtengerben, egy részegen bekavarodott turista életmentésével végződött.

A történet úgy kezdődött, hogy 1975 szeptemberében hat német vadászt vártam szarvasbikára egyik nagyon ügyes vadászommal. A terepjáróval a Négyes határ erdőrészebe mentünk bikabőgést hallgatni és megfigyelni a bikák mozgását. Kicsit csalódottan indultunk hazafelé. Útközben még megálltunk a Vályas kútnál. Kétszer-háromszor bőgtem, de választ nem kaptam. Újabb próbálkozás a Csatornavölgy tájékán, de válasz innen sem érkezett. Már indultunk volna, amikor a sötét völgyből kétségbeesett, segítségért kiáltó emberi hangokat hallottunk. Megindultunk a hang irányába, közben kiáltoztunk, de a hang nem közeledett. Amikor leértünk a csatornafejezet aljába, ami csupa kőtenger, egy idős, 60 év körüli, az izgalomtól teljesen kimerült emberre találtunk. Amikorra kiértünk, megnyugodott, elbeszélte, hogy ő Mátrafüreden a SZOT üdülőbe van beutalva, és még a délelőtt folyamán hasonló korú barátjával autóbusszal a Kékestetőre indultak. Ott betértek egy vendéglátóhelyre, ahol kiadósan iszogattak, majd a késő délutáni órákban gyalog elindultak toronyiránt Mátrafüredre. A barátja azt mondta, hogy ő tudja az utat, de mivel mindketten jól be voltak rúgva, és már sötétedett, elvesztették egymást. Közben leértünk Mátrafüredre, bevittük az üdülőig. Nagyon köszönte, hogy hazahoztuk, elköszöntünk. Hogy a barátja ha-zaért-e, az nem derült ki.

Emberi történet.

Most, hogy már életem 83. évét taposom, érzem, hogy egyre nehezedik a járásom, és mi tagadás, a szemem is romlik, és sokszor hibázom el, főleg a repülő vadat. Ezért a golyós fegyveremet és a vadászjogomat eladtam, de a vadásztársaságban meghagytak tiszteletbeli tagnak. Ma már egyre kevesebbet vadászok, nem viszket már az ujjam. Ameddig az egészségem engedi, néha azért elmegyek még a vadászatokra, de már nem is a vad lelövése érdekel, hanem inkább az, hogy a vadász-cimborákkal együtt tölthessek egy pár szép vadásznapot.

Jelenleg az egészségi állapotom még olyan stádiumban van, hogy helyben, a villakertekben kertészeti munkákat vállalok, olyant, mint fűnyírás, sövényvágás, metszés, permetezés, öntözés, gyümölcsleszedés. Mint gombaszakértő, még gombavizsgálattal is foglalkozom, és ezek mellett a saját kertemet is iparkodom rendben tartani. Sokan, sokszor kérdik, hogy győzöm? Sajnos mindig lassabban, de úgy érzem, hogy amíg a munka jólesik, addig jó az étvágyam is, és még néha, bár sajnos egyre ritkábban a gyöngébb nemet is megkívánom, hogy ez meddig tart nem tudom, csak sejtem, hogy egyszer ennek is vége lesz

Kizárt dolog. Köszönöm a beszélgetést.

Hallósy Miklós

(1906–1995)

Itt ülünk Hallósy Miklós erdőmérnök szegedi lakásán, és ezen az esős december közepi napon arról szeretnélek Miklós bácsi faggatni, hogy, hogyan is alakult az életpályád, ami 1906-ban kezdődött.

Csávolyon, Bács megyében születtem. Édesapám ott volt jegyző. Dalmátok és svábok lakták hajdan a majd' háromezres falut. Kötött földje elég jól termő, szőlőskertjei viszont gyenge homoki bort adtak. Főleg állattenyésztéssel foglalatostkodtak a majd' háromezer hektár legelőn. Nagyon gazdag svábok lakták.

Ott születtem, és aztán később bekövetkezett az a bizonyos 1918-as év, amikor a jugoszlávok megszállták Csávolyt. Úgyhogy akkor megszállás alatt éltünk. A gimnáziumot Baján kezdtem a cisztareknél, majd a megszállást követően úgy kellett hazaszöknöm, és ezért Kalocsára kerültem a jezsuitákhoz.

A szerb betörés miatt volt mindez?

Tulajdonképpen igen. Kalocsa az magyar maradt. Harmadikos gimnazista voltam, amikor bekövetkezett az 1918-as őszirózsás forradalom. Nagyon érdekes valami volt, amikor a harmadik osztály befejeztével bizonyítványt kaptunk, mert nem volt tantárgyankénti jegy, csak annyi, hogy „megfelelt”. Vagy ha valaki nem, akkor „nem felelt meg” volt beírva. Ezzel is tulajdonképpen azt akarták kifejezni a kommunisták, hogy mindenki egyenlő.

Ez központi utasítás volt?

Igen.

Mit szóltak hozzá a tanárok?

Mosolyogtak rajta, semmit nem tehettek. Elmondok egy érdekes esetet, amire élénken emlékszem még most is. A tanév befejeztével a prefektusunknak ünnepi beszédet kellett mondania. Mindenki hegyező fülekkel figyelte, hogy vajh' most mit fog a jezsuita mondani ebben a fene nagy kommünben. Elkezdett nagyon ügyesen beszélni az őskeresztényekről, akik közösségben, kommünben éltek, s a végén a beszédét azzal fejezte be, hogy éljen Jézus Krisztus, az első kommunista. Frappáns volt az eset, és a legvadabb kommunista sem tudott belekötözködni. Nagyon tetszett.

Gondolom, a paptársai talán jobban meglepődtek ezen a fordulaton, mint a hivatalos szervek, akik alig várták, hogy valami ok miatt elvihessék.

Ez így volt, és végül is nagyon ügyesen megoldotta a helyzetet a prefektusunk.

Édesapádnak, a családnak, nem volt valami kellemetlensége a szerb megszállásból?

Semmi kellemetlensége nem volt, csak fölszólították, hogy először is fogadalmat tegyen, azt még letette a jugoszláv államra, utána esküt kellett volna tenni, de azt már nem volt hajlandó. A kollégák sem, sehol a környéken senki sem. Ezért elveszítette az állását.

Tudod, hogy ennek az eskünek a szövege miből állt?

Nem tudom, arra már nem emlékszem.

Nyilván a jugoszláv állam ...

Hát nyilván, igen. Akkor elveszítette az állását, fizetése nem volt a továbbiakban. Egy szerb fiatalembert helyeztek oda jegyzőnek, aki nagyon rendes volt. A lakásban bent hagyott bennünket, csak egy szobát kért a saját részére, úgyhogy mi nyugodtan éltünk, csak fizetésünk nem volt.

Hány gyerek volt akkor a családban?

Akkor három élő gyerek volt. Öten voltunk, de ketten fiatalon meghaltak, úgyhogy hárman maradtunk.

Miből éltetek, ha nem volt fizetés?

Hát akkor kicsikét nehéz volt. Alkalmi munkát végzett édesapám. Ügyvéd nem volt a községben, így hol ennek, hol annak készített szerződést, meg ilyen jogi ismereteket igénylő dolgokat. Még azt meg kell mondanom, hogy sokat járt be Bajára, mert ott volt tulajdonképpen a központ. Ott az ügyvédekkel volt kapcsolata, és azokon keresztül készítette ezeket a magánmunkákat. A zsidók nagyon rendesen viselkedtek. Mikor megtudták, hogy édesapám állás nélkül van, iparkodtak segíteni, munkát szereztek neki, hogy legyen valami keresete. Így éltünk abban a pár esztendőben, amíg a szerb megszállás tartott. Amikor a megszállás megszűnt, Kecskemétre mentem a gimnáziumba, mert ott lakott egy nagybátyám. Nála laktam, és onnan jártam be aztán a gimnáziumban. Ott végeztem mind a négy osztályt, és ott is érettségiztem.

Az is felekezeti gimnázium volt?

Piarista. Tehát a bajai ciszterek után – ami egy francia eredetű tanító rend – a jezsuitákhoz jártam Kalocsán, utána Kecskemétre kerültem a piaristákhoz. Tulajdonképpen így három egyházi iskolát próbáltam végig. A jezsuitáknál volt a legnagyobb szigorúság a fegyelem tekintetében, meg kicsikét túlzásba is vitték a vallásosságot. Majdnem mondhatnám, hogy bigottul neveltek. Ilyen szempontból a ciszterek voltak a legszabadabbak. A megszállás idejében is szabadon éltek. A legideálisabb volt nekem a piarista felfogás. Az egy középút volt. Szigorúak is voltak, jól tanítottak, és azért lehetett ott is egy kicsit lazítani.

Miklós bácsi, akkor már volt valami indíttatásod arra, hogy erdész pályára lépjél?

A nagybátyámnak volt több erdőmérnök ismerőse, jó barátja. Azok lejártak hozzák, mindig, közöttük voltam én is, és így ott kaptam kedvet az erdészhivatáshoz. Akkor lettem elkötelezettje ennek a szép pá-

lyának és hivatásnak. Onnan kaptam az indíttatást, ezektől a kollégáktól. Ők Kecskeméten voltak állásban, a városi erdőhivatalnál vagy felügyelőségénél. No, és így aztán 1926-ban az érettségi után jelentkeztem a Magyar Királyi Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola Erdőmérnöki Karára. Ez volt – kérlek szépen – a mélypont az erdészeti karon, mert, 1926-ban, ha jól emlékszem, tizennégyen jelentkeztünk mindössze.

De miért?

Mert mindenki látta, hogy teljesen reménytelen az erdész jövője az ország megcsonkítása után.

Akartam is kérdezni, hogy hogyan nézett ki annak idején Kecskemét és környéke, ami meglehetősen kopasz lehetett akkor, ha szabad ezt a kifejezést használnom.

Nem! Kecskemét városnak elég sor erdeje volt és van is. Csak most már nem kecskeméti városi, hanem állami erdő. Volt akkor is elég sok.

Szóval az erdőmérnöki karra olyan tizenhárman, tizennégyen jelentkeztek, a vaskohó- és fémkohómérnöki karokon meg csak egy-két hallgató volt. Úgyhogy a professzor beinvitálta a hallgatókat a szobájába, és ott tartotta meg az előadásokat, annyira kevesen voltak. Mindennek a hatására én aztán nem túlzottan iparkodtam megszerezni a diplomám. Nyaralgatás után például elmentem Nógrád megyébe, ott a kopárfásításnál napidíjasként tevékenykedtem.

Az mit jelentett, mit kellett csinálni?

Kopárfásításnál, erdősítésnél felügyelni a kivitelezést.

Ez nem úgy volt, hogy lehallgattál, azután vizsgáztál?

Lehallgattam, és amikor akartam, akkor vizsgáztam.

De közben mentek az előadások egyéb tárgyakból, nem?

Akkor már lehallgattam mind a négy évet, csak több tárgyból nem vizsgáztam.

S mire volt jó ez a lassítás?

Hogy addig is valami gyakorlatot szerezzek. Aztán 1932 márciusában végeztem, akkor szereztam meg a diplomám. Ahhoz, hogy ez meglegyen, kötelező gyakorlaton voltam Gödöllőn, a Korona uradalom Gödöllői Erdőigazgatóságnál. Ez is kellemes volt, kedves emlékek. Hindu katonatisztek voltak ott, és azok tanították a magyar vadászokat solymászatra. Ez a kép egyébként nagyon megmaradt bennem.

Ők hozták a sólymokat?

Itt már előzőleg is volt solymászás, de ők tanították a különböző fogásokat, módszereket.

Mi az erdőigazgatóság mellett dolgoztunk, és tyúkok voltak a szomszéd udvarban. Ez a hindu természetesen bőrkesztyűben tartotta a sólymot, amelyiknek kis bőrsapka volt a fején, hogy ne lásson. Aztán levette a sapkát, az meglátta a tyúkot, egyből levágott a szomszéd udvarban a tyúkra, és megfogta. Ez volt az alaphelyzet, azután mindenféle figurákkal variált. Szóval ez volt Gödöllőn.

Még mindig teljesen reménytelen volt a helyzet, az elhelyezkedés. Nem tudtam mit csinálni, Kecskeméten meguntak az ismerősök. Kértem a várost, hogy vegyenek fel. És a város nagy kegyesen fölvelt ingyenes gyakornoknak.

Az mit jelent?

Azt, hogy ott dolgoztam a hivatalban, de nem kaptam fizetést. Ezt is csak azért vállaltam, hogy ne lójak, és valami kis gyakorlatot szerezzek.

Miklós bácsi, mielőtt folytatnánk, visszaugranék egy kérdés erejéig Sopronba, hiszen amikor odakerültél, nemrégén költözött át a főiskola Selmecről. Milyen volt akkor a diákélet? Milyen volt a főiskola és a város viszonya. Érződött a befogadó szeretet?

Érződött. Megállapodott már. Szóval akkor már vényjegyződött a helyzet, és örültek az új városi színfoltnak, hogy végül is odakerültünk Selmecbányáról. A jövetel körülményeiről már nem is nagyon lehetett

hallani beszélgetés közben semmit. Szóval már teljesen beállt ott az oktatás, sőt a köri élet is.

Te is albérletben laktál?

Internátusban.

Hogy volt akkor a napirend? Kezdődtek az előadások, katalógus, ilyesmi volt?

Igen, volt. A délelőtti előadások után népkonyhán ebédeltünk, mi úgy hívtuk, hogy népopera, Géza bácsinál volt ilyen kifőzde, ott ettünk. Délután volt valami elfoglaltság, és utána szabad élet volt tovább.

Este esetleg a Pannóniába lehetett elmenni szórakozni, iszogatni, ami olykor botrányosan végződött.

Visszatérve Kecskemétre, ingyenes gyakornokként dolgoztam addig, míg aztán egyszer tudomásomra jutott, hogy Pécsen a püspöki uradalomnál, a Nádasi Erdőgondnokságnál van egy gyakornoki állás. Ezt megpályáztam, és ez végre sikerült is. Odakerültem a Nádasi, ma Mecseknádasi erdőgondnoksághoz a főerdőmérnök mellé. Három gondnoksága volt akkor a püspöki uradalomnak. Egyik volt a püspöknádasi, amelyiket a főnököm vezetett, de egyben felügyelte a másik két gondnokságot is.

Ide kerültem gyakornoknak. Fizetésem 40 pengő készpénz és teljes ellátás volt. Ez annyit jelentett, hogy szállás, szoba, takarítás, fűtés, világítás, és ehhez jött a 40 pengő. Ez a 40 pengő akkor is kevés volt. Egyébként az egész fizetésem 120 pengőt jelentett. Ebből 80 pengő elment az említett teljes ellátásra, és csak a többit kaptam kézhez. A pécsi püspöknek volt ott egy nyaralója, hatalmas nagy, emeletes épület, nem is tudom, hány, tíz-tizenöt-húsz szobával. Egy szobában laktam én, a többi az teljesen üresen állott. Egyébként most úgy tudom, valami szociális otthon működik ebben az épületben.

Kellemesen telt az idő. Nádason nagyon sokat tanultam, nagyon sok gyakorlatot szereztem a hegyvidéki erdőgazdálkodásból. A Mecsekben csodálatosan szép bükk- és tölgyújulatok voltak, nem tudom, hogy ma vannak-e, de még ma is látom, hogy milyen fölségesen szépek voltak. Nemigen emlékszem, hogy ott tarvágás lett volna. Csak száraló vágás természetes felújítással. Nagyon szép erdők voltak.

No lám, nincs új a nap alatt. A Mecsekben három évet töltöttél el. Manapság sokan panaszkodnak, hogy nagyon sok a vad - és ez így is van. Ezért a vadkár is szinte már elviselhetetlen szintre emelkedett. Annak idején ezen a téren volt bajotok?

Nem volt, határozottan merem állítani, hogy nem volt olyan túltartott állomány, ami túlzott vadkárt okozott volna, mint mostanság 1988-ban. Nem volt ennyi szarvas, őz, egyéb nagyvad. Apróvad, mint nyúl, az jóformán semmi sem volt a hegyvidéken. Nem volt számottevő erdőkár.

Alföldről a hegyvidékre kerültél. Nem volt hátrányod ebből.

Egy jó esetet elmondok. Sokat jártunk az erdőben, a főnököm is, meg én is. Az erdőszigelig kocsival mentünk be, onnan csak gyalog. Nem is engedte meg, hogy az erdőben kocsival járjunk. Szóval egyedül jártam én is, ellenőrizni a talpfafaragást. Egyszer egy belevaló jó erdei munkás, aki gondolom, nem akkor csinálta először a talpfákat, megszólított, hogy no, mérnök úr, itt van egy fa. Nem vagyok biztos benne, hogy ez tölgy vagy cser. Mert csak tölgyből lehetett persze a talpfát faragni. Mit csináljunk? - kérdezte tőlem. Arra gondoltam, lehet hogy vizsgáztatni akart. De nekem olyan túlzottan nagy gyakorlatom nem is volt még a hegyvidéki fafajok ismeretében.

És már választékolt volt a faragnivaló?

Igen, szálalásból döntötték ki és aztán faragta, levél már nem volt rajta, csak a kérgéről lehetett volna felismerni. Vágja nyugodtan, mondtam, majd elmegy a többi között. De kíváncsiságból megjelöltem magamnak. Megtörtént a leszállítás a Hidas-bonyhádi rakodóra, ahová szállítottuk a talpfát meg a tűzifát is. Jön a talpfátvevő MÁV-alkalmazott, Szommer János, akit később Szecső Jánosnak hívtak, és aki Szegeden az erdészeti szakközépben, technikumban volt tanár. Egy rém szigorú, de igazságos ember volt.

Amikor ellenőrzött, először végigment a máglyázott talpfák előtt és a bütüket nézte, hogy szakszerűen vannak-e a repedések kapcsolva. Kréta a kezében, és jelezte, hogy ezt dobják ki, azt dobják ki. Azt a kettőt, amire én azt mondtam, hogy elmegy, azt a kettőt kidobatta, mert

cser volt. Utána aztán tovább forgatták a rakatot, és kereste a hibás talpfákat, és amelyik megfelelt, abba beleverte a tárcsát. Úgyhogy azt bármikor meg tudták állapítani, hogy azt a Szecső János vette át. Azonosító jel volt a számozott kalapácsban.

Ezt a cser problémát a faragó megtudta később, vagy ezt magadban tartottad?

Csak magamban tartottam.

Röstellted?

Nem! Azért előfordul, hogy nem lehet határozottan állítani, hogy tölgy-e vagy cser. Előfordul ilyesmi.

Fuvarozás. Jó messziről, 10-15 km-ről, a hegyekből szállítottuk le a tűzifát, ugyancsak a Hidas-bonyhádi rakodóra. Kétméteres, magas máglyákba. A rakodó tele hatalmas nagy területen tűzifával. A fuvarosok az erdőből darabszámmra hordták a tűzifát. A szállító erdész a szállítójegyre felírta, hogy hány darabot raktak fel a kocsira. A minden hájjal megkent fuvarosok azért értették a dolgukat. A nehezebbeket, a nagyobb hasábokat elhasították a vékonyabbat útközben az árokba vagy valahová ledobták, és akkor a darabszám megvolt, nem lehetett elkapni őket.

Pécsen volt a központja ennek az uradalomnak. Egyszer a főszámvevő gépkocsival jött ki, és a rakodónak az egyik oldalán jött be, a másik oldalán pedig az erdész vette át a tűzifát. A főszámvevő észrevette, hogy a fuvarosok a rakatról vesznek le a fát, és rakják rá a kocsira, utána pedig adják át az erdésznek. Így egészítették ki a fuvart, ha már előzőleg, még az erdőben leraktak több hasábot, hogy meglegyen a darabszám. Ilyen is volt. Lelepleződtek a fuvarosok, de egyéb disznóságot is csináltak.

Mi volt a büntetés?

Semmi különös. Örültek, hogy volt elég ember. Persze ha valami súlyosabb lopás volt, akkor kirakatták és elzavarták a lebukott fuvarost.

Ezek lovas fogatok voltak?

Igen, lovas szekerek. Ott, ahol én voltam ökrökkel nem közelítettek.

És nagy faszénégetés volt felétek?

Nálunk nem volt szénégetés, semmi.

Említetted, hogy klasszikus száraló felújítást alkalmaztak. Akkor ezek szerint csemetetermelés, illetve mesterséges erdősítés nem is nagyon volt?

A nagy erdőtömbökben nem ültettünk, hanem a kisebb, kívül álló, erdőrészekben volt erdősítés, de csemetekert nem volt. Ha kellett csemete, akkor valahonnét szereztek.

És hol kosztoltál, mert valahol csak kellett meleget enned.

A főnökömnél ettem, ő adta a kosztot. Azért a bizonyos 80 pengőért, amit már említettem, kaptam az ellátást. Végtelenül aranyos, kedves emberek voltak. Esténként, amikor mentem vacsorázni, jelentkeztem, megmondtam, hogy aznap mit csináltam, majd kérdeztem, hogy holnap mi lesz a teendőm. Az eligazítás este volt, minden nap, amikor jelentettem, hogy mi van.

Ez három évig ment így, és akkor Kecskeméten lehetőség nyílt arra, hogy kapjak egy erdőgondnokságot. Engem igen csábított, mert önálló munkát végezhettem, nem csak azt, amit a főnököm mondott. Egy önálló erdőgondnokságot vezethettem, igaz, kevés fizetéssel, de örültem, hogy az önálló munkaambícióimat kielégíthettem. A bugaci erdőgondnokságnál dolgoztam. Később a város először másodosztályú erdőtisztnek, aztán első osztályú erdőtisztnek választott meg, így a fizetésem is rendeződött. Elégge hosszú időt töltöttem ott.

Ott homoki erdőgazdálkodás volt, nagyon kevés fatermelés, és szinte csak tűzifa. Nem úgy, mint Püspöknádasdon, mert ott bőven volt ipari fa. Szántás a talaj-előkészítéskor, azután erdősítés, utána ápolás öt-hat évig vagy ekekapával, vagy néhány évig köztesnek adtuk ki ezeket az erdősítéseket.

Most hadd mondjak el egy-két epizódot.

Az erdőgondnokság egyik területrésze az egyik kormánybiztosnak a vadászterülete volt. A méltóságos úré. Orvvadászok járkáltak a területén, mire ő azt az ígéretet tette az erdészeinknek, mármint az én er-

dészeimnek, hogy ha valaki elfogja az orvvadászt, akkor – nem emlékszem már, hogy mekkora – de busás jutalmat ad. Nos, volt nekem egy végtelenül rendes, beleváló erdészem, a Lovas Imre. Az aztán ambiciónálta a dolgot, éjjel kiment, és el is fogta a vadorzót. Egy holdvilágos éjszaka a fácánkakasokat lövöldözte a fáról. Ő aztán elkapta, rögtön birokra is mentek, és a puskát elvette. Egyébként kiderült, hogy egy jó barátja volt az illető, akinek az apja a kormánynak volt valami főbiztosa. Az Imre aztán bejelentette a csendőrségnél, hogy elkapta a keresett embert, a puskát meg átadta a csendőröknek. Ezután jött a nyomozás. Jöttek az irodába – mert általában ilyenkor a csendőrök odajöttek –, hogy legyen hatósági tanú, hogy nem bántalmazták a kihallgatáskor az illetőt. Elkezdték írni a jegyzőkönyvet. De az volt az egészben a csodálatos, hogy majdnem úgy tárgyaltak az Imrével, mintha ő volna a bűnös. Mert véletlenül olyat fogott el, akit nem illett volna. Persze nem lett büntetés belőle, az Imre is elment, és barátunk, a méltóságos úr sem adta meg a jutalmat az erdésznek.

Baranyában, a hegyvidéken is voltak rapsicok?

Baranyában volt. Talán még több, mint az Alföldön, ahol a hurkolás volt divatos.

Még hadd mondjam el, hogy volt egy Dóczi Jóska nevű erdei munkásunk, akit úgy ismertek az erdészetben, mint a rossz pénzt. Amikor az erdősítésben dolgoztak, a férfiak ásták a gödröket. Míg a többiek három gödröt ástak, a Dóczi kettőt, mert nagyobbba lépett. Így tartotta a többiekkel a tempót. Egyszer valami jelentéktelen lopásért elkapták, és börtönbe csukták. Dóczi Jóska megszökött és hazajött Bugacra az édesanyjához. És ott bujkált a környéken. Elterjedt a hír, hogy itt látták, amott látták felbukkanni a Dóczi Jóskát. Úgyhogy már egész ideges volt a lakosság. Az öregasszonyok féltek, éjjel nem mertek kimenni. Egyre vadabb dolgokat híreszteltek róla. Akkor kaszálták a rétet, és a munkások lerakták az ennivalójukat a fa alá. Amikor délben mentek, hogy megebédeljenek, nem volt koszt, mert Dóczi Jóska elvitte, és így élt belőle. Egy idő után a csendőrség kivonult. Előtte addig két csendőrnél többet én nem láttam a faluban, mert általában, ugye, párban szoktak járni, de ekkor volt ott vagy tizenöt-húsz. Kivonultak, hogy a Dóczi Jóskát elfogják. Vonalban végigkutatták az erdőt végestelen végig. Ott úgy bújt el, ahogy akart, a sűrű lombok között. Kutatták napokig,

de nem sikerült elfogni. Úgyhogy a végén már mindenki mulatott a csendőrökön, akik szégyenszemre föladták és elvonultak.

És mi lett vele?

Nagyon el akarták fogni, mert szökevény volt, de nem sikerült. Úgyhogy aztán Dóczi Jóska el is tűnt onnan. Valahol később egy igazoltatás során elkapták, és úgy fogták el véletlenül, de nem akkor, amikor a csendőrök akarták.

Bugacon voltam kormányzói vadászaton is. Kecskemét környékén több kormányzói vadászat volt, mert Horthy Miklós nagyon szeretett ott vadászni, jól érezte magát. Minket meg kirendeltek – még az erdőgondnokokat is – puskával, a hajtóvonalba. Persze a puska nem volt töltve, csak úgy üresen, kézben tartva a hajtók között vezettük a vonalat. A hajtósor tele volt civil nyomozókkal. Nagyon jól sikerültek ezek a vadászatok.

Az mit jelentett terítékben?

Nem volt olyan túl nagy, de 300-500 kakas leesett ilyenkor.

Volt egy humoros eset. 1945 után elég rossz anyagi helyzetben volt már mindenki. Volt egy erdészem, a Pándi Pista, aki eléggé lerongyolódott valaki volt akkoriban. Egyszer a hajnali vonattal be kellett mennie Bugacról Kecskemétre, és nem tudta, hogy hogyan keljen föl időben. Vekker, ébresztőóra, óra nem volt. Kitalálta, hogy egy kakast berak a szobába, és úgy gondolta, hogy majd az már hajnalban kukorékol, és így fölébred. A kakas hajnalban kukorékol, ő fölkelt, kiment az állomásra, csak az volt a hiba, hogy egy órával előbb ért ki, mint kellett volna. Egyébként bevált a kakasszisztéma.

Miklós bácsi, a háborút hol vészeltétek át?

Bugacon.

Volt valamilyen harci cselekmény?

Ott nem volt. Kecskeméten igen, de Bugacon nem. Szerencsére, mert nagy lóállománya volt az erdőgondnokságnak. Tíz-tizenöt ló, meg egy

szamárcsődör, így neveltünk öszvéreket is. Biztosan elvitték volna az oroszok.

Erdőgazdasági munkákra kellettek. Főleg a művelésben ekekapáláshoz, mert nálunk az volt fontos dolog. Az öszvér roppant igénytelen jószág. A leggyengébb szénával és takarmánnyal is megelégszik. Közlekedni is előnyös volt velük a homokon. Egyébként a szolgálatot mindig lóháton végeztem. Kocsin ülve kényelmesebb, de lóháton sokkal olcsóbb volt, és olyan helyekre is be tudott vinni a ló, ahová kocsival nem tudtam bemenni. Szóval nagyon jól bevált ez a közlekedési eszköz. Ha akartam, kocsi is állt a rendelkezésemre, de én inkább lóval jártam.

Jellemző volt a '45-ös helyzetre a következő történet. Bejön hozzám egyszer az egyik szomszéd és panaszkodik, hogy a hurkából kilopták a nyulat. Érted? Nekem panaszkodott, hogy kirakott hurkokat, és abból valaki kilopta a nyulat. Máskor ilyennel nem mert volna jönni, de akkor úgy érezte, hogy háborús időben megengedett a rapszickodás, és csak az a bűn, ha tőle lopnak.

Ez tényleg aranyos történet.

Haladjunk tovább. 1945-ben áthelyezett a szegedi erdőigazgatóság Jánoshalmára, egy új erdőgondnokságnak a megszervezésére. Elmentem oda, a családom meg Kecskeméten maradt. Akkor már volt négy gyerekünk. Jánoshalmán lakás nem volt. Kérésünkre végül az igazgatóság elintézte, hogy adjanak lakást. A sors úgy hozta, hogy ott is egy püspöki nyaralóba kerüljünk, mert azt adták lakásnak. Így a család is oda költözhetett. De az sem volt megoldás, mert nekem Jánoshalmára minden nap vagy 12 kilométert kellett biciklizni, szóval ez sem volt szerencsés. Kiskőrösön volt ez a lakás, ez a püspöki nyaraló, illetve nem is püspöki, hanem kalocsai érseki nyaraló. Emellett volt pár kilométerre Illancs. Nem tudom, mennyire ismerős ez a név, ez egy község.

A híres illancsi futóhomok.

Így van. Sok-sok kilométert gyalogoltam a buckákon keresztül. Ott láttam utoljára futóhomokot. Hallatlan érdekes volt a homok gyors mozgása. Volt úgy, hogy a fa a bucka bal oldalán volt, aztán egy pár hét múlva a bucka áthaladt a fán, és jobb oldalt vezetett az út. Olyan gyorsan mozgott a homok, hogy szinte látni lehetett, ahogy haladt.

Jánoshalmáról Kiskőrösre, majd Sándorfalvára helyeztek. Itt megoldódott a lakásproblémánk a volt Pallavicini birtokon.

Ez hányban volt?

Ez 1948-ban volt. Egy-két gazdatiszt és erdész volt még, aki szolgált a Pallavicini grófnak. Sándorfalván volt egy nagyon kedves esetem. Az egyik vadászterületet a Földművelésügyi Minisztérium dolgozói bérelték. Azok meghívtak egy vadászatra. Eljöttek Pestről Kunmajorba vadászni. Ott volt Kittenberger Kálmán és Lumniczer Sándor. Na hát, én aztán eldöntöttem magamban, hogy Kittenberger Kálmán mellé fogok állni, mert kíváncsi vagyok. Kálmán bácsi egyiket a másik után szúrta el. Rosszul lőtt. Utána – azt hiszem – maga is érezte, hogy valami nem jó, odajött hozzám, és azt mondja: Az oroszlánpuskától egy olyan maradvány van a jobb vállamon, ami akadályoz a lövésben, és azért van ez, hogy már most nehezen tudok lőni. Lumniczer Sándor pedig híres agyaggalamblövő bajnok volt. Akik őmellette álltak, mondták, hogy úgy szedte le a toronykakasokat, hogy nem közönséges. Én ezt nem láttam, de mesélték. Így maradt a Kálmán bácsi az emlékemben.

Ezután következett az átszervezés. A múltkor, mikor már egyszer találkoztunk, akkor emlegetted, mennyi átszervezés van egy erdész életében. Nahát, egy ilyen átszervezés következett, amikor az erdőgazdálkodásokat megszüntették, és azokból erdészetek és az erdészeteket összefogó erdőgazdaságok lettek. Egy ilyen átszervezés alkalmával 1950-ben aztán bekerültem Szegedre, s itt aztán mindenféle munkakört, ami egy erdőgazdaságnál adódhat, betöltöttem. Szóval műszaki vezető, fahasználat-művelő, mindegyiket. Nem akarok dicsekedni, de én erdőgazdasági igazgató is voltam 1956-ban.

Az hogy volt?

Semmi különleges érdemem nem volt. Egyedül az, hogy én voltam a legidősebb erdőmérnök. Aztán azt mondták, hogy én legyek. Felmentünk Pestre, Keresztesi volt akkor a vezetője az országos erdészetnek, és egy megbízást adott, és a megbízás alapján én láttam el pár hónapig az igazgatói teendőket. Amit én sose bántam meg, mert magasabb lett a fizetésem. Ennyi hasznom volt belőle.

Ez az 1956-os események alatt volt?

Igen, akkor.

Nem volt akkor valami olyasmi, amit esetleg később a károdra írtak?

Jól kérdezed, de nem. Akkoriban voltak ilyen kitüntetések, olyan kitüntetések. Na most, amikor a munkáskáder, akitől én átvettem az igazgatóságot, visszajött, és én átadtam neki az igazgatóságot, akkor behívott, és azt mondta nekem: Azokat a kitüntetések, amiket kaptál, azokat holnap hozd be és leadod. Amiket én éveken keresztül kaptam, Kiváló Dolgozó, meg ehhez hasonló kitüntetések. Mondom, Jóskám, ideadtátok, visszaveszitek, holnap behozom. Be is vittem, de a végén semmi kellemetlenségem nem volt. Hát, ez úgy látszik, ez azért jeles vonás volt tőle.

Az a munkáskáder, akitől te átvetted az igazgatóságot, miért ment el?

Mert a munkástanács leváltotta. De nagy vétsége semmi a világon nem volt.

Szegeden az erdőgazdaságnál dolgoztam. Az Országos Természetvédelmi Hivatal közben megbízott a Csongrád megye területén lévő természetvédelmi területek felügyeletével. Először társadalmi munkában, később valami egészen csekély javadalmazásért töltöttem be. Motorke-rékpárt adtak, amivel járhattam. Szívesen csináltam akkor is, amikor nem kaptam fizetést érte. Természetvédelmi területen elég sokat jártam kint. Tudományos felügyelője dr. Berecz Péter, nőgyógyász főorvos, egyetemi magántanár volt. Az országon kívül is ismert neve volt Berecz Péternek ornitológusként, és Szegeden külön is ismertté vált azzal, hogy gyönyörű szép madárgyűjteményét a szegedi múzeumnak aján-dékozta. A Fehér-tóhoz járt ki állandóan. Ez volt a szerelme, élete. A múzeumban egy tábla őrzi az emlékét az előcsarnokban.

Sokat jártunk ki Berecz Péterrel, kiváló szakértője és ismerője volt a ví-zi vadnak, és velünk járt még Mészáros Sándor. Szintén olyan, akit na-gyon sokan ismertek. Természetvédelmi őr volt, aki Péter bácsitól tanul-ta meg a dolgokat, de jó szeme volt. Úgyhogy nem volt probléma röpté-ben valamit felismerni. Bizonyításképpen, hogy micsoda jó szeme volt, mikor még lehetett vadászni a Fehér-tavon – most már, ugye, természet-

védelmi terület, és szigorúan tilos – egyszer kint jártam vadászni este. Nekem nem volt puskám, csak őneki, de élveztem és szerettem kijárni vele. Hallottam a libagágogást, de nem láttam már. Mészáros Sándor emeli a puskát, és a következő pillanatban már hallatszik a puffanás, hogy esik le a liba. Én nem láttam, ő meg már akkor eltalálta. Ez is egy kedves emlékem. Egyébként Pro Natura kitüntetésnek a tulajdonosa volt. Ez egy elég parádés kitüntetés, annak a tulajdonosa volt.

1968-ban, amikor már 62 éves voltam, kértem, hogy az erdészeti szakközépiskolába, illetve akkoriban technikumnak nevezett iskolába kerülhessek áthelyezéssel. Ez aztán meg is történt, és 1972-ig dolgoztam aktívan, majd 1972-ben nyugdíjba mentem, de úgy, hogy utána is nagyon, de nagyon sokat dolgoztam.

Volt ennek valami személyes vagy gyakorlati oka?

Épp azt akartam mondani, hogy ennek gyakorlati oka az volt, hogy én akkor a gazdaságnál már biztosan nyugdíjba mentem volna. Hiszen már 62 éves voltam, túl voltam a koron. Viszont tudtam, hogy az iskolában még maradhatok. És még, amire nem is számítottam, hogy nyugdíjas koromban is nagyon sokat tevékenykedtem az iskolában. Abban az időben fizettek először olyan nagyon magas prémiumokat. Ettől én már elestem, pont akkor mentem át az iskolához. De nem bántam meg. Nem bántam meg, mert sokat jelentett az. Éreztem, hogy erő még van bennem, tudok dolgozni, és nem éreztem volna jól magam nyugdíjasnak.

És az iskolában mi volt a feladatod?

Az iskolában gyakorlatvezető szaktanár voltam. Gyakorlatokat vezettem. Az ország legkülönbözőbb részein nyári gyakorlatokat, ősszel, tavasszal szintén gyakorlatokat vezettem. Egyszer az országon kívül is, mégpedig Kelet-Németországban. Akkor ugye, csere folytán mi a harmadik osztállyal kimentünk Németországba, ők pedig jöttek, és Ásotthalmán dolgoztak.

És ti mit csináltatok?

Lucfenyőt tisztítottunk. Nagyon szép munka volt. Nem kellett darabolni, csak gallyazni. Utána a hegyoldalból leszállították a völgybe, ott

volt már egy darabológép, és az darabolta, forgácsolta a lucfenyőt. Ez aztán fölfújta egy dróthálós teherautóra, és az szállította valahova a gyárba. Ez volt a legnagyobb része a munkának. De aztán végeztünk más, egész komoly munkákat is. Gyönyörű szép erdeifenyvesekben termeltünk. Szép munkák voltak.

Abban az időben, amikor én ott voltam az iskolában, beindult a felnőtt továbbképzés. Akkor ennek lettem a vezetője és szervezője. Az erdőgazdasági munkák legkülönbözőbb szakemberei, faipari munkák művezetői, erdészei részére tartottunk egy-, kettő-, három-, négyhetes továbbképző tanfolyamokat. Ez volt akkoriban az én feladatomban. De mellette a gyakorlatokat is vezettem. Abban az időben különböző munkáltatók részére rendészeket is képeztünk. Ez kétéves ciklus volt. Különböző helyekről jöttek be az illetők, akik már valószínűleg ilyen munkakörökben tevékenykedtek, és aztán itt elvégezték a tanfolyamot. Vizsga, egész komoly vizsga volt, és utána rendész munkakör ellátására jogosító bizonyítványt kaptak. Két-három alkalommal tartottunk ilyen tanfolyamot.

Vajon milyen diákok voltak ezek a felnőttek?

Hát, erre nehéz felelni. Szóval nem voltak olyanok, mint a diákok, elég keveset tanultak, ez volt a helyzet. De véleményem szerint volt haszna, mert például nagyon sokat voltak együtt, egymást megismerték, egymás dolgait, munkáit megbeszélték, és már ebből is sokat tanultak. És azért az előadásokat végig kellett hallgatniuk. Válogattuk az előadókat, Pestről, a minisztériumból, erről, arról, nagyon sok neves és jó előadó volt. Többek között például a Pilisi Erdőgazdaság vezetője, Madas László egy alkalommal szintén tartott itt előadást. És különböző emberek a legkülönbözőbb helyekről.

Ezt csináltam még egy darabig, még nyugdíjasként is. Aztán fokozatosan kevesebbet, kevesebbet. Tanfolyam is kevesebb volt akkoriban már, nekem is kevesebb volt a munkám. Végül odaértünk, hogy már nem csinálom semmit az iskolában, nem dolgozom, tartom a kapcsolatot a kollégákkal.

Miklós bácsi, úgy tudom, hogy közben megnősültél annak idején, és egy igen szép számú családot neveltél föl.

1937-ben, amikor Bugacon voltam, akkor nősültem meg. Hat gyermekem van, illetve öt, mert egy nem él már. Van tizenkettő unokám és három dédunokám. Ez már tényleg komoly, három dédunoka.

Mennyi idősök?

Hát négy- és ötévesek.

Amikor az unokákkal összejöttök, beszélgettek, érdeklődnek ők a te erdész-múltad iránt? És ha igen, akkor miről szoktál mesélni?

Nem túlzottan. Egy fiam volt, aki az erdész pályát választotta, sajnos az, aki nem él. Ő érdeklődött, de a többiek nem különösebben. Emlegetjük a régieket, főleg a bugaci éveket, azt azért emlegetjük.

Az volt a legszebb?

Igen. Bugac, idegenforgalom. Mikor én ott voltam, csúcspontján volt Kecskemét város bugaci idegenfogalma. A vendégek megérkeztek Kecskemétre, elmentek keskenyvágyányúval Bugacra. Kecskemét házi kezelésében volt egy kisvasút, most is megvan, azzal kimentek Bugac egyik állomására, ott kocsival várták őket a rendezők, és akkor a pusztán köröszkülmentek, és úgy értek be a monostori erdőbe, ahol nyárson sült csirke, jó bor, piros pettyes ruhában felszolgáló csinos magyar lányok, kiváló hangulat várta őket

A szomszéd gondnok Bugacon, a Fekete Rajkó bácsi a Zoltánnak, a professzornak az édestestvére volt. Ő volt a szomszéd gondnok. Mindig kocsin járt és egyedül. Nem volt kocsis, ő hajtott, járt az erdőkben és a pusztán, ha dolga volt, és természetesen nem vasárnapi öltözékben járkált. Na most egy ilyen alkalommal, mikor az idegenforgalmi csoport megérkezett, arra járt kocsival, és megszólította a rendezőt, hogy mérnök úr, nem lenne szíves egypár idegent elvinni, mert egy fuvaros nem jött, és kevesebb kocsis van. Rajkó bácsi azt mondja, nagyon szívesen, de az inkognitóm megőrzése mellett. Azt mondta, oké, hát rendben van. Nos, kérlek szépen, a véletlen folytán három német erdőmérnök került a kocsijába. Hát ez olyan szenzációs... Akkor mennek a pusztában, Rajkó bácsi kocsis volt, ezek ott meg németül beszélgettek. Az előírt, szabvány útvonalon mentek, és ott az erdő szélén a németek

vitatkoznak, hogy milyen erdő lehet ez, nem tudtak megegyezni. Rajkó bácsi – kiválóan beszélt németül – megszólalt, és mondta, ilyen fa, meg olyan fafaj, és ilyen erdő. Ezek meg rácsodálkoztak, hogy milyenek Magyarországon a kocsisok. Odaérnek a monostori erdőbe, ahol a végállomás volt, és akarnak borraalót adni Rajkó bácsinak. Rajkó bácsi azt mondja, köszönöm szépen, ez nálunk nem divat. Akkor teljesen el voltak bűvölve, hogy Magyarországon mi van. Ez kimaradt még a történetből.

A család. Itthon egy fiam van, aki nem nő, egyedül éldegélünk, csendben. Egy valami, ami engem izgat, a víz. Borzasztóan szeretem a vizet és a meleget. A strandot, a fürdést. Ez leköt, a délelőttöm igaz csak elmegy ezzel.

Miklós bácsi, vadászni szoktál-e?

Nem.

Említetted az előbb, hogy ismertél olyan fegyvert, ami drótból készült. Milyen volt ez?

Ez egy ismert dolog egyébként, a drótcsővű fegyver. Ez volt a neve. Az 1800-as évek végén készültek ezek a sörétes fegyverek. A készítési módja miatt hívták így. Ezeknek az volt az előnye – persze ma már nem készítik –, hogy ha esetleg a csőben valami robbanás megy végbe, akkor itt nincs szilánk, tehát a vadászra kevésbé veszélyes, csak kipúposodik a cső, és semmi más nem történik.

Mikor én technikumba jártam, és Bugacon voltunk gyakorlaton, volt ott egy Mester nevű vadászgörényes ember, aki a nyulakat a kotorékból idomított görénnyel kergette ki, emlékszel rá?

Bugacon elég sokat voltam, de ezt sosem hallottam. Ellenben Kecskemét városnak volt idomított görénye.

Tudod, hogy hogyan csinálták ezt?

Arra kellett nagyon vigyázni, hogy ne legyen éhes a görény. Mert ha éhes volt, megfojtotta a nyulát és szívta a véré, aztán bent maradt, ela-

ludt a kotorékban, ez volt a baja. Tehát úgy kellett, hogy jóllakott állapotban menjen be a görény a kotorékba, és akkor aztán kiugratta.

És a görényt ketrechen vitték ki a terepre?

Igen, úgy. Egyébként Bugacon is borzalmas mennyiségben volt kinigli.

Az erdészek kaptak fejpénzt a kinigli után. A fülét kellett beadni, és nem tudom hány pengőt vagy forintot kaptak érte. Amellett el is lehetett fogyasztani, mert nem rossz. Én nem szerettem, de olyan fehér húsa van, mint a házinyúlak.

Emlékszem, talán a '60-as évek vége felé volt itt egy farkaskaland.

Hát, akkor még az elődöm, a Halász Laci bácsi volt a gyakorlatvezető. Egy vadászat volt a bugaci nagyerdőben. Ez a hajtóvadászat kifejezetten rókára volt tervezve. A kiniglit nem lehet hajtani, mert az bemegy az első kotorékba. Akkoriban már híre ment, hogy valahol Bugacon van egy farkas. Emlegették. Halász Laci volt a gyakorlatvezető ezen a vadászaton is. Őneki ment a farkas. Sikerült elejtenie. Fölküldték Pestre, az állatkertbe, és ott megállapították, hogy tényleg farkas. Mert vannak átütések a kutya és a farkas között. Megállapították, hogy valóban farkas. A bugaci vadászházban, nem tudom, voltál-e, ott van a falon kint a gereznája.

Amikor kevésbé volt erdősült a környék, hatalmas telek lehettek itt annak idején. Akkor sem jöttek föl délvidékről megtizedelni az állatállományt?

Nem, soha. Sőt, az én időmben még vaddisznó sem volt. Sehol a környéken. Ma meg már lövik a bugaci erdőben is a vaddisznót.

Hogy láttad azokat a fiatalokat, akik ezt a pályát választották, megfelelően elhivatottak voltak?

Nekem a legjobb véleményem volt róluk. Igaz, hogy későbbi munkám során többen mondták, hogy nem maradnak az erdészpályán, hanem elmennek másfelé. Tudok olyat, aki nálunk végzett, és ma a sebészeti klinikán orvos. De azért általában nagyon jó véleményem van a

nálunk tanult gyerekekről. Csak egy-kettő volt, akinél megkérdőjelezte az ember, hogy miért jött ide? Miért nem gimnáziumba, vagy nem tudom hova? Hogy miért köllött pont neki ide jönnie, ebbe a technikumba, és egy másiktól elvenni a helyet? Mert akkor három-négyszeres volt az iskolába a jelentkezés. A gyakorlatban viszont nagyon szerették az Ásotthalmán végzett szakiskolásokat. Tudniillik azok már alaposan ismerték az erdei munkát. Azok már dolgoztak. Elvégezték azt az egy-, később kétéves szakiskolát, s kiváló erdészek váltak belőlük. Úgyhogy azokat szerették. Amint kikerült, az rögtön megállta a helyét, tudták, hogy mi vár rájuk. A mi fiaink is, akik itt végeznek, megállják a helyüket.

Gondolom, az a néhány fős lemorzsolódás más szakmánál, iskoláknál is megvan.

Persze, megvan. Sőt még az egyetemeken is. Elhelyezkednek más-hol, ahol jobb fizetésük van.

Miklós bácsi, sokat beszélünk mostanában az erdészpályának, az erdészgyakorlatnak a válságáról, a magyar erdőknek a helyzetéről. Te hogy látod ezt? Milyen a mai magyar erdőgazdálkodás a régi, klasszikus erdőgazdálkodáshoz viszonyítva, amikor még nem a nagy, hatalmas gépek, meg a nyereségcentrikus gazdálkodás volt jellemző? Bár, gondolom, az uradalom sem akart ráfizetni az erdejére, érzel te itt valami különbséget?

Nem. Ez az egy, amit említesz, a nyereség. Az egy kicsikét talán elragadtatja a vezetőket, de általában meg vagyok győződve most is, hogy a magyar erdőszben annyi lelkesedés van, és annyira szereti az erdőt, hogy nem hajlandó olyanokat csinálni, amivel ő az erdőnek esetleg ártani tud. Na most van egy másik kérdés, amit én már annyira nem ismerek, ez a tölgypusztulás. Ami aztán tényleg aggasztó. Erről senki nem tehet. De nekem, a szakembernek, meg kell keresni a módot, hogy hogyan tudok segíteni. Erről lehet szó. Hangsúlyozom, hogy én a szakemberekben föltétlenül a legnagyobb szeretet tudom csak elképzelni. És így is van, hogy a legnagyobb szeretettel vannak az erdők iránt.

Jársz még ki az erdőbe?

Most már csak ritkán. Mondom, nekem a víz a mindenem, nyáron-télen egyaránt nagyon szeretem.

A kollégákkal tartod a kapcsolatot?

Nagyon szeretek tarokkozni. Hangsúlyozom, nem tudok, de szeretek. Van egy partink, ahol mind az öten erdőmérnökök vagyunk. Eből négy már nyugdíjas. Kártyázunk, de mondom, közben olyan hibákat követünk el, főleg én, de azért szeretem. Az iskolával is tartom a kapcsolatot, találkozom a kollégákkal.

Még egy kérdésem lenne, lehet, hogy előbb kellett volna föltenni. A régi nagy nevek közül, gondolok Kiss Feri bácsira, Babos Imrére, találkozótál-e valamelyikükkel?

Hát Babos Imrével sokat, az ide járt le nagyon sokszor Kecskemétre, mert ő is egy nagy alföldfásító volt. Kiss Ferencről – ha már megkérdezted – fotó bizonyítja, hogy egyszer voltam nála.

Mikor az iskolának 25 éves idejövetele alkalmával ünnepélyt rendeztek, akkor összegyűjtögettek mindent, amit Kiss Ferencről megtaláltak. Egy kiállítást is rendeztek az iskolában. Előkerült egy fénykép, ahol középen ott van Kiss Ferenc és mellette a felesége és sok kolléga. Néztük, és lassan-lassan fölismertük, hogy ez ez, az meg az, és a legtöbbet megismertük. Azután a legvégén, a leghátsó sorban fölfedeztem saját magam. Ezen mulattunk persze. Szóval rajta voltam ezen a képen. Ott van most is az iskolában kiállítva ez a fénykép.

Milyen alkalomból készült a kép?

Egy tanulmányút volt, amikor az ő tanyájára elment a társaság.

Az hol volt?

Itt, Ásotthalmán. Ásotthalma és az ásotthalmi csemetekert között van, most is megvan az a tanya. Oda mentünk el. Őneki volt valami különleges, kedvenc akácfája, nem ez a közönséges, hanem valami különleges akácfa, és azt mutogatta. Ott volt az egész társaság, és végignéztük a tanyáját. Így emlékszem a Kiss Ferencsel való találkozásra.

Babos Imre pedig nagyon sokszor, hivatalosan is sokszor járt nálunk. Még ki van ilyen, tudsz valakit mondani?

Hát, ha esetleg a Boross Gyurka bácsira emlékszel, az erdőigazgatóra, annak idején.

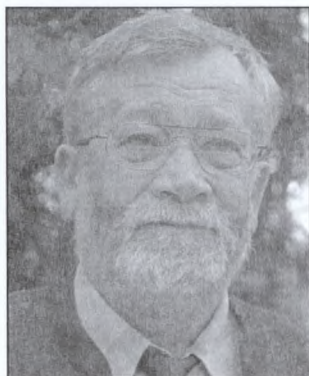
Amikor én Jánoshalmán, Kiskőrösön, ezen a vidéken voltam erdőgondnok, akkor ő volt itt az igazgató. Nagyon szerettem és nagyon becsültem. Tudniillik abban az időben kicsit lanyhábban kezelték a dolgokat. Boross Gyurka, mondhatom úgy, hogy Gyurka bácsi, egy katonás, nagyon szigorú valaki volt, de amellett végletekig jóindulatú. Volt nekem egy fegyelmim például. Ott a jánoshalmi erdőben, a községi erdő mellett volt egy pálinkafőző. Nem megvesztegetésképpen, megkért az a pálinkafőzős, hogy a magot ő az erdőben eláshassa. A szilvماغot. És én ezt megengedtem. Volt egy jóindulatú erdőszem, aki följelentett. Akkor kijött a Boross Gyurka bácsi, és tartott egy fegyelmi kihallgatást, de azt is a legjobb indulattal kezelte végig. Persze nem is lett belőle semmi sem. Nem volt semmi baj abból, hogy ott elásta a magot. Nem is volt ott fa, egy tisztás területén volt, ott ásta el. Na, mondom, hosszú idő múlva lesz trágya, de bajt nem csinált semmit.

Általában az erdőből vinni szoktak, nem hozni.

Igen. Szóval kedvesen és kellemesen emlékszem rá vissza. A katonás viselkedése, ez a szigorúság, ez tetszett. Én szerettem, hogy ha ilyenek az emberek. Legyenek kemények és szigorúak, és persze igazságosak, akkor aztán minden jó lesz.

Miklós bácsi, nagyon köszönöm a beszélgetést. Hadd kívánjak az erdőszek és a magam nevében további hosszú életet és nagyon jó egészséget.

Én azt hiszem, hogy elmondtam, amit jónak láttam. Illetve nem jónak láttam, hanem soknak tartom, amit elmondtam, de most már lera-
dírozni nem lehet. Úgyhogy én a magam részéről meg vagyok hatva, és nagyon köszönöm ezt a megtiszteltetést, hogy rám gondoltatok. Nagyon kedves volt. Én szabadkoztam, de most már megtörtént, és még egyszer köszönöm a figyelmeteket.

Vigh József (1944–)

1944. augusztus 29-én születtem egy bakonyi – Sikátor nevű – kisközségben. Annak idején Veszprém, most már Győr megyéhez tartozik. Azt mondta édesanyám, hogy nagyon szép kisbaba voltam. Nővérem után a második gyermek a családban, utánam még született két lány, meg egy fiú. Jöttek is csodájára járni a babának. Az viszont gyanús lett anyámnak, hogy a szülőszobába a rokonokon kívül is jöttek szomszédok, falubéliek, és össze-összesutyorogtak. Nem tudta mire vélni, míg nem a helybéli Rotyó Kati nevű cigányasszony is meglátogatott bennünket. Megnézett és azt mondta, nem baj Gizi, nem kell elkeseredni. Meglássza, ez lesz a legszebb legény a faluban. Anyám kétségbeesetten bontott ki a pólyából, és kíváncsian vizsgálta a rendellenesség okát. Ahogy mesélte, volt is oka a szörnyülködésnek, mert akkor látta, hogy úgy nézek ki, mint egy varangyos béka. Csont és bőr voltam. A bőr úgy aszalódott a csontomra, mint a pergament.

Etettek, itattak, de csak nem akartam fejlődni. Akkor még itt voltak a németek. Anyám elvitt egy német orvoshoz, aki megnyugtatta, hogy nincs ennek a gyereknek semmi baja, csak alultáplált. És adott egy csomag cukrot anyámnak, hogy próbáljon feltáplálni. Azután elérkezett 1945. március 24-e, amikor ideértek az oroszok. A németek el, az oroszok a helyükbe...

A cukor el...

A cukor el. A varsányi egészségügyi táborba orosz katonák és orosz orvos került. Anyám oda is elvitt. Az orosz orvos is megvizsgált, és ő is azt mondta, hogy nincs baj, csak alultáplált vagyok. De cukrot nem

tudott adni. Vegetáltam egész kétéves koromig. Kétéves voltam, amikor nagyapám elvitt a szőlőbe, mert ott volt valami dolga. Én már totyogtam. Érett a meggy. Ő eszegetett, és nekem is adott egy-egy szemet. Már jól beetetett, amikor rájött, hogy a magot nem köptem ki. Pánikba esett és hazaszaladt, közölve a tényt. No, legalább evett valamit mondták. Ráültettek a bilire, és mint apám mondta, az úgy kopogott, mint a gépfegyver.

A fával való első emlékem a házunk előtt lévő szilfával kapcsolatos. Nekem nagyon tetszett, ahogy a szélben ott susogott, hajladozott. Azt hittem, hogy a szelet a fa csinálja a hajladozásával. Később kivágták. Örültem, hogy ezután nem lesz szél, de a látványt nagyon sajnáltam. A magmaradt tuskóját még sokáig simogattam. Az iskola előtti koromból még arra emlékszem, hogy egyszer apám az épülő kerítés oszlopait döngölte a földbe, amikor nyúztam, hogy játsszon velem, mert unatkozom. Egy darabig tűrte, aztán amikor odáig merészkedtem, hogy átfogtam csizmás lábát, és úgy könyörögtem, fogta, és egy mozdulattal megszabadult tőlem, én meg legurultam a kerítés melletti domboldalon. Azóta azt a szót, hogy unalom, nem ismerem.

Osztatlan iskolába kezdtem én is. 1950-ben még nem volt állami az oktatás, és ez is keverte egy kicsit a helyzetet. A falu egyharmada a katolikus, kétharmada az evangélikus felekezethez tartozott.

Engem a katolikus tanító tanított, aki ragaszkodott a régi hagyományhoz, hogy az első óra előtt összetett kézzel imádkozzuk a Miatyánkot. Rövidesen az ima elmaradt, és valami nótát kellett énekelni. Az egyik ilyen nóta az volt, hogy „Szélről lejeljetez, fának ne menjetez...”

Ez lett a Miatyánk helyett.

Hát ezt még nem hallottam.

Pedig ez így volt. De, az is érdekes volt, hogy hogyan tanultuk a betűvetést. A tanító mindig felrajzolt valamit, amihez köthettük a betűt. Másodikban átkerültünk az evangélikusok tanítójához, Szabó Elekhez, akit mi csak Lexi bácsinak hívtunk. Nála tanultam meg az olvasás örömet. Lexi bácsi volt mindkét felekezeti iskolavezető, és elég sok konfliktusa volt a katolikus szülőkkel. A katolikus szülők forszírozták a hitoktatást. Törvényileg még lehetett volna, de a tanítóknak valószínűleg ki volt adva, hogy ahol csak lehet, akadályozzák. De mi gyerekek is gonoszak voltunk. Egyszer jött hittanóra az evangélikus pap. Az osz-

tályba úgy lehetett bejönni, hogy lefelé kellett lépni. De a szintkülönbséget nem lépcső, hanem egy mozdítható dobogó küszöbölte ki. Egyszer egy rosszcsont elhúzta a dobogót, a pap meg hasra vágódott. Pedig azért jött, hogy bejelentse, hogy elmarad a hittanóra. Szerencsére különösebb baj nem lett a csínytevésből.

Nem voltam valami nagy tanuló, amolyan erős közepes. Az ötödiket már Varsányban folytattam. Egy frissen végzett tanárt kaptunk, aki bizony nemigen tudta kezelni a féktelen, rossz gyerekeket. A két falu valami oknál fogva – több generációra visszamenőleg – örök ellentétben volt egymással, így állandóan verekedtünk.

Mint a Montague-k és Capuletek.

Rám nagyon sokat panaszkodtak a tanítók. A húgom alattam járt két évvel, és bizony mire hazaértem, anyám már mindent tudott. Néha kikapta a sparheltből a vágott fát, és azzal emlékeztetett a rendre.

Egyébként nagyszüleim középparasztok voltak mintegy húsz holddal, de miután anyámék kilencen voltak testvétek, bizony ez a birtok meglehetősen elaprózódott. Apám is föld nélkül jött, így kénytelen volt a Hangya szövetkezet boltjába eladónak jelentkezni, ahová fel is vették. Kereskedő lett. Háború után az az állása is megszűnt, mert – reakciós lévén – kipiszkálták, és így alkalmi munkából élt. A két hold föld édeskevés volt a megélhetéshez. Az ötvenes évek padlássöpréséből arra emlékszem, hogy a végrehajtó két civil ruhás rendőrrel járta a falut. Mi, gyerekek dobáltuk őket a padlásról, innen-onnan. Tőlünk nem volt mit elvinni. Egyik évben két malacot neveltünk télire. Már olyan nyolcvankilósak voltak, amikor eldöntöttük, hogy le kell vágni őket. A vágást, törvény szerint, be kellett jelenteni. Akkor a tanácselnök kijött, és megnézte, hogy vágható-e a jószág. Mivel százhusz kiló volt a minimális vágási súly, nem adta meg az engedélyt.

Egyik késő délután azt mondta apám, miközben fente a nagykest. Gyere fiam, segíts. Azzal bement az ólba, nekem adta a kest és egy nagykalapácsot. Bent az ólban vakargatta a disznó hátát. Aztán kiszólt, hogy adjam be a kalapácsot. Fültövön vágta a süldőt és kérte a kest. Beadtam. Elvágta a torkát, majd a színben leforráztuk, és annak rendeje, és módja szerint feldolgoztuk. Egy hónap múlva jön a tanácselnök, hogy mégiscsak vágjuk le, és ennyit meg ennyit adjunk le a beszolgáltatás gyanánt, mert a falu le van maradva. No de Kálmán bácsi, akkor

mi marad nekünk, aggodalmaskodott anyám. Az engem nem érdekel, volt a felelet. No, így az egyik legálisan lett levágva, de mi lesz a másikkal, ijedtünk. Mert bizony a fekete vágásért fél, egy év börtönt szoktak adni.

És milyen részét kellett leadni. Kolbászt, húst?

Főleg zsírt, de volt, hogy húst is. A zsírt szinte mindet, mert jobban lehetett kezelni, hiszen nem romlandó. Volt, hogy harminc liter zsír jött ki egy disznóból. Annyi pénzünk nem volt, hogy tűzifát vegyünk. Mindenki a vállán hordta haza a tüzelőt, mint most a cigányok. A módosabbak szekérral mentek az erdőre, és úgy hordták haza a lopott fát. Én a család egész évi faszükségletét a hátamon cipeltem haza. Késő őszre egészen ki volt sebesedve a vállam. Ha elkapott az erdőkerülő, hazazavart, és ezzel a dolog el volt intézve. Tulajdonképpen a félig-meddig gazdátlan községi, főleg akácós erdőket dézsmáltuk.

Gondolom, ti is mezítláb jártatok egész nyáron?

Úgy bizony. Kora tavasztól késő őszig nem látott cipőt a lábunk. Emlékszem, egyszer április végére esett húsvét, és nagyon mérges voltam, mert anyám rám parancsolt, hogy vegyek fel cipőt meg harisnyát a misére. Alig vártam, hogy vége legyen, és már rúgtam is le a lábamról. Iskolába cipőben jártunk, már akinek volt. Már pedig elég sok ilyen gyerek volt. Mi addig hordtuk, amíg ki nem nőttük, aztán továbbadtuk a kisebbeknek.

Az én iskolatászkám egy háborúból visszamaradt abrakostarisznya volt. Egyszer, amikor hazaértem, bevágtam a sarokba, és mondtam anyámnak, hogy éhes vagyok. Erre azt felelte, hogy: majd ha este hazajön apád, együtt eszünk. Én mérgesen odaböktem, hogy jó, akkor most kimegyek legelni. Szegény anyám elsírta magát, úgy megbántottam. Kimentem a kertbe, de nem sok mindent találtam, mert akkor tavaszodott. A szomszédunkban volt a nagybátyám földje, ami lucernával volt bevetve. Az zsendült, és én megkóstoltam a friss hajtásokat. Eleinte elég keserű volt, de aztán néhány marékkal megeszegettem. Gondoltam, estig kibírom. Nagy szegénység volt, húst nemigen láttunk, annál gyakrabban rántott levest. Babunk volt, mert azt termeltük, és hát tésztafélék unásig.

Apám az '50-es években Vecsenypusztán dolgozott a SERNEVÁLL-nál. Ez a cég sertéseket nevelt, hizlalt, és látta el a nagyvárosokat hússal. Mivel állami alkalmazott volt, neki is járt a fejadag, ami meghatározott mennyiségű lisztből, cukorból, egyebekből állott.

Ha jól emlékszem, ekkor még jegyrendszer volt.

Valóban. És ezzel kapcsolatban elmesélek egy történetet. Talán harmadikos lehettem, amikor anyám egy reggel azt mondja nekem, hogy: na, fiam, ma nem mész iskolába, mert a boltban sorba kell állnod kenyérért. Én persze örültem. Odaadta a bélyegnagyságú kenyérjegyet, amiért egy kétkilós kenyeret kell kapnom. De el ne veszítsd, mert akkor nem lesz kenyerünk, tette hozzá. Reggel nyolckor beálltam a sorba, voltunk vagy ötvenen, asszonyok, gyerekek, akik vártuk a kenyeret. Végül a boltos 10 óra felé azt mondja: menjen ki mindenki a boltból, mert ki tudja, mikor lesz itt kenyér, várjunk odakint. Kitódultunk a boltból és vártunk. Mi gyerekek elkezdtünk játszani, ugrálni, kergetőzni. Egyszer csak kikiált a boltos: gyerekek, ti adjátok ide a kenyérjegyet, mert el fogjátok veszíteni. Megkönnyebbülten odaadtuk a jegyeket, ő fölírta, hogy ki mennyit kaphat érte. Közben megfigyeltem, hogy a Gyula bácsi, aki a szőlőbe hordta ki a ganéjt, már vagy ötödször fordul. Aznap az ő házán volt kifüggesztve egy tábla azzal a felirattal, hogy „Előfogat”. Ez azt jelentette, hogy akinél a tábla kint volt, annak ügyeletet kellett ellátnia, és ha valami rendkívüli esemény történt, sebesülés, szülés, mondjuk, tűz vagy ilyesmi, akkor neki a fogatával a falu rendelkezésére kellett állnia.

A nép kezdett zúgolódni, hogy mi lesz már a kenyérrel, mert már kora délután volt. A pékség Veszprémvarsányban volt. A zúgolódásra kijött a tanácselnök, valamit mondott és elment. A kenyeres kocsi csak nem jött. Erre a boltos elment a párttitkárhoz, hogy most már csináljon valamit. A párttitkár elvtárs egy fiatal ember volt, aki úgy nézett ki a csizmájában, csizmanadrágjában, mint egy intéző. Törte a fejét, hogy mit kéne tenni, amikor a Cigányhegy felől feltűnt Gyula bácsi a trágyás kocsival. Mondtuk neki, ott jön Gyula bácsi, az előfogatos. A titkár elvtárs leállította, és utasította, hogy menjen a kenyérért. Gyula bácsi ment is volna, de kérte, hogy előtte hadd menjen haza egy ponyváért. Így is történt, majd a párttitkár felült mellé a bakra, és irány Varsány. Egy óra múlva meg is hozták a kenyeret. No, volt is nagy dulakodás, tülekedés, lárma. Nem várták meg, hogy bekerüljön a boltba. A kocsi-

ról – olykor a trágyába markolva – kapkodták le, széthordták. Még az volt a szerencse, hogy a boltos apám jó barátja volt, így nekem is sikerült egy szép, barnára sült kenyéret elvinnem. Ballagtam is vele nagy boldogan haza, de már olyan éhes voltam, hogy szikráztak a szemeim. A friss, illatos kenyér meg a hónom alatt... Félvén anyám szigorától, csak a kis kitüremkedéseket csipegettem le róla, mert hiszen otthon több éhes száj várta. Végül is hősiezen hazaszállítottam.

Otthon nem sütöttetek?

Az a helyzet, hogy az otthonsütésnek két alapvető feltétele volt. A kemence és a liszt. Kemence majd' minden háznál volt, hiszen fűteni kellett, de az ötvenes években lisztet nemigen tárolhattál. Nagyanyám még sütött, amíg a kora engedte. Ott nyüzsögtünk körülötte, segítünk ezt-azt, aminek a vége egy szelet friss szilvalekváros kenyér lett. Azt szerettük nagyon. Az otthonsütést végül is a téesz szüntette meg az ötvenes évek végén. A boltból egyszerűbb volt megvenni. Igaz, a minőség más volt, de nem volt annyi macera. Szép lassan kihültek az otthoni kemencék, és mára már az asszonyok nem is tudják, hogy hogyan ment az régen. Minden megváltozott. A feleségem olykor a spartheltben süt, de annak az íze más, mint a kemencében süttötnék.

Nekem már kilencéves koromban el kellett mennem kenyéret keresni. Vecsenypusztán, ahol apám dolgozott, őriztem a szoptatós anyadisznókat. Harminc-negyvenfős kondát őrizem havi ötszázötven forintért. Nyári munka volt, iskolai szünetben. Nagyon élveztem, mert mi, gyerekek főleg játéknak vettük. Fészkeket kerestünk, fürödtünk a halastóban. Ha nagy meleg volt napközben, akkor nem szabadott kihajtani, mert napszűrést kaptak a disznók. Volt, hogy a nagy melegben egyszer csak támolynogni kezdett, aztán oldalra dőlt, és kész. Vége volt. Ilyenkor csak kora reggel és délután hajtottunk ki egy-egy órára. Közben játszottunk. Előfordult, hogy negyvenkét fokot is mértek árnyékban. Olyanok voltunk, mint a négerek. '56 nyarán viszont olyan esős nyár volt, hogy a gabonakepék szabályosan kihajtottak.

De régen hallottam ezt a szót, hogy kepe.

No igen, mert már régen nem kévében rakják össze a gabonát. Erdélyben úgy is mondják, hogy kalangya. Egyszóval a kévék kicsíráztak.

Mint a forradalom.

Itt nemigen lehetett érezni azt, ami Pesten történt. A mi szempon-
tunkból egy két érdekes esemény azért volt. Ugye, mi a hetedik osztályt
kezdtek szeptemberben. Az unokatestvéremmel szoktam menni isko-
lába. Reggelente már hétkor találkoztunk, és ballagtunk, közben meg-
beszélve a leckét, egyebeket. A falu közepén egy bácsi tolt a biciklit, az
egyik ház előtt meg állt egy paraszt bácsi. Kérdezi a biciklis: Hallgattad
a rádiót? Nem. Miért? Lakodalom van Pesten, kapcsold csak be. Ezt
olyan átszellemülten mondta, hogy ma is előttem van hamiskásan mo-
solygó, elégedett arca. Olyan átszellemülten mondta, hogy valósággal
kivirult. Lelkesedéssel ismételte, lakodalom van Pesten. Összenéztünk,
mert nem értettük, hogy miért kell ezért lelkesedni, és különben is mi
közünk van nekünk a pesti lakodalomhoz. De mentünk tovább az isko-
lába. Az gyanús volt, hogy ott csak egy-két gyerek lézengett, holott öt-
venen, hatvanan szoktunk lenni. Az osztályban a táblára felrajzolva a
Kossuth-címer, amiről nemigen tudtuk, hogy mi az. De egy okosabb
megmagyarázta. No, jó, jó, de hol vannak a többiek. Aztán megtudtuk,
mert egy későn jövő elújságotla, hogy forradalom van Pesten. Kiugrot-
tunk a padból és ujjongtunk az 1848-as eseményekre gondolva. Bejött a
tanár, akinek lelkesedve mondtuk a hírt, de ő csak remegő szájjal kö-
zölte, hogy a gyér osztály is hazamehet. Félúton nagy tömeg jött velünk
szembe Sikátorról, zászlóval, táblákkal, miegyebekkel. Mindenféle jel-
szavakat kiabáltak. Voltak vagy százan. Beértünk a veszprémvarsányi
tanácsháza elé. Ott bekiabáltak a tanácselnöknek, hogy: póklábú, gyere
ki!...A plébános csitította a tömeget, hogy nem kell bántani senkit. A tö-
meg betódult az épületbe, kihordták, kidobálták az iratokat, majd egyi-
kük leöntötte benzinnel és meggyújtotta. Némelyik könyvet sajnáltam,
mert szívesen elolvastam volna.

A világháborús emlékmű előtt összetákoltak egy színpadot. Emlék-
szem, hogy a plébános úr ott is felszólalt, és kérte a tömeget, hogy: ke-
resztények vagyunk, senkit ne bántunk, a keresztényi szellem nevé-
ben vonuljunk, mert az ellenségeink is emberek. A tömeg kezdte vol-
na az adóvégrehajtóval. A rendőrségnél, a vasútállomáson levették a
vörös csillagot, de senkinek semmi baja nem lett. Késő délután ballag-
tunk haza.

Több mint egy hétig nem volt tanítás. De ha már így alakult, gondol-
ták a sikátori szülők, kiharcolják, hogy legyen nálunk is felső tagozat,

írtak valahová egy levelet, hogy mit akarnak, és nem engedtek iskolába. Dolgozni, dolgoztunk, hiszen a mezőgazdaságban mindig van munka, és majd csak januárban indult el a tanítás.

Ezt megelőzően a 82-es út felől hallatszott lövöldözés. Az a hír járta, hogy a ruszok összecaptak egymással. Azok, akik már régen itt voltak, és azok, akik most jöttek be. Hogy mi volt belőle az igaz, nem tudom, de mindenesetre lövöldöztek. Egy vasárnap délután összeálltunk, és az erdőn keresztül odasompolyogtunk, ahol a lövöldözés volt. Ide-oda kószáltunk, mígnem ráleltünk a lövöldözés nyomaira. Töltényhüvelyek, véres ruhadarab, meg ilyesmi jelezte, hogy jó helyen járunk. A rét mellett egy patak folydogált, és tovább kerestünk a vízfolyás mellett. Egy helyen százával heverték a géppisztolyba és pisztolyba való éles lőszer. Azonnal teletömtük a zsebeinket.

Közben észrevettem az iszapban egy hosszúka, fémes, csőszerű valamit. A harmada piros festékekkel volt befestve. Odamegyek, hogy felvegyem, de Gombás Sanyi barátom, aki mellettem állt, félrelökött. Erre veszekedni kezdtem, hogy én láttam meg először, meg ilyesmi. Ő meg ragaszkodott hozzá, hogy már messziről látta. Érvként ott volt még a tizenöt kiló súlykülönbség a javára. Fogta és zsebre rakta. Aztán tömtük tovább a zsebeinket. Amikor már sehova nem fért, elindultunk hazafelé. Elégedetten, élvezve a novemberi erdőillatot, amit már ismertem, és nagyon szerettem. Ugyanis a téli szünetben sem volt játék, hanem – ha nem volt hó, meg nagy fagy – mentünk az erdőre csemétét, meg makkot ültetni. Szóval ballagtunk haza mind a húszan, amikor egyikünk bedobta, hogy kellene valamit csinálni a lőszerrel. Nosza, raktunk is egy nagy tüzet, és szórtuk bele marékszám a töltényeket. Lett is nagy durrogás, ropogás. Mi meg hasaltunk egy árokfelében.

Vége volt a tűzijátéknak, és indultunk hazafelé. Mi szintben is jóval a falu felett voltunk, és ráláttunk a faluszélen gyülekező emberekre. Amikor közelebb értünk, néhányan vészjóslóan közeledtek felénk. Szabados Géza bácsi is, akinél ott volt a vadászfegyvere, lévén hivátos vadász. Mikor felismertük, húszan húsz felé szaladtunk. Az öreg lekapta a puskáját és utánunk üvöltött, hogy: álljatok meg az anyátok Istenit, és elkezdett a levegőbe lövöldözni.

A nagy zűrzavarban Sanyival megbeszéltük, hogy náluk a kertben találkozunk. Így is volt, és a maradék lőszer egy fa töviben elkapartuk. Másnap reggel megyek ki a fához, és látom, hogy nincs ott a zsákmány. Ballagok hazafelé, amikor találkozok Sanyi bácsival, aki olyan

gyorsbeszédű volt, hogy egy kukkot sem értettem abból, amit mondott. Bementem a Sanyihoz a házba, ahol ő a konyhában egy gatyában ücsörgött. Az anyja nekem esik, hogy takarodjak a házukból, meg így és úgy. Sanyi kikísért, és elmondta, hogy ő lefekvés előtt még kipakolta a zsebeiben maradt cuccokat, köztük a féltve őrzött ceruzafélét. De azt addig vizsgálgatta, mígnem valamit megpiszkált rajta, és éktelen durranással felrobbant. Az ablakok kitörték, a képek leestek a falról, a szülők kiugráltak az ágyból, és rettentően leszúrták a barátomat. Az meg persze engem is belekevert a dologba, ezért lettem kegyvesztett.

Végül is mi volt az a ceruza?

Kiderült, hogy valamilyen ágyülövedék gyutacsa volt. Szerencsére Sanyiban nem tett nagyobb kárt, de megbánta, hogy előlem elkapkodta.

Megúsztatok, mert fegyverrejtegetésért könnyen kaphattak volna a szülők néhány évet is.

Így igaz! De itt felénk nem volt ilyesmi.

Aztán eljött a nyolcadik osztály az iskolában, és nyilatkozni kellett, hogy ki hova akar menni tovább tanulni. Az erdőn töltött munka, a gombázás, az erdő szeretett illata már hetedikben eldöntötte, hogy én erdész leszek. De amikor szóba került, az osztályfőnököm csóválva megvakarta a fejét, és mintegy magától kérdezte: a te bizonyítványoddal Sopronba? Oda még a kitűnő tanulók is nehezen jutnak be, hát még az ilyen magadfajta, éppen hogy négyesek. Semmi esélyed nincs, „biztatott”. Megerősítette nézetét a padtársam, Gombás Sanyi azzal, hogy az ő unokatestvérét, a Nyári Lacit Bakonytamásiból is nehezen vették fel a kitűnő bizonyítványával. Teljesen elkeseredtem, hogy nem lehetek erdész, hogy miért nem tanultam jobban. Eszembe jutott, hogy alsó tagozatban pap akartam lenni. De hát ez régen volt.

Szüleim eldöntötték, hogy menjek Győrbe ipari tanulónak. Esztergályos, marós szakmára.

Nesze neked erdőszag.

Elküldték a jelentkezési lapomat, és felvételiztem. Úgy-ahogy, kellően. Jött a válasz, hogy felvettek, de nem marósnak, mert ott betelt a

létszám, hanem állványozó ácsnak. Ez már jobban tetszett nekem, de nem akartam ide menni. Úgyhogy év végére nem lettem beiskolázva sehova, mert szüleim nem erőltették, hogy állványozó legyek. Sanyi barátomat felvették Várpalotára bányagéplakatosnak. Jelezte, hogy ott van még hely, menjek beiratkozni. Apámmal el is mentünk, mert már pánikban voltak, hogy valahová csak be kell iratkozni. Az igazgató végigmustrált, és megállapította, hogy elég vékonyka vagyok, de közölte, hogy van még egy pár szabad hely. Leültetett, adott egy számtanpéldát, hogy oldjam meg. Ránéztem a példára, és közöltem, hogy ez nekem nem megy. No, jó, mondta apámnak, akkor köszönjük szépen, ez a gyerek nekünk nem kell. Apám dühös volt, azt mondta, hogy biztos tudtam, csak direkt nem akartam megoldani. Pedig tényleg nem tudtam.

A nyár azzal telt el, hogy hol kapáltam, hol kőművesnél dolgoztam. Egyszer éppen az állásra hordtam a maltert, amikor anyám arra jön, és felkiált: Te Alfréd vedd fel ezt a gyereket inasnak, mert nem tudjuk elhelyezni sehová. Rám néz a mester, leveszi a füle mögül a ceruzát, rajzol egy kört a falra, megtölti a fandliját félig habarccsal, és mondja, hogy csapjam a kör középbé.

Ez volt a felvételi vizsga?

Úgy ám, de én fogtam a kanalat, és ahogy lendítettem, telibe találtam a mester arcát. Így kőműves sem lett belőlem.

Szembe lakott velünk egy kovács. Mindig szerettem ott lődörögni. Anyám oda is beajánlott, de vékonyságom okán a mester hallani sem akart rólam. Így maradt a paraszti munka itt, ott. Fizetést nem adtak, hanem természetben fizettek. Gabonát, bort meg ilyesmit. No, gondoltam, akkor én paraszt leszek. Meg is tanultam a mesterfogásokat. Novemberben beütött a mumpszjárvány. Az összes fiú otthon ücsörgött a kályha körül bekötött nyakkal. Egyszer jött a magyartanárnom, akinek a lánya Pápán volt kollégista, és hozta a csomagot, amit a húgommal szokott hetente elküldeni. Volt nála a Szabad Földből kivágott cikk, amiben egy olvasó azt kérdezte, hogy hogyan lehet valakiből erdész. A válasz az volt, hogy két év erdei munka után lehet jelentkezni az ásothalmi szakiskolába. Apám rögtön elment Kiss Gyula kerületvezető erdészhez, aki megörült, mert éppen keresett egy segítséget, aki ide-oda megy. A Bakonyszentkirályi Erdészethez fel is vettem, és a szélréti kerületben munkába álltam mint gyakornok.

Volt egy idős bácsi is velem, mert annak meg hiányzott egy pár év a nyugdíjához, és őt is felvették. Egyébként a háború előtt az Esterházy-birtok vecsenypusztai intézőjének volt a parádés kocsisa. Ő volt 63, én 15 éves. Nos, Pista bácsi megjárta az első világháborút. Tájékozott, egyszerű, intelligens cselédember volt, akitől rengeteget tanultam. Ő volt a brigádvezető, és csak mesélt, mesélt. Elmesélte a két világháborút. De nem úgy, ahogy mi tanultuk.

Alulnézetből.

Jött a nagy téészesítés. A Kiss Gyula bácsi bigott kommunista volt. Ennek megfelelően viselkedett. Ha valaki politizált, és neki nem tetszőeket mondott, rászólt, hogy fejezze be, mert elviteti. A téesz pillanatok alatt megalakult. Több gyerek követett az erdészetnél. Végül hatan lettünk, akik Ásotthalomra igyekeztek. A szüleim, meg én is aggódtunk, hogy a nagy konkurencia miatt lemaradok. Ráadásul velem nagyon gorombán beszélt. Egészen másképpen, mint a többiekkel.

Egyszer több asszonnyal kapáltunk, amikor az egyik megkérdezi, hogy mit gondolok, hogy hová kell ennyi erdész. Mondom, én azt nem tudom, de kérdezzék meg a Kiss bácsit. Még aznap délután megkérdezték. Kicsit távolabb álltam, és csak azt láttam, hogy az öreg az állával felém bök. Gondoltam megint valami durvaságot mondott. Hazafelé megmondták, hogy Gyula bácsi szerint nekem a kisujjamban több van, mint a többi ötnek együtt a fejében. Volt otthon nagy dicsekedés és megnyugvás. Könyvet is kaptam az öregtől, amiből felkészülhettem Ásotthalomra. A többieket felszippantotta az ipar.

Elküldtük a felvételi lapot, majd Szegedre kellett menni felvételi vizsgára. Voltunk vagy kétszázan jelöltek. Három turnusban felvételiztünk, és a hatszázból nyolcvanatot vettek fel. Obermayer igazgató azt kérdezte, hogy hányadszor felvételizek. Amikor megtudta, hogy először, közölte, hogy jöjjenek jövőre újból. Lógó orral mentem közölni a hírt az erdészethez, de ők már tudták. Vigasztaltak, hogy ne keseredjek el, majd csak lesz valahogy.

Maradtam, és a többi kerületet is megismertem. Egyre több munkát bíztak rám. Egyszer csak behívtak a központba, és közölték, hogy beíratnak erdészeti szakmunkásképzőbe. Két év a tanulmányi idő, és az első három hónapot Középrigócon kell eltölteni. A második három hónapot pedig Sárváron.

Én, ahogy szoktam, fölemeltem a hangom, és közöltem, hogy jövőre ismét Ásotthalmán szeretnék felvételizni. Erre azt mondták, hogy ne foglalkozzam Ásotthalmával, mert beiskoláznak a szakmunkásképzőbe, és különben is, az Ásotthalmán végzetek nem lehetnek kerületvezetők, mert csak technikai végzettségű lehet az. Törődjek bele. Gondolkoztam és aláírtam Középrigócot. Végül szeptemberre nem készült el Középrigócon a kastély átalakítása, ezért október elsején vonultunk be. Egy központi előadó kísért bennünket, vonattal mentünk, és késő éjszaka szálltunk le Barcs előtt. Egy vasutas magyarázta, hogy merre kell mennünk. A sötétben egy homokos földúton, fantasztikus fenyőillatú erdőben közelítettük meg az iskolát. A holdvilág szinte nappali fényénél értünk a kastélyhoz, ahol kísérőnk bezörgetett az ablakon. Nagy örömmel Hajdú István fogadott bennünket, akiről később kiderült, hogy jól ismerte a kísérőnket, hiszen előtte a Bakonyban szolgált.

A tanítás csak néhány nap múlva kezdődött, mert még mindig nem volt teljesen kész az iskola. Nem volt víz, vécé. A Bakonyból hatan, Kecskemét környékéről tízen, északról is vagy húsz-harmincan, összesen vagy nyolcvan voltunk. Mind fizikai állományból jöttünk, akikkel az volt a cél, hogy az erdőművelés, a fahasználat, a csemetetermelés területén legyünk szakemberek, ki-ki érdeklődési területének megfelelően. A tananyag meglehetősen erős volt, mert úgy láttam, hogy jórészt az erdészeti technikum követelményeivel egyezett.

Közben fölavatták az iskolát, s az eseményen megjelent Balassa Gyula, az erdészet akkori első embere is. Az ünnepélyen – főleg az építőmunkások között – pénzjutalmakat osztott ki, ha jól emlékszem, 400 forintokat. Hogy mennyire erőltetett volt a beruházás átadása, jellemezte az, hogy egy vízszelű még az ünnepségre felsorakozottak mögött lévő vízaknában dolgozott, amikor szólították, hogy vegye át a jutalmát.

Tulajdonképpen a vécét is csak ezután lehetett használni, addig az erdőben végeztük a dolgunkat. Amikor beüzemelték a vízvezetékét és a vécéket, kiderült, hogy a diákság java része először találkozott angol vécével. Akkor még leporellőrendszerű vécépapírok voltak forgalomban, amiről többen nem tudták, hogy hogyan kell használni. A takarítónők nap mint nap panaszkodtak az igazgatónál a vécékben uralkodó áldatlan állapotokról. Odáig fajult a dolog, hogy egy tanárnak kellett megmutatnia a szakszerű használatot. De még ezután is volt olyan gyerek, aki azt mondta, hogy ő oda ugyan be nem megy, inkább elmegy több száz méterre az erdőbe végezni a dolgát.

Jó másfél hónap múltán a grófok tenispályáját alakítottuk ki futballpályává. Ásót, kapát fogtunk, és elkezdtük a rendbetételt. Igen ám, de alig hogy hozzáfogtunk, jelezte a vezető tanár, hogy ez a terület el van aknásítva. Mindenki megrémült, amikor közölte velünk, hogy azt mi „aknásítottuk el”, amikor idejártunk a dolgunkat végezni.

Persze, ezt ti nagyon jól tudtátok.

Annak ellenére, hogy nagyon szerettem tanulni, meglehetősen eleven gyerek voltam. Egyszer egy társammal addig birkóztunk, amíg kirtörtük az egyik ajtó üvegét. Az ügyeletes tanár ellentmondást nem tűrően közölte, hogy menjünk be Barcsra és hozzuk meg a méretre szabott üveget, és vegyük tudomásul, hogy levonják az ösztöndíjunktól. Mi persze örültünk, hogy végre kimehetünk a városba, ahol az első utunk egy sörözőbe vezetett. A társam, Illés Laci, egy kecskeméti fiú volt, hasonlóan cingár, mint én. Sört rendeltünk, de a pincér elkérte a személyazonossági igazolványunkat. No, gondoltuk, rosszul végződik a görbe nap, de odaadtuk az igazolványunkat. No, jó, mondta, egy sört kaphatnak, de aztán menjenek vissza az iskolába. Megittuk ketten az egy korsó sört, megvettük az üveget, és jól elkéstünk, mert közben elszórakoztunk az állomáson jövő-menő diáklányokkal. Késő este értünk vissza, vacsorát ugyan kaptunk, de ez az üveges affér jól megmerítette a 27 forintos ösztöndíjunkt. Viszont nagyon jó ellátásunk volt, bőséges reggeli, felvágott, sajt stb. Sokan otthon sem ehettünk ilyen bőségesen.

Három hónap letelte után vizsgáznunk kellett. Egy négyes becsúszott, de a többi mind ötösrre sikerült. Amikor hazajöttem ezzel a bizonyítvánnyal, az erdészetnél összedugták a fejüket és úgy döntöttek, hogy komolyan kell foglalkozniuk velünk. Minden hónapban volt egy egyhetes konzultáció Huszárokélpusztán a szakmunkásiskola keretén belül. Ezen kívül minden hónap 15-e utáni első szerdáján, a hó közi értekezletekre Zsargó Jenővel együtt engem is berendeltek, mondván: hadd tudja meg ez a két бүdös kölyök, hogy mi az élet. Mert hogy a kerületvezetői munka jó része az irodában zajlik. Mi csak mosolyogtunk, amikor a kerületvezetők olykor összeszólalkoztak egymással, de később rájöttem, hogy ezeken a megbeszéléseken valóban komoly dolgok dőlnek el. Ilyenkor felolvasták a központ erdőművelési osztályának a levelét, ami például egyszer arról szól, hogy az előttünk lévő erdősírtési szezonban hektáronként nem tizenhat-, hanem csak tizen-

négyezer csemetét ültetünk, de valahol meg tizenkettőt. Mindezt takarékosági okokra hivatkozva indokolták. Ekkor a rangidős erdész Szédlmayer Gyuri bácsi felugrott a székről és megkérdezte az erdészvezetőt: Hogy akartok ti erdőt nevelni, amikor még a tizenhatezer is kevés volt? Mit képzeltek ti, azt hiszitek, az erdőn lehet spórolni?

Sokszor eszembe jutott Gyuri bácsi mondása, különösen akkor, amikor már csak kilencezret ültettünk.

Hányat írunk most?

1962-t. Tizennyolc éves lettem, s úgy döntöttem, hogy mégiscsak megpróbálom az erdészeti technikumot levelező tagozaton. Az erdészvezetővel közöltem, hogy abba hagyom Középrigócot, és jelentkezem a technikumba. No, volt nagy felzúdulás. Mindenki le akart beszélni a szándékomról. Egyik Esztergomban végzett kollégám mondogatta, hogy még ő sem merne belevágni, mert mindegy az, hogy levelező vagy nem levelező, ugyanazzal a szigorúsággal kéri számon az anyagot. De én csak kötöttem az ebet a karóhoz, végül bementem a központba, ahol Sente Lajos bácsi volt a személyzetis. Közöltem vele, hogy mit akarok, mire ő is közölte, hogy ne akarjak semmit, hanem végezzem el előbb a szakmunkásképzőt. Atmentem a mellette lévő szobába Rádli Laci bácsi munkautyeshhez, aki azt mondta, hogy addig, amíg fizikai állományban vagyok és szakmunkásképzőbe járok, hozzá tartozom, de nem tud mit tenni. Lógó orral hazamentem és panaszkodtam anyámnak. Ő fogta magát és elment a központba, hogy közbenjárjon az érdekemben, mire Sente Lajos bácsi írt egy levelet, hogy én csak ne ugráljak, hanem igyekezzek erdőszerető dolgozó lenni. Ezzel zárta a levelet. Nem volt mit tenni, ebbe bele kellett nyugodni, de azért csak szakáltam Tillinger Józsi bácsit, hogy kerüljük meg a központot. Igen ám, de a jelentkezéshez kellett munkahelyi, párt- és szakszervezeti javaslat. Vakarta is a fejét, hogy a központban biztos nem írják alá, de azt megpróbálhatjuk, hogy az erdészeti funkcionáriusaival íratjuk alá. Aztán, hogy mit kapok ezért, mondta, az az én dolgom lesz, de hogy nagyot kapok az orromra, az biztos. Fogtam a javaslatot, és kerékpáron megkerestem a favágó szakszervezetist és a kerületvezető párttitkárt, és mindkettővel aláíratam. Mint kiderült, másnap járt le a jelentkezési határidő, úgyhogy lóhalálában postára adtam. Megjött a válasz, hogy a jelentkezésemet elfogadták, és közölték a felvételi időpontját.

El is mentem, közben egyre jobban szorult a zabszem, és kezdtem igazat adni a főnökeimnek, hogy nem kellett volna idejönnöm. A levelezőn ugyanis a 18 év nem volt korhatár, mert voltak ott negyvenévesek is. Kiöltözve, erdészegyenruhában, még magasabb beosztású is akadt köztük. Ott beszélgettek, és kiderült, hogy volt, aki már hatodszor jelentkezett, megjegyezve, hogy ez lesz az utolsó, többet ő ide nem jön.

Végül is hol volt ez a felvételi?

Sopronban. De ott is rengetegen voltak. Megírtuk az írásbelit, amit nem tartottam olyan nehéznek. A szóbeli előtt találkoztam az előttem felvételizőkkel, akik elmondták, hogy a Tuskó igazgató úr igencsak megcsavargatja a népet. A szóbelin indításképp meg kellett oldani egy matekfeladatot, utána tételt húzni és arról beszélni. Amikor rám került a sor, azt mondja a Tuskó, hogy: magának jól sikerült az írásbelije, de nézzük a példát. Nézi, nézi, aztán fogta a ceruzáját és ráírt egy ötöst. Egyszeriben megnyugodtam. Most már nem lehet nagyobb baj. Kérdeztek egy-két dolgot, aztán megköszönték azzal, hogy majd küldik az értesítést. Jött is rövidesen, hogy fölvettek.

Nagy örömmel mentem az erdészethez, hogy eldicsekedjek, de bizony ott fanyalgással fogadtak. Ki ezért, ki azért, a főnök kicsit megszepepent, hogy mit szólnak hozzá a központban, mert mégiscsak jelenteni kell, hiszen tanulmányi szabadsággal, útiköltség-térítéssel járt mindez. A nagyvezér úgy döntött, hogy menjek Sopronba, de közben fejezzem be a középrigóci szakmunkásképzőt is. Nem kertelt, megmondta, hogy jól fog az nekem jönni, ha nem tudom elvégezni a technikumot.

Ősszel be kellett vonulni Sárvárra a szakiskola miatt, de ugyanakkor Sopronban is elkezdődött az oktatás. Sárváron konfliktusba kerültem a tanárokkal, mert éjfélig égettem az osztályteremben a villanyt, hogy tanuljam a technikum anyagot. Hál' Istennek az osztályfőnököm, Matócza Lajos nagyon mellém állt, azt mondta, egyezzünk meg abban, hogy este 10 után már nem tanulok. Várhelyi József igazgató, aki idősebb ember volt, azt mondta, hogy akkor megyek Sopronba, amikor akarok, ha meg nem akarok, akkor ő igazolást ad arról, hogy nem tudtam menni.

1963 telén igen nagy volt a hó. Vonattal mentem Sopronba, ahol a szabadságról visszamenő kiskatonákkal beszélgettem, amikor jön a kalauz, hogy nem megy tovább a vonat. Kinéztünk az ablakon és láttuk a nagy hótorlaszt. A katonák zúgolódtak, hogy nekik mindenkép-

pen vissza kell érniük a laktanyába. Leszálltunk, és a talpfákon lépegetve, kerülgetve a hófúvásokat, begyalogoltunk a jó 10 kilométerre lévő Sopronba. Ott bizony nagyon kemény követelmény volt, sokszor elbizonytalanodtam, de a Középrigócon tanultak valahogy mindig kiségitettek. Az első félévkor közepes voltam, de sajnos kémiából megbuktam. Év végén aztán korrigáltam, és a szakmunkásvizsgám is rendben volt. A nagy hótól a tavaszi árvíz napokig elzárta a várost a külvilágtól, és szinte nem volt mit ennünk. Bableves, babfőzelék. Aztán szokásomhoz híven kiakadtam, és amikor a padra felállva megláttam a tálban a babot, hangosan reklamáltam, hát már megint bab! Nem vettem észre, hogy az ügyeletes tanár ott járkal a diákok között, és rám förmedt: Vigh, mi bajod a babbal? Mondom neki, tanár elvtárs, én szeretem a babot, de hát mindig azt enni... Erre ő: még szavalsz is..., fölállsz a pódiumra, mint Petőfi?! No, fiam, délután bejössz az irodámba, írd össze a 12 pontos követelésed, aztán majd meglátjuk – mondta. Hűha, de rosszul szóltam, gondoltam. Megettük a babot, fölmentem a szobába, és elkezdtem összeírni a 12 pontot.

Akkor ezek szerint volt ott más probléma is.

Volt hát. Például nem volt mindig meleg víz. Reggelire a pohár cikóriakávéhoz csak egy szelet kenyér, meg ilyenek.

Azt nem írtad, hogy menjenek ki az oroszok?

Nem, nem. Azt nem mertem. De megírtam, amit akartam, és fölvittem az irodába. Kiderült, hogy az utánunk ebédelő turnusban is akadtak zúgolódók. Őket is kiszúrta, és tőlük is kérte a pontokat. Átvette, és közölte, hogy este nyolckor jelentkezzünk az irodában. Föl is mentünk, ahol sorba állított, és kérte, hogy olvassuk föl, amit írtunk. Fölvastam. A tanár uraknak a szemük se rebbent. A többiek is sorra kerültek. Nagyjából ugyanazokat kifogásolták, amiket én is. Az egyik azonban elvetette a sulykot, mert olyanokat kért, hogy a tanárok reggel vigyék az ágyába a reggelit, de előtte hozzanak egy féldecit. A délutáni csendes pihenőn pedig a szakácsnők, meg a kiségitő lányok pálmaggal legyezzék, amíg szundikál. Jókat kuncogtunk ezeken, de látva a tanárok arcát, képünkre fagyott a mosoly. Köszönjük, elmehetnek, de a cimborá reggel nyolckor jelentkezzen az igazgatóiban, ahol közöl-

ték vele, hogy ki van rúgva. Persze mi megszeppentünk, viszont azt is elértük, hogy attól kezdve reggelire már volt szalonna a kenyér mellé, és naponta kétszer is volt meleg víz. Lehet, hogy ebben közrejátszott az is, hogy amikor Sárvárt elöntötte az árvíz, mi mind a százhatvanan derekasan kivettük részünket a mentésből. Akkor tanítás sem volt néhány napig, csizmában, pufajkában ugrásra készen aludtunk.

Volt még egy kellemetlen történet, amikor egy gyerek bejelentette, hogy ellopták 50 forintját, ami akkor nagy pénznek számított, különösen egy diáknak. (Akkor jelent meg a papír ötvenforintos, és levélben küldték neki.) Ráadásul pont abban a szobában aludt, ahol én. A tanárok elkezdtek fölforgatni a szobát és keresték a pénzt. Csizmástól, kabátostól felsorakoztattak bennünket a tanáriban a kályha előtt. Addig innen senki el nem mozdul, amíg be nem valljátok, hogy hol a pénz. Néma csönd. Este tízkor még mindig ott álltunk pufajkában a kályha előtt. Kihoztak a rendőrségről egy nyomozót, aki bejött, levette a kabátját, kitette a pisztolyát az asztalra, végignézett rajtunk és megkérdezte: Hol a pénz? Néma csönd. Már hajnalodott, amikor az igazgató közölte, hogy ennek semmi értelme nincs, menjünk lefeküdni, mert reggel kezdődik a tanítás. Holnap folytatjuk. Lefeküdtünk. Délelőtt jelentkezik a panaszos, hogy elnézést, de megvan a pénz, összehajtogatva megtalálta a csizmanadrág órazsebében. Gondolhatod, hogy mit kapott tőlünk. Még az iskolából is ki akarták rúgni, de aztán meggondolták magukat.

Hát bizony, egy ilyen helyzet diákközösségben nagyon kínos lehet.

Végül is a szakmunkásképzőt elég tűrhető eredménnyel elvégeztem, így Németh János igazgató is megbocsátott, hogy annak idején megke-rültük. Így már felszabadultan jártam Sopronba, amikor kellett, szorgalmasan tanultam. Itthon pedig Bakonyszentkirály egész területét és az ott dolgozókat is alaposan megismerhettem. Nem néztek ki maguk közül, hanem inkább bátorítottak, szurkoltak nekem, hogy sikerüljön a technikus oklevél megszerzése. Olyannyira befogadtak, hogy még a kocsmába is elhívtak. Azt nagyon nagy megtiszteltetésnek lehetett venni, hogy egy kerületvezető elhívott egy fizikai dolgozót egy pohár sörre. Az meg kifejezetten élményszámba ment, amikor a bakonyszentkirályi Fekete sas nevű kocsmában gróf Esterházy Laci bácsi is velünk iszogatót. Övék volt a gézaházi birtok. Ő nem ment Nyugatra

a háború után, ottmaradt, és Bakonyszentkirályon kapott egy kis szalmatetős házikót, ahol meghúzta magát a feleségével. Kitanulta a szíjgyártó mesterséget, és ő látta el az erdészet és a falu fogatait lószámmal. Volt egy kis műhelye, ott dolgoztatott, amiből szép nyugodtan megéltek, és olykor-olykor a közös sörözésre is futotta. Rengeteg történetet mesélt, melyeket nagy élvezettel hallgattunk.

1965-ben a Bakonyszentkirályi Erdészetet megszüntették, beleolvasztották a Bakonyszentlászlói Erdészetbe a teljes személyzettel együtt. Farkas Imre lett az erdészetvezetőnk.

A másodév befejezése után a levelezőknek általában előlegezték a bizalmat, és kinevezték beosztott erdésznek. Engem is kineveztek és egyben áthelyeztek az ugodiakhoz, úgynevezett szakirányítási vonalra, ami lényegében a téeszek erdeinek szakmai irányításából állt. Minden erdészetnél volt egy téesz-szakirányító. Ennek az embernek az erdészetten kívül a központ felé is beszámolási kötelezettsége volt. Az Ugod környéki téeszeket bízták így rám, ami – utólag visszagondolva – elég nagy merészség volt. Mert nemcsak a szakmai tapasztalatom volt kevés még, hanem maga a téesz-erdészkedés is gyerekcipőben járt. Ott nekem kellett dönteni, nem szaladgálhattam folyton a kollégákhoz, hogy mikor mi a helyes. Mai napig sem tudom, hogy miért a teljesen kezdőket (mert nem voltam egyedül) nevezték ki erre a munkára.

Azt hiszem, én meg tudom mondani neked, mert mint kezdő mérnök, én is téeszvonalon vállaltam munkát. Egyszerűen az államiak rangon alulinak tartották, hogy a téeszekkel foglalkozzanak. Tisztelet a kivételnek.

Ez könnyen lehet, mert az idősebb, tapasztaltabb szakemberek nem is vállalták. Nekem viszont nagyon tetszett a dolog. Sok, téesznel dolgozó erdőfelelőssel megismerkedhettem. Ráadásul azt a faanyagot, amit a csip-csup erdejükből kitermeltek és ipari faként értékesíthető volt, azt felvásároltuk és a központon keresztül értékesítettük.

Ezt két évig csináltam. Közben végeztem a technikumban, ami nem volt egyszerű, mert negyedikben matematikából bizony megbuktam. Az volt a rendszer, hogy aki év végén megbukott bármiből, annak Szegeden kellett pótvizsgázni. Fordítva ugyanígy volt. Elmentem Szegedre pótvizsgázni, ez sikerült is, és ezután szintén Szegeden kellett letennem a képesítővizsgát. Mielőtt elmentem Szegedre, Weibl Elemér erdészetvezető nyugtatgatott, hogy ismeri az igazgatót, aki egy rendes

ember, és minden rendben lesz. Neki is vágtam a képesítővizsgának, majd az eredményhirdetéskor döbbsentem hallom, hogy két tárgyból megbuktattak. Ráadásul gyakorlatból és erdőművelésből. Nagyon el voltam keseredve, hogy éppen a két kedvenc tárgyamból, és azon gondolkoztam, hogy a jugoszláv határnak veszem az irányt.

Gyakorlatból a sörétes puskával kapcsolatos ismeretek című tételt húztam. Kezembe adtak egy Frommer sörétest, amit életemben ott láttam először. Kérték, hogy törjem meg. Mivel mi a kollégákkal a Monte Carlo típust használtuk, gőzöm nem volt arról, hogy ezt az alsókulcsost hogy kell kinyitni. Megmutatták, a többi kérdést viszont tudtam, de mégis megbuktattak.

Művelésből Obermayer igazgató vizsgáztatott. Leültem vele szembe, és mondta, hogy kezdjem. Én el is kezdtem a tételt, ő meg az előtte lévő jegyzetfüzetet olvasta, amin csak azt a feliratot láttam, hogy: pszichológia. Később kiderült, hogy ő meg a mérnök tanárira járt, és ő is tanult. Teljesen megzavart, mert mindig utáltam, ha az, akihez beszéltem, nem rám figyel. Elhallgattam. Fel se nézett, csak mondta, hogy folytassam. Megint mondtam néhány mondatot, de elakadtam, és kezdtem ideges lenni. Felnézett és azt kérdezte, hogy: mi van, nem tudja? De, mondom, tudom, csak jobban szeretném, ha az igazgató kartárs figyelne. Erre ő: én figyelek, csak mondja. Megint valamit makogtam, mire ő hirtelen: ...köszönöm, elég lesz, végeztünk. Reménykedtem, hogy egy kettést azért csak beír, bár azt is szégyelltem volna művelésből.

Ezután választanom kellett, hogy a pótvizsgát fél év múlva Sopronban vagy két hónap múlva Szegeden kísérelem meg ismét. Én a rövidebb időt választottam, vagyis Szegedet.

Weibl Elemérnek való panaszkodásom után rövidesen vissza is mentem. Az igazgatónál vizsgáztam az irodájában. Gyakorlatból a busszola ismertetését kaptam. Ezt a tételt jól tudtam, mert nemrég volt róla szó. Elmondtam mindent, jelezte, hogy rendben van, felálltam, hogy kimegyek, mire ő, hogy húzzak egy tételt, mert a másik vizsgát is nála teszem le. Kihúztam, mire ő kiment, és csak majd egy óra múlva tért vissza. Az asztalon ott voltak a szakkönyvek, amelyekbe bele-nézve kidolgoztam a tételemet. Amikor visszajött, elkérte a papírt, végigolvasta, és azt mondta: köszönöm, végeztünk. Kérdeztem, hogy szóban mondjak-e valamit. Erre csak intett, hogy mehetek, délután kettőkor eredményhirdetés.

Örömmel vittem haza a technikus okleveletemet, ahol Elemér bácsi biztatott, hogy menjek be a nagyvezérhez, mert most már visszavonhatatlanul technikus vagyok. Bementem Pápára busszal az igazgatóhoz, akitől mindenki félt és rettegett. Nekem nem volt velem semmi bajom. Fogadott, elkérte az oklevelem, összehúzta a szemöldökét, mire azt hittem, hogy el fog zavarni a gyenge jegyek miatt. De azt mondta, hogy ez egészen jó, kellemesen csalódtunk magában. Elbúcsúztunk azazal, hogy majd a személyzetis intézkedik.

1000 forintos fizetéssel kineveztek kerületvezető erdészé. Hamarosan megszűnt a szakirányítási rendszer és visszahelyeztek Bakony-szentlászlóra. Weibl Elemér felajánlotta, hogy maradhatok, és akkor talán közelebb kerülök a vadászathoz, ami mindig izgatta a fantáziám. De mivel Bakony-szentkirály nem volt üzemi terület, végül is a vezetőség úgy döntött, hogy Szentlászlón leszek vágásvezető erdész. Ekkortájt vontak össze három erdészkerületet, ahol egy erdész lett kerületvezető, egy lett vágásvezető, egy meg erdőművelő a háromszoros területen.

Hat-hétfős brigádok alakultak a fakitermelő szakmunkásokból, ekkor vezették be a hosszúszálfás közelítést LKT stb. gépekkel. Egy-egy ilyen brigádot vezetett a vágásvezető, de ezt a rendszert senki nem szerette, a vágásvezető különösen nem, mert állandóan ott kellett lennie a termelőkkel. A kerületvezető meg azért nem szerette, mert nem ő vételezte fel az anyagot, hanem úgy kapta papíron, készen.

Akkor tulajdonképpen sok beleszólása sem lehetett a termelésbe.

Nem bizony, és főleg az anyagi felelősség mégis csak őt terhelte, pedig alapos ellenőrzésre nem is volt lehetősége. A vezetők sem szerették a kerületvezető és a vágásvezető közötti gyakori konfliktusok miatt. A '70-es évek elején szűnt meg ez a rendszer, legalább is itt nálunk.

Később megürült a gézaházi kerület, amit én kaptam meg. Nagyon szerettem itt, mert nemcsak értékes erdőállománya volt, hanem az igazi turisták nagy száma miatt sem unatkoztam. Mellesleg itt ismerkedtem meg a feleségemmel, aki bolti tanuló volt. '73-ban úgy döntöttünk, hogy összeházasodunk.

Sehogyan sem sikerült lakáshoz jutnunk, a szülőknél meg nem akarunk lakni, úgyhogy mindig, ha bajban voltam, mentem segítségért a

Rádli Laci bácsihoz. Felajánlotta, hogy ha hajlandó vagyok a füredi erdészethez menni, akkor Csopakon megkapom a valamikori parókiából kialakított három lakás egyikét. Megnéztük a lakást, és elfogadtam a felajánlott állást. A feleségemnek, aki akkor Győrben dolgozott, sikerült áthelyeztetnie magát Füredre 4000 forintos fizetéssel. Az enyém is felkúszott 1600 forintra.

Az én beosztásom, aminek igazából nem nagyon örültem, a műhelyek és a szállítás irányításából állt. A füredi erdészethnél ez idő tájt kezdett felfutni a parkosítással kapcsolatos tevékenység. Mivel a művelés nagyjából veszteséges volt, ezzel a zöldövezeti fásítással igyekeztek a lukakat betömni.

Engem is bevontak a parkosítási munkák kivitelezésébe. Szívesen csináltam, mert változatos munka volt, de valahogy nem tetszett. Tudod, én hozzászoktam, hogy mindig egyenruhába járok. Nos, Füreden sem tettem le róla, és rettenetesen zavart, hogy a turisták úgy megbámultak, mintha marslakó lennék. Márpedig a parkosítással kapcsolatos munkák eléggé nyilvános helyen folytak.

Egyszóval nem éreztem valami jól magam.

Az egyik kollégám azt mondja egyszer. Tudod, mi a te bajod. Az hogy nem váltottad ki a horgászengedélyt. Váltsd ki, és vegyél egy darab szőlőt, és máris másképp érzed magad. Az lehet, gondoltam, mert ha az irodai társalgóban beszélgettünk, többnyire a metszésről, a permetezésről, meg a beetetésről volt szó. Igazi szakmai ügyekről nemigen.

Gondolom, azt mindenki tudta magától.

Biztos ez volt velem a baj, hogy nekem, mint újszülöttnek, minden új volt. Na, szóval nem éreztem valami jól magam, ellentétben a feleségemmel, aki nagyon bedolgozta magát.

Egyszer valami értekezletre küldtek Keszthelyre, ahol hallottam, hogy a Bakonybéli erdészettől a Rothweil Gyuri bácsi nyugdíjba megy. Egyszerre felpezsdült bennem minden. Lehet, hogy visszajutok az erdőbe. Nosza, buszra ültem, és be a központba Laci bácsihoz. Mondom neki, hogy mit hallottam a szépalmai kerülettel kapcsolatban. Ott még nem tudtak róla, hogy az öregnek ilyen szándékai vannak. Mindenestre, bejegyezte a nevem, hogy ha tényleg menne a Gyuri bácsi, akkor én örömmel mennék a helyére.

Folytattam a munkát. Többek között az asztalosműhely is hozzám tartozott. Az volt az egyik feladat, hogy a kőrishegyi kilátót le kell cserélni. Egyszer egy helyszíni szemlén találkoztam Gyuri bácsival. Rögön nekiestem, hogy mit hallottam a nyugdíjba meneteléről. Igaz ez, faggattam tovább. Igaz, Józsi. Csak nem akar a helyembe jönni, kérdezte. Az Isten szólt magából, mondom, hát hogyne mennék, akár holnap. No jó, mondja, akkor szól a Csepreginek, hogy intézze a dolgot.

A következő szombaton Trabantba ültünk és feljöttünk ide Szépalmára. Az asszonynak is nagyon tetszett. De nem ment mindjárt, mert kiderült, hogy a Gyuri bácsi kért fél év halasztást.

Ez önmagában nem is lett volna baj, de közben a vezetőség megneszelte, hogy el akarok menni, és ha nem érzem jól magam az aszfalton, felajánlanak egy kerületet. Nem mégy te sehová, megkapod a becseri kerületet, mondta a főnök. De csak kötöttem az ebet a karóhoz, hogy akkor inkább maradok még a műhelyekbe, és kivárom, amíg Gyuri bácsi nyugdíjba megy. Persze a főnök begurult, hogy én mit ellenkezem. Rövidesen kaptam egy papírt, hogyha nem megyek a becseri kerületbe, akkor felmondanak.

Megadtam magam, és átvettem az erdészeti legerősebb kerületét. Az erdészeti évi hétezer köbméteres tervéből ötezer itt volt. No és még a csemetekert, meg vagy harminc hektár mezőgazdasági terület. A feleségem még gyesen volt, kijött a kerületbe, és tetszett neki. Annak ellenére, hogy egy nagyon lepusztult erdészház fogadott, ahol még víz sem volt. Csopakról jártam ki, ami vagy 30 kilométert jelentett. Akali-Dörögicse térségében van ez a terület. A feleségem annyira megszerette a környéket, hogy kapacitált, építessük át az erdészházat, modernizáljuk és maradjunk ott. Mondtam neki, hogy az kizárt dolog, hogy a Szelthoffer főnök ebbe beleegyezzen. Meg sem emlitem neki.

Közben a Gyula bácsi mindig halasztgatta az elmenetelt. Úgy nézett ki, hogy végül ott ragadok. Rengeteg volt a munka. Közben a nagyvárosnyi segítségem is elment a veszprémi kultúrházba. Ősszel kaptam Miskolcra csermakkot tavaszi vetésre. Betároltuk a csemetekertben lévő száraz pajtába. Télen egyszer-kétszer megforgattuk. Eljött a tavasz. Már vetni akartunk, amikor a műszaki vezetőnk mondja, hogy egy kicsit száraznak tűnik, vetés előtt locsolgassuk meg. Meglocoltuk, elvettük. Elég száraz volt a tavasz, és a makk csak nem akart kikelni. Jött egy ellenőrzés a központból. A kert egyébként szép volt, de a makk csak itt-ott bújta a földből. Papp Gyula erdőművelési előadó, Fábrián Gá-

borné Gitta csemetetermelési előadó, Horváth Ferenc mezőgazdasági előadó kérdezik, hogy hol van a cservetés. Mutatom. De hiszen itt nincs semmi! Széttárom a kezem, ez van. Kitúrtak egy jó pár szemet, hát látszik, hogy a makk el van rohadva.

Megfagyott.

Az lehet. Hívat a főnök, hogy a bizottság megállapította, hogy én vagyok a hibás, és fegyelmet kell adnia. Az a központ parancsa, hogy meg kell indítanom a fegyelmet. No és a kártérítésbe is valamit be kell segítened. Rendben, főnök, de én most néhány napra elmegyek szabadságra, mert van sürgős elintéznivalóm. El is mentem egy hétre, hogy kapáljunk, de abból sem lett semmi, mert olyan eső esett, hogy nem lehetett rámenni a földre.

Hétfőn visszamentem a kerületbe, körbenézni, és kiugrottam a csemetekertbe is. Nem akartam hinni a szememnek. A cservetés kefe sűrűen sorolt. Bementem az irodába, ahol a főnök egy már megfogalmazott fegyelmi szöveg aláírásával várt. Mondta, hogy mielőtt aláírom, olvassam el, tegyek hozzá megjegyzést, ha valamivel nem értek egyet. Végigolvasom és megjegyeztem, hogy nem értek egyet. Mivel, kérdezett vissza. Azzal, hogy nem kelt ki. Vörösödött a feje és mutatja a jegyzőkönyvet. És, kérdeztem, a főnök kartárs megbizonyosodott a helyszínen arról, hogy mi a helyzet, mielőtt megírta a fegyelmet? De hát itt a jegyzőkönyv, miért mentem volna ki, replikázott. Szóval nem írod alá? Mondom, nem, de menjünk ki és nézzük meg. Azzal otthagytam. De összetépte a jegyzőkönyvet.

No, ő egy olyan típusú ember volt, aki az ilyenfajta kudarcot nemigen viselte el. Ettől kezdve nagyon rosszban voltunk.

Látod, pedig ekkor kellett volna a kocsmában meginni egy „fátylat reá” korsó sört.

Hát igen. No de ezzel nem volt vége. Én választott szakszervezeti bizalmi voltam. Két hét múlva a munkaterületemen egy rakodó úgy oda-csípte az ujját, hogy kórházba kellett vinni. Szóltam Bodri László munkavédelmisnek, hogy vegyünk fel a baleseti jegyzőkönyvet. Felvettük, aláírtuk. Egy pár nap múlva találkozom a rakodóval az iroda folyosóján, ahol bekötött kézzel álldogált. Hát maga mi járatban van, kérdem.

Jöttem a jegyzőkönyvet aláírni. De hiszen már aláírta a kórházban. Igen, de most valami olyasmit, hogy ez nem üzemi baleset volt.

Bemegyek a balesetvédelmishez és kérdezem, hogy mi ez az egész. Titokzatoskodva, szinte halkán suttogva mondja, hogy nyilván nekem sem mindegy, hogy mennyi a prémium. A gyerekekkel aláírattuk, hogy otthon favágás közben történt a dolog, és akkor mentesülünk.

Mondom, te Laci bácsi, ezt nem fogjátok megcsinálni, mert te is tudod, hogy most jött ki a rendelet, hogy üzemi baleset esetén százszázalékos táppénzt kell fizetni. Ez a gyerek most nőszült, ne hozzátok ilyen helyzetbe

Elég baja van, azzal, hogy pont az ujjá sérül meg.

De hogy a főnök így, meg úgy. Mondom, nem érdekel, én – mint szakszervezeti bizalmi – nem járulok hozzá. Jó, akkor menj be a főnökhöz. De nem volt rá szükség, mert ő jött, és tisztáztuk a dolgot. Nem lett jegyzőkönyv.

Hanem haladtatok tovább a szocializmus útján.

Folytattam a munkát a becseri kerületben ahol, mint említettem, volt vagy ötezer köbméter termelés. Igaz, ennek túlnyomó része feketefenyő volt kétféle választékkal. Rönk meg papírfa, úgyhogy nem volt valami nagy probléma. Meg egy kevés felújításunk is. A gond az volt, hogy én már beleéltem magam, hogy nem maradok a füredi erdészetnél. Az elhatározást csak fokozta a főnökkel való örökös és kölcsönös kekeckedés. Így nem lehet dolgozni. Haragtartó emberrel meg különösen nem. De hát a Gyuri bácsi csak hosszabbítgatta félévenként a nyugdíjazását. Aztán egyszer a főnök kibökte, hogy nyugodjak bele, soha nem fogok Szépalámára kerülni, mert oda már vannak más, helybeli jelöltek. Elmentem Keszthelyre a támogatómhoz, Rádli Laci bácsihoz, aki azt javasolta, hogy ha biztosra akarok menni, keressem fel Bakonybélben Kovács Lacit, az erdészetvezetőt, és öntsünk tiszta vizet a pohárba. Mert ha ő azt mondja, hogy helybélivel akarja megoldani a problémát, akkor nekem nem sok esélyem van. Fel is kerestem, és ő megnyugtatóan, hogy számít rám. Van ugyan helybeli jelentkező, de jobb szeretne engem. Végül is a helyismeret, a külföldiek vadásztatása nem kis dolog. Oda komoly ember kellene. Megkérdezte, hogy tu-

dok-e németül, és amikor mondtam, hogy nem, azt mondja, nem baj, mert a többiek se tudnak, én valamennyit tudok, az meg elég. Ebben maradtunk.

1978-ra már nagyon elegendő volt Becserpusztából. Ráadásul valamilyen betyár témájú filmet forgattak ott, és volt a stábben egy mindenes, aki a régi fegyvereket kezelte. Azt kérdezi tőlem, hogyha az erdészethez tartozom, ismerem-e Szépalmás. Hát hogyan ismerném, szinte ott gyerekeskedtem. Erre ő azt mondja, hogy ő megy oda vadászni. Hogyhogy, kérdezem. Elmondta, hogy ő agrármérnök és vadgazda, és ha a Rothweil Gyuri bácsi nyugdíjba megy, ő kerül a helyére. Kérdezem, ki ígérte ezt magának? Hát hogy még senki, de majd el lesz intézve. Irány a Laci bácsi. Előadtam a történetet, mire nevetve kihúzza az asztalfiókot, kivesz egy paksaméta levelet azzal, hogy látod, ezek mind Szépalmásra akarnak menni vadászni. Majd megírom nekik, mondta, hogy saját nevelésű szakemberrel oldjuk meg az utódlást. Kifakadtam, hogy annyira zavar ez a bizonytalanság, hogy vagy eldől végre az ügyem, vagy elmegyek máshová. Vakarja a fejét, majd felveszi a telefont és hívja Czebei Sándor igazgató titkárságát azzal, hogy néhány percet beszéljünk az igazgató elvtárssal. Be is mentünk mindketten. Sejtem, mi járatban vagytok, kezdte. Mivel a Gyuri bácsinak mindenképpen fájdalmas lesz elmenni, és ennek az örökös halogatásnak is véget kell vetni, kijelölünk egy fix időpontot, amikor ő elmegy, te pedig a helyére kerülsz. Amit ígért, megtartotta, mert három napon belül minden érintettel közölte, hogy 1979. április elsejével Szépalmásra kerülök, és átveszem a munkakört. Ezt a döntést még '78 őszén írásban megkapta mindenki.

Gondolom, a hátralévő idő Füreden nem lehetett egy leányálom.

Hát bizony, nem is volt az, de igyekeztem úgy ellátni a munkám, hogy ne lehessen belém kötni

Februárban kitalálták, hogy én még nem voltam kerületvezetői továbbképzésen, így három hétre bevonultam Sopronba. De előtte még átadtam a kerületet, mondván hogy a továbbképzéssel nagyjából kitöltöm a Füredhez kötő időmet. Visszajöttem Sopronból, átvettem a fizetésem, és elköszöntem. A főnök eltűnt valahová, bú és bá nélkül.

Kovács László erdészvezető gondolkodott, hogy mit is csináljon velem, mert a Gyuri bácsi az utolsó öt évet kerületvezető vadászként

töltötte. A kollégák meg közelharcot vívtak a kerületvezető-vadász beosztásért. Mindenki az akart lenni. Én ugyan vonzódtam a vadászathoz, de nemigen értettem hozzá.

Gondolom a vendégvadász borraalójáért ment a küzdelem.

Bizonyára az is benne volt. Közben az erdészvezetőnél sok minden összejött, és öngyilkos lett.

Weibl Elemér az Ugodi erdészettől vette át ideiglenesen az erdészetet. Engem megerősítettek mint kerületvezető erdészt. A vadászati feladatot is a kerületvezetőre bízta. Így én is vadásztathattam. Erdészvezető is lett végül. Egy olyan kolléga, aki nem vetette meg az italt előtte sem, de mint vezető, még jobban belemerült, hiszen nemigen kontrollálták.

Megszületett Anikó gyermekünk, akivel a feleségem nem ment el gyesre, mert a vadászhoz vezetése mellett el tudta látni a felügyeletét. Nem volt egyszerű a dolog, mert hajnali háromkor kelt, és olykor éjfélkor került ágyba. De hősiesen viselte.

Nem panaszkodhattunk, hiszen jól mentek a dolgaink. Éva főzött, kiszolgálta a vendégeket, amivel elég jó pénzt keresett, én meg végre elértem azt, amit gyermekkoromtól szerettem volna, egy erdészházban élni, onnan munkába járni. Ráadásul a vadászat csínját-bínját is kitanultam. Egyszóval meg voltunk elégedve.

No, de idővel itt is elkezdődtek a főnökkel a konfliktusok.

A fenébe, kezdem gondolni, hogy benned volt a hiba.

Az bizony lehet, mert én egy olyan ember vagyok aki – ha baja van – rögtön megmondja a véleményét.

Hát bizony az ráalvás nélkül nem túl jó taktika.

Az volt a baj, hogy a három kerületvezető fölé egy, csak a vadászattal foglalkozó személy volt kinevezve, és Rózsai Rezső erdészvezető vadászati kérdésekben rá hallgatott, és ebből bizony konfliktusok adódtak. Úgy gondoltam, hogy mégiscsak én ismerem jobban a területet.

De az erdészeti vonalon sem mindig úgy mentek a dolgok, ahogy én elképzeltem. Például a gyönyörű bükkösök felújítását is másképpen gondoltam, mint ő. Én a növedéfköszítő gyéritések kijelölésekor már

választékban gondolkoztam. Azután jött a termelés, és mindent keresztülhúzott a központi ukáz. Hogy kommunista felajánlás, még néhány köbméter talpfarönk, meg ilyesmi. No, jelölhettem én akárhogy. Egy alkalommal véghasználati bontóvágást jelöltem. Meghagytam a szép, nagykoronájú fákat, amiből várhatóan szép magtermés adódhat. Jöttek a termelők. Odamentem a puskával és azt mondtam az embereknek, hogy ha egy jelöletlen fát kivágnak, agyonlövöm őket. A vezetőjük nem vette komolyan, de nem is mert kivágni egyet sem. Igen ám, de a műszaki vezető minden reggel megkérdezte, hogy mennyi a lemezipari rönk. Mondja a favágó, hát nem olyan sok, mert nem olyan az erdő. Micsoda? Mi az, hogy nem olyan. Láttam én, hogy van ott elég sok jó anyag. Igen, de a Jóska nem engedi kivágni. No, majd teszek róla, mondja. Azzal elvette a két segítségemet, így rám szakadt az összes tennivaló, és persze, hogy nem tudtam mindig ott lenni, hát dőlt is a vastagabbja. Azóta sem mentem vissza ebbe az erdőrészbe, pedig ennek már vagy húsz-huszonöt esztendeje.

Aztán volt olyan eset, hogy szépen sikerült a felújító vágás. Nagy hóban döntöttünk, közelítettünk. Azt vágtuk ki, ami ki volt jelölve, karácsonyra befejeztük a termelést. Itthon játszom a gyerekekkel, amikor hallom, hogy mintha fa dőlt volna ki valahol a közelben. Aztán még egy. Hallgatózom, és még egy. No, mondom, utánanézek ennek a viharoknak, ami a fákat döntögeti. Felöltöztem, kimegyek, hát ott működik az erdőben egy brigád. Kérdezem, hogy mi van. Azt mondják, hogy kell még az éves tervhez ötven köbméter lemezipari rönk, ezt jöttek vágni. Én papíron szabadságon voltam, gondolom, azt hitték, hogy szabad a gazda.

Volt, hogy kijött a Czebei igazgató elvtárs, és az erdészetvezető, akik észrevették, hogy a felújító vágás nem olyan, amilyennek lennie kellene, és megkérdezték, hogy ki ott a kerületvezető. Aki ott állt mellettük. Szerencsétlen két tűz közzé szorult, és többnyire csak hebegett, habogott. Én meg olyan voltam, hogy ami szívemen az a számon. No, ez többször nem tetszett a főnököknek. Mindig azt kaptam, hogy nekem ezek szerint nem kell a prémium.

Milyen arányok voltak a jutalomnál?

Ha az erdészetvezető kapott két-háromhavi fizetést, akkor a kerületvezető jó, ha egyet hazavihetett. De többnyire csak két-háromhetit. Ez

nem volt olyan nagy összeg, amiért az embernek érdemes lett volna feladni a szakmai meggyőződését. Mert tényleg izgatott, hogy mikor mi lesz az állományból, és a tanulság sem lett volna mellékes. De sokszor ebbe barmoltak bele a különutasításokkal.

Az elmélet és a gyakorlat örökös harca. No meg a szakmai lelkiismereté.

Úgy van. Mert azután jöttek a negatív következmények. A kevés magtermés, az elégtelen újulat, a késedelmes befejezett felújítás. És valahol mindezért a kerületvezetőt lehetett lekapni a tíz körméről. Ilyenek borzolták a kedélyeket. Volt, hogy fél évig nem fogadta a köszönésemet. De nem panaszkodom, csak akkor ezek nagyon bántottak.

Külön szám volt az erdészet és a vadászat viszonya. Engem úgy tartottak számon, mint vadászt. A '80-as években nagyon felfutott a vadászat. Hál' Istennek elég jó eredményt hoztam. Ennek ellenére azt szoktam mondani arra az évrre, hogy azért nem lehet felújítani, mert sok a vad, hogy nem a vad az elsődleges károsító, hanem az ember. Vagyis a gazda.

Hohó, téged meg fognak a kollégák kövezni.

Az lehet, de gondold bele. Ha mi a felújításokat a régiek tapasztalata szerint csinálnánk, akkor a vadeltartó képesség is nagyobb lenne. Persze ettől még a túltartást kerülni kellene. Túl sok most a kerítés. Most kilencezer csemetét ültetünk hektáronként. Ha megvárnánk a felújító vágást követő jó makktermést, ötszörös csemeteszám is lehetne. Azt állítottam, hogy ha fele szarvas lenne, a kilencezer csemetében az is nagy károkat okozna. Hát nem voltam valami népszerű ezzel az okoskodásommal. Egészen addig magamra maradtam, míg nem Bús Mária lett a felügyelő. Az ő szakmai nagyságát abban látom, hogy ő felismerte, hogy itt a Bakonyban a bükkösök felújításának sikere azon múlik, hogy a régi felújítási szisztémát betartjuk-e vagy nem. Végül több erdész is elfogadta az intencióit. Az erdészet élén bekövetkezett változás is hozzájárult a sikeresebb munkához. Az új vezetés szigorú rendet követelt meg. A bükkösök felújításánál itt nálunk beállt a rend, és hál' Istennek azóta is rend van. A fiatalok is azonosulnak Bús Marika elveivel, mert neki nagyon sokat köszönhetnek a bakonyi erdők.

Kapott is az egyesülettől – mondhatni életműdíjként – egy Bedő Albert-díjat.

Igen, és azt hiszem azok közé tartozik, akik szakmai munkájuk alapján nagyon megérdemelték. Legalábbis azt hiszem, mert én nagyon régóta nem vagyok egyesület tag.

No, mi történt már megint?

Ehhez vissza kell mennünk az időben. Tamás fiam is úgy döntött, hogy erdész lesz. Feleségem javasolta, hogy tartsuk titokban a cég felé, de én nem értettem vele egyet, mondván, hogy nincs ebben semmi.

A főnök egyszer meg is kérdezte, hogy nem akar-e Sopronba menni, mert akkor ő intézkedik, hogy felvegyék. Jeles tanuló volt egy-két négyessel, gondoltam nincs szüksége protekcióra.

De, hogy ő ír Bársony Lajos igazgatónak, hogy vegyék fel, mert szinté már félig erdész, hiszen ismeri az összes fát, cserjét. Elmentünk felvételizni. A Firtás tanár úr szervezte a felvételi vizsgát. A folyósón megtudta, hogy Tamás a fiam, és megnyugtató, hogy van ugyan a mateknál némi pontveszteség, de alapjában véve nincs baj. Am én éreztem, hogy nem vagyunk a felvettek között. Még haza sem értünk, jött a papír, hogy nem vették fel.

Azonnál leültem, és megírtam a kilépő nyilatkozatomat a szak-szervezetnek és az egyesületnek is.

De mi köze van a felvételinek az egyesülethez.

Úgy döntöttem, hogy nem leszek olyan szervezet tagja, aki nem támogat. Húszvalahány év után nem volt könnyű döntés. Tamást, mivel geológiai érdeklődésű is volt, felvették Tatabányára. Másodévben átment volna Sopronba, de akkor sem vették át, mert – úgy hallottam, hogy – Vighből egy is elég. Végül leérettségizett és Miskolcon, a Bányamérnöki Karon végzett. Igaz, közben kétszer is megpróbálta Sopront, de nem ment. Kérdezte is egyszer az orvos barátom, hogy mi van. Mondom nem sikerült, de most már nem is menne. Mi az, hogy nem menne, nekem van ott egy professzor barátom, akinek a hozzátartozóját operáltam, és ő megígérte, hogy ha valami segítségre lesz szükség, csak keressem. Egy embert delegálhatok az egyetemre. Ehhez mindenféle kérvényeket kellett írni, amit Miskolc meg is tett. El-

ment a papír, és néhány hét múlva visszajött a válasz rektori aláírással, hogy nem támogatják az átjövetelét. Tamást nem fogadták be az erdészek, viszont a bányászoknál nagyon jól érezte magát, és utólag mondom, jó volt ez így.

Én viszont azóta semmiféle rendezvényre nem mentem, nem fontoskodtam, túl nagy volt a tüske, hogy az erdészdinasztia nem folytatódhatott.

Köszönöm a beszélgetést, tanulságos volt.

Czebei Sándor

(1932–)

1932. január 26-án születtem a Somogy megyei Nagykorpádon. Ez egy református község, és így én a református elemi iskolában kezdtem a tanulást, ami akkor nekem négy elemi jelentett.

Szüleim parasztemberek voltak, akik mintegy 20 kat. holdon gazdálkodtak. Egy bátyám volt, aki 1920-ban született. Így őt 1941 őszén besorozták katonának és 1942 júniusában már ki is vitték a frontra. 1943. január 9-én írta utolsó levelét, hogy hamarosan jön haza, de az orosz frontáttörés ezt már megakadályozta, és sajnos soha nem érkezett haza. Hivatalos értesítést kaptunk, hogy „eltűnt”. A faluból 12-en voltak kint a fronton, akik közül csak négyen jöttek haza. Egyikükről „hősi halált halt”, a többiről „eltűnt” értesítést kapott a család.

Szüleim terve szerint bátyám maradt volna otthon, nekem pedig valami más jövőt szántak, hogy a föld ne aprózódjon el. Ez általános szempont volt akkor faluhelyen.

Az elmondások szerint már kiskoromban jól tudtam számolni, és úgy gondolták, hogy jó „boltos” lesz belőlem. Nagyatádon volt polgári iskola és oda szerettek volna beíratni. Sajnos ott elsőbbsége volt a helyi iparosok és kereskedők gyerekeinek, így én, a parasztyerek nem jutottam be, hiába volt jó bizonyítványom.

Ekkor a református pap, Fekecs István azt mondta, „...nem baj, akkor el fogsz menni gimnáziumba, Csurgóra.” Ez azonban nem volt ilyen egyszerű. Somogy megyében akkor még csak két gimnázium volt: Kaposváron és Csurgón. Mivel a csurgói református gimnázium volt, így a tiszteletes úr oda vitt el.

A csurgói híres gimnázium volt?

Hogyne, többek között rövid ideig itt tanított Csokonai Vitéz Mihály is, akiről a gimnázium a nevét kapta. Tudni kell, hogy abban az időben a parasztembereknek – kisparasztoknak – pénze nem volt. Nem éheztek, mindenük megvolt, de – mivel a bátyám már nem volt otthon – engem nem tudtak volna pénzügyileg segíteni.

Szerencsémre ekkor bővítették a gimnáziumot, és az egyház a jól tanuló parasztyereknek tanulását támogatta. Ehhez azonban felvételit – versenyvizsgát – kellett tenni.

Június elején Fekecs tiszteletes úr elvitt Csurgóra. A vizsga két részből állt. Az egyik feladat az volt, hogy adtak két papírlapot megceruzát, és beszámolót – dolgozatot – kellett írni. A téma: Csépelnek a szomszédban. Akkoriban az aratás és a gabonahordás mellett – amikor a learatott gabonát lovas fogattal behordva kazalba rakták a szérú végébe – a cséplés volt a legfontosabb esemény. Ezzel került az éves munka eredménye, a kenyérnek való a magtárakba. Arra már nem emlékszem pontosan, hogy mi mindent írtam, de megfelelőnek értékelték.

A másik feladat megfigyelés jellegű volt. Későbbi számtantanárom, Cser Andor – aki 1946-ban a műegyetemre került tanárnak – bevitt egy szobába. Kezében volt egy tömött aktatáska, majd leültetett egy kis asztal mellé és a következő mesét mondta el: Ő betört egy boltba, ahonnan mindenfélét elhozott. Ezeket most kirakja az asztalra és én figyeljem meg. Összesen 32 tárgyat tett ki egyenként, aztán lassan visszapakolta a táskájába. Aztán papírt, ceruzát adott, hogy soroljam fel, írjam le, hogy mi mindent lopott. Emlékszem, hogy 28-at tudtam leírni, ami ugyancsak megfelelő lehetett.

Ennyi volt a vizsga és utaztunk haza. Szüleim örültek is, meg nem is. Gondolom, titokban abban bíztak, hogy nem vesznek fel és otthon maradok, hiszen 1942 júniusában a bátyám már a fronton volt.

Rövidesen, éppen gabonahordás napján, délben jött a postás, hozta az értesítést, hogy felvettek ingyenes tanulónak, tehát a szállásért, kosztért nem kellett fizetni, csak „stáflingot” kellett vinni. Elő volt írva, hogy minden ruhadarabba be kellett varrni egy számot (amit megírtak), az enyém a 93-as volt. Erre azért volt szükség, mert a kollégiumban mostak is ránk. Nem lehetett hetente hazautazgatni, csak karácsonykor meg húsvétkor egy-egy hétre. 1942. szeptember 1-jén bevonultam – elvittek – Csurgóra és a szüleim egyedül maradtak.

Gondolom, sem neked, sem nekik nem volt könnyű.

Hát bizony nem, mert ettől kezdve végképp egyedül maradtak a földdel, jószággal, munkával. Helyzetüket súlyosbította, hogy 1943 márciusában véglegessé vált bátyám sorsa, mert az „eltűnt” azt jelentette, hogy meghalt vagy orosz fogságba esett.

Az iskola elkezdődött Csurgón és nagyon nehéz volt, főleg a nagyon gyenge ellátás miatt. A 10–14 éves kamaszgyerekek mindig éhesek voltak. Előfordult, hogy egy szelet kenyér és egy marék dió volt a vacsora. Ez a helyzet főleg az 1944–46-os évekre volt jellemző.

A gimnáziumban a tanulással nem volt baj, így mindig ingyenes maradtam a következő évre. Az iskola évkönyvében vastag betűvel írták a nevemet, ami azt jelentette, hogy kitűnő bizonyítványom volt.

1944 tavaszán és őszén állandó légiriadó közepette folyt a tanítás. Azután 1944. október 15-én – mivel egyre közeledett a front – minden diákot hazaküldtek.

Nagykorpádra 1944. december 6-án jöttek be az oroszok. A harcok hat-nyolc napig tartottak. Ezalatt mi – másik három családdal – a pincénkben voltunk. A falut összesen nyolc-tíz német katona védte közel egy hétig. Azután az oroszok előzönlöttek a falut. Nagyon sokan voltak és kb. tíz napig tartott, amíg a front 10 kilométerrel előre haladt a Nagybjalom–Kutas–Nagyatád vonalig. Ebben a tíz napban mi, gyerekek összebarátkoztunk az idősebb orosz katonákkal, és láthatólag az otthoni gyerekeikre gondoltak, amikor ölelgettek, etettek bennünket. Ezután kiürült a falu, és csak esténként jelentek meg a fogatos „trének”, és beszállásolták magukat oda, ahol nagyobb istállók voltak. Ezeken kívül voltak „tekergők” is, akik mindig németet „nyemcit” kerestek, és bizony sok disznóságot követtek el. December 16-án az összes férfit háromnapos élelemmel összeszedték, elvitték a frontra lövészárkokat és bunkereket ásni. Feltehetően ekkor már eldőlt, hogy tére megáll a front. Persze ezt mi nem tudtuk. Csodálatos módon, az ötödik napon valamennyi férfi hazajött és a falu megkönnyebbült.

Ezalatt mi, tizenéves gyerekek játszottunk az elhagyott fegyverekkel, lőszerrel. Ennek az lett az eredménye, hogy amikor egy „tojásgránát” kiszerelt gyutacsával játszottam a konyhában és kihúztam a biztosító szeget, az a földre esve a lábamnál felrobbant. Mintha meleg vízzel öntötték volna le a sípcsontomat, ömlött a lábamból a vér, de szerencsére csak apró sebek lettek rajtam. Körorvosunk adott egy ma-

rék hipermangánt azzal, hogy naponta mosogassuk a sebeket és vigyázzunk, hogy meg ne fázzon!

A karácsony utáni napon a kisbíró kidobolta, hogy kiürítik a falut. Mindenkinek a 25-30 km-re lévő Hedrehelyre kellett mennie. Ekkor már kevés ló volt a faluban, mert a németek is, meg az oroszok is vittek magukkal a lovakat. Így azután négy család ment egy szekéren. Előszörban a két ló részére kellett öt-hat zsák takarmányt felrakni a kocsira. Ami hely maradt még a kocsin, csak oda tudtunk rakni valami ruhát és élelmet magunknak. Azt mondták, hogy 1-2 hétre kell elmenünk a faluból. Csak néhány öreg és beteg ember maradhatott otthon a még meglévő állatokat gondozni. Az én 70 éves nagymamám is otthon maradt az I. világháborúban megsérült és szeme világát elvesztett nagyapámat ellátni. Természetesen nem gondoltuk, hogy ez a „kirándulás” 3 hónapig fog tartani.

Hedrehelyen az egyik nagyobb házban kaptunk egy szobát, ahol tizenketten aludtunk leterített szalmán három hónapig. Télen kétheten- te négy-öt szekér hazament Nagykorpadra, hogy a lovaknak takarmányt és nekünk némi élelmet hozzon.

Március 30-án végre hazaköltözhattünk. Otthon főleg a csupasz falak fogadtak bennünket. Mindenki keresgélte bútorait, amiből nagyon kevés maradt meg. Ahol a front néhány nap alatt átvonult és az embereknek nem kellett elhagyniuk otthonaikat, ott a falvak kevesebb veszteséggel vészelték át ezt az időt.

Nagyapám 1945 februárjában meghalt, és az volt a kérése, hogy az udvar végén lévő gyümölcsösben temessék el és ott is maradjon, ahol született és egész életét leélte. Háború volt, a falu kitelepítve, több meghalt öreget is hasonlóképpen temettek el a néhány otthonmaradt falubeli segítségével.

Elkezdődött a tavaszi munka, amikor május 10-én jött a levél Csurgóról, hogy 15-én kezdődik a tanítás és az októberben megszakadt tanév folytatódik. Persze vonat nem járt még, s így egyik szomszéd falubeli osztálytársammal együtt édesapám lovas fogattal elszállított bennünket a 25 km-re lévő Csurgóra. Június végéig jártunk az iskolába, és megkaptuk a harmadik évről a bizonyítványt. Aki nem tudott visszajönni, az elvesztett egy évet.

Szüleim egy ideig reménykedtek, de lassan beletörődtek, hogy a bátyám nem jön haza többé, különösen azért, mert 1943. január 9-én kelt utolsó levelében írta, hogy leváltják őket, és hamarosan jön haza. Állítólag el is in-

dultak, de mivel a vasútállomás 20 km-re volt, nem értek oda, mert a közben megtörtént frontáttörés miatt visszarendelték őket. Megbízhatatlan hírek szerint géppuskás utóvédként egy patak hídján maradt, és többet nem látták. Feltehetően ott halt meg vagy fogságba esett. Édesanyám ezután sem tudott beletörődni bátyám elvesztésébe, annál is inkább, mert a rádió is bizonytalan híreket közölt a hadifoglyok üzeneteiről. Persze semmi nem volt igaz, végül az eltűntek közül senki nem került haza.

Gyűlöletes dolog a háború, a vezetők packáznak mások életével.

A kitelepítésből való hazatérés után mindenki próbált talpra állni, szétzilált gazdaságát rendbe tenni. Azután jött 1948-49. Kezdődött a Rákosi-rendszer, a „kolhozosítás”. Igaz, hogy ekkor még nagyon szolidan, relatíve önkéntes alapon. Ekkor csak néhány „újjgazda”, aki nem tudott kocsit, lovat, mezőgazdasági eszközöket beszerezni, meg ahol – mint a mi esetünkben is – nem volt munkaerő, azok álltak be a térsz-be Nagykorpadon. Szükséges rögzíteni azt, hogy azok a községek, amelyeknek a 1944-45 telén beállt front miatt a lakosságát kitelepítették, soha nem tudtak gazdaságilag talpra állni.

Miután a bátyád nem jött haza, nem merült fel, hogy kivesznek az iskolából?

Biztosan gondolkodtak rajta, de nem tették meg. Mint kitűnő tanuló, a további évekre is ösztöndíjat kaptam és így külön pénzügyi kiadást nem jelentettem számukra. Az 1948-as iskolaállamosítás után is ösztöndíjat kaptam és kitűnőre érettségiztem. A család büszke is volt, hogy gimnazista vagyok, mert 1942-ig a faluból csak a pap és a tanító fia jutott el a gimnáziumba.

A legnagyobb gondot az jelentette otthon, hogy édesanyám megbetegedett és ezután a mezőn már nem tudott dolgozni. Édesapámat is operálták és később sem volt már a régi, bár a fogatos munkákat azért elvégezte. A falvakban viszont egyre rosszabb lett a helyzet. 1949-ben bevezették a „földszorzót”. Ez azt jelentette, hogy például akinek 21 hold szántója és 1 hold szőlője volt, annak a szőlőjét ötszörösen számították, tehát 26 hold lett és így kulákká minősíthették. Nekünk kevés szőlőnk volt, de így is a kritikus határon voltunk. Azután a „beadások”. Ha valakinek csak egy tehene volt, a földterület után akkor is kivetették a tejbeadást. A teljesítésnek két módja volt. Egyik, hogy megvenni a tejet at-

tól, akinek nem volt beadási kötelezettsége, a másik: jó kapcsolatot ápolni a tejcarnokossal, aki igazolta a tejbeadást. Ha valakinek 15-20 hold földje mellett pl. cséplőgépe volt, azt is kuláknak minősítették.

Nagykorpádon 1950 nyarán elkezdődött a téeszésítés. A szomszédunk egy olyan ezermesterféle ember volt, aki a háború alatt jött át Horvátországból és 1945-ben belépett az akkori Magyar Kommunista Pártba. Rendkívül értékes és józan gondolkodású ember volt. Ő agitálta édesapámat, hogy lépjen be a téeszbe, hiszen egyedül képtelen a 20 hold földet megművelni. Ebben igaza volt, figyelembe véve a már elmondott beadási kötelezettségeket is. Emlékezetem szerint a beadási kötelezettségek a következők voltak: gabona, bor, tej, tojás, széna és talán még egyéb is. 1950 őszén édesapám belépett a nagykorpádi Béke Tsz-be. Édesanyám teljesen ki volt akadva, valószínűleg azért, mert a régi gazdák közül csak néhányan léptek be. Egyszerűen, a falu 1950 őszén még nem nézte jó szemmel a téesztagokat. Közben engem 1950 nyarán felvettek a soproni egyetemre.

Volt összefüggés a felvételek és a belépés között?

Nem volt. Hiszen engem júniusban már felvettek és édesapám csak ősszel lépett be. Tudni kell azt, hogy ekkor a téeszbe lépéskor minden belépő fenntartotta a jogot, hogy három év múlva kiléphet. Természetesen azt nem rögzítették, hogy milyen feltételekkel. Erről a későbbiekben még szó lesz.

Így azután én 1950 őszén megkezdtem az egyetemet 245 Ft ösztöndíjjal. Létezett 135 Ft-os és 325 Ft-os ösztöndíj is. Utóbbit csak a nagyon szegény sorsú gyerekek kapták, és az már nyugodt megélhetést nyújtott. Tudomásom szerint külön káderezés nem volt. Az egyetem nem kutatott, hiszen erre apparátusa sem volt.

Ne felejtse el, hogy az egyetemen 1950-51-ben – egyedül az országban – még katonai oktatás sem volt, és ha jól emlékszem, az orosz nyelvet is csak 1951 őszén – másodévtől – tanultuk. A hírhedt tisztogatás is csak 1951 telén zajlott.

Ez már egészen biztosan káderezés alapján működött.

Valószínűleg, sőt biztosan. Nekem meggyőződésem, hogy azok kerültek bele, akiket otthonról feljelentettek, valamint a „selmeci hagyó-

mányokat” őrzők közül többen. Rajtuk kívül néhány – sok éven át „lisztázó”, tehát nem végzett – öreg hallgató is bekerült. Az eltávolítottak számát ma sem tudjuk pontosan. Az érintettek 27-30 személyre emlékeznek. Mivel ezt az egészet a nyilvánosság teljes kizárásával bonyolították, ezért főleg az elsőévesek alig tudtak valamit. A mi évfolyamunkról összesen két személyt érintett. Az egyiknek a negyedéves bátyja a „selmeci hagyományok” miatt volt érintett, és így az öccsét is kizárták. A másik egy alföldi gyerek volt, akiről csak később tudtuk meg, hogy mint kulákgyereket otthonról feljelentették.

Ebben a szomorú történetben az a vigasztaló, hogy szinte valamennyi eltávolított 1956 után befejezte a tanulmányait. Az említett kulákgyerek társunk is elvégezte az egyetemet a '60-as évek végén.

Visszatérve szüleimre. Édesapám tehát 1950 őszén belépett a téesz-be. Vitte a lovat, kocsit, vetőgépet, mindent. Tudni kell, hogy akkor nem volt tagosítás, a szerteszét fekvő földeket közösen művelték. Kerseres időszak volt. Fizetés semmi, illetve „munkaegység” szerint valami. Nyáron csak néhány hétig tudtam otthon segíteni, hiszen egyik évben egy hónap nyári gyakorlatunk volt, a másik évben egy hónap katonaság, a harmadik évben diplomaterv-készítés.

Említettem, hogy a belépéskor szó volt arról, hogy három év után ki lehet lépni. Így 1953 őszén édesapám, édesanyám nagy megnyugvására kilépett a téeszből. Meggyőződésem, hogy ezt Sztálin halála és Nagy Imre színre lépése tette lehetővé. Persze a kilépés feltétele az volt, hogy semmit nem kapott vissza. Nemcsak az állatokat és gépeket nem kapta vissza, de a földeket is a határ legtávolabbi részében mérték ki. Rendkívül nehéz körülmények között próbálta a gazdálkodást újra elkezdni. Nehezen vett lovakat, egyszerű gépeket, eszközöket, de mindössze két évig volt egyéni gazdálkodó. Azután jött Nagy Imre félreállítása és Rákosi visszatérése, amikor is 1955 őszén újra indult a téesz-szervezés, de most már az egész falu belépett. Így legalább édesanyám lelki békéje nem borult fel. Ez tartott egy évig. 1956 telén a forradalom hatására feloszlott a téesz. Azután újra két év egyéni gazdálkodás és 1958 telén Nagykorpad ismét téeszközség lett, ez már véglegessé vált 1990-ig.

Félelmetes, micsoda sorsok, tragédiák játszódhattak le a parasztemberekkel.

Bizonyára így volt. Mi tanulók, akik ennek a borzasztó 1948-1956 közötti időnek döntő részét az iskolapadokban töltöttük, részben védett

helyen voltunk, és ezekről a dolgokról alig volt tudomásunk. Nem is tudtuk elképzelni azoknak a parasztembereknek a lelkiállapotát, akik a foggal-körömmel gyűjtögetett vagy örökölt földjeiket semmiképpen nem akarták a termelőségüket bevenni. El kell azért mondani, hogy a télesztág parasztemberek életében volt egy rendkívül pozitív történés, mégpedig az, hogy 70 éves kor felett nyugdíjat állapítottak meg, amit sokan még ma is kapnak.

Röviden visszatérve az én pályaválasztásomra. Akkor még a falvakban a pap, a tanító, a jegyző mellett az erdész is „úr” volt és biztos egzisztenciának számított. Nem tudom, ma már mennyire emlékeznek a még élő emberek, hogy 1948-ban indult az első „Hároméves terv”, amelynek jelentős erdőtelepítési programja is volt. Sok év után is láthatóak voltak a facsetével beültetett táblák szélére kitett „Terverdősítés” feliratok. Ennek komoly propagandája is volt a középiskolákban azzal indokolva, hogy a trianoni határok közé szorult Magyarországon komoly fahiány keletkezett. Az erdősültségünk 12-13% volt, tehát kellett az erdő. Akkor néhány zalai falu kivételével nem volt gáz, nem volt olaj, vidéken mindenütt fával fűtöttek. Ismertes, hogy ezekben az években zajlottak a „széncsaták” is, amelyekhez nagyon sok bányafára volt szükség. Valószínűleg ezeknek is szerepe volt abban, hogy velem együtt Csurgóról heten jelentkeztünk Sopronba. Közülünk egyet nem vettek fel, mert az apja cséplőgéptulajdonos volt, és mint ilyen, kuláknak minősült.

Akkor mégis volt szaglászás a felvételizők pedigréjében.

Szerintem az ő esetében valószínűleg a falujából szóltak utána, de lehetett az is, hogy jóhiszeműen beírták a felvételi lapra a „születési hely” rovatba a cséplőgéptulajdonost. Hatodik, Szabás községi társaság, akivel a 8 gimnáziumi évet együtt, egy padban ülve végeztük, felvettük ugyan, de nulla forint ösztöndíjjal. Így azután anyagi okok miatt nem tudott eljönni, pedig jeles tanuló volt. Egy évig dolgozott, majd felvették a Műegyetemre és építészmérnök lett. Ötödik társunk, Oszvald Árpád a szlovákiai Ipolyságról származott, de 8 évig Csurgón élt és végezte a gimnáziumot. Jellemzően már a középiskolában megmutatkozott költői vénája. Őt 325 Ft ösztöndíjjal vették fel. Végül nem jelent meg Sopronban, és Szlovákiában maradván az ottani magyar irodalom ismert alakja lett. Több verseskötete jelent meg, de csak a 45 év után, 1994-ben láttuk újra a gimnáziumi osztálytalálkozón.

Így azután négyen kezdtük meg egyetemi tanulmányainkat és szereztük meg diplománkat, igaz hogy Kalamár Jóska egy évvel később, 1955-ben. Az ő történetét el kell mondanom. Jóska apja erdész volt Somogyban, ahol dr. Haracsi Lajos volt a főnöke. Ez lényeges azért, mert 1951 őszén Haracsi Lajos lett az önálló Erdőmérnöki Főiskola főigazgatója. Ismeretes, hogy 1951-ben Jugoszlávia vezetője, Tito marsall már „láncos kutya” minősítést kapott, és a szocialista tábor készült az ellene való háborúra. Ezért 1951 nyarán megkezdődött a Dráva és a Mura mentén a katonai védvonal építése. Az itt folyó munkákhoz Kalamár Jóska elszegődött munkavezetőnek, feltehetően jó keresettel. Így azután, szeptemberben Jóska nekem írt egy levelet, hogy az ösztöndíját, 325 Ft-ot vegyem fel, mert ő majd később jön. Azután októberben ismét levél jött, és kérte októberi ösztöndíjának felvételét is. Persze én jó-hiszeműen azt is felvettem.

Az elmondottakhoz tudni kell, hogy Sopronba csak 1951 őszén tört be az új módszer, vagyis szigorú csoportbeosztás, katalógus stb. Az első évben ilyen még nem volt. Így azután október végén kiderült, hogy Kalamár Jóska állandóan hiányzik. Hol van? Felveszi az ösztöndíjat stb. Egyszerűen kiborult az a bizonyos edény, aminek eredményeként megkaptam az egyetemen az első és utolsó fegyelmimet, a szigorú megrovást.

Haracsi Lajos, főiskolánk főigazgatója, mint az öreg Kalamár egykori főnöke, berendelte Jóskát az Erdővédelmi Tanszékre (amelynek vezetője is volt) egyik nap délután 5 órára. Kalamár illedelmesen megjelent, de valamivel előtte a professzor úrhoz egy kutatótárs érkezett, akivel tárgyalásba merülve megfélemezett Jóska berendeléséről. Jóska várakozott, de este 8 óra után nem bírta tovább – talán éhes is volt –, és közölte a hivatalseggeddel, hogy ő elmegy. Nem sokkal utána Haracsi profnak eszébe jutott, hogy Kalamárt magához rendelte és kiszólt, hogy jöjjön be. Ekkor a hivatalsegéd közölte, hogy Kalamár nem várt tovább és elment. A hatás teljes lett. „Mi az, hogy elment” mérgelődött Haracsi prof. Gondolom, hogy apjára tekintettel talán Jóska is megúsza volna egy „szigorú megrovással”. Így viszont egy év fizikai munkára be kellett vonulnia a Miskolci Erdőgazdasághoz, s egy évet veszített.

Az 1951-es év történéseit már előre vetítette a következő esemény is. Az Erdővédelmi Tanszék vezetője ekkor dr. Győrfi János, nagyon nagy tudású, de nagyon szigorú professzor volt. Úgy alakult, hogy a rovar-tan tárgyat az akkor másodikos évfolyammal együtt hallgattuk mi el-

sőévesek is. Az első félévi vizsga 1951 januárjában volt. Amint említettem, ekkor még szabad egyetemi polgárok voltunk, akkor mentünk vizsgázni, amikor akartunk, illetve felkészültünk, csak fel kellett iratkozni a tanszéken a szabad vizsgaidőpontokra.

Már január huszadika felé járt az idő és rovartanból Győrfi profnál a 200 hallgatóból szinte egyetlen vizsgázó sem jelentkezett. Ebből skandalum lett, mert különböző pozícióban lévő emberek, illetékes szervezetek megtámadták szegény Győrfit. Milyen professzor az, akihez nem mennek vizsgázni? Nyilván nem jól teszi a dolgát! Ezután majdnem kért bennünket, hogy legyünk szívesek menjünk vizsgázni, mert vár bennünket. Ennek ellenére nem volt könnyű vizsga, egyszerűen azért, mert a rovartan – mint olyan – szinte megtanulhatatlan. A végeredmény: 1951 nyarán Győrfi professzor „elment” a tanszékről és az ERTI-ben folytatta munkáját.

Másik jellemzője a soproni '50-es éveknek, hogy mivel 325 forint ösztöndíjat nagyon kevesen kaptak – így a többség az állandó pénzhiány miatt sokat éhezett. Voltak, akik a pályaudvaron vagont raktak. Voltak, akik az akkor még működő brennbergi bányába mentek hétvégeken dolgozni. Én néhány társammal a városi labdarugó bajnokságban szereplő csapatokhoz szegődtem „profi” labdarúgónak. Ennek az volt a lényege, hogy az akkor Sopronban a Széchenyi téren működő dolgozók konyháján heti 6 db ebédjegyet kaptunk. Sajnos 1951 őszén ez a lehetőség is megszűnt. Ettől kezdve csak az egyetem csapatában rúghattuk a bőrt. Ezután három éven keresztül az egyetem csapatában játszottam, természetesen „fizetés” nélkül. Annyi előnyünk volt, hogy a menza vezetője, Tamás bácsi – aki nagyon szerette a labdarúgást – jóindulatúan elnézte a focisták rendszeres repetázását. Azután 1951-től úgy könnyítettem a helyzetemen, hogy három éven át a menzán segédkeztem, és ezért délben és este ingyen tudtam étkezni.

1951–54 között tehát felgyorsultak az események: katonai oktatás, nyári egy hónap katonaság, Sztálin halála, Nagy Imre színrelépése, majd leváltása. A mai egyetemisták nem is tudják elképzelni az akkori viszonyokat. Mi szeptemberben bevonultunk Sopronba, nagyrészt kollégiumokban és magánházakban laktunk. Heti hatnapos oktatás volt, hazautazás csak karácsonykor és húsvétkor egy-egy hétre. Ez viszont azt jelentette, hogy az egyetem falai megvédték bennünket a Rákosi időszak rendkívüli eseményeitől, amit szüleinknek kellett átélni.

1953-tól a végzős hallgatóknak diplomatervet kellett készíteni. Az előttünk lévő évfolyam volt az első, amelyiknek ez a feladat jutott, tehát mi már részben kitaposott utat jártunk.

Én erdőművelésből Jablánczy Sándor profnál készítettem diplomatervem, melynek címe: „Bükkösök természetes felújítása” volt. Az Egri Erdőgazdaság Szilvásváradai Erdészeténél kellett a tervet elkészíteni. A terepi munkára három hónap állt rendelkezésre. Üzemi konzulensem Hibbey Albert erdészetvezető, gyakorlati segítőm az előző évben végzett és itt dolgozó erdészetvezető-helyettes, Kovács Jenő volt. A munkaterület az úgynevezett „Nagymező” déli oldalán emelkedő – nagyjából 150 éves, túltartott bükkös – Kiskőhát és Nagykőhát nevű területeken volt.

A Bükk hegység Bálvány hegycsúcsa alatt, a Nagymező szélén volt a csurgói erdészház és a csurgói erdészkerület, amelyhez a diplomaterv-készítéssel érintett erdőterület tartozott. Itt működött az erdőgazdaságnak egy üzemi konyhája és egy munkásszállója. Ebben laktam két hónapig. Érdekes, hogy mint somogyi csurgói gimnazista, a Bükkfennsíkon újra találkoztam a „Csurgó” elnevezéssel.

Kovács Lajos volt a csurgói kerületvezető erdész, és az ő kislánya születésének a történetét örökítette meg a „Simon Menyhért születése” című film. Még ott élt a filmben szereplő, ekkor már hároméves, Bandi nevű szarvasbika is. Nagyon sokszor, mint egy vadászkutya jött velünk, amikor az erdéssel együtt mentünk a területre. A diplomatervem érdekessége volt, hogy annak alapján 1954-55 telén megkezdődött a terület tényleges, természetes erdőfelújítási munkája, tehát a kerületvezető erdéssel közösen jelöltük ki a kivágásra kerülő törzseket. Kovácséknál üdült ezen a nyár végén két budapesti asszony, akiket szeptemberben többször megkergetett az amúgy szelíd Bandi szarvas.

A terepi munkák befejezése után mindnyájan visszautaztunk Sopronba diplomaterveink elkészítésére, amelyeket december első napjaiban kellett leadni. Ma nehezen hihető, de akkor a legnagyobb nehézséget a százoldalas diplomaterv gépelgetése okozta. Így azután az enyém is az utolsó éjjel készült el és a kijavítására sem volt időm. Diplomatervem egyéni bírálója dr. Majer Antal professzor, aki akkor még ERTI kutató volt, és a diplomaterv bírálóbizottságnak is tagja lett. Szabály szerint az írásos bírálatot a védés napja előtt 24 órával kaptuk kézhez. Majer Antal bírálatának első mondata így hangzott: „Egy diplomatervet leadás előtt illik átnézni, a gépelési és egyéb hibákat kijavíta-

ni". A bírálókat befejezésekként 24 kérdést tett fel a diplomatervvvel kapcsolatban. A védelemre alaposan felkészültem, de ezek után a legrosszabbra számítottam. A védelem során a bizottság tagjai sokat kérdeztek, de Majer Antal a felsorolt 24 kérdésből egyre sem kérdezett rá. Végül jeles eredménnyel védtem meg diplomaterveimet és talán ezért is kért fel, hogy kutatópályára menjek. Ehhez azonban nem éreztem vonzalmat, továbbá szüleimhez is közelebb akartam kerülni

Úgy tudom nagyon sokan végeztek annakidején egy évfolyamban.

Valóban sokan, több mint százan voltunk. Ebben az időben alakultak ki a ma is élő erdészetek, amelyeknek vezetői az 1950-es évek elején nem erdőmérnökök voltak. Ennek oka többek között az volt, hogy az erdőmérnököket reakciós kategóriába sorolták. Az erdészetek vezetői különböző foglalkozású káderek voltak néhány erdész kivételével. Bennünket ezekhez az erdészetekhez irányítottak műszaki vezetőnek, egyben erdészvezető-helyettesnek. A helyeket pályázat útján lehetett betölteni. Ha egy helyre többen jelentkeztek, akkor egy erre a célra alakult bizottság döntött. Így alakult, hogy a Somogyvári erdészethez ketten jelentkeztünk, Bédai Ferenc barátommal. Úgy döntöttünk, hogy nem megyünk bizottság elé, hanem sorsolással eldöntjük magunkat. A szerencse nem nekem kedvezett és mivel Somogy megyébe szerettem volna menni, a Marcali Erdőgazdaság Szőcsénypusztai Erdészeténél találtam helyet.

A Szőcsénypusztai Erdészet a Véssey kastélyban volt. Ekkor itt még nem volt villany, így petróleumlámpák mellett dolgoztunk késő éjszakákig minden hónap első hetében. Ugyanis 1955. január 1-jével vezették be a részletes és pontos bérelszámolást, bérfelosztást, amit az erdészek is ekkor tanultak. A kastély alagsorában kaptam egy szobát, ahol a bérelszámoló kollégával laktam együtt. Azután márciusban behívtak bennünket katonának három hónapra, lényegében tiszti tanfolyamra. Az évfolyamból mintegy negyvenen Ceglédre, a többiek Sárbogárdra vonultak be. Mi ceglédiek tűzér bemérők lettünk. Emlékszem, hogy nagyon hideg tavasz volt, állandóan fáztunk, mert nyári ruhával szerelték fel bennünket. Itt sok minden történt velünk, de túléltek, és néhány kivétellel alhadnagyként szereltünk le. Ezzel az én katonai pályafutásom be is fejeződött, de voltak, akiket többször behívtak továbbképzésre. Nekem szerencsém volt, mert 1966-ban Budapestre kerülve a nagy tömegben elvesztem a honvédség számára.

Történelmiünk leggyengébb hadereje volt hazánknak ebben az időben. Morálisan is.

Azt nem tudom mennyire volt erős, de hogy morálisan milyen volt, azt az 1956. őszi történések megmutatták.

Visszatérve a szakmai eseményekre, amíg katonák voltunk, 1955. április 1-jével átszervezték az erdőgazdaságokat, a Marcali Erdőgazdaság megszűnt. A Szőcsénypusztai Erdészeti Szakszolgálat, az Észak-Somogyi Erdőgazdasághoz került. Zamárdiban ekkor – az országban egyedülként mint erdőmérnök – Pópity Jenő volt az igazgató, aki már Sopronban is fő szervezője volt a labdarúgásnak. Így Zamárdiban is csapatot szervezett és az erdőgazdaság csapata a megyei első osztályban játszott. Mivel tudta még Sopronból, hogy én is futballozok, ezért leszerelése után egy hónappal, 1955. július 17-én a személyzeti vezetővel együtt megjelentek Szőcsénypusztán. Felajánlották, hogy a Szántódi Erdészeti Szakszolgálat lenne helyem hasonló beosztásban és hajlandó lennék-e átmenni? Mivel azonnal dönteni kellett és én elvállaltam, közölték, hogy pakoljam össze a holmimat és máris visznek Szántódra. Így történt, hogy aznap este már Szántódpusztán beköltöztem egy tíz négyzetméteres vendégszobába, ahol több mint két évig éltem. A szántódi erdőszakszolgálat vezetője egy rendes erdőszakszolgálati tiszt, Éberhardt Ferenc volt, akivel három évig nagyon jól együtt dolgoztam. Zamárdiban három évig futballoztam, majd hat évig a sportkör elnöke voltam.

Alig több mint egy évvel Szántódpusztára költözésem után következett 1956. október 23-a. A pusztára ekkor még csak földút vezetett, a híreket a rádión hallgattuk. A pusztán nem lehetett forradalmat csinálni, különösebb dolgok Zamárdiban sem történtek. Az erdőgazdaság előtti villanyoszlopra felhúztunk egy szalmabábut mint ávóost, meg gyűjtöttünk élelmet és teherautóval küldtük fel Budapestre. Az erdőgazdaságnál Pópity Jenőt leváltották, és megválasztották a kor- és rangidős Fürst Elemér kollégánkat igazgatónak.

Szántódpusztán volt a Mecsekvidéki Borforgalmi Vállalatnak egy nagy borospincéje és egy kisebb SERNEVÁLL-telep (Sertéstenyészítő Nemzeti Vállalat). Mi erdőszakszolgálati tisztok úgy gondoltuk, hogy ezeket meg kell védeni, és november közepéig szolgálati sörétes puskánkkal éjszaka járőröztünk a pusztán. Szerencsére semmiféle támadás nem érte a vállalatokat és bennünket sem. Lényeges esemény volt, hogy az erdőgazdaság központjában lévő szolgálati vadászfegyvereket összeszedtük

és a borospincében megfelelő helyre rejtettük. Természetesen március elején a fegyvereket mindenki visszakapta és Pópity Jenő is visszajött igazgatónak. Különösebb bántódása senkinek sem lett.

1958 elején behelyeztek az erdőgazdaság központjába erdőművelési előadónak. Csoportvezetőm Páll Endre volt, akivel nagyon kellemes és eredményes nyolc évet dolgoztam együtt. Ekkor írtuk a dr. Danszky István által szerkesztett „Magyarország Táji Erdőművelésének Alapjai” című sorozatot, az úgynevezett zöld könyveket.

1958-ban megnősültem és a szántódi csemetekertben kaptunk lakást, ahol egyedül laktunk, szomszédok nélkül. 1959. július 9-én megszületett a kislányunk, aki szeptember 9-én gyermekbénulást kapott. Ennek rendkívülisége az volt, hogy mindössze két hónapos volt és csak anyatejet kapott, továbbá a gyermekbénulási járvány jellemzője, hogy meleg időben, cseppfertőzés útján terjed elsősorban ott, ahol nagy tömeg van együtt.

Azt hogy vettétek észre, mivel kezdődött?

Közismert, hogy a két hónapos baba pelenkázáskor már erősen rúgkapál. Szeptember 9-én este pelenkázáskor kislányunk lábai nem mozdultak. Ahova feleségem tette, ott maradt mozdulatlanul és keservesen sírt. Én kétnapos kiszálláson voltam a tabi erdészethél és csak másnap reggel tudtam meg a szomorú hírt. Még aznap este a mentő feleségemmel együtt elvitte őket Kaposvárra, majd következő nap Pécsre, a klinikára. A tragédia az volt, hogy szeptember 15-e után egy hidegebb időjárási hullám érkezett, és ezzel Magyarországon a járvány véglegesen megszűnt. Azért véglegesen, mert 1960. január hónapban megkezdődött a „Sabin cseppekkel” a védekezés. Az 1970-es évek után felnőttek ezekről már csak hírből hallottak. Azóta 4-5 évenként fordul elő egy-egy megbetegedés. A bajban elsősorban az volt a szerencsénk, hogy feleségem nem kapta meg a betegséget, mert volt olyan eset, hogy a gyerektől az anya megkapta és bele is halt.

Másrészt szerencsére a bénulás csak a jobb karját és a lábait érintette. Lényeges volt, hogy belső szerveket nem károsított, és így a sok gyógytorna és egyéb kezelés viszonylag lényeges javulást eredményezett. Viszont már ekkor közölték, hogy 10 éves kora után korrekációs műtétekre lesz szükség és ez döntően közrejátszott abban, hogy 1966-ban Budapestre költöztünk.

Szükségesnek tartom, hogy a Zamárdiban eltöltött tíz évről és az ot-tani szakmai munkáról megemlékezsek. Az erdészetnél és a központ-ban is erdőművelő voltam, de mint ismeretes, az 1960-as évek elején divathullám söpört végig a műszaki diplomások körében. Mindenki a Közgazdasági Egyetemre akart menni és mérnök-közgazdász oklevelet szerezni. Eredménytelenül ugyan, de én is beálltam a sorba. Sajnos egyidejűleg jelentkezett az erdőgazdaság igazgatója és főmérnöke is. Ekkor a személyzeti ügyek még az Országos Erdészeti Főigazgatóság-ra tartoztak, így az egyetemi jelentkezéseket is először az OEF bírálta el. Azt viszont természetesen fogadtam el, hogy nem engem, az erdőművelőt, hanem az igazgatót és a főmérnököt terjesztették fel közgazdasági továbbképzésre. Igazgatóm, Zelnik István közölte velem a sajnálatos hírt, de egyúttal nyomatékosan ajánlotta, hogy Gödöllőn most először indul kétéves növényvédelmi szakmérnöki képzés. Szerinte az én munkámhoz közelebb is áll ez, mint a közgazdaság, és például a vegyszerezésnek is egyre nagyobb jelentősége lesz. Elfogadtam javaslatát és elmentem Gödöllőre, ahol Pechtol István és Göndöcs Imre kollégáimmal 1964-ben az erdőmérnökök között az országban elsőként lettünk mezőgazdasági (növényvédő) szakmérnökök.

A divatokról szükségesnek tartok még kettőt megemlíteni, melyekről a mai szakmabeliek nagy része talán nem is hallott. Az egyik ilyen az „előhasználati nemesnyár” létesítése. Ismeretes, hogy az 1948-1960-as években – persze később is – nagyon sok erdőtelepítés történt a felhagyott, felajánlott szántóterületeken, elsősorban tölgy- és csermakkvetéssel. Ma már nem tudható pontosan, hogy ki, de a szakmából valaki kitalálta, hogy ha ezekben a lassan növekvő fafajokkal történt telepítésekben 10x10 méter hálózatban nemesnyárcsemetét ültetünk, akkor 10-12 év alatt komoly fatömeget nyerhetünk anélkül, hogy a tölgy és cser károsodna. A gondolatnak volt racionális magva, de a differenciálatlan végrehajtás sokszor meggondolatlanul történt, és így a kudarc eleve kó-dolva volt. Az egész elképzelés viszonylag gyorsan feledésbe is merült.

A másik ilyen volt a középkorú, fényigényes állományok, tölgyek, cserek alá úgynevezett második szint telepítése árnyéktűrő fafajokkal, mint a hárs, a juhar stb. Ebben az időben az erdősítés, részben ráfordításon alapon, illetve hektárra megállapított egységáron került elszámolásra. Az ilyen alátelepítéseket kevesebb csemeteszámmal, tehát gazdaságosan lehetett végrehajtani. A lényeg az, hogy gyakorlati eredménye nem volt és néhány év után meg is szűnt, mára pedig már minden-

ki el is felejtette. Rögzíteni kell azt, hogy mindkét megoldást elsősorban sík vidéki erdőgazdaságoknál alkalmazták, néha előfordult közep-hegységi erdőgazdaságoknál is, de egyaránt eredménytelenül. Zamárdi tevékenységemhez tartozik még, hogy a növényvédő szakmérnököt elvégezve lelkesen megkezdtem vegyszeres gyomirtási kísérleteimet.

Mostani szemmel nézve nem volt egy szerencsés dolog a vegyszert az erdőbe vinni. Vajon mit szolt volna Kaán Károly?

Nézd, annak idején az új gazdasági mechanizmus szele fújdogált és ez az erdőgazdálkodást is érintette. Tehát az ökológia elsődlegessége mellett egyre jobban polgárjogot nyert az ökonómiai szemlélet is. Ezen túlmenően már jelentkezett a munkaerőhiány az erdőben is. Ma már ugyan feledésbe ment, de az 1958-as téesz-szervezés sok esetben úgy zajlott, hogy az öregek, akiknek nevén volt a föld, beléptek, a fiatalok azonban menekültek a téesztől, és az erdészeteknél vállaltak munkát. Ez a munkaerőbőség az 1970-es években már nem volt meg.

A természetvédők magjának csírázásához viszont remek táptalajnak bizonyult, amikor az erdőben is tonnaszám alkalmaztuk a vegyszert.

Ez valószínű, bár a tonnaszám alkalmazása a későbbiekben sem volt jellemző. Erre is igaz, hogy mindent a maga helyén és nem sablonosan kell alkalmazni. Amikor elkezdtem a kísérleteket, semmiféle műszaki háttérrel nem rendelkezttem. Lovas fogattal, háti permetezővel mentem az erdőbe. A fogatos bácsival mértük ki a kísérleti területeket és saját magam végeztem a permetezést. Az első évben rájöttem arra, hogy a vegyszer használata esetén nagyon sok megfigyelést, nyilvántartást kell vezetni ahhoz, hogy helyes következtetést vonjunk le. Ezt a munkát én személyesen nem tudtam megoldani, és az illetékes kerületvezető erdészekről sem lehetett ezt elvárni. Ezért azután egyre inkább beszorultam a csemetekertekbe és itt próbáltam a munkát folytatni. Itt ugyanis rendelkezésre állt a szükséges munkaerő, szakember, technika, amely a végrehajtáshoz és az adminisztratív nyilvántartáshoz kellett.

Közben 1964 decemberében megszületett kisfiunk. 1966-ban, amikor az OEF Erdőgazdálkodási Főosztályára hívtak, örömmel elvállaltam a felajánlott állást. Ez a lehetőség úgy alakult ki, hogy ebben az időben a főigazgatóságról sorban nyugdíjba vonultak az akkor már közel 70

éves, idős erdőmérnökök. A főigazgatóság ekkor épített a II. kerületi Ervin utcában egy tizenkét lakásos társasházat, ahol én is kaptam lakást. Ez számunkra azért volt fontos, mert a paralízisben megbetegedett kislányunk korrekciós műtéteit Budapesten könnyebben meg tudtuk oldani. Ezekre a műtétekre tízéves kora után 3 alkalommal került sor és sokat javítottak egészségi állapotán. Ilyen körülmények között az OEF Erdőgazdálkodási Főosztályára kerülve még folytattam a vegyszeres gyomirtási kísérleteimet. Az Ipolyvidéki és a Somogyi Erdőgazdaságoknál lelkes csemetekert-kezelők voltak segítségemre. Akkor ezekről néhány rövid beszámolót is írtam, amelyek megjelentek a szaklapokban.

Közben megszűnt az Országos Erdészeti Főigazgatóság.

Valóban, és az OEF 200 dolgozójából csak 80 fő maradt a négy minisztérium, illetve főhatóság összevonásával létrehozott „MÉM”, azaz Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium keretében. Igaz, hogy utcára nem került senki, mert mindenkit elhelyeztek elsősorban a Budapesten működő vállalatoknál.

Ekkor vettem igazán hasznát a megszerzett növényvédelmi másoddiplomámnak. Ugyanis az akkor alakult Növényvédelmi Főosztály vezetője Nagy Bálint lett, aki a gödöllői államvizsga-bizottság elnöke volt és emlékezett rám. Azonnal felajánlotta, hogy menjek a főosztályára, ahol egy erdészeti szakemberre lesz szükség. Egyidejűleg az ERTI részéről is megkerestek, hogy helyet tudnak biztosítani. Közben a MÉM-ben kialakult az erdészeti szervezete és megalakult az Erdészeti Vállalatfelügyeleti Főosztály. Vezetője, dr. Kocsmár Ferenc felkért, hogy menjek a Vállalati Osztályra. Rövid gondolkodás után úgy döntöttem, hogy elfogadom az ajánlatát, mert úgy éreztem, hogy ez a főosztály van legközelebb a gyakorlati élethez és ily módon a szakmában is maradok. A Vállalatfelügyeleti Főosztályon eltöltött négy év alatt az első évben még folytattam vegyszeres kísérleteimet, de hamar rájöttem, hogy ha az új feladatkört becsületesen el akarom látni, akkor ezt a kutatómunkát abba kell hagyni.

A főosztályon most hasznát vettem volna az elmaradt közgazdász diplomának. Ennek hiányában is nagyon jól éreztem magam és sokat tanultam az itteni kollégáktól, aminek későbbi munkahelyeimen hasznát vettem. Nagyon sok erdőgazdaságnál járva, testközelben megis-

mertem az ágazat gazdasági, személyzeti problémáit és ahol lehetett, segíteni is tudtam. Végül osztályvezetőként értem meg az újabb átszervezést, amely szerintem akkor értelmetlen volt. Az Állami Gazdaságok Országos Központja (ÁGOK) mintájára létrehozták a Fagazdaságok Országos Központját (FAGOK). Természetesen ez az átszervezés a MÉM erdészeti szervezetében is összevonásokat, létszámcsökkenést jelentett. Ekkor megszűnt az erdészeti ágazat miniszterhelyettes szintű irányítása a minisztériumban. Engem felkértek a FAGOK kereskedelmi osztályvezetői állásának betöltésére. Rövid gondolkodás után – abban bízva, hogy még közelebb kerülhetek a gyakorlati élethez – elvállaltam. Tudtam, hogy a kereskedelem nagyon nehéz feladat, különösen a szocializmus építése folyamán. Már a MÉM Vállalatfelügyeleti Főosztályán dolgozva jó kapcsolatot alakítottam ki a LIGNIMPEX Külkereskedelmi Vállalat vezetőivel és dolgozóival. Most velük kellett a legszorosabb munkakapcsolatot tartani és mondhatom, hogy nagyon sokat tanultam tőlük, aminek a későbbiekben sok hasznát vettem.

Lényeges volt, hogy ezalatt sikeres német középfokú nyelvizsgát szereztem. Természetesen nem anyanyelvi szinten beszéltem, de a kereskedelmi tárgyalásokon érdemben részt tudtam venni.

Az új beosztásomban szinte valamennyi erdőgazdasági vállalat termelési, kereskedelmi tevékenységével is részletesen megismerkedtem. Így ismertem a Balatonfelvidéki EFAG gondjait a Zalahalápi Parketta-gyár beruházásával, illetve a beinduló termeléssel. Legnagyobb problémát az jelentette, hogy a beruházási pályázatban vállalt fafajösszetétel mellett a termelést üzemi szinten nem lehetett megvalósítani. Így 1977 vége felé a termelés nagyon gyengén működött, és a kevés szabványos termék piaci elhelyezését sem lehetett megoldani. Az elmondottak következtében a főhatóság, a megyei vezetéssel egyetértésben vezetőcserét határozott el. Ekkor dr. Csontos Gyula, a FAGOK vezérigazgatója felkért, hogy vállaljam el a keszthelyi igazgatói állást. Valamennyi körülményt mérlegelve elvállaltam.

Mi volt az, ami mellett a vállalat kitartott?

Ennek megértéséhez tudni kell azt, hogy a hatvanas években beindult Magyarországon a házgyárak termelése. A tömegesen épülő lakások padlóburkolását hagyományos parketta lerakásával idő- és munkaerőhiány miatt sikeresen nem lehetett megoldani. Ezért az ÉVM (Építési és

Városfejlesztési Minisztérium) pályázatot írt ki vissza nem térítendő támogatás mellett a nyugaton már ismert készparketta, szalagparketta gyártására. A támogatás mértéke 100 millió Ft volt gyáranként. Az első körben a Somogyi EFAG és az ÉVM Kecskeméti Parkettagyára kapta meg a támogatást. A következő évben Keszthely is pályázott, de már csak 20 millió Ft támogatást kapott. A vállalat pályázata szerint a szalagparketta alsó rétege cser, a felső réteg pedig bükk fafajból készül majd, mert ezekből van megfelelő mennyiségű alapanyaga. A pályázatnak megfelelően a szükséges mennyiségű és minőségű cser és bükk alapanyagot, félkész terméket kiszállították Norvégiába. Itt egy már régóta üzemelő gyárban a próbatermelést megfelelő előkészítés után sikeresen lefolytatták. Ennek alapján indult be itthon a termelés, de hamarosan kiderült, hogy a sikeres próbatermelés ellenére az üzemszerű termelés nem működött. Sok lett a selejt. A cser alsó réteggként való alkalmazása megoldhatatlan feladatot jelentett a fafaj tulajdonságai és a bedolgozásra való tömeges előkészítés gyakorlati problémái miatt. Ehhez jött még a divat változása, amely a fehér színű, bükk fedőrétegű szalagparkettát nem akarta elfogadni. Így a minőségileg megfelelő kevés termék is raktáron maradt. Tovább nehezítette a helyzetet, hogy közben megkezdődött Sopronban a szőnyegpadlógyártás is. Ennek lerakása a szalagparkettáénál is többszörösen kevesebb munkaerővel megoldható volt. Ezért az ÉVM már nem tartott igényt az általa támogatott termékre sem. Ezek voltak azok az előzmények, amelyek nehezítették a zalalahápi parkettagyár működését, és amelyek alapján Keszthelyre új igazgatót kerestek, és rám esett a választás.

Egy lényegében gazdaságilag beteg cégnél.

Inkább azt mondanám, hogy egy bajban lévő cégnél. Ismerve a problémákat és az előző munkahelyeimen szerzett tapasztalatokat, néhány alapelvet felállítottam magamnak, amelyekhez mindig tartottam magam.

Eldöntöttem, hogy nem viszek magammal ismerősöket, új kollégákat, hanem a személyesen ismert helyben lévőkkel oldom meg a feladatokat. Tudtam, hogy a piac, a kereslet már sokkal nagyobb befolyással bír a termelésre, mint 10-15 évvel ezelőtt és ezt figyelembe kell venni.

Ennek érdekében változtatni kellett a szalagparketta alsó és felső rétegének gyártásán, és a bükk fedőréteget is minimálisra kellett szoríta-

ni. Helyette a tölgyet próbáltuk alkalmazni. Valamennyi erdőgazdaságot személyesen megkeresve több-kevesebb tölgyfaanyagot sikerült is felvásárolni. Alsó rétegnek pedig import fenyőt vásároltunk. A tölgy vonatkozásában később a megoldás az lett, hogy a saját tölgyanyagunkat alapvetően ide irányítottuk.

Az is világos volt előttem, hogy kitörés csak az export célú parketta-termelés lehet, amihez viszont minőséget kell gyártani. Ezért a gyárat szállító Hildebrandt cégtől szakembersegítséget kértünk a termelés megszervezésére. Az így érkező szakemberrel éves szerződést kötöttünk, természetesen a LIGNIMPEX Vállalat közreműködésével. Ez nem volt könnyű dolog 1978-ban, mivel devizában kellett fizetni, de megoldottuk. A munka menetrendje az volt, hogy a nevezett Hübner úr minden hónap első hetét Zalahalápon töltötte. A hó végén jegyzőkönyvben rögzítettük a következő hónapban elvégzendő feladatokat. Egy hónap múlva megvizsgáltuk a végrehajtást és ismét rögzítettük az új feladatokat. Természetesen a már előzőekben rögzített fafajcsere végrehajtásával kezdtük. Akciókat szerveztünk a készletek felszámolására, amelyet év végére megoldottunk. A német szakember segítségével a termelés minősége jelentősen javult, és a LIGNIMPEX-en keresztül az export is beindult. A második év végére a szalagparkettánk minősége úgy feljavult, hogy közel 50%-át exportáltuk, majd később ennek aránya tovább növekedett.

Milyen tarifával dolgozott a külföldi szakember?

Talán azzal tudom érzékeltetni, hogy az én fizetésemnél jóval többet kapott. Ezt részben a két ország között uralkodó és ma is meglévő kereseti viszonyok indokolták, másrészt ennyiért volt hajlandó eljönni. Nincs ebben semmi különös, csak akkoriban ezt sokan nehezen értették meg.

A zalahalápi parkettagyár termelésének rendezésével egyidejűleg folyamatosan fejlesztettük a franciavágási fűrészüzemet is. Új gőzölőket, szárítókat állítottunk üzembe és vásároltunk egy furnirhámozó gépsort, amivel a szalagparketta alsó rétegét nemesnyárból tudtuk megoldani.

Szükséges még szólnom az úgynevezett fufuroltermelésről is. Ennek gazdája a Péti Nitrogénművek volt, és az erdőgazdaság úgy került bele, hogy nekünk kellett a faanyagot, mint alapanyagot szállítani. Ez

látszólag részünkre nem lett volna rossz megoldás, mert ekkor kezdett országosan elterjedni a gázfűtés és csökkent a tűzifaigény. Ekkor kezdődött a mélyművelésű szénbányák termelésének csökkenése és a bányafa iránti kereslet is visszaesett. A furfurolgár beruházására eredetileg Devecserben került volna sor. Az erdőgazdaságnak Devecser körzetében nagyon sok vágásérett, sőt túltartott cseres erdőterülete volt, melynek faanyaga kiválóan alkalmasnak minősült furfurolgártásra. Ezért azután mint két Veszprém megyei vállalat, a gazdasági érdekeltség alapján is együttműködésre rendeltetett. A témához tartozik, hogy még a FAGOK-nál dolgoztam, amikor részt vettem Devecserben a tanácsházán egy egyeztető megbeszélésen. Ennek tárgya a furfurolgár devecseri telepítése volt. A megbeszélésen Devecser község vezetői a gyár építésével összefüggésben olyan sok kapcsolódó beruházást kértek a község számára, hogy a pétiék felálltak és közölték, elállnak a devecseri beruházástól, inkább Péten építik azt fel.

Természetesen az akkori fuvar költségek ismeretében nem gondoltak arra, hogy a több százezer tonna faanyag 20 km helyett 80 km-re történő szállítása milyen költségkihatással jár. Az egész koncepció csődjét, illetve a Péten megépült gyár leállítását döntően mégis a hidegháború enyhülése és a hadi alapanyagoknak számító furfurologény drasztikus csökkenése okozta. Sajnos a feleslegessé vált beruházás költségei nemcsak Pétnak, hanem erdőgazdaságunknak is jelentős anyagi veszteséget okoztak.

Az új gazdasági mechanizmus után, de a rendszerváltás előtt vagyunk. Volt-e akkor a politikának direkt ráhatása a gazdaságok tevékenységére.

Említettem, hogy szerencsére 1956-ban, Szántódpusztán élve nem keveredtem bele forróbb eseményekbe, hiszen nem is volt rá lehetőségem. Amikor Keszthelyre kerültem 1978-ban, már nem az ötvenes és hatvanas évek szemlélete uralkodott és ez részemre szerencsés helyzet volt. Problémák azért adódtak, mert 1979. január 1-jével a keszthelyi járást Zala megyéhez csatolták és így a vállalat központja Zala megyébe került. Ez bizonyos hivatalos és hatásköri következményekkel járt, amely azt jelentette, hogy bizonyos hivatali ügyeket Zala megyében kellett intézni, de a gazdasági, párt- és személyi ügyek továbbra is Veszprém megyéhez tartoztak. Úgyis mondhatnám, hogy két tűz közé szorultunk és ez az első évben nagyon idegesítő volt, hiszen nem tudhattuk, hogy a két megye

hogy viszonyul ehhez a helyzethez. Szerencsére mindkét megye rendezés és reálisan állt a dolgokhoz. Lényegében Zala megye tudomásul vette, hogy erdőgazdaságunk Veszprém megyében tevékenykedik és alapvető kérdésekben Veszprémhez tartozunk. Ez első sorban pártbizottsági hatáskörre vonatkozott. Vállalatunk már 1979-ben elismerő oklevelet kapott, majd a harmadik évben kiváló vállalat lettünk. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy önállóan és szabadon tudtunk dolgozni.

Veszprémben a hírhedt Papp János-féle csapat volt.

Igazgatói tevékenységem első hat évében Papp János volt a főnök, de amint már említettem, a megváltozott légkör személyére is kihatással volt. Mindannyiunk számára ismeretes a Bruszniai Árpád és egyéb ötvenhatos ügyek története. Meg kell őszintén mondanom, hogy sokkal rosszabbra voltam elkészülve, mint ahogyan alakult a kapcsolatom a megyei pártvezetéssel. Papp János 1985-ben nyugdíjba vonult. Utódja a fűzfői Nitrokémia vezérigazgatója, Gyuricza László lett, akivel kapcsolatunk tovább javult. Úgy gondolom, az általános jó kapcsolatok azért alakultak ki, mert az erdőgazdaság jó gazdasági eredményeket ért el. Sorozatban többször kiváló vállalat lettünk.

Volt-e igazgatói pályafutásod alatt valami kirívó, szokatlan esemény?

Természetesen sok érdekes és nem várt esemény előfordult a 15 év alatt. A fafeldolgozás területén kevésbé ismeretes, hogy a franciavágási fűrészüzemet a keszthelyi erdőgazdaság pénzért vásárolta meg egy évvel azelőtt, hogy a fűrésztelepeket az erdőgazdaságok ingyen megkapták. Így azután, mint drágán szerzett tulajdont, az erdőgazdaság jelentős mértékű fejlesztésekkel akarta bővíteni. A franciavágási fűrészüzem a legkedvezőbb helyen fekszik a bakonyi erdők szállítási lehetőségeinek szempontjából, főleg azután, hogy az erdei úthálózat is kiépült. Az 1979-es összevonásokkal megörököltük a vinyesándormajori fűrészüzemet, amely 10 km-re van Franciavágástól és természetes, hogy a két üzem fenntartása nem volt gazdaságos. Hosszú évekig napirenden volt a megszüntetése, de a 15 év alatt nem tudtam megoldani. A termelőeszközök megléte és az ott élő szakembergárda a központi szakemberekkel együtt mindig elodázta a felszámolást. Jellemző, hogy még az 1990-es rendszerváltás után is évekig üzemelt, mert eladni sem sikerült.

Visszatérve a franciavágási fűrészüzemre, a MÁV-rakodói fejlesztést sem sikerült megvalósítani az eredeti elképzelés szerint. Ehhez tartozik az, hogy ebben az időben elindult gépesítési feladatok előhoztak egy új elképzelést. Ezt úgy neveztük, hogy hosszúfás szállítás és MÁV-rakodói feldolgozás. Ez az elképzelés nagyon hamar elhalt, elsősorban közlekedéstechnikai, továbbá anyag-nyilvántartási, vagyonvédelmi problémák miatt. Az 1980-as évek végén Zalahalápon jelentkezett az újabb probléma. A gyár több mint 10 évig megfelelő minőségű terméket bocsájtott ki 400-500 ezer négyzetméter mennyiségben. Ennek a mennyiségnek 50-60%-a nyugati exportra ment.

Itt szeretném megemlíteni, hogy a termelés felfutásával 1979-ben önálló munkakörrel reklámszakembert alkalmaztunk. Neki az volt a feladata, hogy a hazai piacon is bevezesse termékünket. Ennek érdekében komoly munkát végzett, a televízióban is reklámoztuk a zalahalápi parkettát, ami abban az időben meglehetősen ritka és költséges volt. Ezt azért említem meg, mert miután a termelési és részben az eladási problémák is megoldódtak, a vállalat dolgozói többségének véleménye szerint önálló reklámszakember foglalkoztatása felesleges kiadás. Ezt annak érzékeltetésére mondom el, hogy még az 1980-as évek elején is milyen szemlélete volt a dolgozóknak a piac és kereskedelem szerepéről és ennek eredményeként ezt a munkakört kénytelen voltam megszüntetni.

Visszatérve a zalahalápi problémára világossá vált, hogy a régi termelési technológiával további előrelépés nem lehetséges. Ismert volt előttünk, hogy Nyugat-Európában már a szalagparkettát új technológiával, új gépsorral gyártják. Ezért napirendre kellett tűzni egy új gyár megépítését. Tudni kell, hogy ekkor már a nyolcvanas évek végén vagyunk, és Európa-szerte érvényessé vált az a szabály, hogy minden gyártóberendezés tíz év alatt elévül, így a piac megtartása érdekében nekünk is ehhez kell alkalmazkodni.

Az új gyár beruházásához azonban jelentős tőkére volt szükségünk, ami nem állt rendelkezésünkre. Ezért pályázatot írtunk világbanki hitel felvételére, amit sikerült is elnyerni, tekintettel arra, hogy ekkor már Magyarország világbanki tagsággal rendelkezett. A beruházás megvalósításához minimum egy évre volt szükség. A vállalat azonban gazdaságilag nem tudta volna elviselni azt, hogy a termelés hosszú ideig szüneteljen. További gondot jelentett volna nyugati piacaink elvesztése és a mintegy 200 fő foglalkoztatása. Ezért olyan döntés született, hogy új csarnokot építünk a gépsor fogadására. Az új gyár szál-

lítója ugyanaz a Hildebrandt cég volt, amelyik az elsőt is szállította. A beruházás 1992-re sikeresen meg is valósult. A tízéves gyár berendezéseit a Hildebrandt cég segítségével sikerült Indonéziába eladni olyan feltétellel, hogy az ottani szerelést és beüzemelést nekünk kellett vállalni. Ezt sikeresen megoldottunk. Igaz, hogy nem sokat kaptunk érte, de legalább hasznosult és jelentős nagyságú épületünk szabadult fel.

Gondolom, a közvetítő nagyot „kaszált” a bolton.

Erről részletesen nem tudunk, de nekünk sokat jelentett. Ekkor már működött az új gyártósor, amellyel olyan terméket tudtunk előállítani, ami a világpiacon versenyképes és elfogadott lett.

Ebben az időszakban új dolog volt a vállalati tanácsok létrehozása. Ennek tagjai részben kinevezéssel, de nagyobb részben választással kerültek a testületbe. A vállalati tanácsok az irányítás demokratizálásában jelentős változást hoztak az előző időszakhoz képest, de a vállalat gazdálkodásában alapvető szerepük nem volt. Itt szeretném megemlíteni azt, hogy a Balatonfelvidéki EFAG 1969-es megalakulásától nyugdíjba vonulásomig, tehát 22 év alatt a különböző divatoknak nem engedve, szervezeti változtatást nem hajtott végre. Véleményem szerint ennek nagyon pozitív hatása volt a nyugodt és kedvező vállalati légkör megtartásában.

No, még egy kérdést szeretnék tisztázni egy, a témában igencsak érintett igazgatóval. És ez a vertikum kérdése. Többen forszírozták a magtól a bútorig lévő folyamatot, egy minisztérium alá vonását. Jó lenne ez nekünk, erdészeknek? Nem volna egyszerűbb lekasztani a puskát, füttyenteni a kutyának, majd kimenni az erdőre, végezni az erdőnevelés, fakitermelés gondját, baját több odafigyeléssel. A megtermelt fát vegye, vigye a feldolgozó ipar. A hozzá nem értés miatt sok bosszúságtól, melléfogástól megkímélnénk magunkat.

Erre a nagyon összetett kérdésre nem lehet egyértelműen és röviden válaszolni. Előzetesen szeretném hangsúlyozni, hogy már a századfordulón is – a főúri erőbirtokokon szolgáló erdőmérnök erdőgondnokok – fűrészüzemeket létesítettek saját faanyaguk feldolgozására. Továbbá közismert az, hogy a feldolgozás nélküli nyersanyag eladása mindig bizonyos kizsákmányolást jelent. Közismert az is, hogy egyetemünkön már évek óta jelentős létszámban képezünk faipari mérnököket, akik erdőgazdasági szemlélettel is rendelkezve évek óta eredményesen dolgoz-

nak az EFAG-ok fafeldolgozási területein. Ehhez tartozik az is, hogy véleményem szerint minden nyersanyagexport kizsákmányolást is jelent.

A kérdésre konkrétan válaszolva: a rendszerváltáskor közülünk is többen képviselték az úgynevezett tiszta erdőgazdálkodási szemléletet elfogultságtól sem mentesen. Én nem ezt képviseltem, mert a sablonos, egyoldalú megoldások legtöbbször rossz eredményt hoznak. Szerintem mindig azt kell megvizsgálni, hogy ahol az adottságok és az elmúlt húsz év tapasztalatai igazolták az eredményeket, ott a vertikumot változtatlanul kellett volna hagyni. Most, 20 év távlatából örömmel állapíthatom meg, hogy minden erőltetett változtatási szemlélet ellenére, az általam is képviselt álláspont igazolódott be, vagyis a gyakorlatban a differenciált megoldások valósultak meg. Ide tartozik még, hogy a fafeldolgozással jelentős munkaerőt lehet foglalkoztatni, és a hozzáadott érték lényegesen növeli a vállalat eredményességét.

A központ Keszthelyről átkerült Pápára. Túl azon, hogy sok egzisztenciális érdeket sértett, hogy látod ezt a változást?

Véleményem szerint az alapvető problémát az 1970-es átszervezéssel, illetve az összevonásokkal hoztuk létre. Sajnos akkor is születettek sarkalatos, előzetes döntések. Csak egész vállalatokat lehet összevonni és maximálisan tartani kell a megyei határokat. Ez alól egyetlen kivétel volt a Gödöllői Erdőgazdaság szétesztása. A másik határozatnak, miszerint az új vállalat székhelye az egyik cég központja legyen, volt is realitása. Ennek megfelelően született döntés arról, hogy a két Veszprém megyei erdőgazdaság központja Keszthely legyen. Lényegében mindkét város az új vállalathoz tartozó erdőterületek szélén van, hiszen Pápától délre, Keszthelytől pedig északkeletre helyezkedik el az összes erdő. Ma már úgy látom, nincs különösebb jelentősége annak, hogy a vállalat központja hol van. Ugyanis az erdészetek és faipari üzemek változatlan helyen és formában dolgoznak tovább. Természetesen a központi dolgozók és családtagjaik egzisztenciális helyzete mindig komoly problémát jelentett. Érdekességként említem, hogy az 1970-es összevonással kb. 15 családot kellett áttelepíteni Keszthelyre, míg a központ mostani Pápára helyezésével 3-4 családnak kellett költöznie.

Néhány gondolatot szeretnék még felvetni az 1970-es országos átszervezéssel kapcsolatban. A Vállalatfelügyeleti Főosztály tagjaként részt vettem az összevonás gyakorlati végrehajtásában, és nagyon sok

problémát előre láttam. Ilyen volt az akkor kialakított területi méretek miatt Miskolc és Kaposvár esete, annak ellenére, hogy megyehatáron belül valósult meg az összevonás. Sokkal nagyobb gondot jelentett, amikor két megye erdőgazdaságából létesült egy vállalat. Hol legyen a székhely? Melyik igazgató maradjon?

Lassan 35 év telt el, de a Nyíregyháza és Debrecen közötti ellentét ma sem szűnt meg véglegesen, sőt családi, emberi tragédiák is előfordultak. Hasonló gond látszott Tatabánya és Győr összevonásánál, de ez – talán szerencsére – nem valósult meg, mert a két megye vezetése nem tudott megegyezni a részletekben. Így a két vállalat ma is külön-külön gazdálkodik. Az elmondottak utalnak arra, hogy aki a „vármegyék” hatáskörének megnyirbálására gondol, annak alaposan fel kell készülnie. Gondoljunk a régiók kialakításának sorozatos meghiúsulására.

Hogyan töltöd nyugdíjas éveidet, úgy tudom, magánerdőd is van.

Szeretném elmondani, hogy 15 éves igazgatói tevékenységem alatt a nyugdíjkorhatárt elért dolgozók – ha külön nem kérték a továbbszolgáltatást – nyugdíjba vonultak. Az én helyzetem annyiban változott, hogy a Vállalati Tanács 59 éves koromban 3 évre meghosszabbította igazgatói megbízásomat és így 1993-ban mentem volna nyugdíjba. Amint ismertem, a '90-es évek elején kialakult többségi véleménnyel nem mindig értettem egyet, ezért a minisztériummal kialakított közös megegyezéssel 1992 végén, 61 évesen én is nyugdíjba vonultam. Az erdőgazdaságnál nyugdíjasként a továbbiakban nem dolgoztam. A szakmától azonban még több mint tíz évig nem szakadtam el, mert először a Magyar Kereskedelmi Kamara Fagazdasági tagozatának elnöki, majd a Fagazdaságok Országos Szövetsége elnöki tisztét töltöttem be. Utóbbi tisztségemben nagyon sok tárgyaláson vettem részt az erdészeti szakmával kapcsolatos országos, minisztériumi álláspontok kialakításában is.

Kérdésed másik részére válaszolva valóban magánerdő-tulajdonos lettem. A szüleim után kapott kárpótlási jegyekkel az erdőgazdaság területéből privatizált erdőterületekből vásároltam néhány hektár erdőt. Ezek a területek a közben megalakult erdőbirtokosságok kezelésében vannak, tehát közvetlen erdőgazdálkodást nem folytatok. Az utóbbi időben a lakásomtól 5 km-re lévő 500 négyszögöles területen, telken kertészkedéssel töltöm az időmet, ahol rendszeresen találkozunk gyerekeinkkel és öt unokánkkal.

Az, hogy az Erdészeti Főosztályból Osztály lett, az törvényszerű presztízsvesztés?

Visszakérdeznék, hogy véleményed szerint az e?

Én csak sejttem.

Úgy gondolom, nem sejtjük, hanem pontosan tudjuk, hogy az. Gondold végig, hogy a huszadik században az erdészet irányítója: államtitkár, önálló minisztériumi jogkörrel bíró főigazgatóság, miniszterhelyettes, Erdészeti Hivatal, Főosztály, és a mostani század elején osztály. Szép sorozat végén vagyunk. Érdekes még az is, hogy – Kaán Károly államtitkárságát leszámítva – az ágazat akkor prosperált legjobban, amikor nem szakember, hanem politikus volt a vezető. Az elmondottak következménye az, hogy a szakmával kapcsolatos országos, kormányzati döntéseknek nincs megfelelő szakmai és politikai súllyal rendelkező előterjesztője. Ezért terjedt el – a szűkebb és szélesebb – szakmai és civil közvéleményben az a nagyobbrészt téves szemlélet, hogy az ágazat sorsa a nagyemberek vadászatain dől el.

Erre mondom én, hogy a magasles-diplomácia érvényesül. Mert hiányzik a fajsúlyos felső vezető, akitől direktívákat kaphatunk, és így izolált vélemények, sugások döntenek el országos ügyeket. „Csák Máté földjén ti vagytok az Isten” – mondja a költő.

Azt hiszem, hogy felvetéseidnek sok igazságtartalma volt és van ma is. Természetesen túlzás arra gondolni, hogy ezeken az alkalmakon elhangzott egy-egy vélemény, sugás alapvetően meghatározza az ágazat sorsát. Úgy látom, hogy ezekben a kérdésekben az egyszemélyi ágazati vezetőnek lényegesen nagyobb szerepe van. Sajnos a rendszerváltás után nem tudtuk megfelelően érvényesíteni a szakma érdekeit, amiben szerepe volt az ágazati vezetők személyi tevékenységének, amit részben meghatározott az előzőekben vázolt presztízsvesztés.

Saját tapasztalataim alapján állítom, hogy a sokszínű vélemény és érdekellentét ellenére egyben teljes mértékű volt az egyetértés a rendszerváltozás óta is. Ez abban a véleményben nyilvánult meg, hogy az állami erdők maradjanak az államerdészet kezelésében. Ezt mindenkitől így hallhatta a politika, és csaknem 100%-ban meg is valósult annak ellenére,

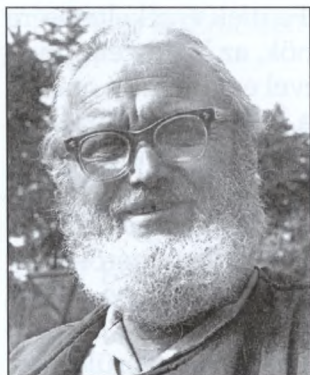
hogy az általános szemlélet ezzel ellentétes volt. Fentiek érzékeltetésére el kell mondanom a következőt. Mint FAGOSZ elnök, az Erdészeti Egyesület elnökével, az Erdészeti Szakszervezet elnökével együtt több órán át tárgyaltunk az FM államtitkárával. Ő előadta azt a hivatalos elképzelést, hogy alapvetően privatizálni kell az erdőket is. Továbbiakban kifejtette, hogy a szakma vezetése két- vagy háromszázezer hektár erdőterületet jelöljön ki, ahol kutatni, kísérletezni lehet. Természetesen egységesen tiltakoztunk és próbáltuk meggyőzni a fenti álláspont helytelenségéről. Úgy ítélem meg, hogy ennek a tárgyalásnak is volt valamennyi szerepe abban, hogy az FM álláspontja megváltozott, és végül csak minimális, néhány tízezer hektár állami erdő privatizálására került sor. Ezeket a területeket az ágazat jelölte ki, természetesen a kisebb, egyedül álló erdőterületek közül. Sajnos az állami gazdaságok és téeszek erdeit kárpótlás keretében szétszedték, és ezeknek közel harmada ma is rendezetlen viszonyok között van. Szerencsére nagyobb részük a megalakult erdőbirtokosságok kezelésében viszonylag szakszerű erdőgazdálkodást folytat.

Számomra megnyugtató, hogy az elmúlt húsz év valamennyi kormánya elfogadta a szakma egységes álláspontját, sőt azóta törvény garantálja az állami erdőgazdaságok erdőterületeinek védelmét. Ezen túlmenően jó érzéssel tölt el az is, hogy a húsz évvel azelőtti álláspontom egyre inkább elfogadottabbá válik, vagyis az, hogy az erdőgazdaságokban a fafeldolgozást nem kell „irtani”, hanem megfontoltan, a lehetőségek szerint, differenciáltan folytatni kell.

A rendszerváltás óta sok változás történt az állami erdők irányítása területén. Jelenleg mint zártkörű részvénytársaságok működnek, és így a külső beavatkozásoknak erősen beszűkült a lehetősége. Tudomásom szerint a felügyeletet ellátó Magyar Fejlesztési Bank az állami erdőgazdaságok szakmai munkáját nem gátolja, sőt messzemenően támogatja.

Befejezésül reményemet szeretném kifejezni, hogy az ország területének 10%-án gazdálkodó állami erdészet a Földművelésügyi Minisztériumban hamarosan megfelelő súlyú képviselést kap.

Köszönöm a beszélgetést.

Bánó István (1917–1995)

Amikor megszülettem, bizony javában dúlt az első nagy világháború. Nemescsóban laktunk. Ez egy kis falu nem messze Kőszegtől. Édesapám tanító volt ott, de amikor születtem, nem volt otthon, mert behívták katonának. Édesanyám postamester volt a faluban. Érthető, hogy a háborús évekre nem nagyon emlékszem. Ötéves koromban már szépen tudtam írni, meg sakkozni. Erre nagyon büszke vagyok. Édesapám meg a nagybátyám tanítottak meg erre az izgalmas játékra.

Szülőfaludnak nem mindennapi története van.

„Már az őskorban lakott hely volt, határában kőkorszaki és római emlékeket is találtak. A települést 1248-ban *Cho* alakban említik először. Első ismert földesura Csói Márton volt. 1283-ban *Chou*, 1418-ban *Chow*, 1420-ban *Felsew Cho* alakban említik. 1511-től szerepel a nemes előtaggal, ekkor *Nemes Cho* alakban említik. Neve a régi magyar *Chu* személynévből származik. Nevének előtagja a 16. században alapított Pusztacsótól is megkülönbözteti és egykori kisnemesi lakosságára utal. A Csói család a 13. század második felében jelentős szerepet játszott. Az ellenreformáció idején egyike a megye két megmaradt evangélikus egyházának (a másik Nemesdömölk). Az 1681-es soproni országgyűlés döntése következtében ugyanis a protestánsok megyénként csak két templomban folytathattak vallásgyakorlatot. Ez a korszak meghozta a település felvirágzását és 100 évig tartott (1681-1781). Az evangélikusok két imaházban vehettek részt istentiszteleten, az egyik a magyarok, a másik a német nyelvűek számára működött. Az előbbi faszindellyel fedett épület a mai evangélikus templom mellett

állt, az utóbbi egy pajtaszerű faépületben működött, majd 1702-től egy erre a célra épített faépületben. A falunak református iskolája és tápin-tézete volt. A mai evangélikus templom II. József türelmi rendelete után, 1784-ben épült fel.

A tűzvészek sem kerülték el a községet, 1742. július 12-én egy lakó-házból kijövő tűzkapas pusztított, majd 1754-ben a templom környéke égett le. Megrongálódott az iskola tetőszerkezete is, melyet hatalmas összefogással két hét alatt helyreállítottak. Ezt követően az Önkéntes Tűzoltó Egyesület alakuló ülése 1893. május 7-én volt.

Vályi András szerint *„Nemes Csó. Magyar falu Vas Vármegyében, földes Urai külömbféle Urak, lakosai evangélikusok, népes hely, és áruáknak háza is van benne, síkon fekvő földgye termékeny, réttye jó minéműségű, fája elég, ’s eladásra is módgya lévén, első Osztálybéli.”*

Fényes Elek szerint *„Nemes-Csó, magyar falu, Vas vgyében, ut. p. Kőszeghez 1 1/2 óra. Lakja 200 evang., 80 kath. Agostai anyaeckklézsiája a legré-gibb időkben állítatott fel, mellynek eredetére felmenni alig lehet. A vallásbeli szabadságot létesítő kir. parancs előtt 3 predikátora volt, kik közül kettő német, egy magyar és egy vindus nyelven szolgált. A türelemparancs után 4 magyar, 5 vindus, és 11 német anyagyülekezet állítatott fel Vas vgyében. Határa termékeny, de szűk. Többen birják.”*

1910-ben 421 magyar lakosa volt, Vas vármegye Kőszegi járásához tartozott.

1902-ben létrejött Nemescsó székhellyel a körjegyzőség, amelyhez Kőszegpaty, Pusztacsó és Tömörd csatlakozott. Ekkor épült a jegyzőség épülete – a mai Faluház. Az 1950-es évektől a körjegyzőség átke-rült Lukácsházára.

Az egyházi iskola 1701-től az államosításáig, 1950-ig működött. 1928-ban felépült az új iskola, nagy, világos tanteremmel, irodával és előszobával. 1959-ben épült új tanterem majd 1996-ban létesült új vizesblokk. Az első világháborús emlékművet 1937-ben közadakozásból állították a hozzátartozók és a falu lakossága. A második világháborúban elesetek emlékművét 1989-ben, szintén közadakozásból állították fel.”

Ha nem haragszol, a szülőfaluddal kapcsolatos adatokat levettem a világhá-lóról, annál is inkább, mert a Fényes Elek említette türelemparancs tulajdon-képpen II. József türelmi rendelete, amit 1741. október. 29-én adott ki. Ebben a tizenhat pontból álló rendeletben engedte meg, hogy ott, „ahol legalább 100 más felekezetű család él együtt, akik képesek lelkészt, tanítót tartani, azok épít-

senek imaházat és iskolát. Felmentette őket a katolikus istentisztelet látogatásának és a szertartások gyakorlásának kötelezettsége alól. Vegyes házasságok esetén hozzájárult, hogy a fiúgyermekek követhessék a protestáns apa vallását. A római katolikus püspökök nem ellenőrizhették a protestáns egyházakat és lelkészeket.”

De térjünk vissza gyermekkorod sakkjátismáihoz. Emlékszel hogy kit vertél meg először

Édesapámat, aki elég „koca” játékos volt, de engem nagy büszkeség töltött el, amikor mattot adtam neki. Két bátyám volt, így én voltam – mint legkisebb – a kényeztetett gyerek. Sokat verekedtünk a bátyáimmal, mert bizonyítani akartam mindig, hogy nem vagyok kicsi. Egyébként én sem voltam se jobb, se rosszabb, mint a többi falusi gyerek. Csóban jártam elemi iskolába egy darabig, aztán a harmadik év után Németzsidányba adtak át, ahol a nagynéném volt tanító, hogy tanuljam a német szót. Mivel sok-sok emlékem fűződik ehhez a faluhoz, és későbbi feleségem nagyanyja is itt lakott, ezt a kedves falut választottuk, amikor egybekeltünk. Sajnos annak idején sokan elmentek a városba innen, így volt épület, amiből válogathattunk. Nekem máshol nem is kellene. Németül nem tanultam meg, mert itt úgy, olyan változatát beszélik a nyelvnek, hogy azt nem lehet érteni. Vagyis csak az ott lakók értik.

Abból az időből maradt is egy kis naplófélém. Abba jegyeztem fel a lepkéket, amelyeket gyűjtöttem. Mert az volt a fő szórakozásom. És érdekes, régen mennyi lepke volt, most meg az unokáim alig tudnak egy-két káposztalepkét fogni. Valahogy nem jó irányba mennek a dolgok. Nagyon megváltozott a fauna, de ez, úgy látszik, velejárója a modern világnak.

Erdész volt a családban?

Egyáltalán nem. Én olyan véletlenül lettem erdész, hogy az nem is igaz. Az öregapám pap volt. Mivel harmadik gyerek voltam, és a falusi tanító anyagilag nem volt nagyon eleresztve, valamiféle olcsó megoldást kellett találni a taníttatásomhoz. Így kerültem Kőszegre a katonaiskolába, mert oda ingyen sikerült bejutni. Ez egy reál középiskola volt. Ott is érettségiztem.

Ez valami különös haditantervvel oktató iskola volt?

Ez egy, a civilhez hasonló tárgyakat okító intézmény volt, de néhány külön gyakorlati foglalkozás emlékeztetett arra, hogy a hadsereg működtette, tartotta fenn. Végül is örültem, hogy ott végeztem, mert sok jó dolog maradt meg bennem. Például a rend, a fegyelem, a pontosság iránti, önmagamtól is elvárt igénye. Mert ezek az erdészszakmában is fontos kellékek.

Tudod, én vallásos vagyok. Sokszor érzi az ember, hogy az Isten vezeti az útját. Például, hetedikes koromban beteg lettem. Olyan súlyos tüdőbajom volt, hogy másfél évig kórházban gyógyítottak. Amikor eljöttem, kaptam egy papírt, hogy katonai szolgálatra alkalmatlan vagyok. Így azután a Ludovikára nem vettek fel. Amikor végeztem, javában tombolt a második világháború.

Aki a katonai középiskolában végzett, annak kötelező volt a Ludovikára menni?

Hogyne, természetesen, az automatikusan a Ludovikára került.

Sok volt osztálytársad pusztulhatott el a második világháborúban...

Bizony sok ottmaradt, ám az erdész kollégák közül is majdnem olyan arányban maradtak kint a fronton, mint az aktív katonák. De hát az én korosztályomnak ez lett a sorsa. Engem meg olyan szerencse ért, hogy nem vettek fel katonának. De elbizonytalanodtam, hogy mitévő legyek ezután. Édesanyám biztatott, hogy menjek el papnak. No fene, a katonából legyen pap, gondoltam, és beiratkoztam Sopronba az evangélikus teológiára. Ott két és fél évet lehúztam, mert az utolsó fél-évet ellógtam, mint a hozzám hasonló haszontalan gyerek. Otthon azt mondtam, hogy beiratkoztam a hatodik félévre, de az igazság az volt, hogy elfelejtettem, és éltem a fiatalság vidám életét.

Ezek szerint a tízparancsolat a későbbi félévek témája volt.

Ez alatt a szabad élet alatt ismerkedtem meg több erdésszel, illetve hallgatóval, akikkel sok vidám kalandban volt részem.

Mondhatjuk, hogy az erdészek vittek rossz utakra téged...

Tudod, van az a mondás, hogy könnyű Katát táncba vinni. Engem meg nem kellett kéretni. Így tolódtam el szép lassan az erdészet felé. Most már be kell vallanom, hogy annak idején többet jártam kocsmába, mint templomba. 1938-ban átiratkoztam az erdészekhez a főiskolára.

És mit szóltak mindehhez a teológiai tanáraid.

Ó, azok már régebben említették, hogy „Pista fiam jobb lesz néked más pályát keresni”. Nem érte őket váratlanul a dolog.

A főiskolán, ott aztán jól kezdődött az életem, mert szinte be sem mentem, csak éppen beiratkoztam szeptemberben, és már mentünk is a Felvidékre. Akkor szervezték ugyanis a Felvidékre a Rongyos Gárdát. Nos, ennek a gárdának volt egy úgynevezett soproni erdész százada. Azzal indultunk Mosonmagyaróvárra. Érdekes három hónap volt. A zászlóalj így egy erdész, egy gazdász és egy vegyes századból állt. Átutaztunk Szabolcsba, az ország másik felébe, egy Vitka nevű kis faluba, azután vissza Somorjára. A legnagyobb élményem az volt, hogy a Csalólóközben egy odatelepült faluba a morva-cseh telepeseket nekünk kellett megvédeni a magyarok támadásától, akik ki akarták fosztani őket.

Mivel én katonaiskolából való voltam, és mint balekot mégis az idősebbek, a firmák közül (a Madas Dódi, meg a Nemeskéri-Kiss Miklós, akit nem kell bemutatnom, a Birck Oszi „bácsi”) megtettek rajparancsnoknak, mint „katonaviselt embert”. Elöl mentem az apró termetemmel, mögöttem meg a kétméteresek. Elég mulatságosan néztünk ki.

Vagyis visszafosztogatni....

Úgy is lehet mondani. Karácsony előtt szereltünk le valamikor, így elmaradtunk a többiektől, de akkora megbecsülésünk volt, hogy a professzorok külön félét tartottak nekünk. Ez azért is nagy szerencse volt, mert a professzorokat így személyesen is megismerhettük, és ők is minket. Hiszen ott ültünk szemtől szembe egymással Ez bizony nagyon sokat jelentett számomra. Simán vettem az első félét, amire igen büszke voltam. Az évfolyamban a későbbiek folyamán is egyedül voltam, aki nem ismételt egyetlen vizsgát sem. Ez nagy dolog volt. Különösen Fehér Daninál, aki nagyon élvezte, ha kirúghatta a hallgatót.

Volt kedvenc professzorod?

Szinte valamennyi. Akkortájt nagyszerű professzori gárda volt az egyetemen, de a hallgatók közül is csupa olyan került ki, akiből később nagy ember lett. Elég, ha csak Szőnyi Laci „bácsira” gondolok. Sajnos az ő karrierjét a gyenge jellemek félig-meddig tönkretették. De a legkiválóbb szakemberek közé tartozik.

Másodév végére igen eltrehányodtam, mert egyetlen vizsgát sem tettem le. Hanem azután szeptemberben két nap alatt túl voltam rajtuk. Igaz, nem valami dicső kalkulussal. Ezt a teljesítményt a személyes jó kapcsolatomnak köszönhettem.

Szép volt, jó volt. Mulattunk, kártyáztunk, olykor hajnalig, de előadást soha nem mulasztottunk. Hogy el ne aludjak, mindig az első sorba ültem. Egyszóval vidáman eltelték a főiskolai éveim. Közben sorra kerültek vissza az ősi országrészek, a rengeteg erdővel. Nem volt nehéz elhelyezkedni, én viszont eldöntöttem, hogy nem megyek el messzire az otthonomtól. Szerencsére volt protekcióm ahhoz, hogy „ittthon” maradjak. A minisztériumban volt Ilosvay Lajos bácsi, aki elintézte, hogy ne vezényeljenek messzire. Szombathelyre kerültem az erdőigazgatósághoz. Egy év múlva az elmenteknek menekülnie kellett, és mondhatom, hogy az egész erdészgárda Sopronban tanyázott.

Még végzés előtt megnősültem. Feleségem a tanítóképzőben végzett. Nagyon szomorú volt az a menekülés, az az összevisszaság, az a tanácstalanság, amit itt akkor tapasztalni lehetett.

Amikor azon gondolkoztam, hogy miről beszéljek, ha jössz, arra jutottam, hogy feltétlenül meg kell említenem, milyen torzul festik le az elmúlt negyven évet. Mert a korosztályunk élete bizony sok munkával, sok-sok önzetlen munkával telt. Sokan úgy ítélik meg az elmúlt időszakot, hogy az milyen haszontalan, semmit érő dolog volt. De azt mondom, hogy bárcsak sok ilyen „haszontalan” negyven év teljen el az erdészet életében, mint az elmúlt időszak. Mint amilyen a mi időszakunk volt. Itt van mindjárt az államosítás, ami az erdő szempontjából igazán kedvező volt.

Részt vettél ebben a folyamatban?

A háború után az erdőigazgatóságnál, majd az erdőfelügyelőségen dolgoztam, ahol csupa idős kolléga volt. Ezért aztán – mint egyetlen

fiatalember – olyan mindenesféle lettem. Az erdőbirtokosok vágáskérelmét kellett elbírálni, kiadni, majd ellenőrizni. Ez viszonylag egyszerű dolog volt. Aztán az erdők államosításával megsaporodtak a teendők. Ha jól emlékszem, a száz hektár feletti erdőket államosítottuk.

Milyen állapotban voltak ezek az erdők?

A többsége itt Vas megyében nagyon jó állapotban volt. Egy-két elszegényedett birtokos, aki az erdőből akart megélni, bizony elhanyagolta, túlhasználta. A bajor hercegi erdő, meg az Erdődyké csodaszép állapotban volt. Azok az erdőtisztek, akik ezeket kezelték, szintén átkerültek az állami apparátusba.

Azután megint a szerencsének köszönhetően a szombathelyi erdőgondnokságot kaptam meg, ahol volt egy pár idősebb erdőtiszt. Szombathely környékén több kisebb erdőtömbből állt össze az a 4-5 ezer hektár, amit kezelte a gondnokság. Vas megyében, ha jól emlékszem, tíz gondnokság alakult.

Így lettem én erdőgondnok, ami elég jó beosztás volt. Ez a státusz öt évig tartott. 1945-től 1950-ig. Jó minősítéssel dolgoztam, még dicséretet is kaptam.

Azután jött az '50-es évek nagy átszervezése, amikor bélistára kerültem. Mint fiatal mérnök, meglehetősen renitens lehettem, mert annyi fegyelmit kaptam, hogy se szeri, se száma nem volt. Azt hiszem, az erdőmérnökök közül én vagyok az, aki a legtöbb fegyelmit kapta. Persze, többnyire alaptalan dolgokért, mert mindig ki tudtam kecmeregni az ügyekből. Amikor egy-két rendetlen erdészt lelepleztem, hogy lopták a fát, én azért kaptam fegyelmit, mert nem figyeltem jobban a területemre. Pestről idehelyeztek egy Karner Gyula nevű mozonyvezetőt erdőigazgatónak. Akkor az volt a divat, hogy mindenféle kádert raktak fölénk. Közölte, hogy mint bélistásnak, megszűnt az állásom. Akkor már négy gyermekem volt.

De megint segített a sors. Ugyanis a négy Vas megyei erdőigazgatóság fölé szerveztek egy Megyei Erdőgazdasági Egyesülést. Így hívták. Mivel én voltam az egyetlen munkanélküli, hát beosztottak ide az új szervezetbe. Nagyon szép munkám volt. Többnyire kötetlenül mozogtam, és nem volt rajtam a gazdálkodással járó örökös feszültség. A napi gondoktól megszabadultam. Fölülről lehetett bölcselkedni. Lehetett adni az embereknek a jó meg a rossz tanácsokat, különösebb felelősség

nélkül. Közben sikerült Vas megyét alaposan megismernem, hiszen majd' minden erdőrészletbe eljutottam.

A szombathelyi erdőgondnokság Kámonba került. Tudni kell, hogy én nagy pártember voltam. 1946-ban beléptem a parasztpártba. De így tett szinte valamennyi erdész, pedagógus és egyéb értelmiségi Kámon környékén. Így lett egy helyi szervezetünk. Jó gárda jött össze. A kocsmában volt a párthelységünk. De az erdészek nem nagyon aktívkodtak. Mindenhova nekem kellett menni. A képviselőválasztás előtti agitáló útjaimon sok emberrel ismerkedtem meg. Ismertebbekkel is. Frankó Emánuellel, Komócsin Zoltánnal együtt jártuk a környéket. Mint parasztpárti, a megyei tanács földbirtokrendezőinél is beosztást kaptam. Így előállott az a csoda, hogy két fizetést kaptam egyszerre. Nem tudom, hogy ez szabálytalan volt-e vagy sem, de most már úgyis elévült, így mondhatom. Kétszer lettem a tizedik fizetési osztályba kinevezve. Egyszer segéderdőmérnökként a gazdaságnál, egyszer földbirtokrendezőként, mérnökszakértőként a tanácsnál.

Gondolom, a gyerekeknél volt is helye a pénznek.

Volt, volt. No, aztán tevékenykedtem mint földosztó is. Még alkalmazottam is volt. Hát így zajlott az élet a háború után.

Kámonban laktam amikor az Egyesüléshez kerültem. Az Arborétumot is megörököltük. De akkor nagyon rossz állapotban volt. A sok-sok érdekes növényfaj felkeltette az érdeklődésemet. Sopronból is jártak ide a professzorok. A Fehér Dani, a Roth Gyula bácsi főiskolásokat hoztak tanulmányozni a növényeket, a társulást. A kertészekkel is akkor kerültem kapcsolatba. Így Schneider Jóska bácsival is, aki a Budapesti Botanikus Kert igazgatója volt akkoriban. Együtt bogarásztunk.

Szép lassan begyakoroltam magam a szaporításba, oltásokba, meg ilyesfajta kertészkedésekbe. Babos Imre bácsi, aki az erdőszet lelke volt annak idején, egy svéd szakirodalomban olvasta, hogy az erdőszetnek van egy nemesítéssel foglalkozó, újnak mondható ága, amibe beletartozik a vegetatív vonal is, rögtön ránk gondolt. Ekkor engem bíztak meg, hogy Kámonban kezdjünk el komolyabban foglalkozni a témával. Ez nagyon szép megbízás volt. Ekkor kezdődött a plantázásokkal kapcsolatos munka, közvetlenül Tömpe István megbízása alapján. Az Akadémia is adott különböző feladatokat.

Már javában folyt a munka, az első ültetvényeket ki is ültettük, amikor az ERTI is felfigyelt a munkánkra. Hogy olyan témával foglalkozunk, ami meghaladja az üzemi kereteket. Magyar János volt akkor az igazgató, aki megkérdezte, hogy mi volna, ha átmennék az ERTI-hez és ott folytatnám a tevékenységet. Nos, ez így is lett. Közben az egész Kámont átvette az ERTI, és én a nyugdíjazásig ott dolgoztam. Mint nemesítő, bejártam az egész országot. Kialakultak a munkakörök. Kopeczky Feri Budakeszről idejött Sárvárra, ő foglalkozott a nyárákkal, én meg maradtam a fenyős meg az exótás. Ez a két terület maradt is végig, annak ellenre, hogy próbáltak rám tukmálni egyéb feladatokat.

Osszeírtuk a korábbi jövevény fafajokat, amelyekkel erdősítettek az egész országban. Az erdőfelügyelet segítségével számba vettük az összes exótatelepet. Nem volt sok, de egy színes kép alakult ki. A régi Erdészeti Lapokban is volt nyoma egyes telepítéseknek, de ezek a határon kívülre kerültek. Elég sok duglász- és simafenyő-állományt találunk. Még egy Chamaecyparist is. Ezeket azután törzsenként feltérképeztük, de sajnos azután, hogy eljöttem, nem volt folytatás, pedig úgy lenne izgalmas, ha végigkísérnénk a növedéket, mert igencsak érdekes adatokat kaphatnánk. De gazdátlan maradt ez is, mint annyi más kutatás az ERTI-ben.

De vajon ez miért van?

Az ilyen jellegű munkákhoz bizonyos megszállottság kellett. Mert nem volt kötelező. Ha valaki csinálta, csinálta, ha meg valamilyen ok miatt abbahagyta, akkor ebek harmincadjára kerültek az évtizedes adatok, pocsékba ment a munka. Ez nagyon nagy tragédia az erdészetnél. Szinte nincs végigvitt kutatási téma.

Vajon miért?

Azért, mert egy emberöltő kevés ahhoz, hogy egy kutatási témát végigvigyenek, például az állománynevelésnél. Ott van például Róth Gyula bácsi szálalóvágási kísérlete. Magyar Pali bácsi származási kísérletei, Pagony Károly (a Hubert édesapja) nagyon szép exotakísérletei Dél-Zalában. És sorolhatnám. Alig lehetett ezeket a területeket felkutatni, azonosítani a törzseket. Ezek mind-mind ottmaradtak gazdátlanul, mert az utód a maga elgondolásait akarta bizonyítani. Olyan

nincs, hogy az elődöm területét átveszem, és folytatom a megkezdett megfigyeléseket, méréseket. Az én munkámból egyedül az exótafelméréseket vette át Harkai Lajos, aki folytatta ugyanúgy, ahogyan én csináltam. De már ő is nyugdíjban van.

Az addigi eredményeket dobták a kukába?

Lényegében igen, mert az új embernek más módszerei voltak. Tőlem a plantázsokat Mátyás Csaba vette át, de ő is változtatott a dolgokon. És el kell fogadnom, hogy egyes részletekben jobban otthon volt a témában, mint én. Például a magvizsgálat terén.

Bánatos voltam, amikor kivágtak a bajti telepemből egyedeiket, mert kitalálták, hogy faanyagvizsgálatot is kell végezni.

A vezetés sem tudta volna – ha másképp nem– parancsszóval megkövetelni a folytatást? Mert hiszen az erdészeknek kell legjobban tudniuk, hogy egy ilyen munka három-négy emberöltőn át tart.

A kutatást nem lehet parancsszóra folytatni. Ahhoz megszállottság kell, azt csak úgy lehet csinálni. Ez a szakmánk átka. Amikor Schmidt Ernő lett Szombathelyen a főnök, egészen más erdőgazdálkodást kellett folytatni, mint amikor a Keresztes Gyurka bácsi vagy a Horváth Laci bácsi volt a meghatározó. Az erdőművelési szemlélet átalakult ipari szemléletté. És egy ilyen váltás alapvetően megváltoztathatja a módszereket.

A vándorgyűlés jelszava is ez volt...

Látod. Erről beszélek. Mi még erdőművelők voltunk. Nekünk az erdőművelés volt az alaptevékenység, az volt a jövő záloga. No, mindegy, sok minden nem úgy megy, ahogy az ember jónak látja.

Az ERTI-nél sok igazgatót végigszolgáltam. Az első kacérkodás még Roller Kálmán idején volt, azután jött Magyar János, Lány Géza bácsi, Partos Gyula, azután a kedvencem, Keresztesi Béla, akinél meglehetősen fekete bárány voltam. A mai napig nem tudom, hogy miért voltam neki ellenszenves. Mert mindig a nyomott oldalon kezelt. Az elejétől kezdve, pedig soha nem volt különösebben közvetlen kapcsolatom vele. Meggyőződésem, hogy az erdőszet rákfenéje lett Keresztesi Béla

uralomra jutása. Furcsa élete volt. Még a főiskoláról ismertem, mert alattam járt vagy három évvel. Nem is nagyon találkoztunk ott sem. Mégis, amint volt valami észrevétele, rögtön odacsapott, és írnom kellett a jelentéseket.

Tudod, vannak ilyen antagonizmusok.

Bizonyára, de a végén nem panaszkodhattam rá, mert kreált nekem egy osztályt, és én lettem az osztályvezető, ahonnan nyugdíjba mentem. Most is szégyellem. Nagyon hasonlít ez arra a Bibliai példázatra, a hamis sáfár esetére.

„Aztán a tanítványokhoz fordult: »Egy gazdag embernek volt egy intézője. Bevándolták nála, hogy eltékozzolja vagyontát. Magához hívatta, és így szólt hozzá: Mit hallok felőled? Adj számat vagyonomról, mert nem maradhatsz tovább intéző. Az intéző így gondolkodott magában: Mitévő legyek? Uram elveszi tőlem az intézőséget. Kapálni nem bírok, koldulni szégyellek. Tudom már, mit teszek, hogy befogadjanak az emberek házukba, amikor elcsap az intézőségből. Egyenként magához hívatta urának minden adósát. Megkérdezte az elsőt: Mennyivel tartozol uramnak? Száz korsó olajjal – felelte. Erre azt mondta neki: Fogd adósleveledet, ülj le hamar, és írv ötvenet. Aztán megkérdezett egy másikat: Te mennyivel tartozol? Száz véka búzával – hangzott a válasz. Fogd adósleveledet – mondta neki –, és írv nyolcvanot. Az úr dicsérte a mihaszna intézőt, hogy okosan járt el. – Igen, a világ fiai a maguk módján okosabbak a világozság fiainál.

Azt mondom hát nektek: Szerezsetek magatoknak barátokat a hamis mammonból, hogyha majd elfogy, befogadjanak benneteket az örök hajlékokba. Aki a kicsiben hű, az a nagyban is hű. Aki a kicsiben hűtlen, az hűtlen a nagyban is. Ha tehát a hamis mammont nem kezeltétek hűen, ki bízza rátok az igazit? És ha a máséban nem voltatok hűek, ki adja oda nektek a tiéteket? Egy szolga sem szolgálhat két úrnak. Mert az egyiket gyűlöli, a másikat szereti, vagy az egyikhez ragaszkodik, a másikat megveti. Nem szolgálhattok az Istennek és a mammonnak.«”

A végletek embere volt, és soha nem tudtam megfejtetni, hogy miért. Dicséretet vártam, fegyelmet kaptam, azután fegyelmet vártam és megdicsért. Távozságtartás a kollégáktól, tele kisebbségi érzéssel. Az biztos, hogy mindenkit elüldözött maga mellől, akit csak egy kicsit is konkurenciának érzett. Nem tűrte, hogy a nála okosabb hozzá képest feljebb legyen. Azokat mind elmarta. Tucatnyi kollégát tudnék felsorolni,

de nem teszem. Kár mindazokért, akik így jártak, és nagyon sajnálom, hogy ezzel a kollegiális – és a többi szakmához viszonyítva is rendkívül összetartó – közösséggel ezt meg tudta tenni. Bajtársi segítőkészség jellemez bennünket, és Béla nagyon kilóg ebből a sorból. Az erdészszakma gyengesége, hogy még mindig hagyja regnálni.

Van ilyen, különösen a labilis lelki alkatúaknál. Azt gondolják, hogy így nem lehet kiismerni őket. Nem beszélve a hiúságról.

Amikor kiírták az aspirantúrát a moszkvai ösztöndíjra, én is jelentkeztem Solymos Rezsővel együtt. Felmentünk Pestre vizsgázni, sikerült is a vizsga. A kertész Somos volt az egyik vizsgabiztos. Sikerült, sikerült, de mégis a Béla ment ki. Mint parasztpárti, én is ismertem Veres Pétert, akinél Keresztesi annak idején beosztott volt. A rossz nyelvek szerint nemigen jöttek ki egymással, és ő kérte, hogy Keresztesit küldjék ki, ne rontsa itthon a levegőt. Hogy így volt-e pontosan, azért nem teszem tűzbe a kezem, de el tudom képzelni.

Említetted az előbb hogy biztosan hiúsági kérdést csinált sok mindentől. Visszatérve a témára, az sem eshetett neki jól, amikor egy IUFRO-konferencián az én előadásom nagyobb tapsot kapott, mint az övé

Németországban volt egy Schönbach nevű professzor, akinek igen jó kapcsolatai voltak világszerte, és ő vitte jó hírünket. 1956 szeptemberében már plantázsbemutató volt itt nálunk. Akkor még igencsak a kezdet kezdetén voltunk. Ezek azután többször ismétlődtek. A csúcs 1969-70-ben volt, amikor a világ szinte valamennyi nemesítő erdésze itt volt. Kezdetben csak a fejlett országok szakemberei jöttek, azután kijelölték a helyet, ahová a fejlődő országok szakemberei jöttek tapasztalatcserére. Szép időszak volt ez. Ahhoz képest, hogy az egész munka csak 1951-ben kezdődött, bizony ez elég rövid idő volt ahhoz, hogy már eredményt tudjunk mutatni. Mert két évtized nem sok a növény-nemesítés terén. A cikotai plantázs akkor páráját ritkította. Legnagyobb sajnálatomra később gazdátlaná vált. Nincs, aki megfigyeléseket végezzen. Előtte a sok ezer oltványról évről évre minden tobozt begyűjtöttünk, és pontosan vezettük, hogy melyik fa hány magot termelt, és az milyen minőségű. Utódvizsgálathoz csemetét neveltünk és követjük a felhasználás útját. A fenyőnemesítés nagyjaitól, a finn és svéd szakemberektől is elismerést kaptunk. Összehasonlító telepeink voltak. Azután a német kolléga meghalt és sok minden abbamaradt.

Kérted, hogy írjak a Lapokba is valamit. Nos, annak idején megjelent a Kámoni Arborétumról Retkes Jóskával közösen írt könyvünk Vargha Domokos szerkesztésében. Szerintem egész jó kis könyv volt. Több mint háromszáz oldal terjedelemben írtuk meg, amit az arborétumról tudni illik. Tizenkettő ötvenért lehetett megvenni, de csak nem akart fogyni. Akkor elhatároztam, hogy én aztán nem írok semmiről. Egy üres postakönyvet vettem a hivatalnak, ami száz üres oldalból állt. Ez a kiadvány meg tizennyolc forint volt. Hát mondom, ennyit rontottam én azzal, hogy telefirkáltam az üres lapokat. Ilyet nem csinállok többet.

Aztán Béla is megenyhült. Írt egy levelet, hogy „kedves Pista, nem írnád meg a kőszegi erdők történetét”. Akkor kezdte összeszedni az anyagot a „Magyar erdők története” könyvéhez. Akkor lettem „kedves Pista”. Nemet nem mondhattam rá, így felkértem Német Jóska erdészvezető barátomat, hogy írja meg. De azt sem olvastam el. Nagyon el voltam keseredve, hogy amibe beleadtam a lelkemet, az nem sikeredett.

Kicsit csapongunk, de itt kérdezem meg, hogy az 1956-os eseményeket hogyan élted meg itt, az emberektől távol?

Hát bizony, mostanában nagy divat, hogy az emberek zengedezzenek az ötvenhatos tetteikről. Mi nem voltunk hősök, de derültünk és örültünk, az biztos. Két emlék azért megmaradt bennem. Az egyik az, hogy szép csendesen emléket állítottunk a forradalomnak. Maradandó emléket. '57 tavaszán elültettünk egy facsoportot. Úgy, hogy az az '56. október 23-át mutatja. Úgy ültettünk, hogy 1956. 10. 23. Persze nem vertük nagydobra, de nem is titkoltuk, mert többen csináltuk. Az arborétumban készült, de úgy látom, nem sokáig lesz meg.

A másik az szomorú emlék. Említettem, hogy sok fegyelmet kaptam. '56 után volt egy nagyon rázós fegyelmim, amit csodálok, hogy megúsztam. Feljelentettek olyan váddal, hogy ellenforradalmárokat bújtatok. Annyi volt mindebből az igazság, hogy néhány elítélt személyt odavettem napszámosnak. Egy kicsit exponálták magukat, mint az erdőgazdaság főkönyvelője, a Bartha Feri, aki elismert szakember volt. Barabits Elemér is itt dagozott nálam. Neki az volt a bűne, hogy kijárt Ausztriába, mert nagy növénybolond volt. Vitt és hozott ezt-azt. Elkapták, büntették. Bauer Jancsi, az meg haverja volt. Valamely jóaka-

rójuk reájuk fogta, hogy ellenforradalmárok. A hatóság meg ugrott rá. Egy-két hónapot ültek a vizsgálatiban.

Ismered Hibbey Albertet meg Csutkai Jenőt? Nos, Hibbey azt mondta egyszer Csutkainak, hogy ha vége lesz a kommunizmusnak, akkor az addigi kommunisták piros nadrágban fognak járni, és akik találkoznak velük, azok szembeköphetik őket. Én marha meg elmondtam a károniaknak. Mert volt ott tízegynéhány lakás, és akik lakták, jórészt kommunisták voltak. Én meg hülye fejfel elmondtam nekik, hogy mit halottam. Még ezt a viccet is beköpte valaki.

De nem csoda, mert jelentették még, hogy én verem a kommunisták gyerekeit. Ebből annyi volt az igazság, hogy amikor a gondnokhelyettes fia a kertben tördelte a növényeket, ráripakodtam. A gyerek meg felém mutogatta a fenekét. Persze, hogy megpofoztam. De nem azért, mert az apja párttitkár volt, de ez nem érdekelte az apját. Lejött a központból az ERTI személyzetise és vizsgálódott. De hála Istennek nem lett belőle nagyobb baj. Nehéz időszak volt ez annak idején.

Ha már itt tartunk, te hogy emlékszel, miért kellett Ráckevéről elhozni a magvizsgálatot?

Ez is egy nehéz kérdés. Ráckevére, ha jól tudom, Mátyás Vilmos vitte, ahol Marjai Zoltán vezette, igen jól. Besegített neki Fuisz Józsi bácsi, és nagyszerűen mentek a dolgok. Hogy miért kellett elhozni, azt nem tudom, meg azt sem hogy az ERTI miért szorgalmazta.

No, de már így is többet beszéltünk róla, mint amennyit érdemes. Meg egy kicsit át is keveredtünk politikai síkra. Én mindig olyan lázongó természet voltam, és most is morgolódok éppen eleget. Nagyon nem tetszik nekem, hogy egy eset kapcsán kollektíve megbélyegeznek valakiket, legyen az kulák, német, zsidó vagy éppen az erdészek, akikre mostanság egyre gyakrabban húzzák rá a vizes lepedőt, mondván, hogy tönkreteszik a magyar erdőket. Főleg az úgynevezett természetvédelem oldaláról hangzik el ez a sommás vélemény, elkerülve mindig a konkrét eseteket vagy személyeket. Esetünkben különösen feltűnő, hogy a most hangoskodók ítélik el az elmúlt negyven évet, mert ha belegondolsz, tulajdonképpen a szüleik tevékenységét bírálják. Hogy a negyven év alatt minden rossz volt. Ez nem így van, mert a háború után, igaz hogy rengeteg hibával, de csak felépült az ország. Az is igaz, hogy mérhetetlen államadósságot halmoztunk fel, amiből nagyon nehéz lesz kikecmeregni.

Az erdészek meg különösen büszkéek lehetnek az elmúlt évtizedekre. Gondolj csak az alföldfásításra és egyéb erdősítésekre. Csodálatosan szép volt. Most kezd leromlani minden.

És te ezt minek tudod be?

Mert mindenekelőtt erdőművelők voltunk és nem fahasználók. Ráadásul hallatlan lelkesedéssel csináltuk, amit csináltunk, és nem azt néztük elsősorban, hogy mennyi van a borítékban. Mert nem szabad mindent forintra váltani és azt nézni, hogy mindaz nyereséges-e vagy sem. Erdésznek meg különösen nem. A kertészeknek is az a céljuk, hogy jól sikerüljön a gyümölcsös telepítése, mint nálunk az erdősítés. Hogy mennyit terem, illetve mennyi fatömeget hoz, az már csak a következmény. Nem igaz, hogy az életet csak úgy lehet szemlélni, hogy csak ahhoz nyúlok hozzá, ami hasznot hoz. Ez egy teljesen fals nézet, amiből még igen sok baja származik az emberiségnek.

Nagyon büszke vagyok a Vadas Jenő-émlékéremre, amit közvetlenül az alapítás után kaptam meg Babos Imre társaságában. Vártam, hogy a Bedő-díjat Szombathelyen kapom meg, de végül a veszprémi HM vándorgyűlésén adták át. A lényeg, hogy megkaptam, mert végül is az az erdészek legnagyobb elismerése, amit – gondolom – a munkáért szavaznak meg.

Szerinted érdemes a magyar erdészeknek az exóta fajokkal foglalkozni?

Én három fajjal foglalkoztam. A duglászfenyővel, a simafenyővel és a Chamaecyparisszal. Ezek a fajok, ha termőhelyükre kerülnek, hatalmas növedéket produkálnak. Itt Vas megyében, elsősorban Borsos Zoltánnak és Barabits Elemérnek köszönhetően nagyon sok Chamaecyparist telepítettek. Nagyon szép állományok lettek ezekből az erdősítésekből.

Pista bácsi, szerinted vissza lehetne még hozni a kincstári erdőgazdálkodást?

Nem hiszem, mert nincs visszaút. Olyan ez, mint az oktatás megreformálásának szándéka. Hogyan akarják, hogy kezdenek hozzá? Visszaadnak az egyházaknak néhány iskolát? Sajnos manapság csak

az anyagiak hajszolása van szem előtt, úgy tapasztalom. Mintha nem lenne más szempont is. Ezzel a szemlélettel pont az élet szépsége veszik el. És ezt az öregek tudják.

Én most inkább kertész vagyok, mint erdész, mert a rododendronokba estem bele.

Hogyan kezdődött ez a szerelem?

Amint megláttam annak idején az arborétumban a virágzó bokrokat, éreztem, hogy nem leszek meg nélkülük. Ahogy mondani szokás, meglátni és megszeretni. Ennyi volt. Rövidesen elkezdtem a szaporítást is. Nagyon jól sikerült mindjárt az első próbálkozás. Csak melléleg jegyzem meg, hogy a hat gyermekemből a négy fiam mindegyike rododendronnevelő. Mi a feleségemmel, öreg korunkra, vettünk egy telket a szomszédban, azon üvegházat építettünk, és abban is dolgozunk. A ház kertje már tele van a különböző virágszínű szaporításokkal. Egy szép kis gyűjteményt szeretnénk csinálni.

Az elmúlt évtizedekben határozott tendencia volt, hogy a kerületvezetők költözzenek ki az erdőből a falvakba, városokba. Te mit szólsz ehhez?

Ez borzasztó döntés volt a vezetés részéről. Ahelyett, hogy megoldást találtak volna az erdőkben élő szakembereink konformjának javítására, szinte versenyszerűen hagyták el a saját munkaterületüket. Gondolom, hogy e kérdésben is az anyagiak játszottak döntő szerepet. Mert annál jobbat nem lehet kitalálni, hogy egy-egy védkerületnek akkor van igazán jó gazdája, ha benne lakik. A Kámoni Arborétum soha nem volt az én tulajdonom, mégis a magaménak éreztem, éppen úgy, mint annak idején Saághy István érezhette magáénak. Aki benne lakik, egészen mást érez, mint akit utaztatnak hosszabb-rövidebb távolságról.

Az arborétum honlapján a következőket olvashatjuk:

„A Kámoni Arborétum Szombathely város északi részén, részben Kámon, részben Herény városrész területén fekszik. Éghajlatára kedvező a területén átfolyó Gyöngyös patak és a Kerka árok hatása, melyet felhasználva létesítettek a tórendszert, ami esztétikailag szép és párás környezetet biztosít a növények számára. Az eredetileg fűz–nyár–éger-, valamint szil–kőris–tölgy-liget-erdő famatuzsálemei részben ma is megtalálhatók.

Az arborétum területét a legújabb kutatások, okmányok alapján a XIX. században fokozatosan szerezte meg a Saághy (Sághy) család. A gyűjtemény alapjait Saághy Mihály rakta le, aki Európában is elismert méhészként mézelő növényeket ültetett. Az első fák és cserjék 1892-ben kerültek az arborétumba (pl. mocsári ciprus, mamutfenyő).

Munkáját fia, dr. Saághy István folytatta. 1920-ban a kert 244 fenyő- és 310 lombos fajt tartalmazott, mintegy 4 hektárnyi területen. 1934-ben Pauer Arnold az ország legnagyobb gyűjteményes kertjeként említi. Saághy István faiskolát is létesített a különleges, távoli égtájokról származó növények elterjesztésére. Sajnos e tevékenysége nem volt gazdaságos, mint ahogy egyéb birtokai sem fedezték a gyűjtemény kiadásait. Ezért munkájának eredményét felajánlotta az államnak – ez sikertelen próbálkozás volt. Élete végén betegsége miatt tolószékbe kényszerült, így kertjét – melynek előtte állandó kertésze sem volt, hanem mindent saját kezűleg végzett – elhanyagolni kényszerült. Családját 1945-ben követve rövidesen Atterseeben (Ausztria) halt meg.

Az arborétum a háborús években magára hagyatott volt, 1945 után tűzifaelőhelyként „hasznosult”, a gyűjtemény növényanyagának jelentős részét kipuштították.

A teljes pusztulástól Bánó István erdőmérnök mentette meg. A kert 1950-ben természetvédelmi terület lett.”

Tartod a kapcsolatot a fiatalokkal, az utánad jövő nemzedékkel?

Nem tartom senkivel. Teljesen visszahúzódtam. Egy darabig még az Erdészeti Lapokat sem kaptam. Most már jön rendszeresen. A cikkek címét elolvasom, sőt még a tarokkfeladványokat is. De azt kell mondanom, hogy a nekrológokat kutatom leginkább, hogy ki ment el az ismerősök közül, és azt hiszem, ez az én koromban bocsánatos bűn. Egészen ritka az az eset, amikor egy cikket teljesen végigolvasok. Mentségemre legyen mondva, hogy azt előre elterveztem, hogyha nyugdíjba megyek, nem törődöm tovább a szakmával, a szakma ügyes bajos dolgaival. Pedig Szász Tiborék felajánlották, hogy foglalkozzak ilyen olyan szaktanácsadással. Megírtam nekik, hogy rendben, de csak a Kámoni Arborétumban fogadok el parkőri állást. Így szakszerűen vezethetem a látogatókat. De kinevették a felajánlásommal. Az igazság az, hogy én sem vettem komolyan, mert a régi szerelemhez nem kell visszatérni.

Nem is jártál azóta az arborétumban?

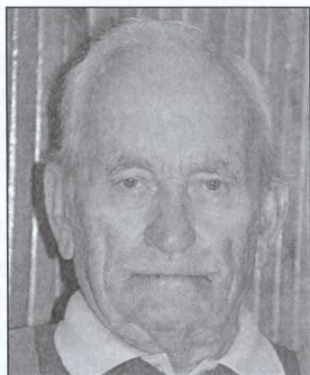
Kezdetben egyszer-kétszer, de azután végleg elmaradtam. És ez így jó. Aminek vége, annak vége, nem kell keseregni azon, hogy nincs tovább. Most meg, hogy öregségemre egyedül maradtam, még a kapun sem engednek ki.

Hat gyermekedben, gondolom, sok örömet találtál.

Hál' Istennek – egy kivételével – mind magmaradt földdel foglalkozónak. A két leány kertész lett, a négy fiúból egy gazdász, két erdész folytatja apjuk munkáját. Egy meg – apám kívánságára – a pedagógus pályát választotta. De ő is szeret bajlódni a földdel. A két erdész közül az egyik magánfaiskolás lett. A másik meg a Szelestei Arborétumban tevékenykedik. Sokáig egy fizetésből éltünk, mert a gyermekek jöttek sorban, mint az orgonasípok. Mégis elégedettek voltunk, mert azt szerettük volna, hogy szép legyen még akkor is, ha nincs meg mindennünk. A kiegyensúlyozott belső béke volt a fontos. Maradt időnk örülni a mindennapoknak.

De elmúlt az élet. Szép volt. Ha mindenkinek olyan élete volt, mint az enyém, boldog lehet az emberiség.

Úgy legyen. Köszönöm a beszélgetést.

Moróczy Károly

(1922–)

Aszófőn születtem 1922. május 18-án. Itt töltöttem gyerekéveimet, itt jártam iskolába. Köztudott, hogy a kisebb létszámú településeken összevont osztályokkal tanítottak. Aszófő is ilyen volt. Túlnyomórészt katolikusok lakták a községet, és vallásos nevelésben részesültem. Szüleimnek, pontosabban apámnak vízimalma volt. Eredetileg Felsőörsön, de azt 1907-ben eladták az ott lévő földjeikkel együtt, és abból vették meg a tihanyi apátságtól az itteni malmot. Apám a pécselyi molnár lányát vette el. Nagypám is molnár volt. Az ő apja meg köztisztviselő és szőlőbirtokos volt. Olyan nyolcvan holdjuk volt. Egyszer, középiskolás koromban megtaláltam nagyapám kutyabőr nemesi levelét, amely németül volt írva, de az latinul, hogy „nobilis”, ami nemesi titulust jelent. A nemesi családja egész életemben izgatott és kutattam is utána. No de térjünk vissza a malomhoz.

Tihanyból és a környező községekből apámhoz hordták az őrlőnivalót, de ha kellett, apám is csuvarozott.

Hát az meg mi?

Az, amikor a molnár megy el az őrlőnivalóért, megőrli, majd visszavisi. A molnárok meglehetősen módos családnak számítottak. A malmot Pécsely felől jövő víz hajtotta, melyhez csatlakozott a Kőbölkút felől érkező vízfolyás is.

Tudtommal a kőből egy mértékegység.

Ez így van. Nálunk, a forrásnál volt egy nagy kőből, abba folyt a forrásvíz, amit ivóvíznek szállítottak, a túlfolyt víz növelte a patak vízhozamát.

Ezek a vizek hajtották a felülcsapott, mintegy öt méter átmérőjű vízikereket, leadva mintegy 15 LE teljesítményt. Kétszintes épület volt, a korban – mondhatni – modern felszereléssel. Kitűnő lisztet produkált. Vámórlésű malom volt, ami azt jelenti, hogy egy mázsa gabonából tíz kilót vontunk le. Ezt a százalékot befolyásolhatta a hozott őrlőnivaló tisztasága. Konkoly, pelyva, egyebek. Ekkor megalkudtak.

Tihany az 1900-as évek elején szegény község volt. Az ott lakók halálszattból éltek, egyéb munkalehetőség nemigen volt. Nyolcvan százalék a környék szőlősgazdáinál dolgozott, majd később a füredi hajógyárban. A félszigeten lévő bencés apátság tartotta fenn a környék iskoláit. Pap is tanított nem csak a kántor. Igen nagy volt a követelmény. Középiskolába Füredre, majd Veszprémbe jártam.

Beszélg még egy kicsit a malomban eltöltött gyermekkorodról.

Nagyon szép emlékeim vannak erről az időszakról. Ahogy felkeltem, ráláttam a forgó malomkerékre. Néztem az arról lecsorgó vizet, a vízszintszabályzó mellékfolyást vagy árapasztót, amiben reggelente mosakodtam. Közben a malom bent zakatolt, és a facér segítők ott sűrögtek, forogtak, tették a dolgukat.

Facér segítők?

Igen. Így hívták azokat a legényeket, akik járták az országot, és ott álltak meg egy két hónapra, ahol volt munka, majd továbbálltak. Maradhattak volna tovább is, de nem maradtak. Járták az országot. Apám úgy felvételiztette őket, hogy mindjárt megkínálta ebéddel a jelentkezőt, és nézte, hogy hogyan eszik. Ha hagyott a tányérján, vagy ímmel-ámmal evett, azt nem vette fel.

Ma is a fülemben van a működő malom dohogó zaja, a vízikerek méltóságteljes csobogása, ami – ha leállították valami miatt a malmot – nagyon hiányzott. Köves őrlő is volt, amin darálták a kukoricát meg a jószágnak valót. A malomkövek Almádiból származtak, amit minden héten „megvágunk”. Vagyis az ívelt rovátkákat kiélezték. A köves őrlő finomságát a kő szorításával lehetett állítani. A gabonalisztet már hengeres őrlők őrlték.

Volt munka bőven, mert annak idején minden háznál volt minimum két-három szarvasmarha, hat-nyolc, úgynevezett kijáró disznó, akiket a

legelőre hajtott ki hajnalonként a kondás. Akkor nem volt hulladék. A rengeteg korpát is a jószág ette meg. Az aprójószágról nem is beszélve. Emlékszem, számolatlanul állt a tojás a kamrában. Százával szedtük össze a félrehojt tojásokat.

Reggel fogtam egy szakajtót, és abba szedtem össze, volt, mikor százötven darabot. Már tudtam, hogy melyik szalmakazalba hova tojnak, és így csak a legritkábban került záp is közéjük. Akkor fél fillér volt egy tojás. A napszámos napi bére két pengő volt, amiből kétszáz tojást vehetett, ha akart. Reggelire sonkás tojás volt, olykor tíz tojásból. Én kerékpárral vittem a füredi kereskedőhöz, mert már nem tudtunk mit kezdeni vele. Bortermelő vidék lévén, a napszámosok két-három litert is megittak naponta. De én ott nem láttam részeg embert. Édesapám is megitta a magáét. Olyan kondícióban volt, hogy a vállára felvett egy hetvenkilós zsákot, a hóna alá kapta a másikat, és úgy vitte a garathoz. Ennyit tett a napi tíz tojás. Én nagyon szerettem. Napi két tojást nyersen ittam meg. Éreztem, hogy mintha kicseréltek volna. Beteg emberre sem nagyon emlékszem.

Iskolába járva kezdett kinyílni előttem az élet. Akkor kezdtem tudatosan figyelni az embereket, és tapasztaltam azt a hallatlan élni akarást, a családszeretetet. Hogy annak a három-, négyholdas parasztnak mennyire meg kell küzdeni azért, hogy a családját eltartsa. Hogy a saját földjén kívül el kell mennie ide-oda dolgozni azért, hogy a betevő falatjuk meglegyen. Akkor jöttem rá, hogy mennyi mindent nem tudok még.

Amikor egy kicsit már tudsz, jössz rá, hogy mennyit nem tudsz.

Igen, így van ez. A faluban szinte lépni nem lehetett a sok aprójószágtól. Hízlalták a kacsát, libát. Mai napig érzem a számban a frissen fejt tehéntej ízét. Köcsögökbe letették a hűvös pincébe, ahol másnapra lehetett színelni. Ittuk a tejet, ettük az aludttejet, kentük a köpölgőűben köpült vajjat. Volt tejföl, túró bővében. Egy parasztcsaládnak lényegében csak cukrot, sőt kellett venni.

Ha már itt tartunk, neked mi volt a kedvenc ételed.

Isteni volt karácsonykor a malacpecsenye. Az a malac volt a legfinomabb, amelyiket már leválasztották az anyjától. Kemencébe sütötték, a szájába almát tettek, és úgy került az asztalra. Omlós hússal, ropogós bőrral... Felejthetetlen. Ugyanígy készült a tíz-tizenöt kilóra hízlalt pulyka,

amit szintén nagyon szerettem. Ebben a kis faluban volt hentes és mészáros, akinél mindig lehetett kapni borjú- meg birkahúst. Nyáron is ott vágták a már nem szopós borjút, és mindenki vett egy kevés friss húst. Mert a karácsonytájt vágott disznóból már csak a szalonna, meg egy kevés száraz sonka maradt. Ha maradt.

Volt egy Rajna nevű kutyánk, aki be volt idomítva, hogy a szájába adták a kosarat, és azzal ment az üzletbe. Benne volt a lista, és a kutya hozta az árut. Anyám később fizetett.

És még valami. A vasárnap az vasárnap volt. Akkor nem dolgozott senki, csak a pap. Reggel, este megetettek, megittattak, és kész. Kiültek beszélgetni erről-arról.

Anyám nagyon okos asszony volt. Tulajdonképpen ő volt a főnök.

Egy kemény tél után, amikor a vízikerekre annyira ráfagyott a víz, hogy nem nagyon forgott, azt javasolta, hogy alakítsák át turbinásra, vezessék be a villanyt, és ha kevés a víz, akkor rásegít a villanymotor. A húszas évek végén, én is emlékszem, harmincfokos hideg volt. A vadkacsák, vadlibák belefagytak a vízbe, reggel úgy szedték össze őket. Ez nem vicc. Akkora hó volt, hogy alagutat vájtunk benne, úgy jártunk a szomszédba.

Bevezettük a villanyt. Örölni kellett akkor is, ha kevés volt a víz. Igaz, így drágább volt a malom, de a három hengernek mennie kellett. Nekünk volt egyedül a környéken síkszitánk, amihez Svájcból hozták a különböző lyukméretűre szőtt selymeket.

A legolcsóbb lisztféle a korpától kissé fekete liszt volt. A szegényebbje vitte.

Nocsak, most meg majdnem az a legdrágább bioliszt.

Minden háznál volt kemence, amiben sütötték a kenyeret. Meg a gyerekek által hőn várt lángost. Száraz kenyeret nem láttam soha. Mind elfogyott. Az apa kötelessége volt úgy megszegni a kenyeret, hogy előtte a késsel keresztet rajzoltak a kenyér aljára. A gyümölcsök sem rothadtak a fa alatt. Sütés után ment be aszalni a kemencébe a szilva, a cseresznye, meg egyebek. Télen azt rágcsáltuk.

A vetőmagot maguk állították elő úgy, hogy a legszebb egyedekről szelektáltak és a kamrába gyűjtögették. Sima rézgáliccal permeteztek, kétszer, háromszor, és kész. Nem arra törekedtek, hogy sok, hanem, hogy jó bor legyen. És nem szeptemberben, hanem olykor novemberben szüreteltek. Az a bor még a tízfokos hidegben sem fagyott meg. Nem csinált, ha-

nem termelt bor volt. Emlékszem, hogy a szüleimhez Svédországból meg Németországból jártak borért. Lementek a pincébe, végigkóstolták a hordókat, majd a kiválasztottat lepecsételték, és azzal meg volt véve. Majd jött érte, átfektették, és vitte.

Aszófőn volt a villanytelep, aminek a hűtővizét tároló medencében fürdöttünk.

Még azt megemlítem, hogy Tihanyban van II. Endre sírja. Egyszer valami miatt igazolni kellett, hogy tényleg ő az. De nem jöttek el Budapestről, hanem innen vitték fel Pestre. Most is a szemem előtt van, hogy egy Sörös nevű szamaras hozta le papírzsákban a csontokat Tihanyról az aszófői állomásra, és úgy ment tovább minden kíséret, felügyelet nélkül. Úgy is jött vissza kíséret nélkül, csomagban. Szégyen gyalázat, hogy egykori királyunkkal így bántak.

Mint említettem, Veszprémbe jártam középiskolába. A gimnázium foci csapatában játszottam. Amikor Puskásék lejöttek Kenesére edzőmeccsre, játszottam is ellenük. Csaltak is fel Pestre, de nem mehettem.

Már akkor erdész akartál lenni.

Igen, éspedig nem akartam egyetemre menni, hanem a görgényszentimrei szakiskolába. Annak idején Darányi Ignác földművelésügyi miniszter, egyben Balatonfüred országgyűlési képviselője, Füreden tartott valami kortesbeszédet. A végén odavágódtam hozzá, és mondtam neki, hogy most, hogy visszatért Erdély egy része, szeretnék Görgényszentimrére iskolába menni, és kértem, hogy támogassa szándékom. Szólt a titkárának, hogy vegye fel az adataimat. Nemsokára levelet kaptam arról, hogy mi a teendőm. Értesítettek, hogy egy év gyakornoki tapasztalatot kell szereznem, mert anélkül nem megy. Felkerestem a Szántódi Erdőhivatalt, ami a bencéseké volt, mintegy nyolcezer hektár területtel. Fritsch Antal volt ott a hivatalvezető, aki közölte, hogy másnap már mehetek is. Tóni bácsi mindent bemutatott, elmagyarázta a műszerek használatát, és a veszekedő gazdák között kellett igazságot tenni a „barázdaperekben”. Nem vacakoltunk, mérőszalaggal mértük ki, levertük a cövekeket és fizettek a gazdák.

A Tihanyi félszigeten akkor kezdődött a levendulatelepítés és a sajkodi részen a fenyvesítés.

Hányat írunk most?

1940-et. Tóni bácsi rám bízta a területek kimérését. Elmagyarázta, hogy mi a teendő, odaadta a műszereket, és mentem mérni. Az irodában meg felhordtuk papírra a földhivatali papírok felhasználásával.

Árkos ültetéssel telepítettünk. Kézzel ásták a kijelölt padkákat. Virágos kőrissel elegyítettünk. A norma szerint kapták a fizetést, amit végig én intéztem. Erre ma is büszke vagyok, mert az akkor kopár terület volt.

Év végén igazolást kaptam, hogy kitűnőre végeztem el a feladatokat. Igaz, egyszer volt vele afférungom. Mivel én Aszófőről hajóztam át Tihanyba, onnan át Szántódra, majd kerékpárral az irodába. Egyszer, viharos idő lévén, később indult el a komp, és bizony fél órát késtem.

Már ott ült az íróasztalánál pipával a szájában. Jelentkeztem, ahogy szoktam, hogy megjöttem, meg egyebek. Rám nézett, de nem szólt az egy árva szót sem. Ott álltam az asztala előtt vagy másfél órát. Álltam, álltam, álltam, és vártam szó nélkül. Ő meg intézte a dolgait. Tíz óra tájban megszólalt: „Te fiam, tulajdonképpen miért vagy itt?” Eldadogtam, hogy miért, meg hogy miért késtem. Erre ő: „Jegyezd meg fiam egy életre, hogy a nyolc óra az nyolc óra. Ha hajnalban kell indulnod, akkor is.” Éreztem, hogy nem neheztel, inkább apai nevelő szándékkal mondta.

Hát mit mondjak, megjegyyeztem. Tartottam és tartattam. Egyszóval valamit kezdtem kapizsgálni a szakmáról is, mikorra megkaptam a behívót az ezer kilométerre lévő Görgényszentimrébe, ahol még felvételi vizsgát kellett volna tenni. Húsz pengő volt a vasúti jegy, ami bizony nem volt olcsó. Több átszállással, sok bőrönddel, mert elő volt írva hogy mit kell vinni. Szászrégenbe érkeztünk, onnan még tizenöt kilométer volt az iskola. Egy várféle épület, amit egy földbirtokos adományozott erdészeti iskola céljára.

Odaértem, és elhűlve láttam, hogy vagyunk vagy kétszázan. No, mondom magamban, lehet, hogy cipelhetem vissza a cókómómat Aszófőre. Az orvosi vizsgálaton a jelentkezőknek már ötven százaléka kiesett. Nyeszlett alakok voltak. Az írásbelin arról kellett írnom, hogy miért akarok erdész lenni. Azután volt matematikai feladvány is néhány, meg az általános műveltséget firtatták egy pár kérdéssel. Mivel az érettségim megvolt, nem jelentett különösebb problémát az írásbeli. Két nap után felolvasták, hogy ki marad, ki nem. Olvasták a névsort, és csak annyit tettek hozzá, hogy marad, nem, marad, nem... és így tovább. Előttem egy Hanságból jött, Markó nevezetű társam neve után is elhangzott a marad, aztán én jöttem, úgyszintén egy „marad”-dal.

Rettenetesen sajnáltam, akiket elküldtek, de ugyanakkor örültem is az én „marad”-omnak.

Ez az iskola olyan alapokat adott, hogy valami fantasztikus. Tanultunk az alapokon kívül pisztrángtenyésztést, vadászatból az uhuval való vadászatot. Preparáltunk. Az iskolának volt külön majd' ezer hektár erdeje. Az erdőben volt egy szép vadászkastély. Ott volt egy óra, amihez minden nap ki kellett menni két diáknak, és fel kellett csavarni, húzni. A naplóba bejegyezni, hogy kik voltak ott, mit csináltak, mert a kályhákra is rakni kellett. Télen bizony benne volt a zabszem a fenekünkben, amikor a hatvancentis hóban mentünk, és körülöttünk üvöltöttek a farkasok. Fegyverünk ugyan volt, de mégis. Három kilométeren keresztül tapostuk az utat, elől egymást váltva.

A vadászház egy háromemeletes faépület volt, amit csapolva építettek, mert egy szög nem volt benne. Mellette egy pisztrángos tó, néhány kisebb épület. Vermek a húsoknak, amiből főztek a vendégeknek. Lényegében kormányvadászház volt. Amikor jöttek a politikusok, minket kisorsoltak, hogy ki mellé ki áll fegyverhordozónak. Engem egyszer báró Bánffy Dániel mellé vetett a sors. Ő volt az akkori földművelésügyi miniszter. Alacsony, százhatvan centi körüli, filigrán ember volt. A vadászösvény ki volt söpörve. Ezekon mentünk két napig. Az első nap láttunk ugyan szarvast, de nem tetszett neki. Másnap is kimentünk egy olyan vágásterületre, ahol istentelenül feljött a málna. A vad mozgására a kétméteres málna hajladozásából lehetett következtetni. Esetünkben egy gyönyörű húszas bikára. Meg is lőtte. Lesétáltunk a vadhoz, ott rátette a lábát a szarvasra, és úgy mondta, hogy köszönöm fiam. Ezután elővette a pénztárcáját és kettőszáz pengőt adott. Levegőt se kaptam, mert az akkor nagyon nagy pénz volt. Mondhatjuk, bő havi fizetés. Még hozzátette, ha valamikor gondban leszek, keressem meg. A vadat beszállítottuk, a trófeát kifőztük, megcímkeztük és felszállítottuk Pestre.

Egy alkalommal a hegyi pásztorok panaszkodtak a farkasokra, hogy dézsmálják a nyáját. Ekkor hajtóvadászatot rendeztünk, amin ott volt az összes diák, meg még vettünk fel külön hajtókat. Valósággal irtó hadjáratot folytattunk. A farkas nagyon éber vad és nagyon veszélyes, ha kölykei vannak. A kotorék általában a hegyoldalba vájt üreg volt. Onnan ismertük fel, hogy körülötte csontok, birkabőrmaradványokat találtunk. Összeszedtük a kölyköket, bevittük az iskolába, majd onnan elhordták állatkeretekbe, meg ilyen helyekre. Az iskolának nagyon szép kitömött állatgyűjteménye volt. Egyszer jól kiszúrt velem egy ilyen kitömött jószág. Nem

tudtam róla, hogy egy frissen tömött nagy kant vittek a szertárba és letették a terem közepére úgy, hogy az ajtó felé vicsorgott. Megyek le egy este valamiért. Kinyitom az ajtót, hát ott volt tőlem két méterre. Ijedten csaptam be az ajtót, annyira élethűen volt preparálva. Aztán bementem, és közelről is megnéztem, simogattam.

A majd' százhektáros botanikus kertben tanultuk a fák latin nevét, mert mindegyik alatt ott volt a tábla. Hidd el, hogy fél év alatt megtanultam az összes fát, cserjét, de nemcsak a morfológiáját, hanem a latin nevét is.

Kitűnő tanáraink voltak. Egy részük a soproni főiskoláról került oda. Volt egy nőtlen, Lukács nevű, aki nem engedte meg, hogy könyvből tanuljunk. Megkövetelte, hogy jegyzeteljünk. Úgy, mint az egyetemen. Vadászatot, földmérést és erdőbecslést tanított. Felhívta a figyelmet, hogy ha valamit csinálunk, előtte hogyan tervezzük meg. Gondoljuk végig, hogy mi a feladat, mi annak a műszerigénye, nehogy a terepen derüljön ki, hogy otthon hagyunk valamit. De ha mégis előfordul ilyesmi, például nem vittünk átlalót, akkor mit kell csinálni. Vagy hogy hogyan kell fama-gasságot mérni a négyméteres lécs hiányában. Azt mondta, lehet, hogy fél métert tévedünk, de esetünkben az nem számít.

Látod. Valószínűleg ezért hagyta ott a főiskolát. A gyakorlatiasságot tartotta fontosnak.

Lehet, bár az igazgatónk, Pethő János, aki nagy műveltségű ember volt, az is a szakmát kissé lezserül vette. Önképzőkört működtetett, irodalmi esteket, matematikavetélkedőt szervezett nekünk, meg ilyeneket. És ember volt a végtelenségig.

Soha nem felejttem el, hogy hogyan kell fejni a pisztrángokat. Úgy etettük az ivadékokat, hogy vadhúst kötélre kötöttünk, majd kihúztuk a medence fölé. A légy ott beköpte, és a lárvák később belepotyogtak az ivadékok közzé. Néha megütögettük a feszes kötelet.

Nagyon sok mindent tanultunk, de fokozatosan jöttem rá, hogy még mennyit nem tudok. Engem például nagyon érdekelt a talajtan. Az egész folyamat, hogy hogyan lesz a sziklából termőtalaj.

Végül 1943-ban tiszta kitűnőre elvégeztem ezt az iskolát. Tovább akartam tanulni. Ekkor már az oroszok jöttek felénk. Rettenetesen örültem, hogy '45. május 9-én vége lett a háborúnak. De még rengeteg orosz katonára mászkált mindenfelé. Szálingóztak a hírek, hogy bizony fogdossák a fiatalokat, és viszik keletre. Anyám nagyon féltett, és mindig mondta,

hogy ne menjek ide, oda. Én mint fiatal, aki azt tanulta, hogy csak igazat szabad mondani, feltételeztem, hogy más is csak az igazat mondja. No, egyszer jött egy ruszki teherautó a faluba. Megállt, katonák le, és rám fogták a géppisztolyt, hogy megyünk „malenkij robot”-ra. Ez a dolog, már a békeszerződés aláírása után történt, valamikor augusztusban. Bevagoníroztak, és vittek az Alföldön keresztül. Soltvadkert környékén megálltunk. Őrült lövöldözés, kint sikoltozás. Kiderült, hogy a szőlőkben kapáló embereket szedegették össze. Hozzánk is bedobtak néhányat. A román területen lévő gyűjtőtáborba már be sem vittek, mert ott igencsak szedte az áldozatokat a flekktífusz. Mentünk egyenesen Konstancába. Két héten keresztül zsúfolódtunk a vagonba egy konzervvel meg egy kis vízzel. A kikötőben kiszédelegettünk a vagonokból és a hadihajókra tereltek. Majd’ huszonötezen zsúfolódtunk össze. Én szerencsére a fedélzetre kerültem. Irány Novoszibirszk. Rengeteg magyar volt ott. Onnan vagoníroztak be és vittek északra. Abban a rövidnadrágban voltam, amiben elfogtak.

A Volgától negyven kilométerre lévő Krasznojarszk volt a végállomás. A várostól félórányi járásra állították fel a fogolytábort. Beleborzongtunk, amikor megláttuk a háromsoros drótkerítést. A sarkokon őrbódék. A barakkok afféle paticsfalakból álltak, amin sok helyütt át lehetett látni. Amikor beértünk, levetkőztettek, elvették az összes iratunkat és tűzre dobálták. Számot kaptunk, mint a marhák. Én 1123-as voltam. Ha kerestek valakit, a számot kiabálták. Másnap már vittek dolgozni. Az étel az első két héten marharépa volt. Aztán két hétig marhakáposzta, két hétig korpaleves, és ez így ment. Hús-harmincdekányi kenyeret kaptunk. Olyan kocka orosz kenyeret, amit ha összenyomtál úgy maradt, mert olyan vizes volt. Az otthonról hozott és a bőrünk alatt lévő zsírtartalék szép lassan elfogyott. Öt-hatszáz kalóriával nem lehetett dolgozni. Aztán jött a tetvesedés, mert mosakodási lehetőségünk nem volt. A Volga mellett lévő vasúton vagonokban hozott és kiszórt félmázsás köveket kellett pakolni, mert azzal erősítettük a töltést. Az erőnk egyre fogyott. Rábuktunk a kövekre, egyszerűen nem ment. Maradtunk a lágerban, miközben a testünket fekélyek kezdték elborítani. Annyi tetű volt rajtunk, hogyha benyúltál a hónod alá marékkal szedhetted. Télre adtak gimnasztyorkát, de a tetű csak szaporodott, szaporodott. A barakkban elszaporodtak a patkányok, akik a latrinákból a lábukon hozták be az emberi ürüléket, és hurcolták szerte-szét. Fertőzött vizet ittunk.

Nyilván jött a hasmenés, majd a vérhas.

Úgy van. Gyöngültünk, gyöngültünk, gyöngültünk. Én is lesoványodtam. Karácsony táján elkezdődött a vég. Sötétedés után egyre több halottat szedtek össze, húzogattak ki a priccsekről a pribékek. Miután anyaszült meztelenre vetkőztették a hullákat, kirakták a barakk elé, ahol fél óra alatt merevvé fagytak, majd a félméteres hóban bivaly húzta szánra rakták, és a közeli erdőben szórták le őket. Nem volt ott sírásás, meg egyéb. Éjjféltájt megjelentek a farkasok, ott vonyítottak tőlünk száz méterre. Hallottuk a csontok roppanását.

Az édesanya, a feleség, meg a gyermek közben otthon imádkozott, és reménykedett a kemence körül.

Mi meg a barakkban arra gondoltunk, hogy lehet, hogy holnap feletünk vonyítanak. Belegondolni is iszonyat. Ember az emberrel csinálta mindezt. Képtelen voltál segíteni magadon. Csak imádkoztunk. A priccsem mellett lévő oszlopba faragtam a napokat. Négy függőleges, egy áthúzott vízszintes. Így tudtam nagyjából, hogy mennyi idő telt el. Közben fohászkoztam, hogy csak ezt a telet éljem túl.

Nagy nehezen, a poklok poklát szenvedve, isteni segítséggel átéltem. A kétezres lágerlétszám felére apadt. A megmaradtak is csak élő halottak voltunk. Mindent megtettem, amit csak lehetett, hogy túléljem azt a telet. Mivel tudtam, hogy fertőzött a víz, én havat rágcáltam, olvasztottam a mosakodáshoz. Ott én egy vöröskeresztet nem láttam. Mozogtak olyan felcserfélék, többnyire nők, akik úgy állapították meg, hogy él-e az illető, hogy a bőrt összecsípték az ujjukkal. Ha össze tudta csípni, akkor még élt, ha nem tudta, akkor már halott volt az illető. Volt, aki még élt, de a csípés-próba alapján már menthetetlennek találták, és vitték ki a hóra.

Kitavaszkodott végre. Eszegettem a gyermekláncfűvet, egyéb növényeket, amiről tudtam, hogy nem mérgező. De zöld volt és friss, vitaminokkal, enzimekkel tele. Nagyon fontos volt akkor a tudás, mert a tudás mentett meg. Ettem a cickafarkat, főztem a nyírfateát, legeltem nyersen a leveleket.

A mocsokhoz, és a tetvekhez csatlakozott a farkasvakság. Szürkületkor elment a látásunk. A fal mellett tapogatózva botorkáltunk. A latrinára sem mertünk kimenni, mert többen melléléptek, beleestek. Két-három hét vitaminkúra után éreztem, hogy javul a látásom.

Itt kell megemlítenem, hogy amikor végeztem Görgényszentimrén, édesanyámtól kaptam egy monogramos pecsétgyűrűt. Ezt úgy mentet-

tem meg, hogy amikor elfogtak és átkutattak, akkor a számba vettem. Nos, ez a gyűrű a nadrágomba volt varrva és mindig velem volt. Ezt cseréltem el egy orossal egy kiló szalonnára, és két vekni kenyérre. A balatoncsicsói barátommal faltuk be, ami olyan lökést adott, hogy valósággal újjáéledtem. Lassan feljavultam, de ez azzal járt, hogy ismét befogtak munkára. Itt kell elmondanom, hogy egyszer ősszel, kukoricaszállításkor jött velünk szembe egy kukoricacsövekkel megrakott kocsi. Persze megrohantuk, hogy levegyünk egy-egy csövet. Akkor az őrs puskatussal vesén vágott. Olyan ütést kaptam, hogy összeestem, és tíz napon keresztül vért vizeltem. Ennek majd a későbbiek folyamán lesz jelentősége.

Végig egy helyben voltatok?

A fenéket. Én megjártam vagy tíz lágert, mert amikor nagyon foghíjasok lettünk, akkor összecaptak egy másikkal. Ami nem változott, az a kőtörés iszonyatos munkája volt. Aztán valahogy rám tört egy álmon keresztül az isteni sugallat, az érzés, hogy ha nem szököm meg, meghalok. Az álom valóban Isten közbenjárása volt, mert leizzadtam, meg minden. Elhatároztam, hogy megszököm. Pedig akkor már néha könnyebb volt a dolgom, mert mivel értettem a szintezéshez, és ezt kiszúrta az orosz felügyelő, megbízott, hogy szintezzek.

Elég az hozzá, hogy egy este nem mentünk vissza a barakkba, hanem kint maradtunk a munkahelyen. De lebuktunk. Vittek vissza, közben szidtak, mint a bokrot, fenyegettek, hogy ez lesz meg az lesz, hogy tíz évet kapunk, s még mehetünk ráadásként Szibériába. Gondoltam, most már lesz, ami lesz, itt fogunk pusztulni. Egy hónapig voltunk elzárva egy bunkerben. Aztán se szó, se beszéd, beraktak egy pullmankocsis vagonba vagy harmincunkat, és elindult a vonat.

Azt tudtátok, hogy mi alapján válogattak titeket?

Valószínűleg azokat, akik pofáztak, meg elégedetlenkedtek. Mert nekem nem állt be a szám. Mentünk, mentünk, de nem Szibériába, mert azt láttam, hogy nem kelet felé megyünk. Inkább dél felé. Egy hét után kiderült, hogy a Don felé megyünk. Azután feltűnt a Kaukázus hegyvonulata. Gondoltam, legalább nem lesz olyan hideg. Lementünk egészen a Fekete-tenger partjáig, egészen Szocsiig. Ott volt egy láger a tengerparton. Hajókat rakattak ki velünk. Volt úgy, hogy zsírt pakoltunk, és két marok-

kal ettük a tömény zsírt. De volt szárított hal, cukor, mikor mi. Persze, raktuk a ruhánk alá, és vittük a pajtásoknak, raktuk ki az ágyra a zsákmányt. Visszajött az életerőnk.

Közben megtanultam oroszul, mert tudtam, hogy az fontos. Egyszer szólt a parancsnok, hogy szervezzek magam köré tizenöt embert, mert kertészkedni kell, és ezt egy erdész biztosan jól tudja. Másnap kivittek bennünket a város szélére, egy hatalmas kastély parkjába. Nem tudtuk, hogy hol vagyunk. A vezető látta, hogy értek a rózsák metszéséhez, ismerem a fákat, még latinul is, azt mondja, te többet tudsz, mint én, legyél itt a nacsalnyik. De nemcsak a magyaroké, hanem az oroszoké is. Teljesen odavoltam. Volt ott füge, citrom, narancs, gránátalma, ami éppen érett. Ettük és vittük. Oly annyira, hogy már a barakk-koszt nem is kellett. Kérdeztem, hogy hol vagyunk. Megsúgta, hogy Sztálin nyaralójába vagyunk. Mutatta a föld alatt a lejáratot, amin le szokott járni a tengerpartra.

Úr Isten, és én itt főnök lettem! Olyannyira, hogy Jerevánból hoztuk a dísznövényeket. A főnök felvilágosított, hogy kaphatok 'krópuszkát', ami egy igazolás, hogy húsz kilométeres körzetben szabadon mozoghatok. Nemsokára meg is kaptam.

Aztán jött le Sztálin, és nekünk el kellett hagyni a parkot. Viszont kaptunk útépitési munkát. Én sem tudtam igazán, de az alaplászereket tudtam kezelni, és ez elég volt. Paradicsomi állapotok köszöntöttek ránk. Az út mellett a hatalmas szőlőfürtök, gyümölcsösök. Be volt osztva, hogy ki mikor megy „capcarázni”.

Hamar kiderült, hogy mindent meg lehetett csinálni. Az útépitéshez beton kellett. A betonhoz cement, amit el tudtunk adni a környékbeli építkezésekhez. Az meg élelmet jelentett. Mivel komoly szelídgesztenyések voltak, hát igazán királyi dolgunk volt. A főnök egyszer azt mondja, hogy szedjek össze néhány embert kőművesmunkára, egy szovhoz épülő szarvasmarhatelepéhez. Mivel az oroszok úgy építettek, hogy se függőt se vízmércét nem használtak, elvállaltuk a munkát. Egy hét után arra jött egy átvevő főnökség, és nagyon megdicsért bennünket, majd elfele menve kinevezett az egész építkezés építésvezetőjének. Én rendeltem az anyagokat, meg ilyesmi. A bontáskor kihúztuk a szegeket, és felhasználtuk. Az újakat meg eladtuk.

Építettünk egy faházat, amire ráírtuk, hogy „Magyar kolónia”. Lejárunk a tengerpartra fürödni. Kezdünk emberként élni. Elhatároztam, hogy egy főnökhöz való öltözetet fogok magamnak csináltatni. Meg is lett az öltöny és a nyakkendő, és úgy jártam a telepen. Úgyhogy amikor men-

tem a magazinokba vásárolni, a sorban álló emberek félreálltak és előre-
engedtek, mondván, hogy jön a 'magyar nacsalnyik'.

Sokszor gondoltam a Volgánál maradt rabtársaimra, és arra, hogy ha
azt az ominózus imitált szökést nem csináljuk, akkor lehet, hogy már ré-
gen a farkasok ropogtatták volna a csontjaimat.

Végül is mikor kerültél haza?

1948 végén kerültünk haza. Most már pullmankocsiban utaztunk egé-
szen Debrecenig az elosztóba, ahol újra felvették az adatainkat. Mikor át-
értünk a határon, sírva csókoltuk az anyaföldet. Szabadjeggyel utaztunk
haza. Budapesten hatalmas tömeg várta a hazaérkezőket, de bizony sokan
hiába vártak. A felemelt fényképről én is felismertem néhányat, de nem
mertem odamenni, hogy közöljem, hogy hiába várnak. Két családhoz
mentem el – Tamásiba és Szekszárdra –, akikkel közöltem a visszavonha-
tatlant.

Aszfófn délután hatkor érkeztem a szülői házhoz. Hosszasan kellett
mesélni. Éjfél elmúlt, amikor anyám megágyazott a fenti szobában. De
csak forgolódtam. Bejött anyám, és kérdi, hogy mi a baj. Mondom, én az
ágyban nem tudok aludni, tegye le az ágyneműt a padlóra, és elég egy
pokróc.

Közölték, hogy hetente kell jelentkezni a balatonfüredi rendőrségen.
Priuszos lettem. Egyszer megyek fel a lépcsőn, amikor iszonyatos fájdá-
lom nyilallt az oldalamba.

A puskatás...

Igen. Bekerültem Tapolcára, ahol egy hétig kínlódtam a fájdalomtól.
Egyszer csak a Gondviselés odateremtette Vass Zoltánnét, akinek előad-
tam, hogy mi van, és mi volt velem, meg hogy itt nem csinálnak velem
semmit. No, ő rögtön intézkedett, és felhoztak egy orvos kíséretében az
Üllői útra. Ott elmeséltem a történetet. Megértette, és mondta, hogy egy
vérrög keletkezett, és az kezd mocorogni. Jelezte, hogy három napig csak
teát igyak, de az nagyon keserű lesz. Kérdem, hogy mi az. Mondja, hogy
békarokka. No, én is jeleztem, hogy a kolozsvári egyetemen keresztül
vizsgáztam gyógynövényből. „Hát akkor tudod, hogy mit fogsz inni.” It-
tam, de bizony kegyetlen keserű volt. Harmadnap éreztem, hogy a húgy-
csövön keresztül kijött belőlem valami. A professzor nagyon örült, mert

nem kellett műteni. Mehettem haza. És ami ma hihetetlen, a tapolcai orvos velem volt végig.

Egy évig még betegeskedtem, azután írtam az erdészeti főigazgatóságnak, hogy szeretnék dolgozni. Ugyanis engem a vizsgáim után kineveztek erdőkezelői gyakornoknak, ami olyan segédtsízféleség volt, és a közlönyben is megjelent. Visszaírtak, hogy igen, tudják, de nem tudnak alkalmazni, mert bélistára tettek.

Felmentem és elmondtam, hogy mi történt velem, hogy miért nem jelentkezem négy évig. Hát, hogy ők nem tudnak mit tenni. Jó. Kimentem a folyosóra, és ott összefutottam a Fritsch Antallal, egykori szántódi főnökömmel. Visszavitt az irodába, és utasította a firkászt, hogy engem fel kell venni, és ő tűzbe teszi értem a kezét. Fel is vettek a Csupaki Erdőgondnokság segédtsíztjének.

Jelentkeztem is egy Csupdás nevű erdőgondnoknál, aki „betoji” ember volt, és nem mert állást foglalni, de ragaszkodtam és végül alkalmazott.

A legelők is hozzám tartoztak. Egyszer Felsőörsre mentem ki egy kérelem elbírálására, mert akkor már alakulgattak a téeszék. Kimentem, és láttam, hogy a területet, amit legelőnek kértek, csak egy közel húszhektáros fiataloson keresztül lehet megközelíteni. Ahhoz nem járulok hozzá, hogy ezen a fiatal erdőn keresztülhajtsanak. Menjenek máshonnan. No de az három kilométeres kerülő.

Ez aztán betette nekem a kaput. Nem telik el tíz nap, kopognak Paloznagon, ahol aludtam, és vittek be a veszprémi ÁVH-ra. Kihallgattak, mert izgatok a téesz ellen. Elengedtek, de sorra vittek be kihallgatásra. Hiába védekeztem, hogy az erdő is az államé, és tönkretesszük azt, amit sok pénzért csináltunk. Győrben a MÁLERD-nél volt egy ismerősöm, akinek elmondtam, mi zajlik körülöttem, és kértem, hogy segítsen rajtam. Írjon a rendőrségre, hogy a MÁLERD nevében szeretné látni az ominózus területet. Ő magyarázta el a rendőrnek, hogy mi a helyzet. Végül nagy hercehurca után megszűnt az eljárás. Három évet kaphattam volna érte. Fél év után kerültem Monostorapátiba. Sajnos ekkor kerültek oda olyan középvezetők, akik jószívrrel nem tudtak írni. Képzelheted, hogy úgy vitték Tapolcára a fuvarokat, hogy nem tudták, hogy hány köbméter vagy úrméter van a kocsin. Úgy kellett visszakövetkeztetni. No, mondom, én nem fogok innen börtönbe kerülni, bementem Veszprémbe erdészeti előadónak. A vadászat is hozzám tartozott, így a hírhedt Pap Jánossal is kapcsolatba kerültem.

Hát mit mondjak, kijutott neked a jóból.

Csabrendeknél volt neki vagy háromezer hektár erdő vadászterületnek. Ki kellett mennem helyszínelni. Motorral voltam és lövést hallottam. Megálltam és a lövés irányába mentem. Hát mit látok. Két tábornok boncol egy szarvastehenet, és kiderült, hogy vemhes volt. Kérdezem tőlük, hogy nem gondolják, hogy ez etikátlan. „No és – mondják – most fel fog jelenteni bennünket? De gondolja meg!” Hát én meggondoltam és nem jelentettem, mondtam magamban, egy szép kis emlék lesz ez nekem, mert akármit teszek, szél ellen nem megy a dolog. Nemsokára rá Pap János bekerítette mind a háromezer hektárt, és a sajátjaként kezelte.

Tipikus Csák Máté volt.

Az bizony. Az ötvenes években folyt országszerte a nagy erdőtelepítés. Nekem is fel kellett mérnem az erdősíthető területeket. Több ezer hektár jött össze, javarészt kopárok. Erdőtelepítő állomások alakultak ekkor. A munkámnak valahogy híre ment, és 1952 decemberében kaptam egy értesítést, hogy menjek a Főosztályra meghallgatásra. Nem tudtam elképzelni, hogy mi ez. Voltak ott többen az országból. Tudatták velem, hogy a veszprémi erdőtelepítési állomás vezetőjévé neveztek ki. Nyolc szakembert kaptam a kezem alá. Felkértek, hogy készítsem elő az állomást a működésre.

Elmondtam a múltam, de az megnyugtató, hogy a körpecsétes kinevezés védelmet nyújt. Azért izgultam, függetlenül attól, hogy két év alatt megismerhettem a megye területét. Fekete Gyuláék is a legmesszebbmőnően támogattak.

Elkezdtük a munkát. A Veszprém mellett lévő márkói kopárokkal kezdtem, ami egyben zöldövezeti erdősítésnek is megfelelt. Ekkor kerültem jó viszonyba az egyetemmel, többek között Tompa Károllyal, és később Majer professzorral. Itt hasznát vehettem az orosz tudásomnak is. Felkerestem a hajmáskéri orosz laktanyát lánctalpas erőgéperért. Sikertelen is, és mindjárt az első évben több száz hektárt telepítettünk. A padkákba jelzőfák kerültek, amelyek ugyan nem voltak a kopárra való, de érzékenyen jelezték a vízháztartás alakulását.

El kell mondanom, hogy 1952-ben államosították a malmunkat. Akkorra már vele szemben felépült a lakóházunk, ahová át tudtunk költözni. Később utánabogarásztam, és kiderült, hogy csak a malmot államosított-

ták, de a területet nem. Csak azt a 315 négyzetmétert, amit az épület lefedett. A malmot a helyi téesz vette át használatra. Csak használta, de óvni nem óvta, és a szemem előtt kezdett tönkremenni. Fájt a szívem. Felajánlottam, hogy megveszem, de olyan pénzeket kértek, hogy annyit nem akartam adni érte. Pofátlan összegeket mondtak a saját tulajdonunkra. El akarták adni idegennek. De amikor megtudták, hogy enyéme a körülöttes területek, mindenki elmenekült.

Felkerestem Veszprémben Horváth Balázs sztárügyvédet, aki elvállalta az ügyet, és javasolta, hogy pereljük vissza. Jelezte, hogy ez az ügy három évig is eltarthat. Rendelkezést hozatott az építésügyi hatósággal, hogy kötelesek a malmot felújítani. Na, ekkor már a téesz akart szabadulni tőle. Végül majd egy millióba került, de visszaszereztem. Sajnos a berendezését széthordták.

Az ötvenhatos eseményeket hogyan élted meg?

Veszprémben voltam, amikor híre ment a Budapesten történeteknek. Az utcák tele voltak emberekkel. Skandálták Brusznjai Árpád nevét. Ő egy gimnáziumi tanár volt, akit sokan ismertek, és követelték, hogy ő legyen a vezető. Én is borotvaélen táncoltam, és nem sok hiányzott, hogy jobban bekapcsolódjak az eseményekbe. Féltem, hiszen priuszom volt. A soproni diákok a kezdet kezdetétől jelen voltak Veszprémben, az egyetemen, ahol nagy összejövetel volt. Úgy tudom, hogy később, a számonkérés idején sok mindent a soproniakra akartak kenni. Elég az hozzá, hogy Roller Kálmánt ismertem, aki hívott is, hogy menjek ki velük Kanadába. De mondtam, hogy én nem hagyom itt a családomat. Végighallgatott, de csak kapacitált, hogy kint jobban lehet érvényesülni. Másfél éves gyermekkel nem lett volna szabad kimenni. Pedig tudtam, hogy el fognak taposni minket. Mert amikor bevonultak, Veszprémben is lőttek, amit csak értek.

Veszprémből Pap Jánosék elmenekültek. A tömeg Brusznjait élte mi közben kővel dobálták be Pap János ablakát. A forradalom bukása után Brusznjai kapott öt évet, pedig semmi kivetnivalót nem tett. A visszaszívargó Pap János és bandája ezt kevesellte, és személyesen kért Kádártól halálos ítéletet. Brusznjait fel is akasztották. Szabadulni akartak a népszerű tanártól, aki mögött ott állt a közvélemény.

Soha nem jutott eszedbe hogy az egyetemre kerülsz?

Dehogynem. Csak hát a jelentkezésemmel az önéletrajzomba beírtam a szovjet kényszermunkát is. A személyzetis közölte, hogy ha ezt a vonulatot bennhagyom, akkor soha nem leszek hallgató. Eszem ágába nem jutott kitörölni az életemből az orosz földön töltött időt, az emberiség szégyenét, a farkasok csontzenéjét.

Viszont kértem jegyzeteket, és teljesen önszorgalomból tanultam a talajt, az éghajlaltant, az erdőművelést.

Sok elismerést kaptam a kopárfásítási munkámért, és magam is elégedett voltam a felnövekvő, kopáron nevelkedett erdőkkel. Úgy tekintettem az ott növekvő fákra, hogy minden egyes törzs egy fakereszt a kint elpusztult honfitársaimnak. Ez így él bennem most is.

Elhatároztam, hogy megszállott erdőtelepítő leszek. Balatonfüzfő, Vilonya, Hajmáskér, Aszófő, Várpalota, és sorolhatnám a megszállottságom nyomát.

Elhatároztam, hogy centralizálom a rendelkezésre álló pénzügyi lehetőségeket, az állami forrásokat. Nagyobb centrumokban látványosabban lehetett dolgozni. Így jött Tapolca és környéke, Sümeg, Sármellék, Devecser környéke. Az volt a célom, hogy figyeljenek fel az emberek a lakóhelyük körül növekvő erdőre. Hozzám tartoztak a belterületek is, egyszóval minden, ami erdő.

Közben megalakult Balatonfüreden egy fásító-tervező részleg, ami kezdetben szintén hozzám tartozott.

Az erdőtelepítő állomások meddig működtek?

Négy évig, azután átkerültem az erdőgazdasághoz. A tervezés maradt Balatonfüreden, de a többi munkát vittem tovább. Voltak szép feladatok. Például Almádiban a vasút és a víz között, fa nélküli, lápos terület volt. Mészöly Győzőék tervei alapján lecsapoltuk a vizet, és szépen suhángokkal befásítottuk, platánnal, juharokkal, hársakkal. Rengeteget motoroztam, mert mindenhol meg akartam nézni a kivitelezést. Megszállott voltam. De kellett is, mert az ország tíz százalék körüli erdőterületét növelni kellett. Most meg azt mondják, hogy ne csak a területet növeljük, hanem a növedéket is. Van elképzelésem.

Károly bátyám. Nem túl korrekt most utólag feltenni a kérdést, de mégis megteszem. A sok kopár, az árvalányhajás terület – amit kíméletlenül felszántottatok, hogy ott végül csökött fenyőerdő legyen, (s ami sok helyütt harmincévenként le is

égett) – egy sajátos ökoszisztéma volt, elpusztult. Nem vittük ezeket az élőhely-megsemmisítéseket túlzásba?

Ezzel a feltevéssel igazad van, de hadd mondjam az ellenkezőjét is. Például a homokfásításnál. Majd később mondom, de mivel most tetted fel a kérdést, jelzem, hogy a homokháton volt olyan, hogy nem láttál az orrodnál tovább, amikor egy erősebb szél fújt. Negyven-ötvencentis homokfűvások voltak. Az volt a feladatunk, hogy megfogjuk a homokot. És ez sikerült.

Ha jól számolom, közel ezer hektár erdő születésénél bábáskodtam. Igaz, sokan szóvá tették, hogy ezek az erdő jórészt feketefenyvesek. De hidd el, más fafaj ezeken az erodált kopárokon nem megy. Talán majd az utánuk következő felújításnál lehet – mondjuk – molyhos tölgyet tenni. Amikor Tóth Sándor kollégám felkerült Pestre, hívott, hogy menjek és az ottani zöldséveti kivitelezéseket vezessem. Ekkor én már meglehetősen fekete bárány voltam Pap Jánosnál és társainál, mert a disznóságukat különféle fórumokon szóvá tettem. Ezért úgy döntöttem, hogy elmegyek Budapestre. 1959-ben mentem fel, és az egyik első munkám volt a Gellért-hegy déli oldalának a befásítása. Hatalmas gödrökbe vittük a suhángokat. Ugyanez volt a Sas-hegyen. A pesti oldalon kijelölt parkerdőket úgy terveztük, hogy parkoló is legyen. Gondolván az egyre szaporodó gépkocsikra. Sajnos az idő minket igazolt, de a terveinkből nem sok lett. A Soroksári Tangazdaságnak sok szép erdősávot kivitelezünk. Mintegy kétszáz hektár területet erdősítettünk a pesti oldalon. Igaz, hogy diribdarab területekből állt össze, de ez is szép munka volt.

1963-ban megbíztak a homokháton a közérdekű erdőtelepítés és fásítás irányításával dabasi székhellyel. Budapesttől Abonyig a ráckevei járás, a monori járás, a nagykátai járás tartozott a területhez. Tizenöt szakemberrel dolgoztam. Évente ezer hektár felett erdősítettünk. Akkor kezdődött a cellulóznyár korszak. Főleg termelőszövetkezeti és állami gazdasági területeken dolgoztunk. Ócsán ötszáz hektár erdő volt, amikor idejöttem, és most van hármezer hektár. Akác, fenyő, nemes nyár, ezek voltak a fő fafajok. Ahol kellett, ott elegyfajokat is tettünk. Mindenesetre alapos talajvizsgálat kellett, mert ahol találtunk eltemetett humuszt, ott jó erdő lett, de ahol nyoma sem volt, ott bizony csak a pionír fajokkal dolgozhattunk.

Hibbey Berci barátom, aki a Vízügyi Igazgatóságnál dolgozott, felkért, hogy a Duna-Tisza közti csatornák fásítását vállaljam. Halásztelek-

től Szigetcsépig kiirtottuk az öreg fákat, és a helyükre három-négy sorba, vagy harminc kilométer hosszan fiatal óriásnyárákat ültettünk. A félben maradt, tizenöt kilométer hosszú Duna-Tisza csatorna mindkét oldalán, majd a harminc kilométer hosszú Duna völgyi csatorna két oldalán Kakucstól Pest megye határáig három-három sorban ültettük a nyárákat, majd félmillió darabot. A víz közel volt, és így csodálatosan fejlődtek.

Amikor a dabasi fásító erdészetet megszüntették, akkor alakultak meg az erdőfelügyelőségek, és én oda kerültem. A beosztottjaim java részét téveszkeknél helyeztem el.

És itt jegyzem meg, hogy mi magyarok milyen buták vagyunk. Átfolyik az országon két bővizű folyó, és azon imádkozunk, hogy minél hamarabb vonuljon le az ár, ahelyett, hogy tározókkal visszatartanánk az aszályos nyári időkre. Ez nagy butaság. Arról nem is beszélve, hogy a lesüllyedt talajvizet is feljebb hozhatnánk, és akkor a fafajválaszték is jobb lehetne. Gondolj csak a tölgyre, amelyik lassan eltűnik az Alföldről.

No de az erdészeket vádolják a talajvízszint-csökkenésével is. Hogy a nyárasok párologtatják el, és csökkentik le.

Ez nem igaz. Mint ahogy az sem, hogy egy kilométer autópálya itt a homokon hárommilliárdba kerüljön.

1984-ben, amikor nyugdíjba mentem, összeszámoltam, és kiderült, hogy huszonötezer hektár erdőt telepítettünk ezen a környéken. Ha hozzávesszük a veszprémi tevékenységemet, nem állok messze az igazságtól, hogy ötvenmillió csemetét ültettem el harmincezer hektáron.

Ehhez csak gratulálni lehet.

És akkor még nem beszélem az autópályák fásításáról. Százharminc hektár erdőt mentettem meg a kipusztítástól. A terveket előzetesen nem mutatták be, csak a véglegeset. Kiderült, hogy földkitermelés miatt akartak erdőt irtani. Én jelöltem ki, hogy honnan vigyenek, ami igaz, hogy egy kilométerrel messzebb volt. De ők csak a pénzt nézték.

Amikor nyugdíjas lettem, megkértem a díszfaiskolai engedélyt. Részen mert szerettem a növényekkel foglalkozni, részben a szakmát így továbbvihetem. A szülői háznál faiskolai lerakatott csináltam. Persze az üzleti oldala sem volt közömbös.

Vallom most is, hogy építési engedélyt csak olyan melléklettel adnék ki, ami tartalmazza a parkosítási tervet, amit öt éven belül végre kellene hajtani.

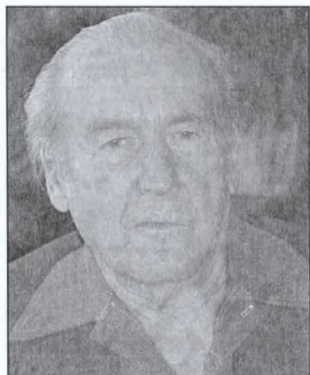
Ez, látod, jó gondolat.

Összességében elmondhatom, hogy valamit letettem a nemzet asztalára. Mint ahogy az őseim is. Most nemrégtől lehet kutatni a levéltárakat különösebb akadály nélkül. Én is elkezdtem, mert kíváncsi vagyok nemesi felmenőimre. Hogy miért lettek nemesek. Tudtam, hogy vannak fűzfaneemesek, meg ilyesmi, de hogy mi mit jelent, meg hogy miért kapták e kiváltsággal járó rangot azt nem tudtam, de érdekelt. Elkezdtem kutatni Veszprémben a Morócza család levéltári anyaga után. Amikor megláttam azt a legalább tizenöt ládányi anyagot, elszörnyülködtem, hogy mikor fogok én mindezzel végezni. De elkezdtem. Mivel tudtam, hogy Aszófő és a térség egy része korábban Zala megyéhez tartozott, hát ott is kellett kutakodnom. A keresztlevelek 1735-ig megvoltak. Tíz éven keresztül heti egy napot töltöttem a levéltárban. Így lett háromszáz oldalas a családi múltam. Még a bécsi levéltárba is elmentem, ahol megtudtam, hogy a nemesi kiváltságlevelet 1552-ben Miksa császár alatt adták ki. Igazi nemesek azok voltak, akik rendelkeztek a kiváltságukat igazoló levéllel. Úgy tudom, hogy ilyent mindössze nyolcvanán kaptak. Az én őseim a törökök ellen vívott harcokban tanúsított hősiességért kapták. A nemesi rangot – attól függetlenül, hogy fiú vagy leány volt az utód – örökölték.

Ezek szerint egy igazi nemes magyarral beszélgetek most.

Igen. Én mindig úgy éreztem, hogy ez a rang kötelez, és ahogy őseim tettek valamicskét a hazáért, nekem is tennem kell. Amikor idejöttem lakni Ócsára, a katolikus templom környéke eléggé elhanyagolt volt. Neki-fogtam, és folyamatosan fásítottam mostanáig. Hetven féle fa- és cserjefaj található ebben a kis arborétumban, vagy ha úgy tetszik, emlékkertben. Szeretnék emléket állítani a szovjetek által elhurcoltak és a lágerekben meghaltak emlékére. Ez nekem, akinek megadatott a megmenekülés, kötelességem. Ezzel fogok emlékezni és emlékeztetni. Mert az ott meghaltaknak nem volt semmi más bűnük, csak az, hogy magyarok voltak.

Köszönöm a beszélgetést.

Lutonszky Zoltán Tamás (1923–)

Budapesten születtem, tulajdonképpen véletlenül, mert anyám éppen itt járt a fővárosban.

A dédapám lengyel volt, nagyapám, Lutonszky Mór az 1848-as szabadságharc idején került át a Felvidékre, Privigyére, Nyitra megyébe, ahol a Pálffy uradalom fővadásza volt, és ő is Selmecbányán végzett. Apám meglehetősen késői gyerek volt, mert születésekor az apja már ötvenkét éves volt. Mint mesélte, öt helyen járta a nyolc gimnáziumot. Nyitrán kezdett, azután Rózsahegy, Trencsény, Győr, Sopron volt a sorrend. Állítólag háromszor érettségizett. Egyszer felfüggesztették, mert sűgött, másodszer megbuktatták, majd leérettségizett. A késői póttérségi miatt már nem tudott beiratkozni a Selmecbányai Akadémia első félévére. Az akkori szokás szerint viszont lehetősége volt a második félévvel kezdeni a tanulmányait. Így mindig más évfolyammal járt együtt, ezért nagyon sok barátja volt, az egész országban ismerték. A Stasney, Sébor, Vági voltak évfolyamtársai. Fehér Dani fölötte járt. Nem tudom, hallottál-e a selmeci Finklstein áruházzól? Ez az áruház volt Selmecbánya egyetlen és egyben a legnagyobb áruháza, amelyik nemcsak áruházként működött, hanem szobákat is adtak ki a diákoknak. Apám is ott lakott. A szülei már nem éltek, de meglehetősen nagy vagyont örökölt, főleg aranybányarészvényekben. Így megengedhette magának, hogy az áruházban a legdivatosabb holmikat megvegye. Ezért a vulgója a reklámbalek, alias privigyeyi őgróff volt. 1914-ben végzett. Az 1912-13-as évfolyamnak ő volt a valétaelnöke.

(Erről jut eszembe, hogy az 1960-as évek elején a Zólyomi Akadémia meghívására Cornides Györggyel, és Mátay Ibolyával Zólyomba mentünk. A megnyitón Cornides tótul köszönte meg a meghí-

vást, és a szakmai megbeszéléseken is szlovákul beszélt. Nagy sikere volt.

Én megpróbáltam velük magyarul beszélni, de nem nagyon akarták érteni a nyelvünket. Közben odajött egy úr, aki folyékonyan beszélt magyarul. Csodálkozásomra közölte, hogy ő Prágából jött, a cseh Akadémia tagja, és örül, hogy gyakorolhatja nyelvünket.)

Neked jó dolgod lehetett Sopronban, hiszen édesapád révén minden tanár előtt ismert voltál.

Hát jó is, meg nem is. Boleman professzor bámulatos memóriával rendelkezett. Az első óráján katalógust tartott, és kérte a hallgatóit, hogy lehetőleg mindig oda üljenek, ahol az első órán ülnek. Amikor a katalógust tartotta és olyan hallgatóhoz ért, akinek az apját is tanította, akkor jelezte neki, hogy hol ült az apja. Így azután nem olvasott névsort, csak végignézett a padosorokon, és tudta hogy ki hiányzik.

Én nem voltam sem a gimnáziumban, sem Sopronban egy hú de nagyon szorgalmas diák.

De apámra visszatérve elmondom, hogy őt 1914-ben sorozták be. Megjárta az orosz, a szerb, az olasz frontot. Amikor hazajött, a Keletiben a Lenin-fiúk letépték a hadnagyi rangjelzését a gallérrjáról. 1919-ben visszament a Felvidékre, és az Arvai Közbirtokosságban kapott állást. Akkor nősült, és elvett egy ácsi kislányt, akit a komáromi erődben való szolgálatakor ismert meg. Ő az én édesanyám. Szegény anyám, aki – kislalföldi lévén – nem volt járatos a nagyvadak elkészítésében, első feladatként apám egy 250 kilós vadkannal bízta meg, hogy tanulja meg, hogyan kell a vadhúst elkészíteni. Mesélte, hogy a közbirtokosságnak tervezett egy húsz méter nyílású, ékelt fagerendás vasúti fahidat, amin neki kellett először átmennie, mert a mozdonyvezető nem mert átmenni.

1923-ban apámat behívták cseh katonának, de ő kijelentette, hogy márpedig ő nem lesz a csehek katonája. Ekkor járt anyám a nagy pocakjával Pesten állást keresni, és így születtem én Budapesten.

Ezután átköltöztek Eszterházára (akkor még így hívták és ott volt a központ), mert apám a herceg Esterházy hitbizományi birtokon kapott állást. Ott laktak a kastélyban Lámfalussy Sándorral, a későbbi proffal, meg Hopp Szepivel. Nagyon szeretett volna kikerülni terepre, de három évig bent tartották irodai munkán revizorként, amit nagyon utált.

Meg is pályázott egy pécsi állást, amit megnyert, és ekkor kerültünk a pécsi káptalanhoz Baranyába, a gondnokság Bakonyán volt. Ott örökölt egy hátaslovat, amelyik – amikor mentek a szokott úton – minden kocsmánál megállt.

A gondnokság területe a nyugati Mecsekben húzódott, amely alatt később az uránbányát nyitották. Mivel a központ kiesett a területből, apám úgy döntött, hogy központosabb helyre, Hetvehelyre helyezi át, és így az ötszáz lelkes sváb községre esett a választása, amelynek vasútállomása is volt. Tervei alapján megépült a gondnoki lakás, az iroda, a segédtishti lakás, a kocsislakás, az istállók és a melléképületek.

A házszentelőn az egyik kanonok megjegyezte, hogy ez az ember palotát épített magának. Az ötszobás gondnoki lakásban természetesen vendégszoba is volt. Igaz, villanyunk nem, de vezetékes víz volt. A padláson volt egy víztartály, ahová kézi pumpával kellett felpumpálni a vizet, amit egy ügyeletes cigánylegény nagy szorgalmasan meg is tett.

Apámmal sokat mentem az erdőre. A fegyverén kívül nemigen hordott magánál mást. Ha szomszjas voltam, levette a selmeci kalapját, és annak a karimájába engedett a forrás vizéből.

Nohát, így Hetvehelyen kezdtem az elemi iskolámat. A faluban csak mi tudtunk magyarul, mert az egész falu sváb volt. Mint ahogy annak idején volt, együtt tanult a hat elemis korosztály egyetlen tanítóval. Kántortanító volt, aki tudott horvátul, németül. Vezette a levanteoktatást, a sportrendezvényeket. Mutass nekem ma ilyen sokrétű tanítót.

Ez még a palatáblás rendszer volt?

Hogyne, azt cipeltük a hónunk alatt. Ez egy kisebb méretű, szürkés-fekete, keretes tábla volt, amihez madzaggal volt hozzáerősítve a palavessző és egy kis szivacs. A palavessző fehéren fogott. A tábla egyik oldala sima, a másik vonalas volt. Tulajdonképpen a táblán gyakoroltunk, otthon meg beírtuk a füzetbe – mert az is volt – az új dolgokat, feladatokat. És érdekes, mindenki megtanult írni, olvasni, és magyarul azok a sváb gyerekek is, akik kezdetben egy kukkot sem tudtak magyarul.

Hómann Bálint, az akkori (1936–38) kultuszminiszter a falu nemzetiségére való tekintettel elrendelte, hogy az iskolában németül kell ta-

nítani. Erre a falu kérvénnyel fordult felé, mondván „a gyerekek azért járnak iskolába, hogy megtanuljanak magyarul. Németül úgy is megtanulnak otthon”.

Hoppá! Ez nagyon érdekes. Egyébként táblatörés volt a nagy verekedésekkor?

Én nem emlékszem, hogy egy tábla is eltörött volna. Verekedés sem igen volt. A tanító büntetett, körmössel, ami abból állt, hogy össze kellett fogni az ujjainkat, és az ujjvéget a tanító mogyorópálcával ütötte. Meg le kellett hajolni a padra, és a fenekedet páholta a mogyorópálcával. A testi fenytetés divat volt akkoriban, és egy szülő sem tiltakozott. Én nagy szeretettel gondolok rá, most is. Ráadásul arra biztatott bennünket, hogy tanuljunk tovább az akkor nyílt szentlőrinci mezőgazdasági szakiskolában, aztán jöjjünk vissza a faluba. Ne legyünk nadrágos urak.

A pécsi káptalannak volt ott tízezer hold földje. Ennek jövedelméből tartotta fenn a falusi iskolákat, a templomot. Tanítóstul, papostul. Ez volt a kegyúri kötelessége. Így hívták a fenntartót. Apám is kegyúr volt, a templomban külön pad járt neki.

Akkor kaptam az első pofont. Az történt ugyanis, hogy összejöttek a falu nagyjai a templomkertben. A pap, a jegyző, az intéző és apám. Mi meg ott játszottunk néhányan. A pap mellé sodródott az egyik gyerek. Nézem őket, majd később mondom apámnak: te apu, nézd csak, hogy mennyire hasonlít az a gyerek a pap bácsira. No, ekkor kaptam egy hatalmas pofont.

Így büntetett kiváló antropológiai felismerésedért.

Apám, amikor odakerült, megszüntette a tarvágást. Télen, amikor eljött a favágás ideje, elintézte, hogy toljanak ki egy vagon, és a két menetrendszerűen közlekedő járat között a fatermelőknak meg kellett rakni a vagon, és így szállították a faluba. Precízen meg volt szervezve. És energiatakarékosan. Mert az emberek, az igaerő nyáron szántott, vetett aratott, télen fát vágott, szállított. Azután jött 1948, és minden fel lett forgatva. Dupla traktor, dupla munkaerő, meg egyebek.

A cigányproblémáról mondanék néhány szót. Volt egy cigány faluja apámnak. És annak a vajdája a hosszú varkocsos hajú Oláh Józsi bácsi,

négy fiával. Ezekkel kötött apám szerződést, mert állandóan vándoroltak. Mindig oda mentek ahol hársfát lehetett termelni, mert abból csinalták a teknőt, kanalat, meg egyebet.

Meg a hársfavirág miatt.

No nem, akkor még nem volt ilyen ipari méretekben való gyűjtés. Akinek kellett, megszede magának. Egyébként, én sokat voltam gyermekkoromban cigányputriban. Ott is játszottam a gyerekekkel.

A cigány falu négy vagy öt putriból állt. Apám megegyezett velük, hogy vihetnek saját szükségletre fát az erdőből, de télen részt kell venniük a favágásban, és el kell látni a futárszolgálatot. Mivel nem volt telefon, ez abból állt, hogy ha valami közlendője volt az erdőgondnoknak a kinti kerületekkel, akkor kiállt az iroda ajtaja elé az irodista erdész, belefűjt a kürtbe, mire a néhány száz méterre lakó cigányoktól odajött valaki, és széthordta az utasítást tartalmazó papírokat az erdészeknek. Ezeket a papírokat összesodorták, és az ügyeletes futár füle mögé erősítették, és úgy vitték az üzenetet. Ha volt válasz, akkor megvárta és hozta vissza.

Cigánytávirgány, ez fantasztikus.

Olyan becsület volt abban a cigány kolóniában, hogy soha egy levél nem vezett el, valamennyi célba ért. És érdekes az is, hogy nem volt sok gyerek egy családban. Legfeljebb három, négy, és nem emlékszem, hogy lett volna haláleset. A putri meg úgy készült, hogy először szépen lesimítottak egy nagyobb területet. Ezen készült el a két-két és fél méter hosszú, ovális alapú felépítmény. Először leverték az elején meg a végén egy-egy ágafát, a tetejére egy, a villákba helyezett rudat. Arra kötözték a földbe szúrt vastagabb tartókat, amit azután befontak és agyaggal kikenték. Majdnem olyan volt, mint a paticsfal. A bejárat olyan nyolcvan centis magas nyílás volt, mögötte egy fal, amin szintén nyílás, és azon át már a nagy közös helységbe értél. Ott aludt a család apraja-nagyja. Az „előszobában” olyan búboskemence-szerű alkalmatosság volt, amivel fűtötték a nagy hálóhelységet, és azon is főztek. Kémény nem volt, csak a tetőn egy lyuk, amin kiment a füst java része. De ablak nem volt. Bent csak derengett a fény. Képzeld, hogy mit éltek át, ha 1929-ben olyan hideg volt, hogy a lakásunk padlására repültek be a vadludak, mert kint megfagytak volna.

Úgy éltek, mint az indiánok...

Fekhely se volt, csak a puszta föld. Télen bevitték egy kis almot, szalmát. A putrik vették körül a munkahelyüket, ahol faragtak, seprűt kötöttek, meg ilyesmi. Egy asztalféle volt közepen, semmi más.

Mondják, hogy kiszedték a dögöt a döggútból. Igen, de csak a friss dögöt. Ha elpusztult a faluban egy jószág, már tudták, mert jóformán minden tyúkot személyesen ismertek. Aztán voltak a kéregetők, kizárólag asszonyok, lányok, akik minden héten végigmentek a falun, és a vállukon cipelt rúdról lógó batyuba tették, amit kaptak. Hol mit. Volt, hogy csak egy szelet száraz kenyeret, egy körtét, vagy jobb esetben egy darab szalonnát. Általában lakodalomkor és disznóöléskor volt eredményes a koldulás. Néha loptak is egy kicsit, de ez nem bontotta meg a falu békeességét.

A nagy baj az volt, amikor a szentlőrinci vásáron a csendőrség kiadta az ukázt, hogy nullás géppel le kell vágni a cigányok haját, mert annyira tetvesek voltak. Lenyírták a vajdát is, aki több hónapig nem mutatkozott a nyilvánosság előtt. El lehet képzelni. Mert a vajda volt a közösségben az élet és halál ura. Temetett, esketett, bírászkodott, amit akarsz. Nem is volt semmi baj. Apám csak a vajdával egyezkedett. Az ő szava szentírás volt.

Érdekes volt, hogy a svábság népviseletben járt, nyáron tutyiban, télen klumpában. A klumpa egy facipő volt.

Birkát nem tartottak, lent sem termesztettek, csak kendert. Ebből kötötték az asszonyok a vastag harisnyát és a tutyit, amelynek zsákvásson talpa volt. Amikor az autógumi elterjedt, a tömlőből vágta rá talpat. Élték a maguk évszázadokon át nemzettartó életét. Minden második vasárnap német nyelvű mise volt.

Két zsidó család is megélt a szatócsboltjából. A svábok tulajdonképpen állattartásból éltek, de minden családnak volt szőlője is. A jellegzetes sváb téglaházakban a gazdasági célt szolgáló épületrész nagyobb volt, mint maga a lakóépület. Rend és tisztaság volt a faluban.

Azok a jó békebeli évek, szokták mondani.

Hát igen. De azok is voltak. A négy elemi után bekerültem Pécsre. A ciszterci rend Nagy Lajos Gimnáziumába. Az Emericanum nevű internátusban laktam, amely nem a gimnáziumé volt. Ott sírtam végig az

első éjszakát, mert éreztem, hogy magamra vagyok utalva. Ágy- és ágyneműbehúzás és a többiek jelezték, hogy elkezdődött a saját életem. Nem a mama, nem a segítő, hanem az én dolgom.

Minden reggel mise volt. Fél hatkor ébresztő, azután az udvaron csukló vagy más néven torna. Azután reggeli, majd stúdium, iskola, ebéd, kis játék, stúdium, szünet, uzsonna, megint stúdium, este kikérdezés, mely a felsősök dolga volt. A nagyduktorok, a nyolcadikosok kérdezték a szecsákát, vagyis az alsósokat. Ha nem tudtad a lefekvés előtti kikérdezőkor, akkor egy órát még tanulhattál, és reggel ismét kikérdezés volt. Azt a szót nem ismerték, hogy nem tudom.

Kimenőt csak külön engedéllyel kaptunk. A szülők havonta egyszer látogathattak. Meleg víz sem volt. Minden héten egyszer az Engel nevezetű gőzfürdőben csutakolhattuk magunkat.

Két évig tartott az internátus, mert apám áthelyeztette magát Árpádtetőre, ahonnan már naponta jártunk be Pécsre a testvéreimmel.

A mecseki negyvenezer hold erdő egyházi tulajdon volt. De a kanonok, a püspök, meg a papnevelde állandóan veszekedtek, és így újraszabták. Megfelezték. Húszat kapott a püspök. A maradék húszat is megfelezték. Tíz lett a kanonoké. A maradékból öt lett a papnevelő szemináriumé. A resztlí székesegyházi célbirtok lett. Ez azt jelenti, hogy ennek a birtoknak a jövedelméből kell karbantartani a székesegyház épületét, biztosítani a fűtést, fizetni a személyzetet, a kórust és az organistát, meg egyebeket. Ehhez a vagyonhoz a papok nem nyúlhattak, ebből nem költhettek. No, mit tesz Isten, a resztlí járt legjobban, mert a területükön szenet találtak, és a megnyitott bányabérleményből gazdag bevételre tettek szert. A papokat majd' megütötte a guta.

Apám rettenetesen igazságszerető volt. Ma úgy mondjuk, hogy szociálisan érzékeny. Nála a cigányvajda, a kisbíró, a jegyző, a pap mind egy kalap alatt volt. Csak a becsület számított.

A székes káptalannal körömszakadtáig harcolt a munkásaiért. Különösen azokért, akiknek kevés volt a bére. Az egyik kanonok azt mondta az apámnak, hogy minek nekik több, hiszen ott az erdőben a sok száraz, meg görbe fa. Úgyhogy összeveszett a kanonokokkal, és akkor helyezettette át magát a székesegyházhoz erdőtanácsosnak. Ekkor kerültünk Árpádtetőre. Elintézte apám, hogy kocsival járhattunk be Pécsre iskolába, így nem kellett internátusban lakni.

A jövedelmét pénzben nem is lehet meghatározni. 60 úrméter tűzifa, 16 hold illetményföld, 2 hold gyümölcsös, nem tudom hány

napszám, 2 tiszti fogat, meg egyebek. Mindez a 320 pengő fizetése mellett. Mivel nem használta az egyik tiszti fogatot, ezért megváltást kért, és kapott is 110 pengőt havonta, amin fenntartott egy autót, amin iskolába jártunk. Az én istenem, Feri bácsi, a sofőr vitt a két testvéremmel iskolába. Ez az ember mindenhez értett, én rettenetesen csodáltam. Értett a hidrofor szivattyúhoz, ami a vezetékes vizet nyomta a kútból a lakásunkba a csapokhoz. A villanyt a bányából kaptuk, és ha valami baj volt, ő megszerelte. Vezetett személy- és teherautót, traktort. Egyébként kovácsmester volt. Ha lovat patkolt, én fogtam a ló lábát, együtt szereltük az autót, kuplungot, fékpoftát cseréltünk, ferrodoloztunk, szelepet csiszoltunk. Akkor javítottunk, nem cseréltünk.

És szolgáltad a büdös, égett pataszarut.

Isteni illata volt az égő patának, én nagyon szerettem. No, egyszóval ez az ember mindenhez értett, és én csodáltam. Később az erdőgazdasághoz került, de onnan kiszekálták, mert nagyon precíz volt.

Nagyon jó tornász voltam, de nyolcadikban meg akartak buktatni franciából, mert legalább a francia nemzeti indulót, a Marseillaise-t kívülről kellett volna tudni, legalább el kellett volna tudni olvasni, de nem tudtam. Viszont rengeteget olvastam, főleg történelmi tárgyú könyveket. Gárdonyit imádtam.

Én kommunista nézeteket vallottam akkor, mert rengeteg társadalmi igazságtalanságot láttam magam körül. Említettem, hogy apám szociálisan érzékeny ember volt, és engem is felháborított, hogy amikor egy kanonoknak ezer pengő volt a havi jövedelme, akkor egy uradalmi kocsinak negyedévi pénze nyolcvan pengő. Ez nagyon bántott. Meg sokat játszottam a bányászgyerekekkel, és ez eléggé kinyitotta a szemem, különösen a fogékony kamaszkorban. A hittanórákat is elblicceltem, amiért a hittantanárom úgy felháborodott, hogy tanári fegyelmi értekezletet hívott össze, és követelte, hogy távolítsanak el a gimnáziumból. Végül háromcsillagos igazgatói megrovást kaptam. Az igazgató magához hivatott, akinek elmondtam, hogy túl jól ismerem a papok magánéletét, és ezért nem járok hittanra. Erre ő azt mondta, hogy a papokat és a vallást nem szabad összekeverni. Mert egy dolog őket hallgatni a szószékről, és némelyiknél közben érezni – mint az én történelemtanáromnál –

hogy vonzódik a fiúkhoz, meg ilyesmi. Amikor ki akartak rúgni, ő védett meg, de kaptam egy nyakpuszit.

Hát igen, ez egy sikamlós téma.

A konferencia után kérdezte az osztályfőnököm: „na, mit szólt az apád?” Azt felelem, hogy úgy elvert, hogy le sem tudtam ülni. „Na, végre!” – mondta. Persze én egy szót sem szóltam az apámnak az ügyről. A tanárom meg afeletti örömeiben, hogy elverték, meg sem nézte az ellenőrzőmet.

Apám megígérte, hogy ha jóra érettségizek, kapok egy motort, ha jelesre, akkor kapok egy autót. No, mondom, ezért érdemes tanulni. Két hónapig éjjel-nappal tanultam, mint egy bolond, aminek az lett a vége, hogy jó eredménnyel értem. Apám nem akarta elhinni, mert hét hármassal zártam az évet.

A Tedeum után az osztályfőnököm kérdezi apámat, hogy mit szólt az igazgatói megrovásomhoz. De ő csak nézett, és közölte, hogy nem tud semmiféle megrovásról. Az osztályfőnök meg lehordott mindenféle csirkefogónak, hogy megint átvertem. De azután napirendre tértek az ügy felett.

De ez már engem nem érdekelt, mert azon gondolkoztunk, hogy hogyan tovább.

Mivel akkor jött vissza a Felvidék, Erdély, és ott rengeteg volt az erdő, az osztályunkból hatan jelentkeztek Sopronba. Négy erdésznek, kettő bányásznak. De én gépész szerettem volna lenni. Apám meg behalt volna, ha nem leszek erdész. Addig beszélt, addig beszélt, míg jelentkeztem Sopronba, ahova fel is vettek. Meg a Szent Imre kollégiumba is, mert az igazgatóm, akitől a nyakpuszit kaptam, írt egy levelet az ottani igazgatónak, aki jó barátja volt. Igen ám, de tőle is kaptam egy puszit. Hohó, jó lesz itt vigyázni. Mi a fene van? De nem sokáig voltam a Szent Imre lakója, mert fél év után kidobtak. Pontosabban eljöttem, mert nekem nem tetszett az ottani légkör. Megbeszéltem apámmal, hogy a második félévre nem megyek vissza a kollégiumba. Az átmulatott szilveszteri éjszaka után megkérdezte: te, írtál a Szent Imrébe? Mondom, hogy nem. No, akkor fogd a tollat és írd. A Pannónia szálló bájából, ahol mulattunk, felmentem a portára, és egy levelezőlapon megírtam az igazgatónak, hogy szolgáltatásaikat a második félévben nem veszem igénybe, mert az intézetben uralkodó légkör nekem nem felel meg.

Négyen voltunk egy bandában. Jurcsik Pista, Páll Bandi, Szántó Öcsi, meg én. Összejöttünk úgy éjfél felé egy második emeleti kamarába. Meséli a Páll Bandi, hogy álmában a Karádi Katalin szerelmeskedett, aki közben számárrá változott. Mivel iddoggaltunk is közben, gondoltuk, hogy ez egy jó operett-előadás lesz, és nagyokat röhögve dramatizáltuk is a librettóval az álmat. Én voltam a zenei aláfestés, a Jurcsik Pista a Karádi Katalin, Páll Bandi a bonviván. Énekeltem valami ismerős dallamot, mire elkezdődött az aktus, azzal hogy rádobtunk a Jurcsikra egy szürke pokrócot, így változott számárrá, közben üvöltötünk, mire feljött a kari elnök, hogy mi a fene ez a nagy hangoskodás. Közben a Jurcsiknak az a gondolata támadt, hogy mi lenne, ha a lemennénk a kápolnába és ott tartana egy olyan előadást, mint amilyent az igazgató szokott. Lehülyéztük, erre közölte, hogy lemegy cigarettáért. El is ment. Mi meg a társalgóba folytattuk a hülyéskedést. A Jurcsik a megszerzett cigivel a kápolnában keresett bennünket. De előtte annak, akitől a cigarettát kérte, elmesélte, hogy mit akartunk csinálni. Persze terjedt a hír, és végül megtörtént dologként beszéltek róla. Hogy ott voltunk, én orgonáltam, és kiszedtük az oltári szentséget, meg ilyen, meg nem történt marhaságokat.

Másnap Gacs atya, az igazgató behívta a Jurcsikot és közölte vele, hogy ki van dobva. Tetézte a bajt, hogy a Jurcsik meggyőződéses ateista volt, és még hitvitába is keveredtek. Rövid fél óra után jött vissza a Pista, és közölte, hogy kirúgták. Egy perc múlva jön a kollégium inasa azzal, hogy engem is vár az igazgató. Felmentem hozzá, mire ő: értesz németül? Mondom, igen. Erre ő: „mit gefangen, mit gehangen (együtt elkapva, együtt lógni)... takarodj...

Délután kettőig el kellett hagyni az épületet.

Ez gyorsan ment.

Még megjegyezte, hogy garantálja, hogy soha nem fogok diplomát kapni.

Mit csináljunk, elmentünk a Pannónia szállóba. Kivettünk egy szobát, és este rendeltünk egy pár virslit. Pénzünk nem volt, a virsliért meg nem kellett azonnal fizetni. A szobapincér csodálkozva erősítette meg a rendelést. Egy hétig éltünk a szállóban, amikor sürgették a számla rendezését. Távirat haza, és a Jurcsik apuka kiváltott minket.

Felmentünk lakni a Károly magaslati útra, egy olyan nyári lak félébe, ahová a havat behordta a szél. Fűteni nem tudtunk, mert nem volt mivel. Úgyhogy hajnali ötkor már a restiben ittuk a rumot, hogy egy kicsit magunkhoz térjünk. Nagyon sok kamarát végigjártunk az évek folyamán.

Gondolom mindez a jegyeiden is meglátszott.

Azt hiszem, én rendelkezem a legdrágább indexszel, mert a negyvenkilenc utóvizsga megváltásához elég sok pénz kellett. Pedig csak egyszer buktam meg. A többi azért volt uv, mert nem mentem időben vizsgázni.

Az meg úgy kezdődött, hogy elzargattak a firmák a Walekhoz matekból, ahol tizenharmadik voltam. Előttem kivágta mind a tizenketőt. De én be sem mentem hozzá, és megfogadtam, hogy ezentúl nem is megyek vizsgahónapban vizsgázni. Nem is mentem.

A mi időnkben azt mondták a firmák, hogy akik a matek- és az ábrázológeometria-vizsgán túl vannak, azokat már az Isten sem menti meg az oklevéltől. Félünk is ezektől a vizsgáktól. Különösen a matektól. A sikeres vizsgát két mankó segíthette. A matek két fél éves tárgy lévén, jó pont volt, ha valaki az első félév után jelentkezett vizsgára. Annak a második félévben már könnyebb dolga volt. De hatásosabb volt az úgynevezett „club”, ahol Walek professzor adjunktusa oktatta a hallgató urakat a matematika rejtelmére, afféle korrepetíció gyanánt. Természetesen külön pénzért. Az ott folyó munkáról a professzor is értesült. Egy jó ajánlólevél már fél siker volt. Én egyik mankót sem vettem igénybe, mint említettem, csak utóvizsgázni jártam. A vizsgahónap alatt egyéb elfoglaltságom is volt. A bálók tömkelege, nyáron a strand szólított. Igaz, előadásra sem jártam, nemhogy a „club”-ba. Annak ellenére, hogy szerettem a matekot, bizony félve mentem vizsgázni. Feliratkoztam, és a kellő időben jelentkeztem vizsgára. Azzal kezdte, hogy belenézett az adjunktusi véleményezésbe és megállapította, hogy: „Kolléga úr magának elég sok katalógusi hiánypontja van.” Erre én: „Professzor úr, mert olyan beteges természetű vagyok.” Rám néz, kérdez: „Ilyen atlétikus termettel?” Aztán, mielőtt feladta az első kérdést, a szobájában lévő tábla elé állított. Ekkor odaszaladt hozzám az aranyos fehér kiskutyája, aki a lábamhoz bújt, mire én megsimogattam, megvakargattam a füle tövét. Ez többet jelentett, mint ezer óra a

„club”-ban. Azután feladta az első feladatot. „Na kolléga, mondja el”. Ez azt jelentette, hogy az egész anyagot el kellett volna mondanom, amit ő egy év alatt leadott. A másik kérdés egy forgástest köbtartalmának kiszámítása volt integrállal. Elkezdtem levezetni a képletet, és már majdnem teleírtam a táblát, amikor észrevettem, hogy valahol tévedtem, hogy valahol eltoltam. Kezdttem visszafelé keresni a hibát. Amikor megtaláltam, mondtam, hogy ez itt nem jó. Erre annyit szólt, hogy: „Na, azért mondom.” Javítottam, folytattam a levezetést, azután boldogan és elégedetten távoztam.

A kalkulust beírta?

Igen, de vizsga előtt utóvizsgajegyvet kellett váltani a dékániban. Erre írta rá az érdemjegyet a vizsgáztató, amit az indexel együtt azután le kellett adni. A dékániban írták az indexbe.

Egyébként bármikor vizsgázhattunk. Télen-nyáron, csak előre egyeztetni kellett. Persze ez azzal járt, hogy jobban megfingattak, mondván, hogy volt időm tanulni, szemben a vizsgahónaposokkal, akiknél elnézőbbek voltak. No, és annak idején csak a profok vizsgáztattak. És nem tételből, hanem végigment az anyagon.

A Váginál szervesen kémiai vizsgáztam. Utáltam a kémiát, és nem is tudtam. Kérdezgetett, mekegtem, makogtam. A végén azt mondja: „a maga édesapja nekem világ életemben jó cimborám volt, mit szól majd, ha magát kivágom? ...Takarodjon.” Ez volt a protekció. Vagy a Fehér Dani! Tizenkétszer zavart el. Már úgy utáltam a növénytant, hogy megírtam apámnak, ha nem intézi el, hogy átmenjek, otthagynom az egyetemet.

Nem tudom, apám mit írt, de egy napon a Dani hajtóvadászatot rendelt el azzal, hogy a föld alól is kerítsenek elő. Bemegyek vizsgázni. Három vizsgám gyűlt össze. Kérdez az általánosból valamit. Megmondtam. Erre ő: „Lajos, írja be hogy jeles.” Kérdez a másiktól. Makogtam. „Lajos, írja be a jót.” Mikrobiológiából semmit sem tudtam. „Lajos, írja be, hogy elégséges.”

Pár nap múlva megyek szigorlatozni. „Hát maga mit keres itt, most vizsgázott mind a három tárgyból.” Mondom, szigorlatozni jöttem. „Lajos, írja be az átlagot.” Ezzel letudtam a növénytant.

Az első négy szemeszter után, mivel volt tíz elmaradt vizsgám, nem szigorlatozhattam. Fogtam magam és elmentem egy évre a Má-

ramarosszigeti Erdőgazdaság Gyertyánligeti Gondnokságára gyakornoknak. 1943-tól 1944-ig. Ott láttam, hogy egészen másképpen megy a gyakorlat, mint itthon. A negyvenezer hold, ami az erdőgondnoksághoz tartozott, csak erdőből állt. Volt hatvan kilométer kisvasút, egy javítóüzem, egy négygatteres fűrészüzem. Ott láttam életemben először, hogy milyen egy csúszda, mi az az úsztató. Érdekesség volt az is, hogy jórészt csak bükkállomány volt – egészen a havasokig – és fenyő nem. A csehek idejében próbálták lecserélni fenyőre a letermelt területeket. Odaküldtek egy munkaszolgálatos zsidó századot a gondnoksághoz erdei munkára. A legjobb munkásszállást kapták. A főnököm, Várnai Tivadar (Partos Gyula veje, Kollwentz Ödön sógora) frissen tömött, új szalmazsákokat, és új pokrócokat osztatott ki nekik.

Hát akkor volt ilyen is.

Volt, mert én is ott voltam. Nagyon irigyeltem a szuper síbakancsaiikat és ruháikat, amiben jöttek. Azután volt a másik eset. Ez a terület tulajdonképpen kormány-vadászterület volt. 1944 végén odajött egy SS század pihenni. Közben kiadták az ukázt, hogy vadászni, horgászni tilos. Ezek a németek elkezdték a vízbe dobálni a kézigránátokat. A főnököm szólt a parancsnokuknak, hogy mi történik. Erre az felvezényelte az egész századot a hegyekben lévő ócska munkásszállókba. Ilyen fegyelem volt.

Hát, embere válogatja, mert lehet, hogy egy másik meg a főnököd zavarta volna el.

Furcsa világ volt. Mondták, hogy vigyázzunk, mert partizánok jöhetnek, csukjuk be az ablakokat, meg ilyesmi. Én partizánt sehol nem láttam. De az biztos, hogy az ottani erdészkedéshez viszonyítva az itthoni amolyan kertészkedés volt csupán. Gondold el. Kint 150-200 úrmétert írtunk le kálóba, mert a csúsztatáskor annyi volt a veszteség. A kirepült fa, meg ilyesmi.

Visszakerültem Sopronba. Akkor annak, aki be volt iratkozva, nem kellett bevonulnia katonának. December hatodikán a Mikulás meghozta az amerikai bombázókat. Szilágyi Jóskával ballagtunk haza, amikor jöttek a kötelékek. Felnézünk, hát látjuk, hogy a gépek hasa ki-

nyílik, és potyognak a bombák. A Sörházdombról néztük az eseményeket. Akkor esett le egy az egyetem főbejárata elé. Ráláttam az albérletemre. Jobban mondva átláttam, mert a felém eső fal hiányzott. Átköltöztünk Szilágyi Jóskához, a Deákkúti kamarájába. Mellesleg Tito bátyjának is ott volt háza, aki a GYSEV-nél volt vasutas.

De még elmondok valamit. Minden hétvégén el kellett menni a németeknek lövészárkot, tankcsapdát ásni. Zoltán-napkor jól berúgtam valami grófi aszúféleből, és tökrészezen mentem haza. Másnap légiriadókor benéztem az egyetemre. A hátsó pavilon pincéjében egy hosszú padon ült a tanári kar egy része, volt, akinek a felesége is ott volt. A máramarosi erdőigazgató, Katapán Ottó lánya, Erika is ott ült, akit még Gyertyánligetről ismertem. Én posztalkoholos állapotban kint levegőztem, és csak akkor mentem be, amikor már potyogtak a bombák. Ott támasztottam az ajtót, amikor a reszkető Erika odajött, és kérte, hogy hadd karoljon belém, mert úgy látja, hogy én vagyok az egyetlen bátor ember a társaságban. Persze, én is be voltam tojva, de elkezdtem röhögni, amikor láttam, hogy a többiek mind bedugták a fejüket a takarók alá, és csak két sor méltóságos feneket láttam.

Kint meg csak potyogtak a bombák. Az épületek szabályszerűen ugrottak. Mint a hajó a vízen. A kamaránknak elvitte a légnomás a tetejét, ezért beköltöztünk a Fehér Dani tanszékére. Pontosabban a tanszék alagsorába kaptunk helyet. Kiváló társaság jött össze. Többek között a híres hírhedt Nagy Károly (Jacky Bácsi), az öreg Igmándy házaspár (a későbbi professzor, Zoli szülei), meg mások. Egyszer csak csend lett. Kimerészkedtünk az udvarra. A kapu előtt megállt egy orosz páncélos. Kiszállt belőle egy olyan tatárforma gyerek, nyakában a davajgitárral. Köztünk volt Gunda Misi, aki – felvidéki lévén – szót értett vele. Olyannyira, hogy odaadta a géppisztolyát, hogy próbáljuk ki. Addig-addig barátkoztunk, mígnem figyelmeztetett, hogy minden szeszt tüsszünk el, mert az utánuk jövő csürhe, ha beszeszel, akkor annak nem szokott jó vége lenni.

Jellemző Fehér professzor gyakorlati érzékére és előrelátására, hogy amikor tudomására jutott, hogy az egyetem épületét hadikórháznak akarják használni, kiírta a táblákra, nagy cirill betűkkel, hogy TÍFUSZBACILUS-TENYÉSZET. No, az oroszok, akik érthető módon féltek a tífusztól, még a tanszék közelébe sem mertek jönni. Így a tanszéken nem volt kórház.

Bennünket tulajdonképpen azért fogadott oda, mert valóban volt tífusztenyészet, és azt nem lehetett őrizetlenül hagyni. A szérum lóhúsból készült. A húsból levest főztünk, beletettünk agaragar zselatint, erre csöppentettünk tífuszbacilust, majd a kocsonyás anyagot betettük a termosztátba, ami bizonyos idő után folyékonyá vált. Ez a szérumot vitték oltani. A tanszéki munka is itt folyt, és az ágyaink is itt voltak.

Az egyik délután sziesztáztam, olvastam az ágyamon, amikor Fehér Dani a szomszéd szobában vizsgáztatta az a másodéves hallgatók egy tíztagú csoportját. Egyszer csak kivágódik az ajtó, beront Dani, és odaszól hozzám: „Apám, ha akar nagy hülyeséget hallani, akkor jöjjön”. Átmentem és ráültem az ideiglenes katedra sarkára, Dani fel-alá járkalva adta fel a kérdéseit. Hány foga van a lónak, mennyi ideig vehes a tehén, mikor kell elvetni az őszi árpát és így tovább. Aztán felém fordult azzal, hogy hallgassam, hogy milyen hülyeségeket fognak válaszolni. A hallgatók meg csak pislogtak, hogy hogyan jön mindez a növénytan tanszékre. Egy idő után Dani üvöltve „Mars ki!” csatakiáltással zavarta el mind a tízet. „Na, mit szól hozzá kolléga?” kérdezte.

Professzor úr, ennyi hülyeséget már régen hallottam, mondtam. „Gondolja, hogy hülyeségeket kérdezzünk?” Mondom, ezek a szerencsétlenek növénytanból jöttek vizsgázni, a professzor úr meg mezőgazdasági ismeretekből kérdezett. „Igen? Na, akkor szaladjon utánuk, és hívja vissza őket.” A kapuban még utolértem a társaságot, és mind levizsgázott.

A szórakozott professzor tipikus esete. De lehet, hogy direkt csinálta.

Az én tragédiám az volt, hogy belekeveredtem a Győrfi prof hölgy-maceráló kalandjába. Az történt ugyanis, hogy tényleg erőszakoskodott egy hallgatónővel, amit megtudott a vőlegény is. Bementünk hozzá, és kértük, hogy hagyja abba. Gondolhatod, hogy mi történt azután az állattan szigorlaton. Tudtam az állattant, és írtam apámnak, hogy kérje meg barátját, Ajtait, aki szigorlati biztos volt, hogy üljön be a vizsgámra. Az be is jött. Győrfi valami felismerhetetlen nyüvet tolt elém, amit nem tudtam, ő Ajtai felé fordulva azt mondta: „Aki nem ismeri az álcákat, mivel azok a fő károsítók, azok nem szigorlatozhatnak.” Az utánam következő hat szigorlótól Ajtai megkérdezte, hogy mi az a bizonyos álca, de ők sem tudták, így mindet meg-

buktatta. Győrfi kötötte az ebet, hogy azt bizony nem engedheti szóbelire, aki ezt nem ismeri. Akkor kiadták, hogy egyedül nem szigorlatoztatható.

A pótszigorlaton bent volt Prosztt dékán úr. A szúkat csak a rágásképük alapján kellett felismerni. Ennek ellenére kaptam egy kis lapra felragasztott szú nemzöt, amit fel kellett volna ismernem. Emlékeztem, hát felismertem. Prosztt elkérte tőlem, nézegette és megszólalt: „Micsoda hatalmas bogár ez, olyan, mint egy tank, aminek hatalmas futóműve van. János, János milyen marhaságokat tudsz te kérdezni ezektől a szegény hallgatóktól.” Ezzel vége is lett a szigorlatnak.

A géptan vizsgámra – az egyetlen bárcanélküli vizsgahónapi-vizsgámra – úgy mentem be, hogy egy kukkot sem tanultam. A Szilágyi rábeszélte, hogy menjek vele a Rudi bácsihoz, meg most ingyen van. No jó. Nekem volt egy 350 köbcentis Puchom. Mivel a robbanómotorokról kérdezett, elkezdtem mesélni a motoromról, nem tudtam, hogy neki is van egy 250-es Puchja, a második mondat után megkérdezte: „Maga motoros ember?” Mondom igen, és jól elbeszélgettünk. Szilágyi nem sokat fakított a transzmissziós tengelyről, a végén azt mondja a Rudi bácsi. Maga Lutonszky jeles, Szilágyi elégséges, de mivel kamarások, mindketten jót kapnak. Hát így is lehetett vizsgázni.

A záróvizsgámon a következő történt. A tavaszi szigorlatot lekésstem, ezért szeptemberig várnom kellett a végszigorlatra. Volt két hónapom az erdészeti jog tárgyra. Időmet főleg tarokkozással töltöttem, de közben mindennap olvastam a jogi jegyzetet, a végén szinte kívülről tudtam.

Jelentkeztem Lesenyi professzor úrnál vizsgára. A megbeszélte időben felmentem hozzá. Ott ült mellette Sébor professzor, és éppen egy kohászt vizsgáztatott közgazdaságtanból, aki a készültségével úgy felbosszantotta, hogy a tintatartót a fejéhez akarta vágni. Ki is rúgta.

Én következtem. Mint említettem, szóról szóra tudtam az anyagot. A kérdésekre tökéletes válaszokat adtam. A harmadik kérdésre adott válasz után lelkesedve mondta. „Lutonszky úr, ez kitűnő.” Mire én szerényen csak annyit mondtam, professzor úr ne tessék elrontani az indexem, mert abban az elégségesen és egy jón kívül nincs más jegy. Ha nincs ott Sébor prof, akkor a tintatartó az én fejemen landol. Ő csitította azzal, hogy Feri ne mérgeződj, adj neki egy jót vagy egy jelest. Így úsztam meg a „kitűnőt” egy jelessel.

Még egy Dani-történet.

Az egyik budapesti mezőgazdasági kiállításra az egyetemi anyagot Fehér professzornak kellett elkészítenie, amiről Dani megfeledkezett, és csak két héttel a nyitás előtt jutott eszébe. Lázasan kereste az embereket, akik a tablókat, grafikonokat, meg egyebeket elkészítik. Ráértem és Bence Józsi barátommal elvállaltuk a munkát. Nagyon sok pénzt kaptunk érte. A munka a Dani tanszékén folyt. Ki volt adva, hogy bármit kérünk, azonnal teljesíteni kell. Tus, kávé, radír stb. Dani volt az első, aki a kérésünkre ugrott. Az utolsó feladatom az volt hogy készítek egy tablót, amelyen a Selmeci Akadémia története van leírva és kifestve. Ma a diákothron falán van bekeretezve, életem főműve. Dani idegesen járkált körülöttem. „Apám, kész lesz a munka?” Én is kérdeztem, hogy mikor jön érte a kocsi. „Tízre” – mondja Dani. Fél tíz volt akkor. Tízkor letettem az ecsetet és bejelentettem, hogy: professzor úr, készen van.

Dani rám néz és megszólal: „Apám! Mióta van maga Sopronban?” Mondom, hét éve. Erre ő: „Hát hallja! Aki így tud dolgozni, és mégis hét évet tölt itt, azt fel kellene akasztani!” Ezzel búcsúztam szeretett professzoromtól.

És mondd, hogy zajlottak a nőügyeitek. Erről mindig elfelejtek kérdezni. Vagy szemérmes világ volt akkor?

Hát igen. Apám mondta, mielőtt Sopronba mentem. Fiam, csak a tisztességes asszonyokkal kezdjél ki. Egyébként – mint a nagyobb városokban – volt egy kupleráj. Akit nagyon hajtott a tesztoszteronja, az odament. Különben nagyjából tudtuk, hogy egy-egy összejövetelel kinél lehet hathatós eredményt elérni. Megmondom őszintén, nekem nem volt különösebb tartós kapcsolatom senkivel. A Kastner lányok félig-meddig rokonaim voltak, azokhoz jártam az iparművészeti boltjukba segíteni. Az idősebbet, a Mauzit úgy hívtuk, hogy balekbetegség, mert gyönyörű teste, szép arca volt, és minden balek fülig szerelmes volt belé.

A valétabálunk után a Royal kávézóba múltunk az időt és iszogattunk. Ott volt a soproni felső úri osztály jó néhány képviselője. Bankárok, üzlettulajdonosok, meg effélék. Elérkezett a záróra. Már ők is kápatosak voltak. A hölgy, akivel táncoltam, kesergett, hogy most kell elmenni, amikor kezd jól érezni magát. Mondom, ha lenne hol, és ott van zongora, mehetünk, mert a társam is tud zongorázni, majd mi ze-

nélünk. Felcsillant a szeme, és alarmírozta a társaságot. Felmentünk egyikük lakására, és ott folytattuk, ahol abbahagytuk. No, ott láttam először, hogy az úri népség nem sokat törődik a jó erkölccsel. De mi felváltva zongoráztunk hajnalig. Fiatalok voltunk, buliztunk mi is, ahogy manapság mondják.

De ha már a nőügyekre kérdeztél, elmondom, hogy hogyan zajlott az élet a soproni cíviseknél, az őslakos soproni családoknál.

A lányok szigorú felügyelet mellett nevelkedtek. Egy igazi soproni családba bekerülni nem volt könnyű. Elsősorban a főiskolás bálokon lehetett ismerkedni. A szíveslátás a tanévek múlásával növekedett. Ha a valéaszalag rákerült a karodra, akkor már könnyen megnyíltak előtted az ajtók. Jellegzetes dolog volt a „tempus”. Mi a hagyomány szerint még waldenben és grubenben jártunk. Selmecen az volt a szokás – főleg a bányászoknál –, hogy ha munka közben elszakadt, megkérték az illetékes kedvest, hogy foltozza meg. A kislány kihímezett foltot rakott a grubenra. Ez később úgy változott, hogy a főiskolás kérte a lányt, hogy varrjon rá egy foltot, akár szakadt, akár nem. A sokfoltos firma volt a menő, a dicső firma. A szív alakú folt volt a „tempus” ami azt jelentette, hogy az illető firma foglalt. Vagyis el van jegyezve.

Anélkül nem egyetemista az egyetemista.

Végül mégis végeztem 1948 szeptemberében. Apámat kipiszkálták Árpádtetőről és átkerült a Győri Erdőgazdasághoz. A kamarásom írt egy levelet, hogy van hely Kaposváron. Megpályáztam, és végül a Kardosfai Erdőgondnokságon kaptam állást 1949 január elsejével. Fürst Elemér volt az erdőgondnok. Az állomáson hintóval és egy kísérő erdőszel fogadott. Szennán keresztül kocsiztunk Kardosfára, de a hintó minden kocsmánál megállt. Vidáman érkeztünk a munkahelyemre.

Ez idő tájt zajlott a Rajk-per. Szarvasbögéskor lejött Ortutay Gyula, aki lőtt is egy bikát. A baj az volt, hogy a másik oldalról meglőtte a megyei első titkár.

Hogy a csodába volt ez?

Hát úgy, hogy a bika egy gerincen állt. Az első titkár lőtt jobbról, az Ortutay meg balról, s bármilyen hihetetlen, egyszerre. A bikánál összetaláltak. Bálint elvtárs nem ismerte meg Ortutay elvtársat, és ra-

gaszkodott a bikához. Ortutay elvtárs is ragaszkodott. Néhány nap múlva Bálint elvtárs a kaszói gondnokság fővadászi székében kesereg-
hetett rossz arcmemóriája felett.

1949-ben választások voltak. Az erdőgazdaságnak csak egy személyaautója volt. A főnököm eladott egy tehenet, az árán meg vett egy kételtű terepjáró Volkswagent. Ez úgy nézett ki, mint a rendes, csak nagy, széles kerekei, hátul meg egy propellere volt. Ezt kölcsönkérte a Haracsi, hogy az erdőgazdaság vezérigazgatója kivigye az agitációt szervező embereket a gondnokságokhoz. Én voltam a sofőr. Bementem Kaposvárra, a tiszti szállóban aludtam. Másnap kellett volna felvennem az agitátorokat, a párttitkárt, a szakszervezeti titkárt. Igen ám, de akkor érkezett oda Szabó István elvtárs, csepeli vasmunkás, a leendő igazgató, aki nem tudta, hogy én erdőmérnök vagyok, hanem egyszerű sofőrnek nézett. Megkérdezte: ismered aPinthofert? Kérdezem, miért? Hát, mondja, én azért jöttem ide, hogy ennek a mocskos gazembernek kitörjem a nyakát, mert amikor Lentiben volt erdőgondnok, én ott voltam lovászfíú, és ott engem kutyául meghajtott, és most majd jól kitolok vele. Hát akkor hiába jött Szabó elvtárs, mert akit keres, az az elvtárs két hónapja meghalt.

Ez a pasas a Rákosival együtt ült Szegeden, később egy Kunsági Máté nevű kiskirály fegyelmi ügyében tanúskodott. A minisztériumból Pankotai vezette a vizsgálatot, amelyről több ezer oldalas jegyzőkönyv született, melyben Kunsági elismeri a disznóságait, többek között egy erdész lányának a megerősökölését is. Ha jól emlékszem, tíz évet kapott. (A részleteket lásd a *Gyökerek és lombok* 3. kötetében, a *Pankotai-portréban*.)

De nem sokáig maradtam a rengeteg közepén, mert rövidesen be-
rendeltek végleg Kaposvárra a központba, a műszaki osztályra. Ekkor végképpen megszakadt a közvetlen kapcsolat az erdővel.

Ezeregyszáz épületünk volt egész Somogy megyében, amit leltározni, felmérni, felújítani kellett. A régi Esterházy-féle fűrésztelepet az erdőgazdaság részére átalakítottuk gépállomássá. Az első önálló tervezésem a gazdaság étkezdéje volt. Az építkezéseket saját rezsiben végeztük. Volt egy kőműves- és egy ácsbrigádunk. A szakipari munkákat magánvállalkozóknak adtuk ki, versenytárgyalás alapján.

Mint érdekességet jegyzem meg, hogy a nagy kommunista ünnepek alkalmából az igazgatóság személyzetét kivezényelték a színházba rendezett ünnepekre, ahol egyszer sem álltam fel ütemesen tapsolni és skandálni, hogy: „Éljen a Párt! Éljen Rákosi!” A kollégáim ezek

után napokig nem mertek hozzám szólni, mert féltek, hogy engem elvisz az ÁVO, és nekik is bajuk lesz.

Abban az időben (1949) az igazgatóság személyzetének hetenként egy alkalommal – ha jól emlékszem szombati napon – „népnevelni” kellett menni a magánházakhoz. Párokra voltunk beosztva. Ismerve politikai viszonyulásomat, engem a párttitkár mellé osztottak be. Akkor mondtam, ha én elkezdek népnevelni, akkor még az is kilép a pártból, aki addig kommunista volt. Akkor a mérnöki oklevél szégyen volt. Megjegyzem, én könnyen dumáltam, mert nőtlen voltam, és volt gépkocsivezetői papírom, amiből viszont hiány volt.

Egyszer Somogyszobon voltam a párttitkárral békekölcsönt jegyeztetni. Szegény öreg parasztbácsikákat agitáltunk. A párttitkár beszélt, én meg hallgattam. Azt mondja egyszer egy kisöregnek: „Hallja, János! Ha maga nem jegyez békekölcsönt, nem fogjuk tudni teljesíteni a hároméves tervet!” Erre a kisöreg: „Hááát, ha nem tuggyák, majd abba hagyják!” Egy másik meg megkérdezte tőle, hogy: „Mondja, öcsém, maga nem kommunista?” „De igen, az vagyok.” – felelte. Erre az öreg: „Nézzé, ’18-ban én is az voltam. Majd ha benő a maga feje lágya is, akkor maga se lesz az!”

Azok a híres ötvenes évek.

A probléma akkor kezdődött, amikor bevezették a tervgazdálkodást. Engem is behívtak a tervosztályra, és mindenféle marha nagy lapokat adtak, amin különféle kimutatásokat kellett készíteni, például az anyagszükségletet. Három évre előre meg kellett állapítani, hogy a több mint ezerféle anyagból – amit az erdőgazdaságnál használtunk – mennyit fogunk majd használni. Mennyi téglá, mennyi cement, mennyi patkószeg, és sorolhatnám a végtelenségig. Ez egy baromság volt.

Eszembe jutott Lesenyi professzor úr. Ő már 1944-ben egy közgazdaságtan óráján elmondta, hogy a szovjeteknél bevezetett tervgazdálkodás nem működik, nem emberléptékű. A híres Sztahanovmozgalom is egy csalás. A donyecki szénmedencében kinézték a legvastagabb szénréteget, Sztahanov ott nekiállt csákányozni, a mellé kirendelt öt munkás lapátolt, rakta a csilléket, szórta külön a meddőt. Aládúcolást, biztosítást nem csináltak, majd a műszak végén az egész teljesítményt Sztahanov nevéhez írták. Nálunk az ilyen munkáért komoly bírságot szabott volna ki a Bányakapitányság. Szegény

professzor úrtól el is vették később a tanszéket, és örülhetett, hogy nem csukták le.

De tervezni kellett, mert a téglagyár az országosan összesített adatok alapján termelt. Ez törvény volt. No meg, gondolhatod, hogy milyen munkamorál volt azon az építkezésen, ahol a munkabér, ahány vállalat, annyiféle volt. Volt olyan, hogy három állami vállalat emberei dolgoztak, más-más bérezéssel. Volt, hogy negyven százalék különbség is adódott.

De hol maradt a híres jelszavuk, hogy „egyenlő munkáért egyenlő bért”. Mit lehetett tenni?

Állandóan normát kellett csinálni, hogy nagyjából azonos szintre hozzuk. Lopni, csalni, hazudni kellett, hogy teljesítsük a tervet és elkerüljük a szabotázs vádját. Mert az komoly dolog volt akkor. Még akasztottak is érte. Lényeg az, hogy én abbahagytam a kivitelezési munkát.

Akkor alapították az erdőgazdasági tervező irodát, és átmentem oda. Felszámolták a vidéki műszaki osztályokat. Feljöttem Mersich Bandihoz és Káldy Jóskához, akik a központban voltak, és kértem az áthelyezésemet. Így kerültem fel Pestre. Akkor olyan rendelet volt, hogy akiket a vidéki osztályokról helyeztek át Budapestre, azoknak szolgálati lakást kell adni. Mivel már nő voltam és jöttek a gyerekek, nekem igen jól jött. Csoportvezetői beosztást kaptam két technikus beosztással. Az építkezések helyszínén felmértünk, kalkuláltunk, kimutatásokat készítettünk, terveztünk, rajzoltunk, fénymásoltunk. De bizony idővel besokalltunk. Jelezttem az akkori igazgató, Kutasy Viktor felé, hogy ez így nem megy. Legalább kalkulátort adjanak hozzánk. Nos, kaptam is két hölgyet, a Kopátsynét meg a Lonkainét. A Kopátsy volt a budapesti erdőmester, a Lonkay meg a minisztériumban főosztályvezető. Igen ám, de én nem tudtam semmire használni a két asszonyt, mert ők a háztartási munkákon kívül mást nem tanultak. Be kellett volna őket mindenre tanítani. Mondtam a Viktor bácsinak, hogy ez így nem lesz jó, mert nem hogy nem tudnak segíteni, hanem hátráltatják a munkát. Erre ő azt mondta, hogy akkor dobjam ki őket. Nem tudtam szóhoz jutni. Ekkora aljasságot nem tételeztem fel róla. Mert ha én dobom ki őket, neki lesz két potenciális jó barátja, nekem meg két ellenségem. Egyszóval maradtak. Gondoltam, ha az iroda bírja, tőlem maradhatnak. Így ment ez egy darabig.

Majd a nyári szabadságom előtt megjelent vitéz Boross György. Nekem még Somogyból volt régi ismerősöm, mert ő a Somsitsoknál dolgozott Nagyabajom, Vése környékén. Bejöttek hozzám Viktor bácsival, hogy bemutatkozzon. Mondom, nem kell bemutatni, hiszen mi ismerjük egymást. „No, kérlek – mondja Viktor bácsi – akkor add át a munkát Boross Gyurkának.” Mint főnöknek, vagy mint beosztottnak, kérdezem. „Add csak át, hiszen te úgy is szabadságra mész.” No, jó, eligazítottam a teendőmben és elmentem szabadságra. Mikorra visszajöttem, a székem már foglalt volt. Pedig ismertük egymást. Később együtt laktunk egy romokból felújított házban a Mária téren. Bodó Gyurka, a Cornides Gyurka, a Boross Gyurka meg én. A kétgyermekesek a másfélszobásat, míg Gyurka bácsi másodmagával három szoba összkomfortot kapott.

Te meg a sok György között elvesztél.

Nem én veszttem el, hanem ő vesztett rajta, mert csapta a szelet az egyik asszonymnak, aki megfenyegette, hogy ha nem cserél vele lakást, feljelenti az igazgatónál. Cseréltek. Elterjedt a hír, hogy azért, mert megsajnálta a többgyermekes kollégát, és ezért.

Mi nem jöttünk ki egymással. Meg is kértem, hogy ne avatkozzon a dolgaimba, mert én ahhoz jobban értek. Nem is szólt többet bele semmibe.

Én terveztem Kádár elvtárs részére a Hamvaskőn készült vadászházat, ahová az avatáskor nem engedtek be a davajgitáros gorillák. Pankotai szolt az érdekemben Balassa Gyulánál.

Hát igen, így mentek a dolgok, néha mostanság is.

Egy régebbi esetet szeretnék okvetlenül elmondani. 1951-ben egyszer fel kellett jönnöm Kaposvárról műszaki értekezletre Palócz Jóskához a központba. Ő volt akkor a műszaki osztály vezetője. Egyébként a háború alatt a Taracközben Pankotai (Iby) mozdonyvezetője volt. Ő mondta ott az értekezleten, hogy „A fene egyen meg benneteket, akiknek olyan diplomája van, hogy mindenhol el tudtok helyezkedni, a vasúthoz, a közúthoz, a térképészethez, meg ki tudja még hol. No, majd teszünk róla, hogy ez ne így legyen.” Tettek is.

És tudod, ez még 1951-ben érthető lenne, de most egy szeniorok összejövételén a dékán úr jelzett valami hasonlófélét. Elkészerítő.

Az 56-os események nem nagyon érintettek bennünket. Megnéztük a káderlapokat, de senki nem lett kirúgva. Én még a Boross idejében besokalltam, és azt mondtam, hogy ebből elég. Akkor alakult meg a Feltárási Osztály. Cornides bogara volt, hogy az erdőfeltárást komolyabb alapokra kell helyezni. Akkor volt a Keresztesi Béla a minisztériumban erdésznagyfőnök, s az ő évfolyamtársa volt a Nyirádi Lajos, akit odahelyezett hozzánk igazgatónak Kutasy helyett, akit kitettek Veszprémbe. A Cornides–Nyirádi–Keresztesi hármas létrehozta a szervezett erdőfeltárási alapjait. Bogár Pista és Haják Gyuszi a minisztériumban támogatták az ügyet. Fellendült az erdőgazdasági útépités. A minisztérium nagy pénzeket kapott a feltáráshoz. Természetesen ehhez alapos, részletes feltárási tervet kellett készíteni. Mi összeszedtük a térségek tulajdonosok szerinti üzemtervét. A szelvényeket összerajzoltuk, és a 10 000-es katonai rétegvonalas térképre rárajzoltuk. Az üzemtervekből kiírtuk az állományok korát, a fatömegeket. Azután kint a helyszíneken próbáltuk a feltárási utakat megtervezni úgy, hogy végül egy összefüggő hálózatot alkossanak. Természetesen figyelembe vettük a meglévő létesítményeket, mint vasúti állomás, fűrésztelep, TŰZÉP stb.

Mindazt, ami a faanyagmozgatással összefüggött.

Így van. Ebből a hatalmas anyagból kiemeltük az üzemtervi adatokat, figyelembe véve a véghasználatot stb., a 15 éven belül megépítendő utakat. Ezen belül is sürgősségi sorrendet állítottunk fel, amit egy 50 000-es térképen tüntettünk fel. Végimentünk a Zempléntől a nyugati végekig. Óriási, de nagyon érdekes munka volt.

Bejártátok a teljes nyomvonalat?

Az asztalnál megrajzoltuk az ideális vonalvezetést, aztán kimentünk megnézni, hogy kivitelezhető-e. Sokat vitáztunk, hogy mi a fő szempont. A területfeltárási vagy a fatömegfeltárási. Nekem ma is az a véleményem, hogy az előbbi hosszú távon gazdaságosabb, nem beszélve az egyéb szempontokról. A fatömeg vándorol, a terület marad. Mi ezeket az összefüggéseket pontosan kiszámoltuk. Érdekes módon valahogy az egész elcsendesedett. Mintha elfelejtettünk volna hosszú távon gondolkodni, és csak a napi, legfeljebb egy-két évre tudtunk előre gondolkodni. Ha egy vágástér nem adott annyi faanyagot, hogy

összességében a kitermelése gazdaságos legyen, hozzácsaptak olykor egy szomszéd területet, noha az fiatalabb volt az optimális kornál. Terveink szétzilálódtak, amit nagyon sajnálok, mert érdek nélkül igyekeztünk a legjobbat készíteni.

Kimutatták, hogy az erdei kisvasutak gazdaságtalanok. Mint kiderült, a tonnakilóméter-költségre mindent ráterheltek, ami összefüggésben volt a kisvasutak üzemeltetésével. Az utaknál meg csak a gépkocsi üzemanyagköltsége és a sofőr fizetése terhelte a tonnakilómétert. Hogy mennyiért épült meg az út, az nem volt benne. Kijött, hogy a gépkocsi három forint ötven fillérért szállít kilométerenként, a vasút meg tizenkét forintért, tehát fel kell számolni az erdei vasutakat.

A Pilisben, a Balaton-felvidéken, a Mecsekben és Zalában dolgoztam az átfogó feltáráson. Azután a feltáró csoport szétszéledt. Én maradtam, és megcsináltam a visegrádi kirándulóközpont programtervét. Ebből a könyvből készült ötven darab, amiből miniszterek, meg az idegenforgalmi cégek kaptak.

Abban az időben határozott úgy a párt, hogy az addig érvényben lévő telekalakítás alsó határát lecsökkenti az addigi 200 négyszögölről 50-re, így a kis jövedelmű emberek is hozzájuthatnak hétvégi telekhez. Épültek is a kis, 30 m²-es házacskák. Tekintettel arra, hogy akkor még a Nagyvíllám, a Mogyoróhegy, a Feketehegy, a Várhegy a visegrádi polgárok tulajdona volt, fennállt a veszélye, hogy azokat kipurcellázzák és elbódósodik a Várhegy környéke. Ettől félt Madas Laci, és rávette Balassa Gyulát és a Belkereskedelmi Minisztériumot, hogy létesítsenek egy kirándulóközpontot a Fellegvárnál és környékén. Ennek a létrehozásával bíztak meg engem. Végül is az egész felső térséget kisajátította és birtokba vette az erdőgazdaság. Akkor épült meg a fellegvári út is. Vaskapu, Kőhegy mind olyan területek voltak, ahol volt feladat bőven, mert kirándulóközpontokat akartunk létesíteni.

Akkor ismered a Pilist, mint a tenyeredet.

Dolgoztam én Pörbolyön a kisvasút végállomásának, a fűrészüzemnek, a hozzá tartozó szociális létesítményeknek a tervein is. Azután elkezdtem konkrét utakat tervezni, melyekhez ragyogóan fel tudtam használni a feltárási terveinket. Ezek nagyon szép munkák voltak, különösen azért, mert meg is valósultak.

Modrovich professzor úr vasutakat tervezett. Az ő idejében még nem volt az erdészetnél gépkocsis szállítás, ezért annak tervezését nem is oktatta. A vasút gazdaságos üzemeltetésének feltétele volt, hogy a végponttól a célállomásig lejtessen a pálya, mert a szállítás úgy volt megszervezve, hogy reggel a mozdony felvitte a kocsikat – elosztva az egyes közbeni állomásokra – és visszament a központba. Az időközben megrakott kocsikat a fékesek egyszerűen leeregették a központba.

A gépkocsis szállításnak ez a rendszer nem felel meg, mert az autó nem szeret kilométereken keresztül fel vagy lefelé menni. Fölfelé felforr a vize, lefelé meg besül a fékje. A Pankotai által tervezett síkárosi utat is átterveztem, amiért egy kicsit meg is orrolt az „öreg”.

Az azelőtt készült el, amikor odakerültem gyakornoknak.

Volt egy csúnya dolgom is, amit később Mucsi útnak neveztek el Tolnában. Lengyel környékén hosszú dombok húzódnak, és már nem emlékszem, hogy kik, de olyan beruházási programot készítettek, miszerint a feltáró út szerpentinszerűen megy fel a gerincre. Kimentem a helyszínre, bejártam a tervezett új nyomvonalat. Ennél a megoldásnál a völgybe gravitáló faanyagot részben egy hosszú, emelkedő nyomvonalon kellett volna a kurdi vasútállomásra szállítani. Olyan megoldást kellett keresnem, ahol a völgybe leközelített faanyagot rövid úton lehet az állomásra eljuttatni. Egy régi földvár mellett találtam is egy olyan vonalat, ahol csak egy hatméteres bevágást kellett készíteni, és már ott is voltam a völgy alján. Elkészítettem a javaslatot és beadtam beruházási újításnak. Ez klasszikus újítás volt, mert egy jóváhagyott beruházási tervet ezzel módosítottam, és több kilométerrel megrövidítettem a nyomvonalat. A gazdaság nem akarta kifizetni az újítást, így bíróságra került az ügy. Pechemre Pankotai Gábor professzor lett a gazdaság szakértője, és az ügyet Tamásiban tárgyalták. Pankotai végig ellenem érvelt. Kértem a bírót, hogy kérdezze meg a szakértőt, járt-e a helyszínen. Megkérdezte. Azt mondta a professzor, hogy nem járt. A vége az lett, hogy a bíró Pankotait elküldte és más szakértőt kért fel. Kérdezte Pankotait, hogy milyen költsége merült fel. Mire hebegett, habogott és mondott valami jelentéktelen összeget, mire felajánlottam, hogy kifizetem. De ez csak olaj volt a tűzre. Ezután ki akartak piszkálni a Feltárási

Szakosztályból. Végül elsimult a feszültség köztünk, mert két évvel később egy szakosztályülésen odajött hozzám, nyújtotta a kezét és azt mondta: ne haragudj, átgondoltam a dolgot, neked volt igazad, ha elfogadod. Elfogadtam.

Tehát volt benne betyárbecsület...

Hát igen, mert végül is egy Moszkvics árával lettem szegényebb. Az csak mellékesen jegyzem meg, hogy odajárt vadászni Tamásiba.

Hát róla csak annyit, hogy gimnazistakoromban nálunk lakott a Gábor. Fekete Zoltánnak volt a famulusa. Munka után, délutánonként gyakran megbeszélték anyámmal a napi politikai eseményeket. Akkor zajlott a nagy német birodalom újjáéledése. Anyám nagyon művelt asszony volt, naprakész a politikában, művészetben és „nagy magyar”! Utálta Hitlert, de Szálasit is. Az egyik ilyen beszélgetés alkalmával – amelyen én nem vettem részt, csak a szobában tartózkodva fél füllel hallom: „Gábor, ha magát nem védené a vendégjog, akkor két lábbal rúgnám ki innen!” Én nagyon szerettem egyébként, kiváló koponya volt. Szép hídtervei voltak, és végül is kicsit gatyába rázta az agyemet.

Hát ilyen kisebb nagyobb terveket készítettem a megrendelőknél, többek között a balassagyarmati Ipoly Bútorgyár geodéziai terveit, csatorna- és úthálózatát a Pócsi Lacival.

A Vadászati Világkiállítás évében az állami gazdaságoknak Remetepusztán volt hasonló bemutatója, amelyet szintén én terveztem, és ez azért érdekes, mert annak idején az a Nemeskéry Kiss Miklós volt ennek az előadója az állami gazdaságoknál, akinek a nagybátyja Horthy Miklós fővadásza volt. Vele és a gazdaság igazgatójával mentünk ki tapasztalatcserére Drezdába megnézni egy vadasparkot. Egy fekete Volgával mentünk, amit annak idején csak miniszterek használtak. Miniket is ennek megfelelően fogadtak, cipeltek jobbra-balra, Honecker vadászházát is megmutatták, ott vacsoráztunk különteremben. Az igazgatónak Trabantja volt, míg nekem itthon Wartburgom, amihez kértem, hogy szerezzen egy kilométerspirált. Úgy nézett rám, mint egy istenre. Ott rendeztek egy vadászházban egy szalonnasütéses estét. Az összejövetel a szokásos röviditallal kezdődött. A harmadik üveg konyak után kiderült, hogy az igazgató egykor törzsőrmester, a vadász pedig SS főhadnagy volt. Így lett a pálinka a legjobb „vallató tiszt”, és visszaállt az eredeti rangsor.

Nemhiába mondják, hogy a gyerek és a részeg őszinte.

Hazafele eltörött az első csapágyunk. A cseh rendőrök példamutató gyorsasággal intézkedtek és javították meg a kocsit. A fekete Volga elintézte. Rosszabbul jártunk Pozsonyban, ahol vacsorázni akartunk. Miklós németül kezdett beszélni és adta le a rendelést, majd az igazgató megszólalt magyarul. Erre az összes pincér, mint a kámfor, eltűnt. Szidtuk őket magyarul, hogy: a fene a pofátokat, mert mindnyájan értitek, amit mondunk... Miklós elment az étterem igazgatójához, és németül kiverte a balhét. Ezután bezzeg haptákba állt az összes pincér. No, ezt csak azért mondtam el, mert már akkor érződött a különbség a csehek és a szlovákok hozzánk való viszonyán.

A Világkiállítással kapcsolatban minden hónapban összehívtam öthat fővadászt, akik elmondták, hogy mit akarnak bemutatni. Persze szó volt ott mindenről, többek között, hogy a náluk járt főelvtársak miféle disznóságokat csináltak. Elképesztő történeteket meséltek.

Aztán vége volt a kiállításnak és Visegrádon kaptam megbízatást. Madas Lacinak az volt az elképzelése, hogy a megnövekvő forgalmat el kell terelni Visegrád belterületéről. Ekkor terveztem a kirándulóközponthoz vezető Panoráma utat, melynek kivitelezésekor Bánó László javaslatára egy két részletet finomítottunk. Amolyan házi tervező voltam a Pilisnél. A lepencei strand, a fűrészüzem is viselte kezem nyomát.

Az utolsó nagyobb munkám a Visegrád–Pilisszentlászló–Szentendrei út Szentendre felé eső szakaszának tervezése volt. A Visegrádról jövőt Bánó Laci barátom tervezte. Ez az út vezetett a nyugdíjaimig.

Azután az ERDŐTERV-nél igazgatói szaktanácsadó lettem, meglehetősen jó fizetéssel. Soha olyan jó dolgom nem volt. 1983-ban mentem 10 000 Ft-tal nyugdíjba, és mint tanácsadó kaptam még 13 000-et. Hát bizony ez nagy pénz volt annakidején.

Bizony, mert ez összesen a havi átlagjövedelem majd' ötszöröse volt.

No igen. Ekkor Bánó Laci megkeresett, hogy volna-e kedvem a Parkerdő Műszaki Osztályán vele dolgozni, ha úgy adódik. Mivel ismerem a munkabírását és mint hallatlanul korrekt embert, igent mondtam. Ha kellek, megyek. Rekultivációs terveket csináltunk, elhagyott kőfejtőknél, megtelt szeméttárolóknál. A Pusztazámori nagy szeméttá-

rozót is mi terveztük. De Lacival nemcsak együtt dolgozunk, hanem nagy tarokkcsatát is vívunk, hol a győztesek, hol a vesztesek oldalán.

Ma 2008. március 13-át írjuk. Köztudott az ország katasztrófális helyzete. Véleményed szerint hogyan tudunk ebből kikecmeregni?

Megmondom őszintén, én nem látok ebben az országban olyan tetterőt, olyan összetartást, ami szükséges lenne a kilábaláshoz. Az elmúlt negyven évben úgy elneveltük a gyerekeinket, az unokáinkat, hogy – tisztelet a kivételnek – rettenetesen önzők lettek. Nincs erkölcsi tartás.

Apám idejében Árpádtetőn úgy mentek a dolgok, hogy az uradalom bevételéből az erdészek is részesültek. Így a hosszoláskor ötször megnézte az erdész, hogy milyen választék adja a legtöbbet. A talpfának való rönköt nem rönkbe adták el, hanem kifaragták Erdélyből jött talpfafaragók. Vagyis gazdálkodtak, és nem nyersanyagot, hanem félkész vagy készterméket adtak el.

Valóban, mert a gyarmat ismérve a nyersanyag-értékesítés, hozzáadott érték nélkül.

Úgy van. Nem volt olyan, hogy a vállalkozó garázdálkodott volna az erdőben. A fokozatos felújító vágásokhoz a csemetét a helyszínen nevelte. A feltáró utat úgy csináltatta, hogy felvett egy útkaparót, annak kijelölt napi harminc métert, amit aztán a kézi eszközeivel szépen megcsinált. Az uradalmi teherautó, amikor ment faanyagért a hármás bükki vágásba, felpakolta a követ a bányában, amit tíz cigány összetört, a mester meg eligazgatta. A kocsi meg ment tovább a fáért és vitte a depóra. Az utat estére szépen kiboltozta az öreg. Szabadnapon meg befogta a kocsis a négy lovat az úthengerbe, és a ráhordott kavicssal szépen tömörítették is. Gazdálkodtak.

Te is tudod, hogy minden megváltozott.

Persze, ezt tudom jól, de most úgy néz ki, hogy mindent a lehető legdrágábban terveznek, költségeznek, kiviteleznek. A korrupciót nem is említtem. Én nem a lóval vontatott úthengert siratom, hanem a hozzáállást, a morált. A tervezési díj a beruházás költségének szá-

zalékában jelent meg. Ez abszurdum. Ki az a hülye tervező, aki olcsón tervez.

A hazafiságról nem is beszélve.

Minden elromlott. Apám – mint katonaszökevény – soha nem mehetett haza Nyitrára, hogy az oda temetett szülei sírját meglátogassa. Feleségem szülei Kolozsvárról menekültek. Borzasztó híreket hallani az ottani helyzetről. Közel ötmillió magyart leszakítottak Trianonnal, most meg a szocialisták azzal kampányolnak, hogy nem kell megadni az állampolgárságot. Hát hová züllöttünk? És erre egy miniszterelnök biztat!

A középvállalkozók adóját csökkenteni kellene, a sok multit megszorogatni, hogy azt a rengeteg hasznót ne vigyék ki az országból. A vidék kiürült.

1984-ben kint voltam Kaliforniában. A húgom férje, orvos lévén, Szentgyörgyi professzor adjunktusa volt. Együtt mentek ki annak idején. 1956-ban azt írta, hogy ott is vannak erdők. Erre az volt a válaszom, hogy én Magyarországon szeretnék erdész lenni.

Ismerkedtem az ottani erdőgazdálkodással. Láttam, hogy mit hagynak a vágástéren. Láttam évi 350 000 köbmétert feldolgozó fűrésztelepet, melynek a rönkterét állandóan locsolják, hogy ne szálljon a por. Láttam a másfél méteres rönköket deszkává vágó szalagfűrészterobban. Mondom a vezetőnek, akkor menjünk tovább. Mire ő: Várjunk, amíg megjavítják. És valóban. Öt perc múlva ott volt három szerelő, és rövid időn belül mehetett tovább a termelés. Eszembe jutott, hogy mi lett volna Lepencén egy ilyen meghibásodásnál. Igen. Az egy más világ.

Befejezésül, hogy visszagondolok az életpályámra.

Azzal indultam, amit Sébor professzor úr mondott: Urak, egy mérnök mindent meg tud csinálni!

Voltam gondnokságon szakelőadó a központban, építésvezető, gépállomás-vezető. Tervezőként magasépítő, feltáróút-tervező, jóléti és sportlétesítmények tervezője. Készítettem különböző tanulmányterveket.

Magasépítőként terveztem üzemi étkezdét és konyhát, munkásszállást, gépállomást Baján, ERTI-állomást Ráckeven, Sárváron, erdész-típuslakást, vadászházat Hamvaskőn, szolgálati lakásokat Sopronban.

Feltérési munkáim a Zemplénben kezdődtek, aztán Balaton-felvidék, Pilis, Mecsek, Somogy, Zala és végül Telki.

Aztán jöttek az utak. Közreműködtem „az erdészeti utak tervezési utasításá”-nak elkészítésében.

Különleges feladat volt a kirándulóközpont Visegrádon, a vadászati világiállítás Remeteségpusztán, a síközpont a Normafánál, a rendezési terv Pörbölyön.

Nyugdíjas időmben részt vettem a pusztazámori, a csillaghegyi, a dunakeszi, a pilisborosjenői hulladéklerakók tervezésében.

A Budapesti Mérnöki Kamara Örökös Tagjává választottak.

Ma eljutottam odáig, hogy a saját családi házam tetőtér-beépítésének a műszaki ellenőri munkáját nem végezhetem. Magasépítőként tervezhetek fabudít, úttervezőként talán bicikliutat vagy kerti sétányt.

Sic transit gloria mundi...

1851

/1866/

Madas László

(1920–2009)

Madas László visegrádi otthonában beszélgetünk 1988 őszén. Hogy érzed magad közel a hetvenhez?

Köszönöm jól. Amikor az ember háta mögött már jó néhány nyugdíjas esztendő sorakozik és az aktív évtizedek feszes életritmusa elcsendesül, figyelme egyre inkább a bölcsőjénél kezdődő életútja felé fordul. – Gondot okoz azonban az a kibékíthetetlen ellentmondás, hogy amíg környezetünk civilizációs fejlődése egyre gyorsabban változik, addig fizikai és spirituális állapotunk az öregedéssel inkább hanyatlik. – Ha sikerül kivonni magunkat a külvilág torzító hatásai alól és még örömeinket leljük abban, hogy tavasszal erdeink ismét kiszőlnek, akkor jó szívvel merünk vállalkozni arra is, hogy gondolatban ismét bejárjuk életünk útját, melyet emlékezetes események és történetek mérföldkövei szegélyeznek. E jelzőkövek gyűjteményében sok minden megtalálható, egy bátorító mosolytól a megrendítő eseményekig, értéküket nem a nagyságrendjük, hanem a hatásuk tartja meg az emlékezetben.

Személyes gyökereimről szólva: az idő tájt születtem, amikor az országot feldaraboló trianoni békediktátumon még nem száradtak meg az aláírások, és az elszakított országrészekből családostul tódultak az erdész szakemberek a megcsonkított anyaországba. Ekkor érkezett családunk is Sopronba a Temesvár melletti Vadászerdőről, ahol édesapám az ott működő Erdészeti Szakiskola tanára volt. Sopron fogadta be a Selmecebányát elhagyni kényszerült Bányászati és Erdészeti Főiskolát. A város a főiskolának felajánlotta tanulmányi erdőként az Ágfalvi Erdőgondnokságot, édesapám ennek lett a vezetője.

A Lövérekben laktunk hatalmas szelídgesztenyefák közt, nagy szabadságban. Innen jártunk át egy erdei ösvényen az akkor még összefüggő erdőséget alkotó várasi tölgyerdőn keresztül nagyapámhoz, Muck Endréhez, aki 50 esztendeig, 1875-től 1925-ig volt a város erdeinek erdőmestere. Rá úgy emlékezem, mint egy jó öreg erdei varázslóra, akinek keze intésére örökzöld erdők nőttek az égig, és téli estéken a szobáját sült alma illata töltötte be. Ma egy meghitt erdei pihenő kőtömbjére van rávésve, hogy ő volt a soproni erdők nevelőatyja. Édesapám nyugodt és jóságos volt. Amikor este hazaérkezett az erdőből, először kiforgattuk a hátizsákját, hátha akad benne valami madárlátta. Aztán kérleltük, hogy meséljen, és ő türelmesen, kedvesen mesélt az erdőről, az állatokról, az erdei manókról. Azt a lelkünkbe oltotta, ha válaszúthoz érünk, mindig az emberségeset válasszuk.

Később az iskolába járás miatt városiakok lettünk.

Szívesen hallanánk diákéveidről.

A városi környezet gyökeresen megváltoztatta az életünket. Nemcsak a természetben fogant szabadságunk szűnt meg, hanem édesapánk 1931-ben bekövetkezett halálával korán elengedte a kezünket. Édesanyánk nagyszalontai erős lelkével, fáradhatatlan teremtőkészségével azonban megtartotta családi otthonunk meleg biztonságát és mindhárman – bátyám, húgom és én – erdőmérnöki diplomát szereztünk.

A tizenhat évnyi, emberformáló diákéletemben a család, a tanulás, a sport, a cserkészlet és mint szellemi torna, a sakk játszották a főszerepet.

Az elemi iskola négy osztályát a Soproni Evangélikus Tanítóképző Intézet gyakorló iskolájában jártam ki, amelynek egyik tantermében Matheidesz István tanító úr tanította az első és második osztály tanulóit, a másikon Bognár István tanító úr a harmadik és negyedik osztályosokat. Az első osztály végén valamennyien a követelményeknek megfelelően tudtunk írni, olvasni és számolni. Iskolánkban 1926-ban váltotta fel az évszázados palatáblát a fehérre zománcozott tábla, a palavesszőt a ceruza. Számomra ez volt a civilizációs-technikai fejlődés első kézzelfogható eredménye. Az iskolától nem messze meredek falú, nyílt árokban folyt a Rák-patak, melyen egy fából ácsolt zsilip működött. A zsilip koronáján palló járókán lehetett átmenni a túlsó partra, miközben alatta morajlott az átzuhanó víz. Az élmény mindmáig emlékezetemben ragadt. A tanítóképző épülete közelében kezdődött az a

boltozatos alagútcsatorna, amely a Rák-patak vizét a Deák-tér alatt átvezette a később megépült Evangélikus Teológia épülete mögé, ahonnan ismét nyílt árokban folyt tovább. Az alagút sötét szája az iskolánk udvara felé ásított, és nagy hőstettnek számított, ha valamelyikünk végig mert menni az alagútban. Édesapánk iskolás korában a Rák-patak még teljes hosszában nyílt, meredek partú árokban folyt, és csak egyetlen híd vezetett rajta keresztül. Később a vasúti aluljáróig lefedett Rák-patak mentén új városnegyed épült.

1930-tól kezdődően felejthetetlen nyolc esztendő tölthettem a Soproni Evangélikus Líceum ősi falai között, ahol megtanultuk a következőes mindennapi munkát, a társas együttélés alapvető szabályait, lelünkbe oltották a hűséget a szabadság és a humanizmus ügyéhez, hűséget a magyarsághoz.

Bizony, megilletődve hallgattam 1930-ban – mint „nujkó” – az első tanóra kezdetét jelző harangszót. Az iskolaudvart övező ódon falra volt felfüggesztve egy bronzból öntött kis harangocska, amelynek nyelvét a hozzá erősített szíjnál fogva az iskola pedellusa – Kőrös bácsi – kifinomult érzékel jobbra-balra lóbálva a harangocska testéhez ütögette. Lassan és halkán kezdte, majd egyre hangosabban és sürgetőbben szólt a harangjáték, amely tudatta a tanóra kezdetét és végét. A nyolcadik tanévem utolsó órájának végét is Kőrös bácsi harangjátéka jelezte. Később tudtam meg, hogy a harang bölcsője Kína, ahol az i. e. első évezred elején már használatban volt.

Úgy tudom, rajongásig szeretted a sportokat...

Jó rendű tanuló voltam és hálás vagyok tanárainknak, hogy biztos tudásalap megszerzésére készítették. Az iskolának saját sportpályája volt a Hunyadi János utca és a főiskola között, és a bátyámmal együtt szinte minden szabadidőnket ott töltöttük. A szabványméretű labdarúgópályát 5 sávós futópálya vette körül, és országos rendű versenyek rendezésére is alkalmas volt. Fedett lelátóján akár 300 néző is elfért és az alsó sora páholyokból állt. A sportpálya füvesítésében részt vett a líceumi diákság is, és éveken keresztül jó néhány tornaórát áldoztunk rá. A főiskola hallgatói is használhatták a pályát. Télen a sízés és a korcsolyázás, a többi évszakban az atlétika, a labdarúgás, a főiskolai uszodában az úszás, a „bakter” pályán a tenisz és a város környékén a nagy, jókedvű társas kirándulások tették változatossá és örömtelivé mindhármunk életét.

Az atlétikában 100 és 200 méteren a rövidtávfutást, meg a magasugrást kedveltem, mely számokat később versenyszerűen űztem. Tornatanárunk a svéd-tornát vasalta be rajtunk a tornaórákon, atlétikai edző azonban nem volt az egész nagy diákvárosban. 1937-ben került a kezembe egy sportfénykép, amelyik az akkori amerikai magasugró világbajnokot ábrázolta ugrás közben, amint éppen a lécz felett átrepül. A fénykép alapján néhány hét alatt használható mozgássorozatot állítottam össze, amelynek a lényege az volt, hogy az ugró a hasán fekszik el a lécz felett. Olyannyira ismeretlen volt nálunk ez a magasugró stílus, hogy amikor 1939-ben megnyertem az országos ifjúsági magasugró bajnokságot, a riporter azt írta: „a kezdetleges guruló stílusban ugró soproni Madas győzelme váratlan volt”. Pedig ezt a stílust pár héttel később az őszülő Simpson, amerikai mesteredző – akit a Magyar Atlétikai Szövetség (MASZ) hívott meg a Margit-szigeten rendezett ifjúsági magasugró edzőtáborozás vezetőjének – mint a legkoroszerűbb amerikai magasugró stílust mutatta be. Természetesen a földön fekve. Ott jegyezte meg Vadas Iván, a MASZ akkori főtitkára, hogy a soproni Madas be is tudná mutatni a valóságban, mert ő ezzel a stílussal ugrik. Ez volt az ún. „hasmánt stílus”, melynek hazai változatát találtam ki.

Egy alkalommal a sportpályánkra vetődött Cserenyei József, a MASZ egyik vándoredzője és figyelte az ott futkározó fiúkat. Egy idő múlva odaszólt hozzám: „Te fiú rosszul futsz, pedig jobban is tudnál”. Meglepődve néztem rá, mert mindenkinél gyorsabb voltam. Azután három napig foglalkozott velem, megmutatta a hibáimat és egy edzéstervet nyomott a markomba azzal a meghagyással, hogy ha ennek alapján rendszeresen edzek, rohamosan javulni fognak a futó eredményeim. Valóban egy éven belül 11 mp körül futottam a 100 m-t, majd 10.8-as eredménnyel országos válogatott kerettag lettem.

Igazán versenyzővé akkor váltam, amikor érettségi után a József Nádor Műgyetem Erdőmérnöki karára beiratkoztam és az akkori SMAFC egyesült a Budapesti Műgyetemi Atlétikai és Futball Klubbal (MAFC).

Említetted a cserkészetet...

A cserkészet volt a másik olyan mozgalom, amely középiskolai diákéveimben jelentős szerepet játszott. Valamennyi soproni középiskolának volt cserkészcsapata, a líceumi volt a 47. sz. Deákkúti cserkészcsapat. Tanár parancsnoka volt és a csapatok tagjai három korosztályból sorolódtak. Kék nyakkendővel a legfiatalabbak, a középkorúak zöld

nyakkendővel és végül az öreg cserkészek, akik már kinőtték a diák-korból barna nyakkendőt viseltek. A csapat gerincét a 8-10 fős őrsök adták, az őrsvezető mindig egy idősebb cserkész volt. A cserkészlet teljesen önkéntes, politikamentes ifjúságnevelő mozgalom volt, nyitott mindenki számára, származástól, nemtől, társadalmi és vagyoni helyzettől, valamint felekezettől függetlenül. Célját, alapelveit és nevelési módszereit alapítója lord Baden-Powel of Gilwell határozta meg. A cserkészlet kezdetei 1907-ig nyúlnak vissza, amikor Baden-Powel, a brit hadsereg tábornoka megrendezte az első cserkészszakot az angliai Brownsed Islanden. A cserkészlet alapelveit 1908-ban megjelent Cserkészlet fiúknak c. könyvében fektette le. A XX. század első felében a mozgalom világszerte elterjedt és 2007-ben, a cserkészlet centenáriumi évében 38 millió cserkész tevékenykedett 216 országban. Ezzel a cserkészlet a legnagyobb nemzetközi ifjúsági mozgalommá vált.

A világgésbe hogy keveredtél bele?

Hát úgy, hogy behívtak katonának 1943 októberében. Akkor Modrovich tanár úr tanszékén voltam adjunktus. Váltig kérte, hogy maradjak. Gondoltam, úgyis le kell szolgálni. Bevonultam, és ide kerültem Szentendrére, a szentendrei vasútépítő ezredhez. Aztán itt is szolgáltam, építettünk néhány kötélpályát a Kárpátokban, aztán Komáromnál, a Dunán keresztül, és amikor felrobbant a Margit híd, annak pótlására építettünk egy kötélpályát, amelyik a teheráthúzásra, meg egyéb ilyenre megfelelt. 1945. május 9-én vége van a háborúnak, azt átvészeltük Pozsonyban. Itt beteretlek bennünket a pozsonyi Spartak nagy sportpályájára, ahol akkor már voltak ott vagy négy-ötezren. Aztán kikötöttünk Sztálingrádban, ez volt '45. július végén. Aztán '48 végén hazajöttünk.

Ebből az egészből egy életre szólóan meg lehetett jegyezni azt, hogy soha nem szabad feladni, mert aki a hadifoglyok közül feladta, az egy héten belül meghalt. Hiába beszéltünk a lelkére, meg hoztunk ennivalót, meghalt.

A bátyád akkor pár száz vagy ezer kilométerre szintén hadifogoly volt. Tudatok egymásról?

Igen. Édesanyámon keresztül. Írtam is egyszer neki civilpostán levelet. Megkapta, de ő nekem nem tudott írni, mert egy évvel hamarabb hazajött.

Te is azok közé az emberek közé tartozol, akiről elmondhatjuk, hogy az életét a hivatása határozta meg.

Igen, az ember tulajdonképpen a hivatásának él egy életet. Nézzük meg a szakma szervezetét, mert az nagyon fontos és nagyon érdekes része az egész gazdálkodásnak. Annál is inkább érdemes ezzel kezdeni, mert hisz ezen a mai napig is vita van. Én abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy szolgálati időm alatt hat átszervezést éltem meg, méghozzá tevékenyen, úgyhogy részben szenvedő alanya voltam, részben benne voltam a szervezés bizonyos fázisaiban.

Elmondanám, hogy mi az én véleményem és tapasztalatom erről.

Kezdhetnénk így hirtelenjében 1949-cel. 1949-ben még a hagyományos szervezeti formája volt az erdőgazdaságnak. Erdőgondnokságok voltak az alapjai az erdőgazdálkodásnak és a nemzeti vállalat (MÁLLERD), amelyik egy közbenső lépcső volt, az fogott össze tizenöt-húsz-harminc erdőgondnokságot, és az közvetlenül a minisztériumhoz tartozott. Tehát ez a három lépcső. Az erdőgondnokságok nagysága olyan 3000 és 8000 hektár közötti terület volt, és azt hiszem, ezek a leglényegesebb mozzanatok. Én 1950-ig erdőgondnok voltam Nagykovácsiban.

Jött az 1950-es átszervezés, amiről bizonyára jó néhány kolléga mesélt már neked. Ennek a szakmapolitikai következménye az volt, hogy az erdőgazdaság – lehet mondani – évszázados szervezetét szétcincálták és merőben új alapokra helyezték. Ezáltal olyan embereket állítottak félre, akikre azt mondták akkoriban, hogy reakciós, meg egyéb ilyen dolgokat. Áldozatul estek jó néhányan, de hát ez volt az egyik cél. Az erdőgondnokságokat általában kettévágták, így fele nagyságúak lettek. Az 5000 hektárból lett 2500 hektár. Ilyen volt itt a Pilisben például a Visegrádi Erdőgondnokság, ami 1870-ben már mint ilyen, megvolt. Visegrád és Bogdány, ez két község, és belőlük is 2000-2000 hektáros, úgynevezett üzemegység lett. Az élükre általában nem erdőmérnökök, hanem erdészek kerültek. Később több ilyen üzemegységet összeraktak, és csináltak belőle egy erdőgazdaságot. Így lett Szentendrén és Visegrádon erdőgazdaság. Ezek nagysága olyan 15–20 ezer hektár körüli volt. Az új erdőgazdasági szervezetben már az adminisztratív létszám is megnőtt. Volt egy központ, igazgató, főmérnök, könyvelő, anyagbeszerző, személyzetis és az egyéb alkalmazottak. Én a szentendrei erdőgazdaság főmérnöke lettem.

Akkor egy picit eltávolodtál a terepi munkáktól...

Rögtön érezte az ember a változást, az a lépcső már – az erdőgondnoksági beosztásból az erdőgazdaság főmérnökének lenni – azt jelenti, hogy egy óriási lépéssel távolodtam el az erdőtől. Ez a lépés, hogy nem egy 5000 hektáros erdőgondnokságnak, hanem egy 15–20 ezer hektáros erdőgazdaságnak lettem a vezetője, azt jelentette, hogy jelentősen megnőtt a belső irodai munka. Tehát most volt időm ilyenekkel foglalkozni például, mint az önelszámolás. Egyébként világeletemben utáltam az adminisztrációt. A terveződés akkor született. Azt ki kellett találni, hogy egyáltalán milyen legyen az erdőgazdálkodás nyilvántartása. Ami volt, azt eltöröltük, hát újra kellett kezdeni. Így aztán szerkesztettem egy kis önelszámoló lapot. Ennek persze híre ment, de egyre többen kritizálták, erre azt mondtam, hagyjuk az egészet. De végül mégis ennek alapján dolgoztunk. Kozma Béla, aki a Tervosztályra került, már akkor azt mondta, hát ez egy jó, gyakorlati dolog, akkor próbáljuk meg, vezessük be.

Kiderült közben, hogy területileg nem jól fungál ez az egész, nem működik. Az erdőgazdaságok aránylag kis erdőgazdaságok, össze kell vonni valahogy többet. Létrejöttek az úgynevezett egyesülések, ezek megyeszékhelyiek voltak, összefogtak két-három eddigi erdőgazdaságot. Akkor már kialakult a négy lépcső. Volt üzemegység, erdőgazdaság, egyesülés, minisztérium.

Egy esztendő után a Szentendrei Erdőgazdaság főmérnöki állásából feljebb léptem a Pest megyei Egyesülés főmérnöki posztjába. Itt megint egy más világot találtam, amelyik azt jelentette, hogy most már aztán az égvilágon semmi közöm nem volt az erdőhöz.

Kik tartoztak ide, ehhez a Pest megyeihez?

A gödöllői, a Pest vidéki, a budapesti, a szentendrei, öt-hat ilyen Pest környéki erdőgazdaság. Azon gondolkodtam, hogy hogyan lehetne ebből a felállásból valamilyen hatékonyabb szervezetet létrehozni. De hát nem sikerült. Annyira megmerevedtek ezek a vonalak, annyira hozzáférhetetlenné vált a szervezeti formák megváltoztatása, hogy reménytelen eset volt. S aztán fél év múlva el is kerültem onnan, bekerültem a minisztériumba, az erdőközpontba, ahol akkor három területi igazgatóság volt, és én az északiakhoz kerültem főmérnöknek.

Ez hányban volt?

1952 nyarán. Hadd meséljem el, hogy mire ezeken a lépcsőkön végiglépkedtem, saját bőrömön éreztem, hogy hol vannak a fonáságok, hol vannak olyan záruk és reteszek, amik, ha benne maradnak a szervezetenkben, az egész egyszerűen használhatatlanná válik. És tényleg rendkívüli nehézségeket okozott az erdőgazdálkodás akkori működtetése. Na, akkor '53-ban megindultak bizonyos összevonások. A Visegrádi Erdészeti megint összeállt, és akkor már nagyjából akkora lett, mint a volt Visegrádi Erdőgazdálkodás. Három év sem telt el, és már megint visszaállt az eredeti állapot, ami már előtte évszázadokon keresztül működött. Ezt azért mesélem el, hogy lehessen látni, hogy a háború után milyen fölösleges átszervezések voltak.

Ez valóban nagyon tanulságos. Úgy érzem, hogy manapság is azt gondoljuk, hogy különféle átszervezésekkel megoldódnak az alapvető problémák.

Tehát a minisztérium. Tehát igazgatóságok, ami azt jelenti, hogy a minisztériumi vezetés – az erdőközpont vezetőjével, Tömpe Istvánnal az élen – három területi igazgatóságra bízta a termelést. Voltak funkcionális osztályok. Például az északi igazgatósághoz tartozott az Északi-középhegység, tehát Sátoraljaújhely, Szerencs, Miskolc, Mátra, Börzsöny.

Rettenetes nehézségekkel küszködtünk. Az elején heti jelentések futottak be, aztán később dekád, tíznapos. Tíznaponként jelentenie kellett minden erdőgazdaságnak a termelés állását. Ez azt jelentette, hogy beérkezett ez a papírmennyiség, amit fel kellett dolgozni. Olyan harmincan lettünk egy termelésigazgatóságon, és tulajdonképpen szaladgáltunk, mint a bolondok, egyik helyről a másikra – helyettük. Egy lépcsővel lejjebb ment az intézkedési kör, úgyhogy hozzánk bejöttek például a tanácselnökök jelentései, hogy hány fogatot állítottak ki. Ezt akkor ki kellett rendelni az '50-es években. Ez volt a gépesítés, mert még csak egy-két G-35-ös pöfögött az összes sík vidéken. Név szerint kirendeltek fogatokat, ahol még fuvarosok voltak, magángazdákat. Aki nem jelent meg, azt megbüntették. Szóval ez egy ilyen kényszerpálya volt.

Mint a robot valamikor.

Pontosan. Az erdőgazdaságok fogatüzemei akkor alakultak ki, vettek egy-két lovat, de ahhoz kocsis kellett, szekér, hámlánc, minden kellett.

Fogatgazdaságnak hívták, ugye?

Igen, fogatgazdaságnak. Emlékszem, egyik alkalommal kimentem, mert érdekelt, hogyan néznek ki a fogatüzemek. Kinyitották az istálló ajtaját, ott állt glédában, azt hiszem, három ló, és akkor valahogy messziről kérdeztem, miért vannak ezek bent. Közel mentem, és akkor láttam, hogy föl voltak kötve a mestergerendára, mert nem tudtak megállni a saját lábukon. Ez igen tanulságos példa volt.

Következő lépésként azért megindult a gépesítés. A parasztok, földművesek beálltak a téeszekbe, eladták a lovaikat, lehetett látni előre, hogy nem lesz már fuvaros és elég fogat az erdőn. Kezdetben a G-35-ösöket használtuk, ezek a közismert körmös traktorok voltak. Elmondok egy nagyon jellemző esetet. Sátoraljaújhely dolgozott a legnagyobb nehézségek közepette, Kitermelték, de a hegyekből nem tudták leszállítani a fát. Egyszer segítésképpen megállt Sátoraljaújhely vasútállomásán egy irányvonalat, és lecsörgött róla száz G-35-ös traktor a rámpára. Végigcsörömpöltek, mert ezek acélkerekek voltak. Beállították az akkori erdőgazdaság udvarára. Palásthy erdőigazgató csöppnyi ember volt, kinézett és megrémülve látta, hogy ott áll száz ilyen traktor. A traktorvezetők mondták, hogy őket ide küldte a minisztérium, ide vezényelték őket, kérdezték, hogy mi a feladatuk. Palásthy megvakarta a fejét, és azt mondta, hogy hát oda fel kell menni azokba a hegyekbe. Azt mondják, de kérem, mi az Alföldről jöttünk, oda föl, soha! Megfordult az egész társaság, szerencsére a szerelvény még nem ment el, fölmásztak a rámpára, puff, elmentek haza.

Ezek csak azért érdekes momentumok, mert megtörténtek. Szóval a gépesítés hőskorában egy állomás volt ez, mint ahogy ezt a száz traktor históriája is példázza. Elég az hozzá, hogy '53-ban aránylag könnyű helyzetben volt a sík vidék és a Dunántúl is a dimbes-dombos tájaival. A nehézségek hatványozottan a hegyvidéken jelentkeztek. A fogatok kiléptek, helyettesítő gép nem akadt még akkor, úgyhogy tényleg rendkívüli nehézségek közepette tudtak csak dolgozni. Például a miskolci erdőgazdaság a maga 200 ezer köbméter fáját kitermelni, szállítani.

Ekkortájt zajlott a tűzifakampány...

Jött a telefon, hogy Budapest ellátására több százezer köbméter tűzifa kell. Megszervezni. Irányvonalatok, ide-oda. Hát igen, ezek voltak a nehéz idők.

'54 elején én már láttam, hogy nem nekem találták ki ezt a minisztériumi dolgot. Ki voltam szolgáltatva a papirosnak, és azt utáltam világeletemben. Nem az számított, hogy valami nő-e vagy valami történik-e, hanem hogy az erdész ott van-e, van-e határidő. Hogy egyébként mi van, csak a jóisten tudja. Aztán '54 márciusában volt egy mozgalom, hogy a fiatal értelmiségi műszaki szakemberek menjenek vidékre. Nemcsak nekünk szólt, a mezőgazdászoknak is szólt, úgyhogy az elsők között jelentkeztem, hogy Tömpe elvtárs, engedjen engem hazá, nem való ez nekem. Hát el is engedett.

Laci bácsi úgy hallottam, hogy annak idején ijjal vadásztatok nagyvadra?

Összeverődött néhány jó barát Visegrádon, és akkor Balassa Gyula külön engedélyt adott, mert Magyarországon csak lőfegyverrel volt szabad nagyvadra vadászni.

Ez számszerij volt?

Nem számszerij. Ez rendes, hosszú, angol íj. Mi készítettük.

És fel is avattátok?

Persze, disznót lőttünk, szarvast lőttünk.

Hogyan kellett ezzel lesre menni, mert nyilván egészen más volt, mint lőfegyverrel.

Más volt. Remek dolog, de sokáig tart. Egy vadászíj legalább 40-45 fontos – mert az erősségét fontban mérik –, azt három ujjal felajzani, nyugodtan kifeszítve célra tartani és utána elpendíteni, az elég nehéz. Pontosan kell találni, mert nem szaladgálhat a vad a fenekéből kiálló nyílveszővel. Ahhoz külön kellett edzeni, külön tornáztunk hozzá, erősítő gyakorlatokat végeztünk csak azért, hogy az íjat fel tudjuk ajzani. Hát volt úgy, hogy másfél óráig cserkészünk be, mert legalább 35 méterre be kell cserkészni a vadat, hogy az ember hajszálpontosan lőjön. Érdekes vadászat.

Ezzel kapcsolatban elmondok egy történetet. Egyszer hallom, hogy vágják valahol az erdőben a fát. Tél volt, hajnal volt, még sötét volt. Fölkapom az íjamat, meg egy vesszőt és indulok a hang irányába, és

már látom a nyomokat, hogy na, erre vitték a fát. Megyek tovább a nyomukon, és látom, hogy alattam, olyan 30-40 méterre már fűrészeli és egy faládába dobja be az illető a gurigákat. Ekkor belelőttem a faládába egy nyílvevesszőt. Akkorát szólt a belecsapódáskor, mint egy ágyú és a vessző átment a deszkán. A tolvaj rám meredt, és akkor mondtam, hogy barátom, a következő a maga fenekébe fog menni, ha még egyszer rajtakapom, hogy fát lop. Mérnök úr, az Isten áldja meg, ne bántson! Na, hát ilyen kedves történetek voltak az íjas vadászattal.

E vadászati nosztalgiázás után térjünk vissza az erdészethez...

1954 májusában visszakerültem Visegrádra, és ahogy nézegettem a régi irattárat, találtam egy régi térképet. 1892-ben készítették szép, kézi felírásokkal, kalligrafált írással, üzemtervi térkép volt. Csodálatos módon a terület nagysága ugyanakkora volt, mint '54 májusában. Tulajdonképpen megint visszaállt a régi forma. Ettől a perctől kezdve újra itt Visegrádon szolgáltam. Ez egy kis áttekintés volt. Persze közben már egész határozottan kialakult az erdőgazdálkodás új szervezete. A régi erdőgondnoksági területnagyságú erdészetekkel, amelyek ugyan nem érték el a 1949-es nemzeti vállalatok nagyságát, inkább megyékhez igazodó nagyságú erdőgazdaságok alakultak ki nagyjából. Tehát körülbelül megint beállt egy elviselhető szervezeti forma.

Visegrád akkor a budapesti erdőgazdálkodáshoz tartozott, utána összevonták a Pest vidékivel, és akkor '56 elején átkerültünk mi a Pili-si Erdőgazdasághoz. A Pili-si Erdőgazdaságnak a mai formája '55-ben alakult ki, amikor Visegrádot is odacsatolták esztergomi székhellyel. Így akkor most összeállt az a terület, amelyről a továbbiakban beszélgetünk.

Ez volt 1954-ben, és elkezdődött szolgálatomnak a legszebb időszaka. Visegrádi erdőgondnok, erdészetvezető, szerintem annál nagyobb úr Magyarországon nem volt. Nem is lesz. Szóval tulajdonképpen ott érezte az ember azt, hogy mi az, hogy erdő, mi az, hogy üzem, mi az, hogy gyertek, akkor most fogjunk össze és csináljuk meg, és akkor megcsináltuk. Nem függött senkitől semmi, csak tőlünk, hogy akkor lesz-e belőle valami vagy sem. Ma is állítom, hogy egy tenni akaró, hozzáértő, praktikus szakembernek a legjobb helye az erdészetvezetés. Csak most a gondjaink ott adódnak, hogy az utolsó tíz évben megint megindult egy integrálódás. Ami azt jelentette, hogy okkal, ok nélkül

(mindkettőre tudok példát mondani) megindult az erdészetek bővítése. Összevontak két erdészetet, akkor most már nem 6–8 ezer, hanem 15–18 ezer hektárnyi erdő került egy vezető kezébe. És akkor most kísért megint a múlt, ami sokszor azt jelenti, hogy a vezetőnek fogalma sincs arról, hogy mi van lent. Ezt nyugodt lelkiismerettel állítom, mert végigpróbálgattam valamennyit. Most megint kialakul egy kisebb kör, megint szétzilálódott az az alapterület-nagyság, amit egy ember képes átfogni. Nem úgy, hogy referálnak, hogy hát igen, ott a 2/c sarkán ma ott ez történt, hanem tudja, hogy ott az van, és tudja, hogy annak kell lennie. Tehát teljesen kezében tartja egy területnek a sorsát. Teljes felelősséggel. Szóval itt ez a gond újratermelődik, és én biztosra veszem – ugye ez a kis beszélgetés 1988 júliusában zajlik –, hogy eljön rövid időn belül az az idő, amikor megint az erdőgondnok, tehát megint az a 4–5–6–7 ezer hektár, attól függ, hogy az hol van, hogy megint az lesz egy ember kezére bízva. Biztosra veszem. És amelyik erdőgazdaság ezt a koncentrációt okkal, ok nélkül nem csinálta meg, az remek helyzetben van, például a Pilisi Erdőgazdaság, amelyik csinált ugyan összevonásokat, de hát ezek a területnagyságok még kezelhetők.

Laci bácsi, egy kérdés ezzel kapcsolatban. Te voltál bent a minisztériumban. Kik forszírozták ezeket a változásokat, kinek volt ez érdeke?

Nézd, az '50-es átszervezés kimondottan politikai átszervezés volt.

De utána jött az újabb...

Ami utána következett, azzal megint visszaterelődött minden a normális kerékvágásba. Visszaálltak a gondnokságok, a nagyobb erdőgazdaságok, tehát kialakult az erdőközpont szervezete, az egy jó háromlépcsős szervezet volt. Lehetek volna talán nagyobb erdőgazdaságok és önállóbb erdészetek, persze az volt a gond, hogy oda kitűnő embereket kellett volna állítani. Rengeteg perpatvar volt, hogy mekkora önállóságot adjunk az erdészeteknek, az erdőgazdaságnak. Megnézve Az Erdő című lapot, ott is számokon keresztül folyt a vita, pro-kontra. Azt mondtam, mindenki annyira önálló, amennyire az akar lenni vagy az tud lenni. Ez nem felső rendelkezésnek a következménye, hanem hogy az az erdészetvezető akar-e önálló lenni vagy sem. Itt az önállóság azt jelenti, hogy vállalja-e a felelősséget.

Igen ám, de akkor egy vezetői önállósodásnál inkább...

Ennél a langyos víznél, tulajdonképpen az az alapvető gond, hogy fölfelé tolódik a döntés, olyan kezekbe, akiknek fogalmuk sincs, hogy mi van lent a tő mellett.

És elmosódik a felelősség.

Világos. Tehát arról, hogy mennyire legyen önálló valaki, kár vitatkozni. Olyan embereket kell az élre tenni, akik tudnak önállóak lenni. Ennyi. A mostani szervezettel nekem csak az a gondom, illetve amiatt bánkódom, hogy túl nagyok a legalsó egységek, az „üzemigazgatóságok”, amelyeket csináltak. Mert például ha az egyik erdészetnek elment a vezetője és nem tudtak újat szerezni, összevontak kettőt. Így alakult ki az a szerencsétlen állapot, hogy a terület kétszer akkora lett ugyan, de szerintem kétszer olyan rossz is. Azt mondták, hogy a gépesítés olyan fokon áll, olyan gépeik vannak, amit egy erdészet nem tud kihasználni. Ezért mit csinálunk? Ezért összevonjuk akkorára, hogy a gépek ezt ki tudják használni. Ez zsákutca. Mert most azt mondják jobb helyeken, például a németek, osztrákok, finnek, hogy félre a 150 lóerős masinákkal. Vissza kell térni a 20–25 lóerős gépekre, sőt vissza kell térni a lóra. Na és akkor most áll az a teória, hogy egy géphez kell szervezni? Szóval látszik, hogy teljesen hibás koncepció, hogy egy masinához szervezik az erdőt. Azt hiszem, hogy aki be meri vallani, hogy tévedett, az gyorsan javítani tud a kialakult helyzeten.

A szervezetről azt hiszem, mindent elmondtam, amit el szerettem volna mondani. Véleményem szerint ahhoz, hogy belterjesen tudjunk dolgozni, ahhoz az kell, hogy a szervezet jó legyen. Szerintem a belterjes gazdálkodás az egyetlen útja a magyar erdőgazdálkodásnak. De ehhez megfelelő szervezet kell.

Lépünk most tovább. Nézzük a gazdálkodást magát. A legcélszerűbb, ha ezt felbontjuk ágazatokra. Erdőművelés, fakitermelés, faipar. Ha szétválogatjuk ezeket az ágazatokat, ez mégis egy egységes valami, attól kezdve, hogy a csemetét megtermeljük, addig, ameddig kijön a présüzem ajtaján vagy az asztalosműhely ajtaján valamilyen készáru – ez egy folyamat. Akkor járunk el helyesen, ha ezeknek az egymástól való függését és az egymásra való utaltságát rendkívül pontosan, szabatosan meghatározuk. Önmagában nézve azt mondhatjuk, az erdőművelés az egy olyan

ágazat, amelyik önmagában nem áll meg, tehát valamit csinálni kell vele. A faipar egy olyan ágazat önmagában, amelyik leföli az egésznek az eredményét. A Pilisben az a helyzet, hogy az erdőművelés alapja a faipar. A húzóágazat, hogy modern kifejezéssel éljek, a fafeldolgozás. Az természeli meg azt a nyereséget, ami ahhoz kell, hogy az egész rendszer elviselhető módon, megfelelő eredménnyel működjék. Róth Gyula professzorra hivatkozom, aki még egész idős korában is nagyon szívesen járt ki olyan barátaihoz, akikkel szót tudott érteni. Tanítványa voltam, tehát atyai jó barátom volt az öregúr. Amikor erdészetvezető lettem többször itt járt az '50-es években Visegrádon. Nem volt olyan féltve, hogy el ne jött volna kis háztiszájával. Fölültünk a szekérre és kimentünk az erdőbe, és ott beszélgettünk. Néhány év múlva azt mondta, hogy a Pilis adottságai olyanok, hogy itt az állomány 70%-át lehet természetes úton felújítani, és vannak olyan területek, ahol szálaló üzemmódban is lehetne gazdálkodni. Ez roppant lelkesítő volt, és tulajdonképpen ezek a beszélgetések erősítettek meg abban, hogy próbáljuk meg a Visegrádi Erdészetenél a természetes felújítást. Természetesen lehetett találni a pilisi erdőkben olyan foltokat, amelyek természetes módon újultak fel, főleg a bükkösök. Visegrádon is két nagyon szép bükkös erdőrészlet van, amely természetes úton újult fel. A tölgyesek legnagyobb része azonban sarj. A Visegrádi Erdészeti területén 80%-ban sarj eredetű erdők vannak. Ennek megfelelően az '50-es években az erdőgazdaság központjában az volt a felfogás, hogy felújítani csak mesterségesen lehet. Ezért csemetekerteket létesítettek, és a végvágott területeket mesterségesen erdősítették be.

1954-ben remek makktermés volt itt a Pilisben. Az ember örült neki, és összegyűjtöttünk két vagon tölgymakkot. Ráadásul volt egy jó havas telünk is. Összegyűjtöttük a makkot, egy részét elvetettük, más részét eladtuk más erdőgazdaságoknak. Igen ám, de '55 végére kiderült, hogy a nagy makktermésnek a helyszínen nem volt különösebb haszna. Akkor írtam is egy cikket '55-ben, hogy mi lett a sorsa ennek a nagy makktermésnek. Rá kellett jönnünk, hogy a természetes felújítás olyan rendszer, amelynek egyik alapvető tényezője a makktermés, de ez nem minden. Teljesen más felkészültséget és szervezést kíván, mint a mesterséges felújítás. És akkor kezdtünk el harcolni az erdőgazdaság központi embereivel, hogy engedjék meg Visegrádon bizonyos erdőrészletek természetes felújítását.

Ezért harcolni kellett?

Sajnos egy merev rendszer volt akkor, mindenféle nyomtatvánnyal, így az erdőművelésben is meghatározták, hogy a makkot össze kell gyűjteni, a csemetét meg kell termelni, majd kiutalni az egyes felújításokhoz. Erre ma már nagyon kevesen emlékeznek. Cél volt ugyan, hogy erdeink 20%-át újítsuk fel természetesen, de a felmérésekből kiderült, hogy csak 6-7%-án működött ez a módszer. Azért mesélem ezt az utat, amit végigjártunk, mert ez megint rendkívül tanulságos. Ezt nem lehet előírni, hanem erre fel kell készülni és fel kell készíteni nemcsak a természetet, hanem elsősorban magunkat. Elkezdtük nézegetni, hogy ennek mik a feltételei. Kiderült, hogy rengeteg. Először is a természetes felújítás sokkal belterjesebb szervezetet és munkát igényel, mint a mesterséges felújítás. Tavasztól ősziig figyelni kell, hogy milyen a termés és a talaj magbefogadó képessége. Az 1950-es nagy makktermés után végigbaktattam a cserkészutak mentén. Több száz kilométer hosszú cserkészút-hálózata volt már akkor is az erdésznek. Észrevettem, hogy a cserkészutak padkájának belső felén a makk nem tudott tovább gurulni, és ott csírázott a következő év tavaszán. Csak éppen azt szalasztottuk el, hogy bepásztázzuk azokat az erdőrészeket, amelyeket arra szántunk, hogy felújítsuk. A makk lehullott, legurult a lejtőn és megállt arrébb száz méterre. Hol állt meg? Egy cserkészútnál. Mi haszna volt? Semmi. A cserkészutakat őszi megint rendbe kellett hozni, kikapáltuk, rendben. Tehát kárba ment egy makktermés. Erre mondom azt, hogy ezt már egy magasabb vezetői beosztásban nem lehet észlelni. Mi volt? Makktermés volt? Mennyit adtunk el? Ennyit. Jó, mehet tovább, ezzel el volt intézve. Rá kellett jönni, hogy a természet kínálta azt a csodát, hogy hat-, hét- vagy nyolcévenként van egy nagy makktermés, amikor roskadnak a fák – és mi lett belőle? Gyakorlatilag semmi. És akkor még nem is beszéltünk arról, hogy a lehullott makkot a vad nyilvánvalóan megessi. Ezek a megfigyelések mind hozzátartoznak ahhoz, hogy a természetes felújítást végre tudjuk hajtani, mert az egyik a természet, a másik az ember. Mi meg, azt hiszem, tulajdonképpen húsz-huszonöt esztendőn keresztül eltékoztunk az ország nagy makkterméseit. Eltékoztunk, mert nem használtuk fel kellően.

A '60-as években megindult valami...

Igen, elindult valami más, különösen az erdei szerszámok, gépek területén. Ehhez remek munkatársak, kitűnő emberek voltak, akik fogékonnyak voltak az újra. Erre jó példa a fakitermelő szerszámok fejlődése. Az

a nehéz szakasz, míg a motorfűrészekig eljutottunk. Szász Tibor, az ERTI egyik oszlopos tagja – aki kézi szerszámok dolgában európai szintű ismeretanyagot szerzett, és elég prófétai lélek volt ahhoz, hogy járja az országot, hogy ezeket elterjessze – eljött hozzánk '54 közepe táján. Ne felejtse, akkor még kávas fűrészekkel dolgoztak a fakitermelőink. Tibor bemutatta és mesélt a svéd gyalufogas fűrészekről. Emlékszem, Metz Józsi, a félszemű favágó a bemutató végén odament és megtapogatta a 3-4 cm-es fűrészfogakat. Tibor elmagyarázta, hogyan kell élesíteni, és egy kis kézi műszerrel hogyan kell beállítani az élesítés dőlésszögét. A gyalufogak közötti, a fűrészport „takarító” fogaknak 0,6 mm-rel kell alacsonyabbnak lenniük, mint a metszőfogaknak. Józsi ránézett arra a kis műszerre, fogta, földhöz vágta, megtaposta. Ezzel én nem dolgozom! – mondta. Ez volt Metz Józsi, a pilisszentlászlói favágó. Aztán odament Balogh Marci is, megnézte, kézbe fogta: mérnök úr, hagyjon itt egyet, megpróbálkozunk vele. Szóval Balogh Marci fölvette a fonalat, megtanulta az élesítést, megtanította a brigádját, a fiát is a használatára, és szép lassan nőtt a teljesítményük. Fél év múlva Metz Józsiék egészen egyszerűen elmaradtak. Kétszer olyan gyorsan rángatták már a saját nyirettyűjüket. Rengeteg energiát fogyasztottak a teljesítmény növeléséhez, többet kellett enniük, hogy lépést tudjanak tartani. Fél órával hamarabb jöttek, már hajnalban kimentek a vágásba, de egyszerűen nem érték utol Marciékat, és mégsem látták be, hogy rá kell térni erre az új fűrészre. Nemsokára jöttek a Druzsábák, ezek az egyszemélyes motorfűrészek, és érdekes módon most Metz Józsi csapott le először erre a Druzsára. Amikor megvolt az első bemutató, azt mondta: mérnök úr, megpróbáljuk. Olajos, bűdös, minden, de megpróbáljuk. Hát persze, mert Balogh Marciék ott voltak előttük a teljesítményükkel. És tényleg meg is tanulták, nyilván idő kellett hozzá, de Balogh Marciékat nem érték utol. A Druzsba nem érte el a gyalufogas fűrész teljesítményét. Balogh Marci pedig nem vette kezébe a Druzsát. Akkor jött össze ez a két csapat, amikor berobbant a Stihl, amelyik aztán lehengerelte az összes addigi teljesítményt. És akkor Marci is szépen elvette a gyalufogas fűrészait beolajozva (ma is megvan), és azt mondta: mérnök úr, most már én is motorfűrészrel termelek. És akkor jutott tulajdonképpen egyforma színvonalra a két brigád.

Ritka az, amikor egy vezető ilyen szoros kapcsolatot tart a tő melletti emberekkel, a fizikai munkásokkal. Érezhető volt a hozzáállásukban ez közvetlenség?

Egészen biztos. Például nap mint nap az erdőt járva először ők veszik észre, hogy hol van szép tölgyvirágzás. És akkor együtt kimegyünk. Tényleg, remek. 1964-ben jó esős nyár volt, tömegesen jelentek meg a kis makkocskák. Dunabogdányban volt egy nagy – mesterséges felújításra tervezett – termelésünk, tarvágás volt tulajdonképpen. Elégé meggyérítettük akkor azt az állományt, roskadtak a fák, és nagyon szép makktermés ígérkezett ott is. Gyerekek, nincs mese, ezt most kihasználjuk! Augusztusban is esett eső, és a makkok továbbfejlődtek. Minden egybevágott. A központból nyaggattak bennünket, hogy termeljünk, mert a szállítási terv szerint kell a tölgyrönk. Nincs, mert a természetes felújításhoz várni kell októberig, amíg lepotyog. De le kéne termelni... Nem termeljük le. Úgyhogy kihúztuk, ameddig a makk lehullott, és október végén fogtunk neki a termelésnek. Nyakunkon volt a kés, hogy a felújítás vagy sikerül, vagy nem. Ez egy koncentrált termelés volt. És ott levágtunk egy tagban – ahogy emlékszem – 70 hektárt. Megterveztük, hogy hogyan nézzen ki egy ekkora végvágás elviselhető tájképe, esztétikája. Ugyanúgy meg kell tervezni, mint ahogy egy festményt, amelyiken ott a víz, ott az épület. Ez volt az első nagy kísérletünk, hogy hogyan lehet a tájba beleilleszteni ekkora végvágást. Mert igazság szerint nem lehetett volna nagyobb összefüggő végvágás, mint 10 hektár. Volt egy csomó gond, amit át kellett az erdőrendezőkkal, felügyelőkkel beszélni. Mondtuk, hogy ez a makktermés egy soha vissza nem térő alkalom. És akkor három hónapon keresztül termeltünk. De magam is minden nap kint voltam a legénység között, mert tulajdonképpen akkor látja az ember a fontos részleteket ahhoz, hogy minden stimmeljen. Tehát ha a természet adja az ő makktermését, akkor legyen egy szakember, aki tudja, hogy mit kell tenni. Akkor a vágásterről fogatos közelítés volt sok kézi munkával. Ehhez a legjobb szerszám a capin volt. De ezt a mieink nem tudták használni, mert nem tudták, hogy mi az. Akkor hát meg kellett tanítani őket.

Pedig közismert szerszám volt a Kárpátokban.

Valóban. Kárpátalján, Erdélyben minden helybéli ismerte, de nálunk nem. Először nagyon utálták. Kellott húsz, majd újabb hatvanat csináltattam. Az első garnitúrát eldobták, a másodiknál már megkérdeztem, hogy hol vannak, a harmadikkal már kitűnően dolgoztak.

Trükkje volt annak is.

Világos, megtanulták. Én értettem hozzá, mert Nagybányán szolgáltam, úgyhogy tudtam, hogyan kell használni. A fogásait meg kellett tanulni. Utána nem tették le a kezükből. Amíg be nem jöttek a mozgó daruk, addig a capin volt az a szerszám, amivel könnyíteni lehetett az anyagmozgatáson. Sokszor még csak nem is vonszoltuk lovakkal, hanem legurgattuk a rönköket a lejtőkön, a tűzifát pedig román szánkóval közelítettük.

Milyen volt a román szánkó?

Hát a román szánkó az egy érdekes találmány volt, valóságos középkori kínzóeszköz. Tulajdonképpen egy szánkó, amelynek minden alkatrésze fából volt, a talpa gyertyánból, somfából készült, elöl mogyoróból két nagy íves fogantyúja volt, abba akaszkodott bele a kezelője. Ráfért egy fél ürméter, illetve ha jól megrakták, egy háromnegyed ürméter tűzifa, és uzgyi, le a lejtőn.

Ha nem volt hó, akkor is?

Elsősorban akkor. Így is volt olyan, hogy a talp alá láncot vagy veszőt kellett tenni, mert 30–40 százalékos lejtőkön már önmagától is megy, hajtja az embert. Ilyenkor kell alátenni egy „alávesszőt”, láncot, amivel a talpát bekötik, hogy fékezze a szánkót. Mint ahogy a szereket bekötik vagy a lovas szánt megláncolják.

Nem volt komolyabb baleset?

Nálunk nem. Ezt megtanulták, ezt szerencsére nem nekem kellett bevezetnem, egyik elődöm a '20-as években a Börzsönyből hozta át. Akkor őt szidták, hogy egy kínzóeszközt hozott ide. Úgyhogy nálam már bejáratott eszköz volt ez, emiatt engem nem szidtak. Ezzel viszont kíméletes módon jött le az anyag. A makk is begyúródott a földbe, ahogyan ott tapostuk, meg járkáltunk. A következő év tavaszán csodálatos újulat lett. Ma az az erdészlet 20–25 éves, gyönyörű fiatalosa. Akkor bezzeg még olyanok is elhangzottak, hogy „disznóság” ekkora végvágást csinálni egy tagban, egyesek szerint fegyelmet kellett volna adni. De hát aztán kiderült, hogy így kell csinálni, legalábbis, ami az elvet illeti.

A szállítás terén is komoly változás indult meg ebben az időben...

Ha belegondolunk, hogy az '50-es évek végén még ökrös fogatokkal közelítettük a közbülső, illetve az alsó rakodókra az anyagot, akkor valóban. A maga nevében nagyszerű társaság volt a szállítóké és az útépítőké. Akkor már a gépkocsis szállítás ment, öttonnás B5-ösökkel szállítottunk Pestre. Évszázadokon keresztül a Duna mentén uszályrakodók alakultak ki, és uszályban szállítottak. 1954-ig ez volt az egyetlen szállítási mód. Tehát Visegrádról, a Pilisből uszályon ment be a fa a budapesti Tüzépekre. Akkor fuvarkassza volt, amelyik az uszályszállítást előnyben részesítette, és gépkocsira még nem volt kidolgozva. Pedig remek gépkocsivezetőink voltak, olyanok, mint Hajek Józsi, meg Csendes Béla is.

Ismertem őket, akkor voltam itt gyakornok.

Mondom, Józsi bácsi, próbáljuk meg. Rakjunk be egy-két fuvart, és nézzük, mennyibe kerül a közúti szállítás. Mindent összeraktunk és kiderült, hogy ez olcsóbb. Akkor Fritsch Antal kollégánk volt bent a minisztériumban a „főfuvaros”. Akkor rávettem: Tóni bácsi, segíts nekünk, nézd meg a féléves eredményeinket.

Tatabányára a bányafát nyilván csak gépkocsival szállíthattátok.

Világos. Úgyhogy a '60-as években a gépkocsis szállítás már polgárjogot nyert. A rakodókról egyenest a felhasználóhoz szállítottunk. Ehhez viszont utakat kellett építeni.

Ezzel kapcsolatban megjelent egy tanulmányom „A pilisi táj erdészeti feltáró hálózatának fejlődése 1945-től” címmel.

Igen, de úgy tudom, ezzel a témával te egészen a római korig visszamenőleg foglalkoztál.

Igen, a pilisi táj úthálózatának történetét megelőzően merülünk a történelmi időkbe....

A rómaiak rakták le Európa úthálózatának alapjait, akik nemcsak eredményes szervezők, hanem kitűnő tervezők és megbízható építők is voltak.

A 3,5-4 millió négyzetkilométer kiterjedésű Római Birodalom tartományait 9 ezer kilométer úthálózat kapcsolta egybe.

Augustus császár i. e. 20-ban felvette az utak felügyeletének legfőbb tisztségét, és a Forum Romanumon egy márványoszlopot állíttatott fel, amelyet aranyozott bronzlapokkal borítottak be. E bronzlapokra vésték rá a jelentősebb városok Rómától mért távolságát. Ez az arany mérőföldkő – a Millarium Aureum – hirdette Róma uralmát az egész birodalom felett: minden út Rómából indul ki és Rómába vezet vissza. – Augustus terveiben merült fel először Pannónia meghódítása. Ezt követően Pannónia négy évszázadon keresztül a Római Birodalom egyik legfontosabb határprovinciája lett.

Kr. u. a 4. században a Dunakanyar a limes dunai szakaszának egyik legsűrűbb védelmi rendszere volt. Hozzá hasonló csak az Al-Dunán, a Vaskapu környékén állt. Ekkor az Esztergom (Solva) és Szentendre (Ulcisia Castra) közötti 45 km-es szakaszon biztosan 24 őrtorony és 4 tábor állt. [Hidegtelelőskereszten, Pilismaróton (Castra ad Herculem), Visegrádon (Pone Navata) és Dunabogdányban (Cirpi)].

Pannónia úthálózatát több korabeli útikönyv és útleírás tárgyalja, ezek még ma is jól eligazítják a kutatókat az akkori állapotokat illetően.

A limes erődítményeit az ún. limes út kötötte össze, amely nemcsak a határvédelmet szolgálta, hanem egyúttal a kereskedelmet is. Egykori nyomai a Dunakanyarban is fellelhetők.

A népvándorlás alatt a pannóniai városok és az úthálózat jórészt elpusztult, mert a vándorló lovas népeknek ritkán volt utakra szükségük.

Szent István 40 éves államalapító uralkodásában fordulópontot jelentett az 1018-19-es év, amikor is a király megnyitotta az új zarándokutat Jeruzsálem felé, és ezzel Magyarországot bekapcsolta Európa vérkeringésébe. Az új zarándokutat ismertető Itinerarium, amelynek keltezése 1031-1041 közé tehető, Magyarország nyugati határától Hainburg, Győr, Székesfehérvár, Tolnavár, Baranyavár, Valkóvár, Belgrád állomásokon át jelölte meg a követendő irányt. Az utazás magyar földön 19 napig, a nyugati határtól Jeruzsálemig 89 napig tartott.

Szent István rendelkezése a középkori Európára jellemző „útkényszer” vezette be, mert az utazóknak valamilyen célból érinteniük kellett bizonyos helységeket. Ez esetben a zarándokoknak ezen az útvonalon kellett haladniuk, mert egyfelől biztonságos volt az utazás, másfelől ellenőrizni lehetett a zarándokok jó szándékát.

Az új zarándokútnak a belső fejlődés szempontjából is nagy jelentősége volt. Megnyitása nemcsak kegyes cselekedetnek számított, hanem okos gazdasági lépésnek is. Ez az út lett a kelet-nyugati kereskedelem szárazföldi ütőere, és a kereskedők vámot fizettek, ami a király kincstárát gyarapította.

Útkényszert jelentett ez időben Esztergom helyzete is, mivel a királyság alapítása során az ország fővárosa lett. Kedvező földrajzi helyzete, a dunai vízi út, és az ország fővárosának a kereskedelmet magához vonzó hatása a várost a nemzetközi kereskedelem központjává tette. Egykori feljegyzések szerint zsidó kereskedők már a XI. század derekán Esztergom érintésével kereskedtek Kijev és Regensburg között. Esztergom virágkorában ide vezettek a bécsi, a brünni, az olasz, a dalmát, a szerémségi és a felvidéki bányavárosokból jövő utak, az erdélyiek pedig közvetve, Budán keresztül. Esztergom helyzete a tatárjárás után megváltozott, mert IV. Béla Budát tette meg az ország fővárosává és Buda nyomban megkapta az útkényszer kiváltságát. A régi utak áramlási iránya megváltozott, és az új főváros az országos és nemzetközi kereskedelem központjává vált.

A XIV. században az egész országot behálózó útrendszer alakult ki, amelynek egyes útvonalait a vámrendszer rögzítette.

A közúti közlekedés mellett élénk dunai hajózás fejlődött ki, Bécs, Gönyű, Esztergom, Buda útvonalon. Hajózó kikötők épültek Gönyűnél, Komáromban, Esztergomban, Visegrádon és Vácott és Budán.

A XIX. század első felében egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az ország gazdasági élete fellendülésének és kulturális fejlődésének egyik alapvető feltétele a közlekedés rendszeres fejlesztése. Ennek az igazságát Széchenyi István hirdette a leghivatottabban. Széchenyi világosan látta azokat a hátrányokat, amelyek abból származnak, hogy az útépitéseket nem az országos érdekek, sőt nem is a helyi érdekek, hanem önző, egyéni érdekek irányítják, ami lehetetlenné teszi a közlekedés célszerű kialakítását. Ennek jellemzője, hogy a kiépített utak számottevő része magánvállalatok kezén volt, amelyek vámszedés útján bőséges hasznot húztak, és nem az ország érdekeit szolgálták. Az ilyen közút magas vámja akadályozta az olcsó közlekedést. A legnagyobb ilyen út a 134 km hosszú Lujza út volt Károlyváros és Fiume között, amelyet Kossuth a „magyar birodalom legfölségesebb művének” nevezett. Az úton szedett magas vámok azonban a magyar gabonakivitelt és a kereskedelem fejlődését erősen gátolták. Az út megváltására az ország-

gyűlésen a rendek 1847. november 1-én 1,2 millió forintot ajánlottak fel, a felajánlott összeg azonban nem gyűlt egybe és a megváltás elmaradt.

E tágabb kitekintés után térjünk vissza az előbb említett tanulmányodra...

Egy veszített súlyos háború volt az ára annak, hogy 1945-ben szétterjedtek azok a korlátok, amelyek az elmúlt évszázadokban a magyar nép nagy többségét szolgáskorban tartotta. – A II. világháború végigszántotta az országot, aminek áldozatul esett – sok minden egyéb mellett – közúti úthálózatunk nagy része is.

A hazai erdőgazdálkodásban 1945 azt az állapotot hozta vissza, amely már 1919-ben is jelentkezett: ismét fontossá váltak az addig jelentéktelennek tűnő erőforrások. A tűzifáínség és a háborús károk helyreállításához szükséges faanyag iránti igény az erdőgazdálkodást komoly erőfeszítésekre sarkallta.

A Pilisben tulajdonképpen minden rendelkezésre állt a rendszeres erdőgazdálkodás folytatásához. A háború alig tett kárt az erdei úthálózatban. A dunai uszályrakodók rendszere megmaradt, a falvakban a használható igásállatok gazdái beálltak fuvarozni, és a Pilisben mindig főszerepet játszó koronauradalmi, közalapítványi és káptalani erdészeti szervezetek újra munkához láttak. Változást az erdők államosítása és a hozzá kapcsolódó, egymást követő szervezeti változások okoztak.

Az erdők feltárása is ez idő tájt indulhatott...

Az '50-es évek elején kezdődik meg a pilisi erdők átfogó erdészeti feltárása.

1958-ban OEF gépesítési seregszmlét, úgynevezett „műszaki napot” rendezett a Pilisben, amelynek szervezője Pankotai Gábor, aki akkor az OEF építési csoportjának volt a főmérnöke.

Az annak előtte ismeretlen nagyteljesítményű Sz-80-as, majd Sz-100-as dózerek munkája nyomán egymás után tűnnek fel az átgondolt tervezések alapján kivitelezett földutak, amelyeket később burkolattal láttak el.

1962-ben már előrevetette árnyékát a tömegetturizmus gyors kifejlődésének a lehetősége, és aránylag könnyen meg lehetett ítélni, hogy az első hullámai a Dunakanyar Visegrádi hegységét fogják elérni. Ekkor

született meg az az elképzelés, hogy a pilisi erdők legértékesebb belső magját csak úgy lehet megőrizni, ha a peremterületek legvonzóbb, leglátványosabb pontjain sikerül lekötni a tömegturizmust. Dr. Balassa Gyula miniszterhelyettes, az OEF akkori vezetőjének előrelátását bizonyította, hogy azonnal megbízást adott az ERDŐTERV-nek, személy szerint Lutonszky Zoltánnak, hogy készítsen el egy programot a visegrádi fellelővár és környékének turisztikai hasznosítására. Lutonszky Zoltán kitűnő tervet készített, amelynek alapja a fellelővárhoz felvezető hegyi út volt. Az út tervezője, Szabó Károly bámulatosan rövid idő alatt, igen jó tervet készített, amely magába foglalta nemcsak a 3,5 km hosszú utat, hanem Visegrád község Rév utca, Nagy Lajos utca, Mátyás király utca átkelő szakaszát is, tekintettel a várható nagy forgalomra. Az útépités beruházását Horváth Sándor bonyolította le, az építésvezető Tavasz Gyula, majd Bene Kálmán volt. Az építkezés helyzetét a terep nehézségein túl súlyosbította az a körülmény, hogy a földmunkákat a nagyon meredek lejtőn, mintegy 0,6 km hosszúságban, közvetlenül a falu felett kellett végezni. Acélhálóból készített görgetegfogókat állítottak fel a biztonságos munkavégzés végett. Az utat 1963-64-ben építette meg az erdőgazdaság. Ez volt az első olyan erdőgazdasági út, amely a tömegturizmus számára készült, és azt a célt szolgálta, hogy értékes erdőterületek mentesüljenek az emberi eróziótól. Balassa Gyula 16 millió Ft-ot bocsátott rendelkezésre az út megépítéséhez.

1964-ben készült el a Pilis-hegység erdőfeltárási alapterve. Összeállítója Lutonszky Zoltán, munkatársai pedig Németh Károly, Riedl Gyula és Seregély Gyula voltak. Mivel az ERDŐTERV ekkor már szinte egy évtizede a Pilisi Parkerdőgazdaságnak szinte a házi tervezője volt, ezért a feltárási alapterv célkitűzéseinek megfelelően épültek meg az úthálózat egyes szakaszai.

Gondolom, az útkészítés technológiájába is változás állt be.

A '60-as években új utak építése mellett korszerűbb, pormentes útburkolatok kialakítására is folytak kísérletek. Kezdetben átitatásos makadámutak, majd bitumennel felületkezelt burkolatok ígértek kedvező eredményt, de sor került stabilizált földutak készítésére is. 1961-ben Visegrádon a Salamon-torony és a Magyar Nemzeti Bank üdülője között készült egy 250 m hosszú, cementkötésű földút, melynek a burkolatvastagsága csak 6 cm volt, és több mint 10 évig szolgálta a forgal-

mat. Ezt a kísérletet Herpay Imre is figyelemmel kísérte, és hasznos tanácsokat adott a kivitelezéshez. Ehhez a munkához készített a visegrádi kísérleti műhely egy 6 tonnás vontatott gumihengert, amely azután még sokáig dolgozott a földművek tömörítésénél.

1964-ben megindult a helyi anyaglelőhelyek felkutatása és az ott nyert kőanyagnak az útépitésekben történő felhasználása. Saját üzemi kőbányák nyíltak, amelyekben kötőréz gépcsoport zúzta a követ, vibrációs rosta osztályozta a zúzott követ, és szállítószalagok tárolták a kész anyagot.

1965-ben a Komáromi Közüti Igazgatóság Esztergomi Kirendeltsége Pilismarót–Körtvélyes út egy szakaszát kísérletképpen bitumenszórással felületkezelt. A jól szervezett és hatékony munka, amelyet Domján Károly szakaszmérnök irányított, meggyőzte a pilisieket a bitumenes felületkezelés gazdaságos és házi kivitelben is megoldható felhasználásáról. Rövidesen két bitumenszóró lajt készült a Műszaki Erdészet műhelyében, és egy komplett bitumentároló telep – bitument főző üsttel – állt munkába Pilismaróton a Mózerkert felett.

Az alaptervek revízióját már 1959-ben összeállított alaptervi utasítás is előíranyozta. Az ERDŐTERV erre vonatkozó elképzeléseit 1965 decemberében ismertette a szakemberek széles körével. A Pilisi Erdőgazdaság vállalkozott arra, hogy a revízió metodikája elsőként a területén kerüljön kipróbálásra, illetve kísérleti alkalmazásra. A feladat összetett volt, mert a hagyományos tervezési munkán kívül egy adott időpontra kellett az érvényes üzemtervek adatait összeállítani, majd alkalmassá kellett tenni a rendszert az akkor még gyermekcipőben járó gépi adatfeldolgozásra.

Az 1963. évi 5,2 fm/ha értékről 7,1 fm/ha-ra emelkedett az útsűrűség, de az útépitési tevékenység értékelések ehhez hozzá kell venni még a burkolatkorszerűsítések és átépítések munkáját is.

Ehhez a korszakhoz tartozik még az úgynevezett „vállalkozások” gyakorlata is. Az erdőgazdaság akkori vezetői támogatták ugyanis a vállalkozó kedvű középvezetőket abban a törekvésükben, hogy – a hagyományos erdészeti feladatokon túl – a vezetésük alatt álló termelőegységek kapacitását az alaptevékenységükhöz hasonló, erdőgazdaságon kívüli munkákkal is kitöltsék. Így az időközben megerősödött mélyépítő kapacitás kihasználatlan részét Vida Zoltán, a Műszaki Erdészet vezetője, olyan vállalkozásokban hasznosította, mint a tuzséri hatalmas ERDÉRT-telep földmunkájának az elvégzése vagy a Fűrész- és Hordóipari Vállalat hárosi rakterületének a kialakítása, vagy a főváros

palota-szigeti szennyvíztisztító telepe földmunkájának a kivitelezése. Ezek a vállalkozások nemcsak gazdaságosak voltak, hanem rákényszerítették az erdészeteket a gazdaságos, jó minőségű munkára is.

A parkerdő alapeszméje azt fejezi ki, hogy az erdő egyetemlegesen közjóléti „intézmény”, a benne folyó gazdálkodás célja pedig a biológiai, gazdasági és szociális megfontolások összhangjának a megteremtése. Ennek tükrében nyilvánvalóvá vált, hogy a pilisi úthálózatnak többcélúnak kell lennie: ki kell szolgálnia mind a termelés, mind a turizmus igényeit.

A '70-es években ismét lendületet kapott a pilisi úthálózat fejlesztése, mert olyan új anyagi források nyíltak meg, mint a célcsoportos parkerdei beruházás és az Országos Idegenforgalmi Alap kirándulóközpontok létesítésére szánt célberuházása. A visegrádi Panoráma út építési és forgalmi tapasztalatai ezekben az években váltak közhasznúvá.

1973-ban készítette el a Várostervezési Intézet (VÁTI) a pilisi táj fejlesztési programját, amely intézet a különböző szakterületek – közlekedés, településfejlesztés, városrendezés, szabadidőipar, műemlékvédelem, szolgáltatások, közművek, munkaerő, erdőfelület – legjobb szakértőiből egy konzulens csoportot hozott létre, és az erdészettel szoros együttműködésben kidolgozta azt a nagyszabású programot, mely alkalmas arra, hogy hosszú távra megfogalmazza és összehangolja valamennyi érdekelt fejlesztési elgondolását.

A program alapelve a 66 000 hektár nagyságú táj olyan térbeli rendjének a kialakítása, amely biztosítja a különböző funkciók érvényesülését, és koordinálja a táj kiegyensúlyozott fejlődését.

Ennek ismeretében 1975-ben az erdőgazdaság pályázatot nyújtott be az Országos Idegenforgalmi Hivatalhoz kirándulóközpont létesítésére. A pályázatot éppen a komplexitása miatt elfogadták (1976), és olyan kedvező anyagi támogatást szavaztak meg, amelynek birtokában az erdőgazdaság hozzáfoghatott Visegrád és környékének idegenforgalmi központtá történő kiépítéséhez.

Ennek keretében készült el a Panoráma út folytatása a nagyvillámi autóparkolóból kiindulóan a Sibrik-dombi római tábor mellett a Várkertben keresztül a Duna-partig. Az út tervezője Bodó György volt, a kivitelezés építésvezetője Bánó László.

Útépítés terén a Pilisszentlászlót Visegráddal összekötő közút építése komoly feladat lehetett.

Valóban, a program felvetette az új autópályát létesítését Pilisszentlászló és Visegrád között. A Pest megyei Közúti Igazgatóságnak érdeke volt a 11. sz. főközlekedési út egyre növekvő forgalmának megosztása, ezért elfogadta az erdőgazdaság közreműködését a szakasz szervezésében és kivitelezésében. Az utat Bánó László, Csiszár Tiborné és Papp Miklós tervezték, és mint építésvezetők vezették a mintegy 10 km-es út építését.

1983-ban a MÉM Erdőrendezési Szolgálat a Pilisi Parkerdőgazdaság úthálózatának fejlesztési tervét (1983–1995) elkészítette. A terv készítője Boncz Tibor, aki 30 évvel azelőtt az első pilisi feltáró út első építésvezetője volt. A szöveges ismertetés megállapításai szerint a tájegység területén – főleg az elmúlt két évtizedben – intenzív útépités folyt. Az úthálózat fejlesztését elősegítette a pilisi tájegységnek a turizmusba való fokozottabb bevonását elősegítő tárcaszintű támogatások, amelyek eredményeképp növekedett a közúti úthálózat.

1964-ben megindult bitumenes felületkezelés gyakorlata. Annak ellenére, hogy akkor korszerű és gazdaságos volt és kialakult egy teljes gépsor a munkák elvégzésére, a '70-es évek elején mégis abbamaradt. Kihűltek a bitumenfűző üstök, és felváltotta a felületkezelést az aszfalt-szőnyeg-borítás. 12 év alatt közel 70 km hosszúságú aszfaltburkolat készült a Pilisben.

A fejlesztési terv 1995-ig 98 km új üzemi út megépítését és 15 km régi út korszerűsítését irányozza elő. Ennek eredményeként az útsűrűség eléri a 13,9 fm/hektár értéket.

Úgy tudom, a munkák java részét erdész szakemberek végezték.

1955-ben szervezték meg a Pilisi Erdőgazdaságot, amelyhez akkor a Szentendrei, Visegrádi, Pilismaróti, Esztergomi, Pilisszentkereszt, Piliscsabai, Bajnai és Süttöi Erdészetek tartoztak. Szervezete a hagyományos erdészetek munkájára alapozott, aránylag kis létszámú központ irányítása alatt működött. A központhoz tartozó Műszaki Csoport végezte a főleg magasépítési körbe tartozó munkákat Perédy István vezetésével, Antal Alajos és Gally Lóránd művezetők és öt fizikai munkás.

A termelőeszközöket az erdészetek üzemeltették. Visegrádon ebben az évben alakult meg egy gépjávitó és újító műhely, amelynek feladata volt az egyre szaporodó vontató- és közlekedőeszközök javítása és olyan új eszközök, szerszámok előállítása, amelyek a műszaki haladást

elősegítették. Olyan tapasztalt, rangos mestereket sikerült munkába állítani, mint Garami Károly, Garami Ferenc, Balázs László, Karvaly Gyula, Südi Béla, Magyar László, akik mellett fiatal munkások tanultak ki, mint Schandl Lipót, Szacelotti György, Láng Endre. Ebből a műhelyből nőtt ki 1963-ban az erdőgazdaság „Gépjavító Üzeme”.

1957-ben indult meg a vadászház-építési program, amely a jelentős magasépítési feladatok mellett egyre nagyobb útépítési munkákat is igényelt. Ekkor lép be az erdőgazdasághoz Horváth Sándor, aki azután közel 30 éven keresztül a Pilis feltárásának kulcsembere és oroszlanrészrt vállalt az úthálózat kialakításában.

1958. év jelentős eseménye a „Műszaki Napok” megszervezése, amely az erdőgazdaság szinte valamennyi műszaki vénájú szakemberét megmozgatta. A szervezés érdekében került Vida Zoltán is a Műszaki Csoporthoz. A bemutató egyik Vácról jött dózerén ez alkalommal tűnt fel Imre Gábor, akkor 16 éves segédvezető, aki csak állva látott ki a gép ablakán, és aki 35 éven keresztül a földmunka végzésének vezéralakja volt.

A Műszaki Napok sikere nagy lendületet adott az erdőgazdaság technikai fejlődésének. A Műszaki Csoport Esztergomban asztalosműhelyt, majd később gépjavító műhelyt szervezett Nyilas Pál, kitűnő gépszerelő mester vezetésével.

1962-ben indult meg a fellegvári Panoráma út építése. Az erdőgazdaság nagy erőpróbájának bizonyult ez a munka, és a mélyépítési szervezet ekkor erősödött meg. A Visegrádi Erdészettől Tavasz Gyula került a Műszaki Csoportba építésvezetőnek, majd csatlakozott hozzá Bene Kálmán.

1963. január 1-én alakult meg Visegrádon az erdőgazdaság Gépjavító Üzeme. Első üzemvezetője – Pankotai Gábor ajánlására – Jánó András lett, akit 1964. május 1-jén Dobay Péter váltott fel. Ekkor már jelentős géppark volt kinn az erdészeteknél, a nehézgépek és a tehergépkocsik viszont ekkor kerültek központosított állományba.

1965. szeptember 1-én – egy évvel később, mint a többi erdőgazdaságnál – szerveződött meg a Műszaki Erdészet. Vezetője Vida Zoltán lett, aki a mai napig is ebben a munkakörben dolgozik. A Műszaki Erdészet szervezetében gépjavító, gépüzemeltető, magas- és mélyépítő csoportok, valamint anyagbeszerző és központi raktározó részlegek alakultak. Egységes irányítás alá kerültek a gépek és a kivitelezők. A művezetők, építésvezetők és csoportvezetők vállán nyugodott az er-

dógazdaság kiegyensúlyozott tervteljesítése. Tóth Gyula, Tóth Vince, Anics János, Balázs Mihály, Bábszky Ferenc, Ficzer Béla, Karvaly Gyula, Köllő Pál, később Cserép Lajos és Bánó László voltak azok az egyéniségek, akik sok nagyszerű tettet hajtottak végre azon az igen nehéz poszton, ahol dolgoztak.

Az 1969-ben alakult Parkerdógazdaság szervezetében a mélyépítési feladatokat Horváth Sándor, a magasépítési feladatokat Perdély István, a gépesítési feladatokat pedig Dobay Péter főelőadók irányították egy személyi felelősséggel. Megnőtt a Műszaki Erdészet szerepe is, és a sokmillió forint értékű műszaki kapacitás kihasználása Vida Zoltán felelősségi körébe tartozott. A meginduló nagy beruházások szervezését, irányítását és ellenőrzését a Központban a főelőadók, a kivitelezését pedig az erdészetek, illetve a Műszaki Erdészet építésvezetői végezték.

1971-ben a magas- és mélyépítési beruházások már olyan szintet értek el, amely a Fő-építésvezetőség felállítását igényelte. A Fő-építésvezetőség személyi és anyagi állománya a Műszaki Erdészetből vált ki: fő-építésvezető Ficzer Béla és építésvezetők: Cserép Lajos és Bánó László voltak.

A Műszaki Erdészet állományában csak néhány nehézgép maradt, mert a hagyományos erdészetek is megkapták a szállító tehergépkocsikat.

1972-ben azonban a géppark nagy része ismét visszakerült a Műszaki Erdészethez, mert bizonyos mértékű szervezetlenséghez vezetett a decentralizált gépek működése.

Az igen jó műszaki gárda mellett kitűnő gépkezelők, szakmunkások és segédmunkások dolgoztak sikeresen az évenként mintegy 40 millió Ft értékű beruházások megvalósításán. Ilyenek voltak: Imre Gábor, Kormos Imre, Herold János dózeresek, Harsányi Tibor gréderkezelő, Petkó Pál hengerész és gréderkezelő, Lik Sándor univerzális gépkezelő, Bergmann János és Vanyák János robbantómesterek.

A pilisi feltáró utak nagy részét az ERDŐTERV kitűnő tervezőgárdája tervezte, név szerint: Lutonszky Zoltán, Szabó Károly, Bodó György, Szlanka Pál, Pandula Zoltán, Csutkay Jenő, Fleck Ernő, Pallos János, Boncz Tibor. – Pankotai Gábor az utóbbi 50 évben a pilisi feltáró úthálózat építésének szinte minden fontosabb eseményét figyelemmel kísérte, sőt annak megvalósításában tevékenyen részt is vállalt. – Bogár István és Haják Gyula az erdészeti feltárás országos feladataiból vették ki részüket. Tárgyilagos és hozzáértő helyzetmegítelő képességükkel, az erdészeti feltárás anyagi feltételeinek a biztosításával, a különböző

érdekek hozzáértő egyeztetésével jelentősen hozzájárultak a magyar erdők hatékony feltáráshoz, ezen belül a pilisi táj utóbbi évtizedeinek útépitési sikereihez. – A korszerű útépitő gépek megszerzésében jelentős érdemei voltak Palócz József, Radó Gábor és Balogh Ferenc kollégáknak.

Jelentős és elegáns útterveket készítettek Bánó László és Papp Miklós építésvezetők, akik a kivitelezés ezer gondja mellett ilyen jellegű feladatokra is vállalkoztak. A Pilisszentlászló–Királykunyhó–Lepence közút például az ország egyik legszebb és legjobb vonalvezetésű erdei útja.

Az üzemi feladatok elvégzéséhez szükséges gyűjtőutak és vágástéri utak jó részét az erdészetek maguk tervezték és építették.

1981. évben Bánó László lett a fő-építésvezető, aki folytatja azokat a jeles hagyományokat, amelyek megeremtették a Pilis hegység időálló feltárásnak az alapjait.

Az elmondottakkal nagyon szép emléket állítottál a név szerint is említett kollegáidnak. Mert végül is ekkor tájt alakult ki az erdőgazdaságoknál egy komoly útépitő gárda.

Pedig az útépitésre a kezdetekkor nem nagyon volt pénz. Például kiderült, hogy a már említett nagy, Dunabogdány feletti termelésüinktől nem volt rendes közelítőút, csak amolyan szekérnyomok. Meg magánparcellák, amelyeken málnát termesztettek a bogdányiak. Legalább 18 telepen kellett volna átvinni ezt az utat. Akkor már '61 augusztusa volt, hát mire ezt kisajátítjuk... – képtelenség! Dunabogdány tanácselnöke remek fickó volt, nagyszerűen megértettük egymást. Mondom neki: Józsi, kéne valamit tenni, itt utat kell csinálnunk egy hónap alatt, mert különben meghalunk. De van 18 bogdányi telektulajdonos (ő bogdányi volt, ismerték, népszerű volt tanácselnökként), csinálj valamit. Nekik is jobb, ha szekérrel hozhatják le a málnákat és nem kell kézikocsival letolni. Még abban is benne vagyok, hogy fával fizetünk. Jön a tél. Jó, mondja, összehívom holnapra a társaságot a tanácsházán, beszélek én velük, te is eljössz. Két óra alatt megegyeztünk. El volt boronálva. A kőbányától szereztünk követ és dőzert is, mert akkor nem volt az erdőgazdaságnál olyan dózer, amelyik szabad lett volna, és akkor megépítettük a kőbánya–mesterréti, körülbelül 4 km-es utat. Lekövezve, leburkolva. Horváth Sándorék a második felébe már komolyan be-

segítettek, úgyhogy az egy remek összmunka volt. De mindenkinek össze kellett fogni. A tanácselnöknek, a málnatermesztőknek, az erdészeknek.

Érdekességként még elmondom, hogy ennek az útnak volt egy nagyon érdekes szakasza a Zöld-tónál, egy önmagában visszaforduló hurok, amelyik részben kitérő, részben gépkocsiforduló. Nem volt sok hely, ez egy hegyoldalban volt, nem volt az átmérője több 9 méternél. A nagy B5-ösök nem boldogultak a fordulással. Mérnök úr, nem tudunk megfordulni. Leültek szalonnázni. Ez volt az első alkalommal. Hát nem tudunk menni. Hát próbálják meg. Hát nézze meg, nem áll be, pótkocsink van. Esznek, odaülök Hajek Józsi mellé. Józsikám, aki először megfordul, az kap 20 forintot. Az nagy pénz volt akkor. Szalonnázott tovább. Mielőtt vége lett volna az ebédnek, felpattant a B5-ösére, begyújtotta, mielőtt a többiek észrevették volna, megfordult. Vége volt az ebédnek, mehettek simán. Érdekes momentumok ezek, hogy min múlik a siker.

Végül is ez a termelés kitűnően sikerült, teljesítettük az építési és értékesítési tervünket is. Kint a terepen fizettünk bért. Akkor már havibér-elszámolás volt. A pénztárosnőnél beborítékolt fizetések közül eltűnt egy emberé. Nyilvánvaló volt, hogy valaki elvitte. Ultimátumot adtam, hogyha másnap reggelig nem hozza vissza az illető, rendőrségre adom az ügyet. Másnap reggel az irodában asztali lámpa alatt ott volt a pénz.

Izgalmas kérdés az is, hogy hogyan alakult meg az akkor nővumnak számító Pilisi Parkerdőgazdaság?

Az 1960-as évek elején a hazai erdészetet olyan kihívások érték, mint a világméretűvé vált tömegturizmus megjelenése az országban, a felángoló környezetvédő mozgalmaknak az erdőkre irányuló figyelme és nem utolsósorban az erdőgazdálkodás szerkezetváltásának egyre nyomasztóbb kényszere. Ezek a hatások legérzékenyebben a fővárossal szinte szimbiózisban élő pilisi erdészeket érték. Budapest ugyanis az ország idegenforgalmi centrumává vált, valamint az ide összpontosult ipar, a 2 millió lakosa az ország egyik legszennyezettebb környezetét hozta létre, végül a sokszor magashegységi viszonyokat mintázó pilisi táj erdeinek csekély fatermesztő képessége szinte reménytelen helyzetben tartotta az itteni erdőgazdálkodást.

A társadalmat közvetlenül szolgáló erdőgazdaság felállításának gondolatát elsőként dr. Balassa Gyula az Országos Erdészeti Főigazgatóság (OÉF) akkori vezetője vetette fel 1962-ben. Ő inkább szenvedélyes vadász volt, mint erdész. Beszélgettünk vele és Dvorák Oszkár-ral, aki a vadgazdaság vezetője volt. Balassa véleménye szerint vétek nem kihasználni azt az adottságot, amit a Pilis és a pilisi erdőket körülvevő települések, elsősorban a főváros közelsége jelent.

Az elképzelést Fehér Lajos, a minisztertanács elnökhelyettese karolta fel és támogatta a megvalósulásig. Amikor 1968. december 3-án Hamvaskőn a Parkerdő jövőjéről beszélgettünk, Fehér Lajost arra kértem, hogy a Pilis ne legyen protokoll vadászterület, a vadgazdálkodást a hagyományos erdészetek végezzék. Miután ebben a nagyon nehezen kezelhető kérdésben azonnali döntés született, hozzáfogtunk egy nagyléptékű közjóléti erdőgazdálkodás megvalósításához. A vázolt helyzetben jelent meg a mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter együttes rendelete, amely 1969. január 1-i hatállyal a Pilisi Állami Erdőgazdaságot „Pilisi Állami Parkerdőgazdaság, székhely: Esztergom” (továbbiakban Pilisi Parkerdő) elnevezéssel önálló költségvetési folyószámlás szervvé alakította át.

A rendelet kimondja: „A gazdaság tevékenységi köre az erdő közjóléti és kulturális szerepének, parkerdő jellegének, a tájvédelemnek előtérbe helyezése, a dolgozók kulturált pihenésének előmozdítására a korszerű erdő- és vadgazdálkodás megvalósítása”. Az új szervezetet ezen néhány soros útravalóval látták el, a „hogyan”-t nekünk kellett kitalálnunk. Miután Földes Lászlótól, az OEF akkori főigazgatójától igazgatói kinevezésemet átvettem, hozzáfogtunk a Parkerdőgazdaság megszervezéséhez. Először felmértük adottságainkat, többek között a pilisi vadállomány nagyságát is. Egy napsütéses februári napon, amikor 50 cm-es hó borította a tájat 300 ember körülfogta az erdőséget és egyszerre indultak el az egymással URH-összeköttetésben álló számláló csoportok, amelyek a felettük repülő helikopter közreműködésével megszámlálták a hóban egy helyben álló valamennyi nagyvadat.

Gondolom, volt nagy meglepetés.

Estére kiderült, hogy a vadállomány jóval nagyobb, mint amennyit eddig nyilvántartottak. A megbízható vadszámlálás alapján meghatározott magas kilövési terv teljesítése és a Pilisi Állami Parkerdőgazdaság (PP)

szervezetének célszerű kialakítása meghozta az eddig egymástól függetlenül működő erdészeti és vadászati egységek egybeolvadását. Ez az eredmény – mind a mai napig érvényesen – nemcsak az erdők minőségi javulásának lett egyik fontos tényezője, hanem a konfliktusmentes belső üzemi légkör fenntarthatóságának is. Május 1-ig elkészült a Pilisi Parkerdő „Közjóléti és Tájvédelmi Programja” mely időállónak bizonyult és a további tájfejlesztési és erdőfeltárási tervek alapjául szolgált. A tájban öt „kirándulógócot” jelöltünk ki, melyeket az ún. „zöld folyosók” kapcsoltak össze. Az összesen 8760 ha erdőterület elsődleges rendeltetése az üdülés, illetve a tájvédelem lett és az idetartozó erdőrészekben a vágásfordulót 120, illetve 150 évre emeltük fel. A visszamaradó erdőket a hagyományos erdőgazdálkodás körébe vontuk, és mindenütt – ahol az lehetséges volt – kötelezővé tettük a természetes felújítást. Ez a program térbeli rendet alakított ki, a termelés, az üdülés és a tájvédelem igényei között. A közjóléti erdőgazdálkodás újonnan kialakított elvei és megvalósításának feltételei bekerültek az üzemtervek előírásai közé, így rövid idő alatt a gyakorlat részévé válhattak. – Az első hónapok feladatai közé tartozott a Visegrádi Erdészethnél korábban meghatározott fafeldolgozási koncepció továbbfejlesztése és a lepencei fűrészüzem építkezésének felgyorsítása is. Abban ugyanis biztosak voltunk, hogy erdőgazdálkodásunk csak úgy érhet el jobb színvonalat, ha a rendelkezésünkre álló faanyagot minél magasabb értékű áruvá dolgozzuk fel.

Helyzetfelmérésünk kimutatta, hogy műszaki felkészültségünket jelentősen fejlesztenünk kell ahhoz, hogy saját rezsiben végezzük el mindazokat a beruházási, felújítási és fenntartási munkákat, amelyek a közjóléti feladatok, a faipar fejlesztése és az erdőfeltárási területén jelentkeznek. Gépekre, technológiákra, sajátos títustervekre és mindezek üzemeltetéséhez, irányításához megfelelően képzett munkaerőre volt szükségünk.

Ezt hívták szerkezetváltásnak.

1969 első hónapjaiban megbolydult méhkasozóhoz hasonlított a kis létszámú központból hat hagyományos – és egy műszaki erdőszektorból álló Pilisi Parkerdő szervezete, amíg az induláshoz szükséges valamennyi tervet, programot, utasítást és pénzt összegyűjtötte. Az mindjárt kiderült, hogy a közjóléti erdőgazdálkodást csak az eddiginél sokkal nyitottabb erdészeti politikával lehet megvalósítani, ezért erdőgaz-

daságunk május 12-én nagy nyilvánosság előtt ismertette programját. A tanácskozáson dolgozóinkon kívül főhatóságunk és egyéb hatóságok mellett több mint 30 vállalat, szervezet, szövetség, intézet és termelőszövetkezet képviselője jelent meg. Ez a nyitottság végigkísérte a további két évtized munkáját.

Nehézséget okozott viszont a közjóléti erdőgazdálkodással járó új feladatok pénzügyi fedezetének előteremtése. Végül a MÉM költségvetési főosztálya „a kiemelt feladatok” költségfedezetére 3 millió forintot helyezett ki, amelynek közel fele a parkerdő céljait, a másik fele pedig a vadászati ágazatot támogatta. Az első évet a Pilisi Parkerdő sikeres tervteljesítéssel fejezte be és sok hasznos tapasztalatot szerzett új feladatairól.

A következő években a Pilisi Parkerdő szervezetét ki kellett bővíteni, mert 1970-ben a Gödöllői Állami Erdőgazdaságtól a Budapesti Erdészetet, majd 1973-ban a Nagykunsági EFAG-tól a Ráckevei Erdészetet csatolták hozzánk. A Pilisi Parkerdő ettől kezdve 42 242 ha-on gazdálkodik, amelyből elsődleges rendeltetés szerint 13 418 ha fatermesztési, 12 313 ha üdülési és 6246 ha környezetvédelmi, illetve egyéb célokat szolgál. 1975-ben a Pilisi Parkerdő központja Esztergomból átköltözött visegrádi új székházába. (Itt említem meg, hogy, az a hír járta, hogy mindez azért történik, mert én Visegrádon lakom. Ez egy nagy számárság. Az átköltözés azért sem volt rossz döntés, mert így a központ közelebb került nemcsak az összefüggő erdőtesthez, hanem a több tízezer turistához is.) A MÉM ebben az évben kiegészítette tevékenységi körét is az erdészeti és vadászati területet érintő hazai és külföldi idegenforgalmi tevékenység ellátásával, hozzáteve üdülő- és kirándulóközpontok létesítésének jogosítványát. Az új feladatok elvégzésére szerveztük meg 12. önálló egységként az Idegenforgalmi Erdészetet, illetve azon belül a Natours idegenforgalmi irodát. A Pilisi Parkerdő ekkor kialakult szervezete egy változatlanul kis létszámú központból, nyolc hagyományos erdészetből, fafeldolgozó, műszaki, idegenforgalmi erdészetből és a fő-építésvezetőségből állt.

Mindvégig fontos feladatnak tartottuk a termelési, közjóléti és a környezetvédelmi feladatok arányos és erőteljes fejlesztését.

1970-ben a MÉM több érdekelt minisztériummal egyetértésben eldöntötte, hogy a hagyományos erdőgazdálkodás faanyagtermesztésből származó jövedelem, ezért annak jelentős részét egyéb pénzügyi forrásokból (költségvetés, célcsoportos beruházás, erdőfenntartási alap stb.) kell fedezni.

1973-ban az Építési és Városfejlesztési Minisztérium és a MÉM megbízásából a VÁTI elkészítette a „Pilisi tájegység rendezési programját”. Ez a kitűnő munka az egész tájat egységes elvek szerint fejleszti az erdő, a települések, az ipar, a mezőgazdaság, a közlekedés, a kereskedelem és a turizmus érdekeinek összhangját megteremtve. A Parkerdő-gazdaság e program alapján és szellemében készítette el további fejlesztési terveit, melyeket azután sikeresen meg is valósított.

Mit mondjak, sok vasat kellett a tűzben tartanotok.

A '80-as évek közepére a Pilisi Parkerdő teljesítette azt az elvárást, hogy egyszerre legyen nyersanyagtermelő bázis, jövedelmi forrás, tömegméretű park és tájvédelmi övezet.

A gyalogos turizmus, az aktív pihenés igényét szolgálja a 800 km jelzett turistaút-hálózat, a tájat egybekapcsoló egységes tájékoztató, eligazító rendszer, továbbá asztalok, padok, esőbeállók, szemétgyűjtők, tűzrakó helyek, források, játszórétek, a visegrádi kirándulóközpont, a lepenicei erdei termálfürdő, a Hoffmann kunyhói turistaközpont, a budai Normafa sport- és játszótéri berendezései, a Csepel-szigeten létesített tököli parkerdő létesítményei, a dobogókői síközpont és sí-vándorutak. Évtizedünk közepére épült ki az ország egyik legjobb erdei feltáróút-hálózata, amelyen mind az üzemi, mind a turisztikai forgalom biztonságosan és esztétikai örömet nyújtóan bonyolítható le. Az autósturizmus számára parkinglánc létesült a tájat körülfogó nyilvános utak mentén és a Duna-parton, amelynek parkolói kényelmes letelepedést kínálnak, és a hozzájuk kapcsolódó körsétányon megvalósítható „a szállj ki és gyalogolj” egyre időszerűbb, egészséget mentő ajánlása. Megnyugtató eredménynek könyvelhetjük el, hogy sikerült megőrizni erdei útjaink zárt jellegét, így a belső, csendes zónákban a természet zavartalanul élheti a maga világát.

A közjóléti erdőgazdálkodás egyik jelentős eredménye, hogy elkezdődött a főváros zöldövezeti programjának megvalósítása, melynek során közel ezer hektár új erdő létesült a pesti oldalon, az új lakótelepek „zöld mentőöveként”. Ide sorolható a pilisvörösvári mészki és dolomit kopárok erdőtelepítési munkáinak befejezése is, amely ezerhektárnyi nagyságával és rendkívül meggyőző eredményével európai hírnévre tett szert.

A táj- és természetvédelemben jelentkező mindennapos feladatok csendes, szívós és szervezett elvégzése meghozta azt az eredményt,

hogy a pilisi tájat 1978-ban az Országos Természetvédelmi Hivatal tájvédelmi körzetté nyilvánította, 1981-ben pedig az UNESCO bioszférezervátummá deklaráta. A környezetvédelmi feladatok közül kiemelhető a madárvédelem megszervezése, melynek kezdete 1964-ig nyúlik vissza, és beletartozik a ragadozó és odúlakó madarak védelme és elszaporítása, illetve a téli madáreleség eljuttatása mindenkihez, aki e feladatra szívesen vállalkozik.

Sok figyelmet, gondosságot és anyagi áldozatot követel a károk megelőzése, a keletkezett károk helyreállítása, a környezet tisztán tartása, és a parkerdei létesítmények fenntartása. Amikor 1969-ben az első parkerdei sétányt átadtuk a nagyközönségnek és a szépen kanyargó erdei úton végighaladtunk, a mellettem sétáló dr. Noszkay Aurél, kitűnő sebészprofesszor csendesen megkérdezte: „És mondd, lesz elég erőtök mindezt fenntartani évtizedeken keresztül?” Ma már valamennyien elismerjük, hogy ez a legnehezebb feladat, amelyre vállalkoznunk kell.

A területünkön található műemlékek védelme, feltárásának, konzerválásának elősegítése ugyancsak közjóléti tevékenységünk körébe tartozik. A régészet kiváló művelőivel és hivatalos szerveivel való szoros együttműködés eredménye a pilisszentkereszti, a visegrádi, a dömösi, a budaszentlőrinci és más középkori magyar, valamint ókori római műemlék közös gondozása. E körbe tartozó legfontosabb feladatunk a visegrádi fellegrvárban folyó feltárási, kutatási és állagmegőrző munkák elősegítése, és a milliós nagyságrendű idegenforgalom irányítása. A vár kezelője jelenleg a Parkerdőgazdaság.

A pilisi fafeldolgozás története is megér egynéhány mondatot...

A pilisi erdő fakészletének hasznosításában mindvégig előnyös szerepet játszott a főváros közelsége és a Duna, ez a nagyszerű vízi út. A kitermelt faanyag évszázadokon keresztül kielégítette a lakosság, a mészégető kemencék és a hamuzsírkészítés tűzifaszükségletét, kiszolgált a települések épületfaigényét, nélkülözhetetlen alapanyagává vált a mezőgazdaságnak, a szénbányászatnak, a vasútépítésnek. A „haszonfa” feldolgozása kézi faragással, illetve hasítással történt. Ez a manufaktúra egészen az 1950-es évek elejéig döntő szerepet játszott a Pilisben. Csak néhány próbálkozás történt a fa mechanikus feldolgozására. Az első fűrészüzem Szobon épült, amelyet tulajdonosa, Lutzen-

bacher Pál az Országos Erdészeti Egyesület 1875. évi pilisi nagy közgyűlésén mutatott be. 1919-ben a győri Neuschloss-Richtig fakereskedő cég – miután megvásárolta a Pilismaróti Közalapítványi Erdőhivatal néhány évi véghasználatát – az arra alkalmas rönkanyagot a ma is Fűrész-tisztásnak nevezett rakodón fűrészeltette fel egy odatelepített vándor keretfűrészben. Végül 1947-ben a Budapesti Fűrészek Vállalat keretfűrészre állított fel a dömösi farakodón, hogy a kisvasúton odaérkezett faanyagot felfűrészeljék. 1948-ban egy rövidlátó iparpolitikai döntés az államerdészet kezelésében lévő valamennyi fűrészüzemet a Könnyűipari Minisztériumhoz helyezte. Az új főhatóság a kisebb fűrészüzemeket, így a dömösit is 1949-ben felszámolta.

Azután minden kezdődött előlről.

1954-ben néhány erdőgazdaság a fagyártmány-termelését abba az irányba kezdte fejleszteni, hogy bizonyos választékokat faragás helyett szalagfűrészben állítson elő. Itt Visegrádon beállítottunk egy 800-as szalagfűrészre, amelyen termelékenyen lehetett előállítani kisvasúti talpfát, szőlőkarót, és új választékként jelentkezett a szőrös deszka, amelyből bányadeszka, bányabélés-palló, vadkerítésdeszka stb. került ki. Amikor a fagyártmánytermelő munkások plusz-mínusz egy mm pontossággal tudtak fűrészelni, megindult a parkettaléc termelése és az export küszöbdeszka gyártása. A fűrész termelékenységét nagyban elősegítette a lakatosműhelyben megtervezett és legyártott dörzskapcsolós, egyúttal sebességváltós előtoló berendezés. Ezt követően fagyártmánytermelő műhelyek szerveződtek Esztergomban, Dömösön, Szentendrén, Pilisszentkereszten, Cséven. A fakitermelésben megjelent az új választék: a fagyártmányfa.

A jórészt sarjeredetű pilisi erdők fájának nagyobbik részét – gyenge minősége miatt – egyre nehezebben lehetett eladni, olyannyira, hogy az 1960-as évek második felében 6000 köbméter eladatlan tölgy fűrészrönk gyűlt össze a rakodókon. Az erdőgazdaság akkori vezetése támogatta az erdészetek azon törekvéseit, hogy a szorult helyzetből kiutat keressenek.

A Visegrádi Erdészet hozzáfogott olyan félkész és késztermékek gyártásához, amelyek már meghaladták az ún. szőrös deszka színvonalát, továbbá a lombos fákból készült áruk számára igyekezett piacot teremteni. 1966 őszén a Fakitermelők Országos Versenyét Visegrádon

rendeztük. Ez alkalommal bemutattuk egy tölgyelemekből készült faház mintadarabját, amelyből azután kis szériát gyártottunk, főleg magán megrendelésekre. 1967 szilveszterén adta át az építőipar a főváros akkori legmodernebb szállodáját, a Hotel Budapestet, amelynek 3 ezer négyzetméter összterületű tölgy falburkolatát és pincecsárdájának teljes berendezését a Visegrádi Erdészet készítette és szerelte fel. A közel 1 millió forintos vállalkozás sikere megalapozta a pilisi fafeldolgozás jövőjét, mert beléptünk az építő- és vendéglátóipar területére, felkeltettük a belsőépítészek érdeklődését a tölgy, kőris, cseresznye, juhar, dió, szil stb. lombos fafajaink iránt.

A vállalkozás valamennyi résztvevője meggyőződött arról, hogy nem lehetetlen egyszerre az élvonalba kerülni, és kialakult az elhatározás, hogy Visegrádon kell kiépíteni egy olyan alsó-rakodót, ahova az erdőgazdaság valamennyi arra alkalmas ipari fáját beszállítják, ott befűrészelik és feldolgozzák. A tervezést az ERFATERV kapta meg, a kivitelezés pedig részben saját rezsiben indult meg. Elkezdődött a Lepencei Fafeldolgozó Üzem megépítése. Először a keretfűrész csarnokának a kialakításához fogtunk hozzá.

Az 1969 januárjában megalakult Parkerődgazdaság az eddig összegyűlt termelési és vállalkozási tapasztalatok alapján már átfogó tervet tudott készíteni a fahasznosítás teljes körű fejlesztésére: az új fűrészüzem vágjon fel 12-14 ezer köbméter fűrészrönköt és 2-3 ezer köbméter fagyártmányfát és egyúttal gyártson parkettalécet és szélezett fűrészárut. A füstgázszáritó szárítson le 2-2,5 ezer köbméter fűrészárut, a továbbfeldolgozó üzem pedig minél értékesebb félkész, illetve készterméket hozzon létre, a rönktér fogadja az erdészetektől beérkezett hengeres fát, azt osztályozza és lássa el vele a fűrészcsarnokot. A fejlesztés határait megszabta az erdőgazdaságban tartamosan kitermelhető, mintegy 85 ezer köbméter/év fatömeg és annak minősége, a megvalósítás ütemét pedig az erre a célra mozgósítható pénzügyi fedezet diktálta.

Első lépésként 1969 elején Lepencén a félig kész fűrészcsarnokban megindult egy GRA 65-ös lengyel keretfűrész próbaüzeme és még ebben az évben 1500 köbméter hengeres fát fűrészelt fel. A további években a feldolgozott famennyiség 16-19 ezer köbméter között állt be.

Illő még megemlékezni a Lepencei Fafeldolgozó Üzem sok kiváló építőjéből Perédy István beruházás-lebonyolítóra, Bábszky Ferenc építészvezetőre és Kiss Ignác kőműves brigádvezetőre. Munkájuk eredményeképp 1972-ben helyezték üzembe ezt az üzemet.

Ekkortájt robbantatok be a szállodák, vendéglátó-ipari egységek belső építészetének világába.

Valóban. Ugyanebben az időben Esztergomban a fagyártmánytermelő és az épületasztalos műhely összevonásával jelentős fafeldolgozó üzem alakult ki. Az itt dolgozó kitűnő mesterek nemcsak a feladataik szolid kivitelezéséhez értettek, hanem a termelékeny munka megszervezéséhez is. Sok szép termék került ki a kezük alól. Az idegenforgalom országos fellendülése hozta magával a szálloda- és vendéglátóipar nagyléptékű fejlesztését. A Parkerdőgazdaság jó hírét kamatoztatva egyedi falburkolatok, álmennyezetek, berendezések gyártásával és ezek helyszíni szerelésével vette ki részét rangos szállodák építésében. Ezek sorába tartozik a balatonfüredi Annabella, (1968), a visegrádi Sylvanus (1970-71), a Hotel Intercontinental (1972), a dobogókői Hotel Nimród (1972), a MÉM vendégház (1974), a Vigadó (1975-76), a Hotel Hilton (1978-79), a Hotel Novotel (1981), a MEDOSZ vendégház (1981). A vendéglátóipar számára éttermek, csárdák, borozók belső berendezéseit állítottuk elő és rendeztük be. Említésre máltó a budapesti Danubius Étterem (1968), a balatonfüredi Balaton Étterem (1970), a szentendrei Mattias Söröző (1974), a budapesti Rózsadomb Söröző (1975), a budapesti Gundel Étterem (1978), a budapesti Bagolyvár Söröző (1979), a nagyvilági Étterem (1978-79), a budai Margit-kert (1981), a mogyoróhegyi Étterem (1981). Érdekes megbízás volt egy Tokióban megnyílt magyar étterem berendezésének elkészítése és kiszállítása (1973). Itt a bútorokat tölgyből gyártottuk, majd kékre pácoltuk és olyan gondosan kellett csomagolni, hogy a szállítás alatt az Egyenlítő kétyszer keresztezte.

Neves belső építészekkel kialakult munkakapcsolataink megnyitották annak lehetőségét, hogy egyes vállalatok kulturális célú épületeit, helyiségeit egyedi tervek alapján berendezzük. Ilyenek voltak:

Budapest: Gyapjúfonó Vállalat (1976), Taurus Gumigyár (1968-69), Jászberényi Hűtőgépgyár (1971), Bábolnai Állami Gazdaság (1972-73), Vízügyi Számító Központ szentendrei telepe (1973), Állategészségügyi Intézet (1974-75), Váci kultúrház (1974-75), Lapkiadó Vállalat (1973), Tatai Hőtechnikai Vállalat (1975), AGROBER pincéje (1982), Mogyoróhegyi Kiránduló Központ (1978-86).

Az 1971 évi Budapesti Nemzetközi Vásáron kiállított falburkolatok, ülögarnitúrák és vendéglátó ipari berendezések színvonaláért és minőségéért a BMV egyik fődíját kapta meg a Pilisi Parkerdő.

1970-72 között részt vettünk a Fővárosi Temetkezési Intézet rekonstrukciós munkájában is, a Farkasréti, Rákoskeresztúri, Kerepesi, és Pestszentlőrinci temetőben.

1972-ben a Pilisi Parkerdő fafeldolgozó kollektívája eddigi legnagyobb és legkockázatosabb vállalkozását hajtotta végre Bakuban az ARTEX Külkereskedelmi Vállalat megbízásából, amikor az ott épült Szövetségi Kultúrpalota 3 ezer személyes színháztermének teljes berendezését gyártotta le és szerelte fel a helyszínen 8 millió forintért. A pilisi juharból és tölgyből készült akusztikus falburkolatok, álmennyezetek és színpadi kulisszák sok ezer négyzetméterre hirdette a magyar erdők fájának és az erdészeknek a sikerét.

A '60-as évektől folyamatosan kialakuló és fejlődő pilisi faiparnak sok-sok jeles szereplője volt. Lehetetlen vállalkozás lenne mindegyikükre emlékezni. Ezért először is elnézést kérek azoktól, akiket név szerint nem említek, de illene. Nem szándékosan teszem. Munkájukat többször hősi harccal végezték. Csak a Kőhalmi József vezette bakui munkáról néhány mondat. Ők egy háromezer férőhelyes színház belsőépítészeti munkáiban vettek részt. Amikor ez a színház elkészült, akkor a teljes építőszemélyzet akár ötezer kilométerre kapta a következő munkát. Nem csoda, hogy a szovjet munkások a szabotázs, a munkalassítás minden formáját bevetették, hogy Bakuban maradhassanak. A magyarok viszont keményen dolgoztak. Rövid idő múlva csak úgy mertek felmenni a fémállványzatra, hogy Viola Ferenc villanyszerelő mérte az állványszerkezeteket, nincsenek-e áram alatt.

Volt ennyi saját, a célnak megfelelő alapanyagotok?

A vállalkozásokhoz szükséges faanyag jó részét vásároltuk, ezért a kialakult termékszerkezet nem oldotta meg az évről évre jelentkező gyenge minőségű tölgy-, cser-rönkfeleségek kedvezőbb hasznosítását. Bíró Antal tanácsadónk 1968-ban javasolta a koporsógyártás megszervezését, mert ez a termék éppen az említett alapanyagot igényli nagy mennyiségben, azonkívül szériában gyártható, kevés szakmunkással és lekötheti a fafeldolgozó kapacitás jelentős részét. A Fővárosi Temetkezési Intézettel (FTI) megindult tárgyalások sikerrel jártak. Az Intézet – hosszú távú együttműködési megállapodás keretében – 1969-től 7 millió forintos részesedést vállalt a lepencei továbbfeldolgozó üzem fel-

építésében. Még ebben az évben ezer darab koporsót készített az esztergomi feldolgozó üzem, és 1970-ben már megfeszített munkával a piacon eddig található színvonalnál sokkal jobb minőségben teljesítette a megrendeléseket. A kedvező indulás megszilárdította a két vállalat közötti kapcsolatot. A koporsógyártás az évi ezer darabról 20 ezer darabra nőtt.

Ez fantasztikus és egyben sajnálatos.

A következő lépésünk az volt, hogy a jobb minőségű tölgy- és bükkanyagból értékesebb árut gyártunk. Erre kínált lehetőséget az akkor fejlesztés alatt álló bútoringázás, amelynek éppen az alapanyag gyártó- és tárolókapacitása szűkült be. A Szék- és Kárpitosipari Vállalat (SZKIV) termékei mutatkoztak megfelelőnek arra, hogy alkatrészek gyártására vállalkozzunk. Alapos előkészítés és sikeres próbatermelés után, a kölcsönös érdekek szem előtt tartásával és az egymás iránti bizalom kiérlelésével 1973-tól ugyancsak hosszú távú együttműködés jött létre közöttünk. Mi a feldolgozáshoz felhasznált alapanyagot eladási áron terheljük át, míg egyes erdőgazdaságok a sokkal alacsonyabb fagyártmányfaáron, így a konkurenciaharcban csak szabatos, jó minőségű áruval és a határidők pontos betartásával tudunk felülkerekedni a közel 50%-kal magasabb áraink mellett.

A Pilisi Parkerdő „bebútorozása”, erdei padok, asztalok, esőbeálló, fahidak, jelzőtáblák, gyermekjátsszóterek, játékok készítése új termékcsoporthoz bevezetését igényelte. A kivitelezési tervek nagy részét az esztergomi Tervező Iroda készítette el, és jól használható katalógus formájában kapták kézhez az erdőgazdaságok, amelyek a leállított fagyártmánytermelő műhelyükben gyártották le a saját területükön szükséges parkerdei berendezéseket. Később, amikor már kereskedelmi forgalomba kerültek a közkezdvelt erdei bútorok és játsszóterei berendezések, ezeket a jó minőség és a pontos szállítási készség biztosítására a Visegrádon kialakított fafeldolgozó üzemben kezdték el gyártani és a mai napig is számottevő szerepet játszanak az erdőgazdaság fafeldolgozásában.

A ragasztott fatartók európai alkalmazásának rohamos elterjedése az 1950-es években indult meg. Nálunk az első kísérletek 1972-ben zajlottak le és kedvező eredménnyel zárultak az esztergomi Üzemben, a Faipari Kutató Intézettel közös fejlesztési program keretében. A vi-

szonylag egyszerű orsós préspadon 20 m hosszú, hajlított, ragasztott fenyőtartókat tudunk előállítani. Ezt a terméket azért vontuk be gyártmányaink közé, hogy a tervezők ilyen irányú igényét is ki tudjuk elégíteni. Sikeres vállalkozásunk volt a hévízi és harkányi termálfürdők belső termei mennyezetgerendáinak, a sárospataki művelődési ház ragasztott fatartóinak, majd a visegrádi jurták hajlított tartóbordáinak kivitelezése.

A hagyományos fagyártmányok közül néhányat, korszerű termelési rendszerben a kereskedelmi igényeknek megfelelően tovább termeltünk. 1982-ben pl. a kedvezőtlen állományviszonyaink ellenére szinte mi termeltük a legtöbb normál talpfát az országban.

1972. július 1-től a Visegrádi Erdészet szervezetéből kivált a fafeldolgozó üzem, és önálló termelőegység lett „Fafeldolgozó Erdészet” néven.

A következő évek tapasztalatai azt jelezték, hogy a fafeldolgozás termelési értékét meg kell sokszorozni ahhoz, hogy eredményesebb legyen az ágazat. A feladat megoldása érdekében 1980- és 82 között a pilisi erdők faanyagára támaszkodó technikai és technológiai fejlesztést hajtottunk végre, olyan gépsort állítottunk be, amelyen a gyors szárítás, a darabolás, a hossztolás, a méretre gyalulás, a gyalulás, a ragasztás és a préselés műveleteit jó minőségben el lehetett végezni. Az új alapanyagként jelentkező „táblákból” szabászattal, a „tömbökből” pedig esztergályozással sokféle végterméket tudunk előállítani.

Az elmúlt évtizedek céltudatos fejlesztő munkájának eredménye lett egy olyan fafeldolgozó kapacitás, amely az erdőgazdaság adottságaira alapozódik és tud rossz minőségű alapanyagból is nagy értékű, piac-képes készterméket gyártani.

Szeretettel emlékezem vissza néhány munkatársamra. Alfabetikus rendszerben teszem: Bíró Antal, Dubniczky Vince, Eöry Gyuláné, Erdős Péter, Gósi Istvánné, Kóhalmi József, Pápa János.

Az '50-es évek végén üzemelt nálatok egy Küpfer nevű kötélpályás közelítő...

Hát, ennek érdekes meséje van. Küpfer svájci kutató volt, kitűnő ember. Ismertem személyesen is. Svájcban teljesen automatizált kötélpályák vannak, és ez nem csoda, mert a sípályák is lényegében ilyenek.

Egyszer Királyréten beszélgettünk a kollégákkal, ahol nagy ládákban hónapok óta ott állt félretéve egy kötélpálya. Nem tudtam, hogy mi az,

és rákérdeztem. Kiderült, hogy Svájcból jött és a Kűpfer-cég küldte. Mondtam, adjátok oda nekem, és majd mi kipróbáljuk. Annál is inkább, mert engem is nagyon érdekelt a dolog. Elhoztuk és rögtön betanítottunk négy kezelőt. Dobogókőn felállítottuk, ahol Südi Béla volt az ezermester. Nagy előnye volt, hogy gyorsan át lehetett vele állni, mert a fákra rövid idő alatt föl lehetett szerelni a kötél tartókat. (Egyébként megtörtént, hogy egy gallyfával megrakott szekér abban a pillanatban ért oda, amikor kifeszítették a kötelet. A lovak már átmentek, de a szekeret felborította a köté. Mint kisült, a kocsis illegálisan szállította a fát.) Ez egy darabig működött, aztán vett az erdőgazdaság egy nagyobb kötélpályát.

Hogyan éli meg egy olyan örökmozgó, tevékeny ember, 68 évesen a nyugdíjas éveket, mint te?

Úgy, hogy 5 éve tulajdonképpen csak olyan dolgokkal foglalkozom, amilyenekben kedvem telik.

No, most ezt úgy értsem, hogy addig viszont olyasmivel foglalkoztál, amihez nem volt kedved, vagy csak nem mindenhez volt kedved?

Nem mindenhez. És mivel sok minden érdekel még ma is, azért maradt ilyen színes az életem. Érdekel, hogy mi lesz az ország sorsa. Sikerül-e azt megvalósítani, amit szeretnénk. Érdekel a szakmámnak, a hivatásomnak tulajdonképpen minden rezdülése, ami történik. Érdekel a technika hihetetlen gyors fejlődésének minden hulláma, már csak azért is, mert tulajdonképpen ettől függ a természetes környezetünk léte, legalábbis úgy vélem. Érdekelnek a barátaim. Mert ha az ember megöregszik, akkor tulajdonképpen új barátokra már nem nagyon tehet szert, de a régi barátságot, azt viszont ápolhatja. Érdekel a sport, amely átszötte az egész életemet. S nem utolsósorban érdekel a családom apraja-nagyjának a sorsa. Meg hogy merre tartanak, meg mi a véleményük erről az egész világról. És hálás vagyok azért a szeretetért, amiért ebben a körben így élhetek. Aztán szívesen vállalkozom olyan apró kérések teljesítésére, amelyek örömet szereznek az embereknek, és még ezt meg tudom csinálni. Hát szóval így élek.

Hogy fér bele mindez a nap 24 órájába?

Remekül. Most van az a helyzet, hogy nincs határidő és nincs felelősség. Mindenki örül. Örülök én, amikor megcsinálok, örül az, aki megkapja. Határidő az nem számít. A felelősséggel meg úgy van az ember, hogy az most már nem kell az ember életében, az elég volt, az elmúlt 40–60 esztendő felelőssége. Nem vállalkozom és már nem is kell vállalkozom olyanra, ami felelősséggel jár. Az unokáimért én most már nem felelek, én nekik már csak örülök. A gyerekeimért akkor aggódnom kellett, most már saját szárnyakon repülnek. Nem adtam be a lelkemet sehova se, úgyhogy nincsen olyan állásom, ahol felelősséggel szaktanácsot kéne adni. Ha meg megkérnek, akkor elmondom, hogy én hogyan csinálnám. Felelősséggel csak magamnak tartozom.

Laci bácsi, van-e olyan periódus az életedben, amit másként csinálnál?

Nem csinálhatja az ember másképp, mint ahogy csinálta. Ez egy törvényszerűség. Nézd, az, hogy mi fog történni, az ezer vagy kétezer tényezőnek az eredője. Mi azt mondjuk, hogy hát ez egy csoda, vagy véletlen. Úgy Isten igazából nagy buktatóim nem voltak. Volt, hogy beleestem, de abból kikászálódott az ember. A fontos az, hogy ne veszítse el az ember a fazonját, az egyéniségét. Ha ezt meg tudja tenni egy életen keresztül, akkor az szerencsés ember, és szerintem elégedett embernek is kell lennie.

Meséltem, hogy alig voltam két éves, mikor egy marék szeget belevertem a hintalovamnak a fatestébe, és tulajdonképpen ez indította el életem során azt a remek lehetőséget, hogy nagyon szívesen barkácsoltam. Aztán olyan 6-7 éves lehettem, amikor karácsonyra csináltam egy szép fake-resztet anyámnak. Ma is megvan még. Meg karácsonyfadíszeket. Később a cserkészlet volt az a mozgalom, ahol az ember megtanulta, mennyi mindenre van szüksége ahhoz az életében, hogy boldoguljon. Kezdve a cserkésznyakkendő kis gyűrűjétől, amit tölgygubacsból szépen kifaragtunk. Megtanultunk csomókat kötni, megtanultunk tábortűzet rakni, sátrakat verni.

A famunka állt a szívemhez közel, mert a fával az ember tulajdonképpen sok mindent meg tud csinálni, és hát az életben még biztosan szüksége lesz rá. Így aztán most vénségemre látom hasznát annak, hogy értek valamelyest a famunkához. Van egy jó kis műhelyem, szalagfűrész, gyalu, esztergagép, egyéb ilyen felszerelés, ami mindeh-

hez kell. Most épp egy ilyen kedves házi megrendelést teljesítek, egy íróasztalkát készítek a lányunokámnak, aki ősszel fog iskolába menni. Szép esztergált lába van, kis fiókjai, rendes, szép mintázott oldala lesz, szóval egy kecses, bájos asztalka. Egy fiúnak nyilván egészen mást kell csinálni. Ezzel majd meglepem, és bizonyára örömet szerzek neki.

Az a fontos, hogy az ember sok mindenhez értsen. A ház körüli teendőket, az elromlott vízvezetéket, a csatornát meg tudja javítani, a kerti tennivalókat el tudja látni. Még a cipésmunkára is érdemes ránézni, mert cipősarkakat már nem javítanak, nincs is Visegrádon cipésmester. Ilyenkor aztán az ember előveszi a vaskaptafát. Ezzel tulajdonképpen, ha az ember nagyon ügyes, meg is tudja talpalni a cipőjét, és a sarkát is rendbe tudja tenni. Nem kell elmenni, és nem kell eldobni a cipőt, ha megsárgult, elkopott, hanem meg tudja csinálni. Sok öröme van az embernek ebben. Nem csak azzal, hogy telik az ideje, hanem ébren tartja megint azt a készségét, hogy valamit alkosson, nem valami nagyot, hanem kis apró dolgot.

Irigyellek mindezért, de tudom, hogy a te legkedvesebb kaptafád mégis az erdő...

* * *

Kedves jó Laci bácsi. Több mint 10 éve, hogy a veled való beszélgetés első felét felvettük. Múltkor említetted, hogy nagy fába vágta a fejszédet és lefordítottad Fuchs Frigyes Magyarország őserdei című, 1861-ben megjelent munkáját. Mint említetted, ebben a derék kollégában egy 150 évvel ezelőtt élt igaz barátira leltél.

Ez a barátság természetesen nem az embernek szól, hiszen nem ismerhettem, hanem annak a szakmai hozzáállásnak, amellyel ma is tökéletesen egyetértek. Néhány szóval azért bemutatnám a kollégát. Lőcsén született német családban. Később Debrecenben tanult, ekkor már jól beszélt magyarul. Első oklevelét a pesti egyetemen földmérő szakon szerezte. Felsőfokú erdészeti tanulmányait az ausztriai máriabrunni akadémián végezte, és itt is szerzett oklevelet. Meg kell említenem azt is, hogy könyve megjelenésekor a Magyar Erdészegylet szepesi referense volt, majd a következő évben napvilágot látott Erdészeti Lapok tevékeny munkatársa lett. A magyarországi őserdőkről írott könyve olyan területre kalauzol,

ahol a különböző őserdők működésének természetes folyamatát követhetjük nyomon. El kell mondanom, hogy nagy tisztelője volt Széchenyi Istvánnak. Mindebből láthatod, hogy nagyon izgalmas témával foglalkozom, bár kicsit nehezíti a munkámat, hogy a művet gót betűkkel nyomtatták. Engedd meg, hogy szó szerint idézzek a szerző előszavából:

„Magyarország az európai civilizáció és kultúra legkeletibb határán évszázadokon keresztül védőfalként szolgált az ázsiai barbár betörések ellen. A félhold fenyegető veszélye ugyan már régen a múlté, a régi véres harcok visszamaradt nyomai okozta állapotok és a népesség alkotóereje itt más viszonyokat teremtett, mint amilyenek a nyugati, szomszéd országokban kialakultak.

A Duna és a Tisza nagy kiterjedésű lapályain még ma is sok helyen tapasztalhatók olyan félázsiai jellegzetességek, mint az a törekvés, hogy a hiányzó munkáskezeket állati erővel pótolják, vagy hogy a lakosság tömegesen költözik be óriási határu, nagy településekre, melyek sokmértöldnyi távolságra fekszenek egymástól. Ezzel szemben – tudomásom szerint – még senki nem figyel fel arra, hogy Magyarország nemcsak a szántóföldjeit, nádasait, marhalegelőit tartotta meg, hanem erdős tájain és nagy, valódi őserdeiben a hajdan kor különös emlékei is megmaradtak. Az érdeklődésnek ez a hiánya abból ered, hogy az egykor híres Bakonyon kívül a távoli erdős régiók eddig nem kerültek tudós kutatóink szeme elé. Csak a legutóbbi időkben a Magyar Erdészegylettől kiinduló kezdeményezés keltette fel az érdeklődést ez iránt a természetrajzi és népgazdasági jelentőségű, fontos tény iránt, és néhány értékes közleményben sikerült nyilvánosság elé tárni erdőségeink egy jelentős részének ősállapotát.”

Hát ez nagyon szép munka lehet.

Az is, mert akinek van füle rá, bizony sok megállapításával az időszerűséget ismerheti fel. És most, hogy már a vége felé járok, külön aktuális a könyv jelmondata: „A fa és a víz az ember két legfontosabb lét-szükséglete. Ami még létfenntartásához nélkülözhetetlen, azt már a legsoványabb földből is elő tudja teremteni.

Kívánom, hogy minél előbb kézbe vehessék a szakemberek.

* * *

Búcsú Madas Lászlótól

Elhangzott 2010. január 9-én a visegrádi temetőben

A Erdészeti és Faipari Egyetem első évét 1964. június 27-én, Magyarországi Szent László király napján abszolváltam Sopronban. Ugyanígy végzett néhai Eöry Gyula barátom és évfolyamtársam is. Ebbéli örömkönből kifolyólag felmentük az Alpesi vendéglőbe egy sörre.

– Mit csinálsz a nyáron? – kérdezte Gyula az iszogatás közben.

– Dolgozom.

– Te Bánó! – mondta Gyula élénken. Gyere Visegrádra! Én el tudom intézni, hogy a visegrádi erdőszetvezető alkalmaz téged a nyárra. Madas Lászlónak hívják. Tudod, ez egy rendkívüli ember...

Néhány nap múlva Madas László előtt álltam Visegrádon. Vigyázz állásban, fegyelmezetten, a munkavállalásra felkészülten. Úgy, ahogy egy zöldfülű baleknak állnia kell egy nagyhírű és nagynevű Firma előtt. Ő azonban mit sem adott erre. Vidáman mosolygott. Szeméből az emberség, a szeretet, a bizalom és sok egyéb hasonló más sugárzott. Meleg, barátságos szavakkal köszöntött, miközben többször és rendszeren hátra sózott. Ezután jobb kezét a jobb vállamra téve maga mellé húzott, és néhány szóval ismertette a munkámmal kapcsolatos elképzeléseit olyan természetességgel, olyan barátságossággal, mintha mindig is ismertük volna egymást, mintha Ő mindig is az én Nagy Barátom lett volna. Mondandóját befejezve beugrott a Gál Jenő vezette dzsipjébe és elhajtott.

Ahogy egyedül maradtam, – valamilyen egészen boldog lelkiállapotban – Eöry Gyula jellemzésére gondoltam... Valóban... Ez egy rendkívüli ember. Véleményem az évtizedek során semmit sem változott. Most, a ravatal előtt állván is csak az élet kérlelhetetlen törvényei kényszerítenek arra, hogy az igeidőt megváltoztassam: Madas László egy rendkívüli ember volt. Tőle búcsúzom most az Országos Erdészeti Egyesület Elnöksége és tagjai, a pilisi erdészek, valamint elsősorban a Visegrádi Erdészet területén levő településeken élő jelenlegi és múltbéli erdőgazdasági dolgozók nevében.

* * *

Madas László életútját egy nekrológ keretében ismertetni lehetetlen. Csak a kiténtetési felsorolása kitenne önmagában egy búcsúbeszédet.

Mindezekon felül lelki szemeimmel itt látom magam előtt Őt, amint szemöldökét felhúzva, jobb keze mutató ujját felemelve, derűs szeméit rám szegezve, mosolygó arccal mondja: Tudod, tudod tél van, hideg van. Röviden mondd, mert fáznak a barátaim...

– 1920. július 26-án születik Sopronban a Muck erdészdinasztia harmadik generációsaként.

– Az erdőmérnöki diplomát 1942-ben szerzi a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem soproni Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karán.

– '42-43 között a Kar Út- és Vasútépítési Tanszékének adjunktusa.

– '43-49 között háborús szolgálat, melyből 3,5 év hadifogság.

– '49-54 között számos államerdészeti beosztást tölt be.

– '54-68 között a Visegrádi Erdészet erdészetvezetője.

– '69-83 között a Pilisi Állami Parkerdőgazdaság igazgatója.

– 1983-tól nyugállományba vonul.

* * *

Élete meghatározója volt a sport. Már az egyetemi tanulmányok megkezdése előtt magasugrásban ifjúsági magyar bajnok volt. Egyetemistaként az egyetem atlétacsapatának vezéralakja.

Egyszer például Tatabányára indult egy atlétikai versenyre, de a gyorsvonat nem állt meg Tatabányán, így be kellett utaznia Budapestre. Pesten vett egy sportújságot, és látta, hogy egy tehetségkutató verseny lesz a BBTE (ma VASAS) pályán. Kiment a versenyre, elindult 100 méteren, és megverte az akkori magyar bajnokot.

1943 nyarán már elhagyta az egyetemet, amikor augusztusban országos atlétikai bajnokságot rendeztek Pesten. A MAFC Sopron számított rá, ő pedig igent mondott a rajtra. Tréning nélkül indult a versenyen. Élete legjobb eredményével, ráadásul az év legjobb magyar magasugró eredményével győzelemre vitte Sopron ötös magasugró csapatát. Országos bajnokok lettek. Neves sportújságíró készített vele riportot, melyből nagy cikket írt. Címe: „A legszerényebb magyar atléta”. Egyik vallomása a cikkben: „A sport életem elválaszthatatlan része, hozzátartozik a lélek és test harmonikus összhangjához. Az eredmény nem fontos, ha jön, örülök neki.”

* * *

Erdészhivatására mi sem jellemzőbb, mint a 82 éves korában írt önéletrajza első mondata: „Erdésszé válásom 1920-ban, megszületésemmel kezdődött.” Polihisztor erdész volt. Nemcsak értett az erdőgazdálkodás minden ágazatához, hanem egyaránt szíven is viselte mindegyiket. A vadgazdálkodást éppúgy, mint az erdőművelést, avagy az erdőfeltárást, avagy a jóléti erdőgazdálkodást. Tengernyi mondandóm lehetne... De csak egy két szilánk:

Az erdészársadalom Madas Lászlónak köszönheti, hogy a Biolley-féle száralás magyar kísérleti eredményeit tanulmányozhatja a Visegrád, Erdőanya-bükkösben. A területet az '50-es évek közepén ő alakította ki, és amellyel ő foglalkozott évtizedeken keresztül. A nemzetközi összehasonlításra is alkalmas, szabályszerűen és folyamatosan mért és dokumentált kísérleti területen meg lehet tekinteni a száraló erdők minden lényeges elemét.

– A „Közélet és szállítás hegyvidéki erdeinkben” című könyvet Pankotai Gáborral együtt írják.

– Német szakírók remek munkáit fordította magyarra.

– Sok-sok értékes cikke jelent meg.

* * *

Munkásságában mind nagyobb súlyt kap a természet, ezen belül az erdő és az ember kapcsolata, kölcsönhatása. Felismeri, hogy ennek a kapcsolatnak a kölcsönösen jó kialakítása civilizációnk egyik létkérdése lett. Pilisi tájfejlesztési munkálkodásának egyik mérföldköve az 1969. január elsején alapított Pilisi Állami Parkerdőgazdaság, melynek igazgatójával őt nevezik ki. 1973-ban munkásságára már felfigyel az Európa-díjat odaítélő Goethe Alapítvány is, melynek mind az elnöke, mind a Kuratórium valamennyi tagja ellátogatót Visegrádra. A vendégeket elvarázsolta a táj szépsége. A Kuratórium tagjait azonban nemcsak a táj varázsolta el, hanem Madas László egyénisége is. Ünnepélyesen kijelentették, hogy évenként itt, a mi Pilisünkben volna kedvük eldönteni: ki és miért kapja az éppen esedékes Európa-díjat...

* * *

Élete vezérelvei voltak:

- Szerényen nyerni és elegánsan veszíteni, valamint:
- Ha elbuktál, állj fel!

Nemcsak vallotta őket, hanem így is élt.

Számtalan történetet mondhatnék az emberségéről, nagyúri modorról, de csak egyet engedhetek meg magamnak:

Amikor 1968 őszén a Pilisbe kerültem, Pilismaróton kaptam egy kis lakást. Mikor tartasz egy lakásszentelő tarokkpartit? – kérdezte.

A szervezői előkészületek közben vált köztudottá, hogy Madas Lászlót 1969. január elsejével a Pilisi Állami Parkerdőgazdaság igazgatójának nevezik ki. Ekkor úgy gondoltam, hogy részemről, a balekmérnöktől közvetlenkedés lenne a szervezés további folytatása. Január közepén azonban úgymond ő „vont felelősségre”: Mi lesz a lakásszentelő partiddal?

A partit egy január végi hétfő délutánra szerveztem meg. Ugyanerre a napra szervezett a Miniszterelnökség egy Pilismarót–hamvaskői kormányvadászatot, ahol a politikai házigazda Fehér Lajos miniszterelnök-helyettes, a szakmai házigazda pedig Madas László parkerdőigazgató volt. Így meghíusult a részvétele a partin – gondoltam én. Ő azonban másként gondolta:

Este fél nyolc körül fejeződött be a hamvaskői program, amikor Fehér Lajos közölte: Madas elvtárs, magát én viszem haza. A miniszterelnök-helyettes Mercedesese rövid idő alatt a Madas ház elé ért Visegrádon. A két férfi elbúcsúzott egymástól. Madas László bement a lakásába, köszöntötte hitvesét, akivel vidáman még azt is közölte: Még nem értem haza, percek múlva indul a buszom. Ezután elköszönt, majd kisietett a Visegrád-Kápolna buszmegállóhoz. Felszállt a 20.45-ös autóbuszra. 29 perc múlva már ismét Pilismaróton volt a templomnál. Innen csak egy kilométert gyalogolt, majd kopogott a lakásajtómon, és bejött a lakásba. Megígértem, hogy eljövök hozzád. Itt vagyok. Ezt értékeld!

* * *

Nyugállományba vonult. Ezt az életformát nem neki találták ki. Szigorú fogadalmat kötött: „A Parkerdő székházába csak akkor megyek, ha hívnak, és csak akkor vállalom feladatot, ha ellenszolgáltatás nélkül végezhetem. Nem kívánok még véletlenül sem félreérthető helyzetet teremteni.”

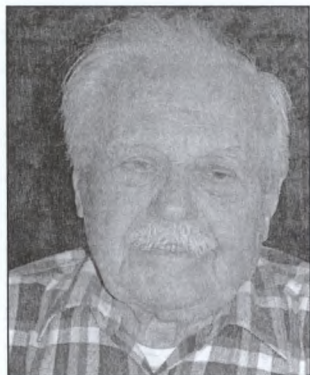
Ahogy teltek a nyugdíjas évek, ugyan mindinkább aggódóbb lett, de mindig derűsen mondta: Csak egy, ami felderít: A pilisi erdők jövő tavasszal is kizöldülnek!

Vágyott szakmája gyakorlására. Erdőbéli fiával – ahogyan Koncz Antal kerületvezető erdészt nevezte – gyakran járt ki Erdőanyába. Ilyenkor üdült fel, ilyenkor tudta feledni jelen világunk sötét foltjait, ilyenkor szabad volt, mint a sasmadár. Elkeseredettnek sosem láttuk. Önuralma határtalan volt. Barátjának 2008 végén írt levelében írja: „Hálásan élvezzük feleségemmel az együtt megöregedés istenadta örömét és biztonságát, így könnyebben viseljük el a vénülés megpróbáltatásait.” Készült a nagy útra. Csendben, magába zárkózottan, de félreérthetetlenül.

* * *

Madas Lászlót az élet számtalan kitüntetéssel halmozta el. Sok-sok kitüntetést kapott a közigazgatás, az oktatás, az erdőgazdálkodás, a környezetvédelem területén végzett tevékenységéért. Európa-díjas mérnök, a Bedő Albert díj, a Munka Érdemrend arany fokozatának birtokosa, Visegrád város díszpolgára, az Országos Erdészeti Egyesület Tiszteletbeli Tagja, a Magyar Köztársasági Érdemrend Tiszti Keresztje birtokosa, vasdiplomás erdőmérnök. Mégis, ha én emlékezni fogok Madas Lászlóra, akkor nem a címei, nem a kitüntetései jelennek meg elsőként előttem, hanem a nagy tudású, a segítőkész, a bajtársias, az emberséges, az elegáns stílusú, a fenséges udvariasságú Tanítómester, a Példakép.

Bánó László

Kóthy István

(1919–)

1919. március huszadikán születtem a Partiumban, Érszöllősen. Édesapám, állatorvos lévén, a nyolcszáz holdas birtokán egy állattenyésztési mintagazdaságot tartott fenn. Öten voltunk testvérek. Én vagyok a legidősebb, sajnos már az egyetlen élő. Elemi iskolámat Margitán jártam, ahol a nagyanyámnál laktam. Amerikából hazatért vincellérünk fia hozott egy tajtékipipát, amiből már négyéves koromban pipáztam. Rövidebb kihagyásokkal harmincöt évig dohányoztam, 1954-ben eldobtam, azóta sem gyújtottam rá. Az elemi iskola négy osztálya után Zilahra kerültem a református kollégiumba. Apám vitt el a kötelező felszereléssel együtt. Átadott a gondnokasszonynak, majd elment a megyegyűlésre, ahol dolga volt. Mire visszajött, az idősebb diákok segítségével a szalmazsák meg volt tömve és nagyjából elhelyezkedtem. Az egész bentlakó társaságból egyedül én fizettem teljes díjat, mert a többiek – tanítók gyerekei, tehetséges parasztyerekek – ilyen-olyan kedvezményben részesültek. A magamfajta jobb módú nebulókat általában a városban helyezték el magánházaknál, kosztal, kvártéllyal. De apám azt mondta, hogy nekem ott a helyem a bentiek között. Amikor elment és elbúcsúzott, a felügyelő tanár megemlítette, hogy némi pénzt is kellene adni a gyerek egyéb költségeire. Apám azt mondta neki, hogy a fiamnak már odaadtam. Erre a tanár megjegyezte, hogy majd menjek fel hozzá, adjam le a pénzt és esetenként feljegyzésre tölle fogok kapni. Apám megszólalt: nézze tanár úr, ha magának akartam volna adni a pénzt, akkor magának adom. De én a gyerekeknek adtam, akinek el kell számolnia nekem. Felém fordulva megerősítette: te pedig senkinek nem adod ki a kezedből, hanem ha elfogyott írsz, és kapsz utánpótlást.

Ezzel a pénzügyi dolgok el voltak intézve.

Tulajdonképpen igen. Miután kikísértem apám a fiákerhez és elbúcsúztam, egyenesen a papírboltba mentem, vettem egy noteszt és beírtam: kaptam 1200 lejt. A kiadás rovatra pedig, hogy vettem egy noteszt 50 baniért, mert akkor már román világ volt. Ezt az elszámolást a mai napig csinálom.

Egyébként soha senki nem számoltatott el, de a magam megnyugtása miatt pontosan vezettem a kiadásokat. Ez nagyon jó nevelési módszer volt, mert az önelszámoltatás a legjobb ellenőr.

Ötödik után átmentem a kolozsvári református kollégiumba. Hatodiktól ott jártam egészen az érettségiig. Nagyon jó ifjúságom volt. Nem sokan tehettük ugyan, de élveztük a fiatalságunkat. Egyszer elég komoly afférom volt az egyik nevelőtanárommal, és késő ősszel ki kellett költözni a kollégiumból. Apám ennek kapcsán járt először a kollégiumban jó anyám aggodalmaskodása okán, amikor az egyhónapi kitiltás után visszakísért az intézetbe. Akkor ismerte meg az igazgatót, aki nek azt mondta, hogy velem csak az intézetben belül foglalkozzanak, ami azon kívül történik, azért neki tartozom felelősséggel.

Kemény ember lehetett az édesapád.

Bizony az volt. Ennek ellenére nem volt semmiféle egyéb hátrányom belőle. Szépen, gond nélkül végigcsináltam az érettségi a tanulmányaimat. Ezután következett egy kis kényszerszünet, mert román egyetemre nem vettek fel.

Érettségi után egy vasárnap délelőtt, amikor apám végzett az ingyen rendeléssel – mert vasárnap a kisparasztoknak, és az olykor egynapi járásról hozzá jött cigány családoknak is ingyen rendelt – összehívta a vincellért, a kocsisgazdát, a béresgazdát meg a többieket és közölte velük, hogy ezentúl hozzám forduljanak ügyes-bajos dolgaikkal. Így kerültem közelebbi és szorosabb kapcsolatba a mezőgazdasággal.

De valami erdész vénám már akkor is volt, mert a jó öreg szilágysági erodált domboldalokon az erózió ellen erdősítésekét csináltam.

Teljesen magánköltészen?

Igen, akkor nem voltak állami támogatások.

Jött az 1940-es bécsi döntés. Megnyílt az egyetemre jutás lehetősége. Mivel a visszacsatolt területen nem volt erdőmérnökképzés, Kolozsváron, az egyetemen kaptam egy igazolást, amivel kijöhетtem Sopronba. Ősszel el is kezdtem az első szemesztert. Október végén iratkoztam be. Ciráki Béla évfolyamtársam év végén szölt, hogy az édesanyja beszélni akar velem. Ő Dénesfán lakott, de egy időre eljött a fiát gardírozni. Közölte, hogy visszamegy Dénesfára és kérte, hogy lakjak együtt a fiával. Béla nem sokat törődött a tanulással. Úgy akartam őt jobb belátásra bírni, hogy gyakran vele tartottam az éjszakába. Az lett a vége, hogy olykor a Pannónia Bóci Rudi nevű prímása nálunk, a legénylakáson virradt meg. Ez egy háromszobás összkomfortos lakás volt. A konyhában meg a cselédszobában lakott egy házaspár egy gyerekkel. Az asszony tartotta rendben a háztartást.

Pista bátyám, hogy ment egy ilyen mulatozás annak idején?

A Pannónia volt a törzshelyünk. Én ezen kívül Lénárt Lacival – aki később kimaradt – a mostani Lóvér Szálló helyén lévő Hatvani turista-házba is jártam legalább havi három-négy este. Hangulatos, jó hely volt. Minden hónapban adtam a prímásnak tíz pengőt és ezért, ha kértem, odajött az asztalunkhoz és elhúzott egy-két nótát.

Az lett a vége, hogy másodév végén nyolc, az első szigorlatot kötő kollokviumom elmaradt. Ezt pótlendő a nyaramat Sopronban tanulással töltöttem. Kikapcsolódásul a Fertőre jártunk, és a kacsaszezon idején éjszakákat töltöttünk Lénárt barátommal csónakban, hogy az éjszakai kacsahúzásból egyet-kettőt leszedjünk. A nádasba bevezve vártuk a tarlókról fürdeni, inni berepülő kacsákat. Gyönyörű holdvilágos éjszakák voltak.

Szeptember másodiktól ötödikéig lehetett utóvizsgát tenni. Nekem, mint említettem, nyolc kollokviumot kellett teljesíteni. Ez négy napba nem fért bele. Augusztus utolsó napjaiban, előzetes bejelentkezés után elmentem Boleman professzor lakására. Egyetemet végzett leányai voltak otthon. Nekik mondtam el, hogy előterminust szeretnék kérni, mert nem fér bele a négy napba a nyolc kollokvium. Másnap értesítettek, hogy a két félévi fizikából és elektrotechnikából mehetek vizsgázni.

Modrovich professzornál is hasonlóan jártam el a Zsilip utcai lakásán. Csak a felesége volt otthon. Mondja, hogy nemrégén ment el a dékán-ságot átadni, várjak, mert felhívja telefonon. Hívta is, de bent közöltkék, hogy még nem jött meg. Erre megjegyezte, hogy lám, ilyenek maguk férfiak. Azt mondja, hogy meg átadni a dékán-ságot, és ki tudja, hol kujtorog. Zavar-

ban voltam, mert mindez nem tartozott rám. Leültetett, teával kínált és jó tíz perc múlva szólt a telefon. Elmondtam a professzornak, hogy délelőtt Kövesi professzornál van jelenésem. Jó, jöjjön délután írásbelizni és szóbelizni is. Ott hagyom a tételét a tanársegédnél, írja meg. Délután kettőre mentem. Megtudtam a tanársegédjétől, Kassai-Farkas Lászlótól, hogy a szóbelit is megtartotta délelőtt. Délután órák hosszat várakozott, már Laci is elment, lejárt a munkaideje, mígnem behívott. Jól megnyaggatott és még olyat is kérdezett, amit nem adott le. Kérdésére, hogy ezt honnan tudom, mondtam, hogy Kövesinél ezt tudni kell, nála vizsgázók legközelebb. Nagy stréber maga, állapította meg. Odament az asztalához, valamit húzogatót a vizsganaplóban, majd az utóvizsgajegyemre ráírt egy „jó”-t.

Évek múlva tudtam meg, hogy előre be volt írva egy elégséges, és azt húzogatta és írta át „jó”-ra.

Nem az indexbe írták a kalkulust?

Az utóvizsgát nem. Azt az utóvizsgajegyre, és annak alapján vezette át az indexbe a dékáni hivatal. Ezzel kapcsolatban volt egy érdekes esetem Kövesivel. Ő ugyanis nem adta vissza az első kollokvium bárcáját. Amikor ötödikén, a második kollokvium után kértem tőle azt is, elővette a fiókjából. Mikor odaadta, kivettem a zsebemből a többi hatot, hogy az övéit is közéjük tegyem. Kíváncsian felállt és kérdezte, hogy mik azok. Mondtam, hogy utóvizsgajegyek, mire ő – átnézve a jegyeket – azt mondta: erre bizonyára ráment a nyara. Közölte továbbá, hogy ha a szigorlatom is meglesz, „a dékán úr öméltóságától rendkívüli szabadságot fogok kieszközölni”.

Szigorlat után egy délután, gyakorlati szünetben jött a dékáni hivatal altisztje, hogy menjek át Vali kisasszonyhoz. Valika azt kérdezte, hogy Kóthy mérnök úr mikor akarja kivenni a dékáni szabadságát. Értetlenül néztem Valikára, amikor eszembe jutott Kövesi szabadsággal kapcsolatos ígérete. Azért kérdezem, mert le kell jelentenem, hogy igazoltan van távol, ha közben „lehúznák” a katalógust – mondta.

Hihetetlen történet.

Pedig ez így volt. Annak idején törődtek a diákokkal, nem mondták, de tették.

Életem legszebb ősze volt. Érmelléken akkor jártam utoljára otthon. Gyönyörű tíz nap volt, szüreti mulatságokkal, apróvad vadászattal. Azu-

tán a háborús események miatt kissé keveredtek a vizsgáim. Keresztféléveztem, így 1944 szeptemberében diplomáztam. Ez lett a vesztem.

Közeledett a front. Én is megkaptam a SAS-behívót november elsejére. Jelentettem dr. vitéz Bokor Rezső főnökömnek, mire ő közölte, hogy nem mész sehová. Bokor Rezső végtelen becsületes, a szó szoros értelmében nemes, igaz ember volt.

Elég az hozzá, hogy nem engedett el, bár mondtam, hogy nem akarok úgy járni, mint a Fulvetter Ernő, aki előbb kezdett, mint az évfolyamom, de aztán hozzánk került. Zászlós volt a hadseregnel. Két napot késett a szabadságáról visszamenet. Pápán a nyilasok igazoltatták és rögtönítélő bíróság elé állították, ki is végezték.

A fenébe, mocskos egy dolog a háború.

Erre az volt a válasz, hogy az egyetem autonómiája megvéd. Gyere be, lakjál itt. Az ország már úgy is elveszett, ne szaporítsd a hősi halottakat. Te már úgy is csak a vágóhídra mennél. Most már csak az ország újjáépítésére kell gondolni. Épeszű ember már nem harcol.

Napjában egyszer behozott nekem meleg ételt, amit az édesanyja főzött. Az egész nem tartott tovább hat hétnél. Decemberben már a feje tejére állt minden. Én is bátrabban mozogtam, de majdnem ráfizettem, mert kétszer is igazoltattak. A karszalagos nyilas járőrökkel volt egy-egy tábori csendőr is, akiknek köszönhetem, hogy megmenekültem.

Ez bent volt az egyetemen?

Egyik alkalommal – csak úgy köpenyben – leszaladtam a „bakterra” a trafikba cigarettáért. Visszafelé jövet összefutottam egy járőrrel. Öten vagy hatan voltak, és felszólítottak, hogy igazoljam magam. Mondtam, hogy nincs nálam irat, mert cigarettáért jöttem ki az egyetemről. Ó, azt bárki mondhatja, nem engedtek el. Az volt a szerencsém, hogy a közelben lévő üzemekben éppen műszakváltás volt, és a nyilasok az onnan kijövő emberek elé mentek. Én egyedül maradtam a csendőrrel és kértem, hogy ha nem akarja, hogy megfázzak, engedjen el és hozom a papírjaimat. Rám nézett, és „No, lóduljon!” felszólítással elengedett. Mindketten tisztában voltunk azzal, hogy soha nem látjuk egymást.

Akkor nem sokon múltott, hogy a dohányzás azonnal halált okozzon...

A másik eset egy esti szürkületkor történt. Már udvaroltam a későbbi feleségemnek, amikor az Erzsébet utca és a Deák tér sarkán belefutottam egy igazoltató csoportba. Mondom a szöveget, hogy egyetemi hallgató vagyok, nincs nálam semmi papír. Na jöjjön velünk, mondták. Elindultunk az Erzsébet utcán. A sarokházon most is megvan az a mellékbejárat, amin keresztül vissza lehet jutni a Deák térre. A Széchenyi tér felől jött egy hangoskodó társaság, akikre rákiáltottak, hogy álljanak meg. De azok nem álltak, mire utánuk indultak. Én hátramaradtam a csendőrrel. Mikor odaértünk az átjáró ajtajához, intett a kezével. Én, mint a villám, leléptem. Felmentem a szomszéd házban lakó menyasszonyomékhöz, akik azt sem tudták, hogy katonaszökevény vagyok. Az a kettőnk titka volt a főnökömmel. Egy ideig vártam és már sötétben indultam újra el.

Látod, a nősiülés sem veszélytelen dolog...

Közeledett a front... No, itt kell megemlítenem Adamovich László, későbbi professzort, aki a Kapocs c. újságban emlékezik, hogy a zsidó Kövesi professzor az egyetemmel szembeni futballpályán a sárban álldogált a többi begyűjtöttel, majd onnan vitték el őket, és nem tudja, hogyan került elő. Hát az lehet, hogy ő így emlékszik, csak hát nem így volt. Mert valóban összeszedtek körülbelül harminc, addig kivételezett személyt, köztük a professzort is, és őket tartották a későbbi gépipari technikum épületében. Az épületről még hiányoztak a nyílászárók, azok helyét csak bedeszkázták. Ha sütött a nap, kimehettek a mellette lévő licistapályára, szabad levegőre. Nem vitték el őket.

Nagyhéten közeledett a front többszöri ratás, légiaknás támadással. Én az egyetemen az úgynevezett légőgyeletes csapatnak voltam az egyik vezetője. A segéd-tanszemélyzet volt beosztva erre a feladatra. A dékáni hivatal mellett volt egy kis szoba, ott jegyzeteltük, hogy mikor volt légiriadó, mikor fújták le, hol volt légítámadás. Amikor én voltam az ügyeletes, vittem egy egypintes üveg bort. Megnyomtam a riasztócsengőt, erre feljött az ügyeletes csapat, megittuk a bort, aztán mentek le az alagsorba, én meg naplóztam. A dékáni hivatal fölötti szobákba beköltözött néhány család, köztük Sébor János professzor és családja. Előfordult, hogy ügyeletben rám nyitottak, hogy mi újság. Meglátták a társaságot a boros flaskával együtt, amiért később igencsak megkaptam a szemrehányást, hogy lejáratom a tanári kar tekintélyét.

A Növénytani Tanszék alagsori helyiségeibe betelepült Vashosszúfa-

luból a főnököm sógora a családjával együtt. Úgy jöttek el otthonról, hogy levágtak két disznót, felpakolták egy hosszú szekérre, és ide menekültek. Ők voltak a közös konyhánk alapja. Aki csak kapcsolatban volt a Bokor családdal, az onnan étkezett.

De visszatérve Kövesihez. Ha jól emlékszem, nagyhét csütörtökének éjjelén egy ratás bombázás után jelentik, hogy Kövesi professzor bebocsátást kér. Mondom a kapuőrnek, hogy engedje be és vezesse a hátsó bejárathoz. Jött Kövesi, de nemcsak a feleségével, hanem ötdomagával. Egy nyugdíjas bankigazgatóval, a feleségével, meg a sógornőjével, akiket szintén begyűjtöttek. Őket az alagsorba áthelyezett tanársegédi szobámba bújtattam el.

Reggel mondom a főnöknek, hogy ez történt, mire közölte, hogy ez az én gondom lesz, mármint az ellátásuk a közös magánkonyháról. Ehhez tartozott a vödör kihordása is, hogy őket meg ne lássák.

Húsvét vasárnapra virradó éjjel egy óra tájban jelent meg az első orosz katona az aula alatt kialakított óvóhelyen, ahol körülbelül ötven diák, Baranyai Jóska, jómagam és újdonsült feleségeink fogadtuk. Sürgősen távozott. Reggel megyek a tanársegédi szobába, hát Kövesiéknek hűlt helyük. Kissé csodálkoztam, hogy csak úgy elmentek, de végül is arra gondoltam, hogy kölcsönösen jót tettünk egymásnak.

A Növénytani Tanszéken volt egy gépíró leányzó, Karsai Ili. Ő minden reggel behozott nekem egy fél liter tejet. Ha én ezt a tejet kilenc óráig nem ittam meg, Fehér Dániel – arra hivatkozva, hogy neki gyomorfekélye van – szépen megitta.

Nagypénteken délelőtt összefutottunk a hátsó kijárat lépcsőjén, és azzal fogad: „Jó, hogy jön kolléga. Jegyezze meg, hogy ha visszatér, rám mindig számíthat, mert leszek én még itt valaki.” Kérdezi a feleségem, mi volt ez. Mondom, biztos azt hiszi, hogy mi is elmegyünk, és így búcsúzott.

Tudni kell, hogy a pesti Műszaki Egyetemről idemenekültek közül Rostás gazdasági igazgató megszervezte a nyugatra menekülést, és mi is velük mehettünk volna. Németországban már a lakás is ki volt jelölve, de mi maradtunk.

Májusban jött Karsai Ili és hozott egy levélmásolatot. Fehér Dani írta a dékánnak, hogy jó lenne, ha az egyetem a tisztulást belülről kezdené meg, mert nem lenne jó, ha a külső politikai szervek avatkoznának be és bocsátának el embereket. Így felhívja a figyelmet dr. vitéz Bokor Rezsőre és tanársegédjére, Kóthy Istvánra. Mivel Bokor politikai nézetei ismertek, feltételezhető, hogy Kóthy is azt vallja, mert a szolgálati viszonyt meghaladó jó kapcsolat van közöttük.

Nagyot néztem, mire Ili bízott, hogy tegyem csak el, mert ő egy példánnyal több másolatot szokott készíteni. Most is megvan valahol itt a fiókomban.

Ez volt a hála, amiért megitta a tejedet.

Ráadásul hónapokon keresztül. Elmentem nyári szabadságra, ahonnan 1945. augusztus elején tértem vissza. Negyedikén megyek haza. Zárnám az ajtót az előszobában, amikor kívülről egy lábfej nem engedte. Hogy honnan került oda a pasas, nem tudom, de azt mondta, menjek vele a Kossuth Lajos utcába. Még azt sem engedte, hogy valamit magamra vegyek, teljesen nyári öltözetben voltam. Beszoltam a feleségemnek, hogy elvittek. Kéthónapos politikai rendőrségi őrizet lett belőle. Egy Káposztás Imre nevű százados hallgatott ki, aki bányamérnök-hallgatóból lett politikai tiszt. Őt a bevonulás előtti időben többször láttam német SS tisztek társaságában az Alsólőverek egyik házában kertjében. Az asztalán láttam egy rózsaszínű papírt, ami alapján kihallgatott. Ezen láttam a feljelentő, Tártsy-Hornok Antal aláírását.

No és mi volt a vád?

Az, hogy én pártszolgálatos voltam és nyilas egyenruhában is jártam. A városházi rendőrségi fogda tatarozása miatt kitelepítettek bennünket a 48-as laktanya fogdaépületébe. Ott voltak az internáltak, akik kijártak a romeltakarítási munkálatokhoz a GYSEV pályaudvarra, de én – mint szigorított – még oda sem mehettem. Sok ismerős volt közöttük. Ott volt például Sopronyi-Thurner Mihály, a híres polgármester, báró Berg, akinek birtokai és malma volt Kapuváron, a nagycenki cukorgyár jószágigazgatója, valamint Medgyesy Schwartz László, a kapuvári főszolgabíró. Ők hoztak nekem, ami kellett. A Deák téri lakásunkban tisztálkodtak, mert a táborban nemigen lehetett. Ott találkoztak a családtagjaikkal is.

A fogdában embertelen állapotok uralkodtak. Özön poloska. Negyvenen voltunk egy helyiségben. Az emberek szalmán feküdtek a falra merőlegesen, körben az egész helyiségben. Egy cimborámmal találunk egy vaságyat, amit a szoba közepén állítottunk fel. A lábakat vízzel telt konzervdobozokba állítottuk, hogy a poloskák ne másszanak ránk. Felettünk egy huszonötös izzó égett, még éjjel is. A poloska a fényre odáig mászott, aztán eltűnt. A fekhelyünkre dobta magát, ahol

ketten egy-egy szál deszkán feküdtünk, hátunkat összevetve, hogy le ne essünk. Egy délelőtt jött egy tárcaközi ellenőrzésféle. A többiek kint voltak, így csak egyedül engem találtak. Akartam velük beszélni, de nem álltak szóba velem. Ennyire akartak tájékozódni.

Feleségem azt a tanácsot kapta, hogy kerüljön az „ügyem” a népbíró-ság elé, mert az internálásnak se vége, se hossza. Budapesti ismeretsége-met felhasználva kerültem át a törvényszéki fogdába, ami most az Erdé-szeti Technikum diákothona. Kb. egy hónap múlva a városháza tanács-termében volt az első népbíró-sági tárgyalás. Nyílt tárgyalás, amin sok egyetemi alkalmazott is jelen volt. Tanúnak megjelent két kohász egye-temi hallgató. A vád, mint említettem, nyilas egyenruha viselése volt. Amikor a bíró rákérdezett, hogy önök látták-e a vádlottat egyenruhá-ban, azt felelték, hogy nem, akkor nem is tartózkodtunk Sopronban. Hát akkor miért állították? Mert hallottuk. Kitől? Tárczy professzortól. Elna-polták a tárgyalást. Vissza a fogdába. Egy hónap múlva ismét tárgyalás. Megint megjelent két másik kohász egyetemi hallgató. Az egyiket is-mertem, egy marosvásárhelyi cukrász fia volt. Ők is azt vallották, hogy egyenruhában nem láttak, és a hírt Tárczy professzortól hallották. Megint elhalasztva a tárgyalás. A harmadik tárgyalásra rendőr vezette elő Tárczy-Hornokot. Elkezdődött a tárgyalás. Hornok válaszainál egy-re több bekiabálás, hogy „hazudik”, „nem igaz”, meg hasonlók. Egy új-ságíró az ajtónak támaszkodva kiabálta, hogy „a vádlott még az egyete-mi egyenruhát sem hordta, nemhogy a nyilasokét. A zöld vadászkalap-járól ismert a városban.” A nagy zúgolódás hatására a tanácsvezető bíró elrendelte a terem kiürítését, de a hallgatóság nem volt hajlandó kimen-ni. Erre átvonultunk a kis tanácsterembe, ahová már nem jöhettek a pe-ren kívüliek, így a sok egyetemi alkalmazott sem.

Amikor Tárczy elmondta a vallomását, a bíró megkérdezte az ügyészt, hogy van-e kérdése a tanúhoz, de nem volt. A védőm felháborodva kö-vetelte a tanú megesketését, mire a bíró elrendelte azt. Elmagyarázta, hogy mit jelent, és mivel jár a hamistanúzás. Hornok csak hímelte-hámolt, semmit sem mondott. Harmadik felszólításra, amit szintén hallgatás kö-vetett, a tanácsvezető bíró ingerülten kérdezte, hogy hajlandó-e esküt tenni vagy sem, mire további toporgás volt a válasz. Ekkor ráförmedt Hornokra, hogy „ön egy intelligens embernek tartja magát, ennek ellené-re felvilágosítottam, hogy mit jelent a tanúvallomás, és maga csak hallgat, takarodjon ki a teremből!”. Kint meg majdnem megverték a kinnreked-tek. A bíró állva maradt, odafordult a négy ülnökhöz és megkérdezte,

hogy óhajtanak-e elvonulni a fejlemények megtárgyalására vagy bizonyítva látják és elfogadják, amiről már tájékoztatta őket. Bennem meghűlt a vér, hogy mi a fenéről tájékoztathatta őket. Egy kis vörös hajú ülnök, egy susztersegéd azt mondta, hogy tessék ítéletet hirdetni.

Felmentettek.

Szabadlára helyeztek, de nem hagyhattam el a várost. A védőm azt mondta, hogy megfellebbezi, mert csak azért nem ítélték el, mert nem bizonyítható, hogy én nyilas egyenruhában jártam volna, tehát járhattam, csak nem bizonyítható.

Áprilisban volt a következő tárgyalás, a NOT-nál, ahol jogerősen felmentettek.

De varrjuk el a Tárczy-féle szálát! Mi érdeke volt neki, hogy téged meghurcoljanak?

A történet másodéves koromra nyúlik vissza. Akkor még hordtam a waldent. Kassai-Farkas László firmám beadott egy „Fecske” gyártmányú kerékpárt a zaciba. Nem tudta vagy akarta kiváltani. Megvettem tőle a zálogcédulát és kiváltottam.

Egy alkalommal veszem ki a portásfülke melletti kerékpártartóból, amikor jön a főépület felől Hornok és Vendel professzor. Hornok bemegy a portásfülkébe a postájáért, majd kijön és beszélget Vendellel. Grúber Sándor bácsi az öreg portás jön visszafelé a főépületből, karján egy könyvcsomaggal. Ráförmed Hornok, hogy maga hol csavarog. „Professzor úr kérem, a Szádeczky tanár úr telefonált, hogy hozzam le ezt a csomagot, majd érte küldi a cselédlányt.” Hornok tovább folytatja. „Mi az, hogy tanár úr! Vegye tudomásul, hogy magának az nem tanár úr, hanem professzor úr.” Megjegyzendő, hogy Szádeczky akkor alig egy hete lett címzetes egyetemi tanár. Sanyi bácsi beviszi a csomagot a portára, megáll az ajtajában és engem néz. Vagy nyolc-tíz méterre állunk egymástól. A Hornokék meg tőlem ugyanannyira. A kisöreg kétségbeeső tekintetére odaszóltam: „Ugyan Sándor bácsi, ne vegye a lelkére, talán bizony a munkácsi kocsmáros fiát az asztal körül kergették, ha nem méltóságos úrnak titulálták?” Hornok odakapta a fejét, és alaposan végigmért. Gondoltam magamban, az anyád kínja, mi soha nem leszünk közös tanulmányi vonalon. Ez volt az első afférom vele.

1941 őszére megnyitott az állami menza a Rákóczi utcai tisztii leánynevelővel szemben, egy ház földszintjén. „Kopasz” Kis László lett a vezető-

je. Ennek az embernek egy csinos szőke felesége volt. Én is kaptam menzakedvezményt. Már több hete odajártam, amikor egyszer észrevettem, hogy egy lisztmoly hernyója úszik a húsleves tetején. A villa fogai között kelkáposzta-főzelék maradékát találtam és láttam, hogy a pohár is koszos. Kihívtam a menzavezetőt és rámutattam a hiányosságokra. Erre ő: „kisfiúk a hallgatók ahhoz, hogy nekem ártsanak.” Jó, mondom, akkor majd találkozunk. A poharat meg az evőeszközöket elviszem, jegyezze fel. Betettem a táskámba és bekerekeztem az egyetemre. Hornok fennhatósága alá tartozott a menza, mert ő volt a Diákjóléti Bizottság tanár-elnöke, így hozzá mentem a panaszommal. A tanársegédjeitől (Szartorisz Kálmán, Richter Richárd) kérdeztem, hogy hol a főnök. Hol lenne ebédidőben, hiszen tudod... – volt a válasz. Ehhez tudni kell, hogy „Kopasz” Kis felesége nyitott bent egy büféfélét, ahol sonkás zsemlet is lehetett kapni, ami nagy szó volt a jegyes világban. Vártam vagy húsz percet, amikor jött Hornok, és elmondtam a történeteket, mutatva a bizonyítékokat. Kérdeztem tőle, hogy milyen jogon mondhatja a menzás, hogy kisfiúk a hallgatók, hogy neki ártsanak. Köhécselt, majd kínos csend lett. Azzal törtem meg, hogy bejelentettem, mától nem veszem igénybe a menzát. Tudni kell azt is, hogy vetetett a diákjóléti alapból egy ötszáz köbcentis Ariel oldalkocsis motorkerékpárt, amelyet „Kopasz” Kis vezetett. Az asszony ült az oldalkocsiban, Hornok meg alkalmanként a hátsó ülésen. Ezeket a jeleneteket az egész egyetem megmosolyogta.

Gondolom, Sopronban ennél kevesebb is elég ok volt a sutyorgásra...

A bejelentésem utáni héten, amikor már a korábban is látogatott kifőzdében kosztoltam, szól Richter nevű tanársegédje, hogy a főnök akar velem beszélni. Kivártam az ebédidő végét és bementem hozzá. Közli velem, hogy sokat gondolkozott, hogyan tudna segíteni rajtam, és kért, hogy menjek vissza a menzára kosztolni. Mondtam, nem megyek. Én nem kértem, én kaptam a menzakedvezményt, de megleszek nélküle is. Mire ő: „Gondoltam erre is. Írja alá a menzakedvezmény felvételét és Erzsike majd eladja, mert sokan szeretnének a menzán kosztolni. Erzsikétől megkapja a kedvezményt, a menzajegy árának a felét.” Ezt az ajánlatát sem fogadtam el és otthagytam. A menzajegy eladni ugyanis szigorúan tilos volt, ez lett volna a csapda, hogy ő vonhassa meg a kedvezményt.

Felmentem Erzsikéhez és kértem, hogy gyűjtse ki, mennyi kedvezményt kaptam eddig. Aztán kikerekeztem a postára, takarékkönyvem-

ből kivettem 288 pengőt és ebből 278 pengőt befizettem a Diákjóléti Alap javára. Ma is megvan a nyugtája, meg a takarékkönyv is.

Cyranói mozdulat.

1940 őszén a temesvári egyetem abszolutóriumával jöttek Sopronba diplomázni a Dávid-testvérek. Egy vasutas altiszt gyermekei voltak, akik úgy jártak egyetemre, hogy egy évet dolgoztak, egy évet tanultak. Az idősebb már majd' harminc éves volt. Egy félévük hiányzott, de hogy ne kelljen nosztrifikáltatniuk a diplomát – mert a bécsi döntéssel Temesvár román maradt – jöttek át Sopronba befejezni a tanulmányukat. Hornok nem fogadta el a Temesváron lehallgatott saját tárgyait, így másfél évet kellett Sopronban tölteniük. 1942 januárjában végeztek.

Az erdélyieknek volt egy külön diákoththonuk. Egyik alkalommal éppen akkor jártam ott, amikor ők búcsúzkodtak, mert indultak végre haza. Mondtam nekik, hogyha átutaznak Pesten, menjenek be a Kultuszminisztériumba és dr. Molnár Andornak köszönjék meg a lehetőséget, amit kaptak, de mondják el a visszásságokat is. Ne méltóságosozzátok le, csak főtanácsosnak szólítsátok – adtam a tanácsot. Erre, hogy ők nem mennek, menjek én. Mondom, én nem mehetek, mert ő a nagybátyám és ez nem ildomos.

Ez kétségtelen...

Végül csak felkeresték. Egy héten belül itt volt egy delegáció, és úgy kivágták Hornokot meg a többi érintettet a „paradicsomból” hogy csak úgy nyekkent. Vége volt a motorozásnak, meg a büfének. Mert az tűrhetetlen volt, hogy egy sonkás zsemlét egy ebéd áráért adott a szőke szépség. A menzán meg igencsak szegényes menü volt, kevés hússal, megkurtított adagokkal. Én hülye, mindig odanéztem, ahová nem lett volna szabad. Szinte vonzottam a kellemetlenségeket.

Ebben az időben a Rákóczi utca 7-ben laktam. Egy reggel kinézek az oldalsó oromfalán lévő ablakon és látom, hogy a menzás Kis egy gyékény hentesszatyorral megy a Széchenyi tér felé. Következő héten már vártam rá. Felülről beleláttam a szatyorba, és persze, hogy húst vitt. A Széchenyi téren lévő vendéglőbe ment. Rövidesen jött visszafelé üresen. A karaj a vendéglőbe vándorolt, a diákok meg kapták, ami maradt.

A pesti küldöttség ezt is kivizsgálta és szétrobbantotta a társaságot. Nos, ezt nem bocsátotta meg nekem Tárczy-Hornok, ezt torolta meg a háború után.

Mit mondjak, ez nem volt lovagias tett...

Szabadulásom után egyszer a Lóskay ház járdára kiborult romjain szembetalálkoztunk, mikor felismert, leugrott előlem a törmelékku-pacról. Valószínű, a lelkiismerete nem hagyta nyugodni.

A Hornok-ügy számomra húsz évvel később a METESZ-ben zárult. Akkor már vízügyi vonalon dolgoztam, egy előadást kellett ott tartanom. Amikor megérkeztem, négyen beszélgettek a pulpitus előtt. Garád Róbert, Boronkai Pál, Tárczy-Hornok Antal és Vendel Miklós. Mi-re az előtérben lepakoltam, Hornok eltűnt. Miután a többiekkel üdvözöltük egymást, Vendel azzal fordult hozzám, hogy ne vegyem őt egy kalap alá Hornokkal. Ő sosem értett egyet azzal, ami történt.

Engem nem tölt el örömmel, hogy Sopronban emléktábla és utcanév örökíti meg Tárczy-Hornok professzor munkásságát, mert tudomásom van róla, hogy nem csak velem járt el tisztességtelenül, hanem sajnós ártott ő másoknak is a saját boldogulása érdekében.

Hogyan alakult a NOT felmentő ítélet után a sorsod?

Az államerdészeten belül a salgótarjáni gondnokságra kerültem. Odaérkezésemkor kaptam egy fogatot, hogy azzal menjek ki Bocsárlapujtőre és ott szervezzek egy erdőgondnokságot. Miután elbeszélgettem az ottani erdészekkel, visszafordultam és meg sem álltam Budapestig, ahol felkerestem a minisztériumban Ajtai Sándor erdészeti főosztályvezetőt és elmondtam, amit tapasztaltam. Jó, mondta, és egy pár sor kíséretében elküldött Zalaegerszegre Kiss Lajos akkori igazgatóhoz. Zalában a kiskomáromi erdőgondnoksághoz, a tölöpusztai fűrésztelepre kerültem, amelyet az oroszok használtak. A somogyi részen található gyönyörű fenyőrönköket vágták itt fel és szállították a zalaapáti híd építéséhez.

Rám várt a feladat, hogy a fűrésztelepet visszaszerezsem az erdészet üzemeltetésébe. Ez alig egy hónap után sikerült.

Az infláció legnehezebb időszakát például úgy vészeltük át, hogy a parasztoknak a heti egy napi bérfűrészelésért természetben kellett fi-

zetniük. A kapott mezőgazdasági terményekből a dolgozók a fizetésük kalóriaértékre történt átszámításával részesültek.

Azután az oroszok is elmaradoztak, és szép lassan rend lett. De fel-tűnt, hogy olykor reggelre egy-egy sor deszka hiányzik.

Egyszer beállít egy szimpatikus fiatalember azzal, hogy állást keres. Rögtön hozzátette, hogy ő a gödöllői csendőrorsön szolgált mint őrmes-ter. Felmutatott egy papírt a belügytől, amely igazolta, hogy őt nyomo-zóként tartják nyilván. Hazajött Kiskomáromba feleségestől, gyerekestől az anyjához, mert megundorodott az új munkakörétől. Mondtam neki, ha akar, beállhat éjjeliőrnek. Ettől kezdve megszűnt a deszkalopás. An-nál többször jöttek ki a szakszervezetisek, akik mindig a dolgozók jogai-ról beszéltek. Mondom jó, rendben, de sorolják a kötelességeket is, mert jogokból nem lehet megélni. Nem szolgáltam örömükre.

A fűrészüzemből bekerültem Zalaegerszegre, a műszaki osztályra. Gőzerővel folyt a gondnokságok újjáépítése. A hercegi hitbizományi erdők tették ki a terület java részét, ahol az erdészeti szervezet nagyon szépen működött. Nagyrészt az erdőgondnokokból lettek a felügyele-ti tiszték, fiatal kollégák tanulták mellettük a mesterséget.

Kirendeltek Budafok–Hárosra, ahol egy elakadt üzemépítést kellett átvennem. Ez volt az úgynevezett „pulp”üzem, ahol vaj, lekvár és egyéb élelmiszer szállítására alkalmas tárolókat készültek gyártani. Ezeket többrétegű farostlemezből állítottuk elő, és a ma használatos mikrohullámú sütő elvén működő berendezéssel sütöttük egybe ned-vesség-ellenálló ragasztóval.

Ebben az AMÉTA üzletben egy Kessler nevű ember volt a társ mint szabadalomtulajdonos. Kessler elment, hogy a szabadalmat nemzetkö-zi viszonylatban bejegyeztesse. Egy alkalommal az erdőközponti iro-dámban a soros telefonban akaratlanul fültanúja lettem egy beszélge-tésnek. Kessler telefonált Svájc-ból és másfél millió forintot kért az ügyek intézésére. Megkapta, de nem tért haza. Ekkor határoztam el, hogy az üzem beindítása után visszatérek Zalaegerszegre. A beindulás napján bementem az erdőközpont faipari osztályára, ahol se Hoff-mann István osztályvezető, sem a helyettese, Szabó Mihály nem volt benn. A titkárnőnek diktáltam egy emlékeztetőt, amit azzal fejeztem be, hogy ez az üzlet jó lehet a szabadalom eladójának, meg annak is, aki megvétette, de a magyar állam erre csak ráfizet. Ebben én nem kí-vánok részt venni. Erről az ügyről velem többé senki sem beszélt, de az AMÉTA üzletért felelős erdészeti embert később lecsukták.

Hát nem unatkoztál...

Egy este otthon egy távmondattal várt az erdőközpontból Kiss Lajos erdőigazgatónak címezve, hogy utasítson engem, azonnal jelentkezem a műszaki főosztályon, ahol Madas András volt a vezető. Amikor ő hazajött a szovjet fogságból, Zalaegerszegre helyezték. Gyakran ebédelt nálunk, mert feleségem rokonságban állt vele.

Másnap reggel leszámoltam Zalaegerszegen, majd felmentem Pestre. A titkárnő azzal fogadott, hogy az Aulich utcában várnak. Ott a tárgyalóban ültek vagy tízen-tizenketten. Madas azzal fogad, hogy: na, megjött a mi emberünk, aki a programot végigcsinálja. Kérdezem, hogy mi a feladat. Kiderült, hogy a nagy jóvátételi sertésprogramot, ami tízezer anyakocának az elhelyezéséhez szükséges telepek építéséből állt, nyolc hónapon belül végre kell hajtani. A kocák jó része már be volt bűgatva, ezért nem lehetett késlekedni. Ráadásul külső segítség nélkül, az erdészeteknél elfekvő, nagyrészt tervgazdálkodáson kívüli anyagokból kellett megoldani a feladatot.

A teljesség kedvéért egy kis kitérőt teszek, ha megengeded.

Minden fontos, ami megtörtént.

A tenyésztési vonal vezetője, Halmi József Halléban végzett mezőgazdász volt. Kisvárdán született és a szerencsi cukorgyár birtokain kezdte pályafutását, majd a váci püspökség egy majorját bérelte, ahol egy lefejő tehenészetet tartott fenn. A Halmi tejeskocsik egész Újpesten ismertek voltak. Mint tartalékos huszár ment a Donhoz, kint a származása miatt lefokozták, karszalagot kapott, majd egy vödörrel hazaindult. Bulgárián keresztül, a szerbekkel jött Pécsig. A családját közben itthonról elvitték, akik el is pusztultak.

Egyszer a jelenlétemben felhívta Vas Zoltánt, hogy segítsen egy anyagellátási problémát megoldani. A beszélgetés már-már parancsoló hangvétele után megkérdeztem tőle, hogy nem lesz ebből bajod? Azt mondja: „Miféle baj, én puskával jöttem haza ebbe az országba, amikor ő még Moszkvában dekkolt.”

Egy hétvégén Halmival együtt Zalaegerszegen maradtunk. Judit lányom akkor született és a szobában gőgicsélt, miközben vacsoráztunk. Egyszer csak könnyes szemmel felállt és kiment. Egy idő után visszajött és elnézést kért. Eszébe jutottak a leányai és a felesége.

Egy másik közös zalaegerszegi hétvégén vacsora közben megszólalt a telefon. Ismerősöm hívott találkára, ahol elmondta, hogy a Jugoszláv határon megkezdődött a magyarok kitelepítése. Ez 1950 tavaszán történt. Amikor visszamentem, Halmi megkérdezte, mitől vagyok ilyen feldúlt. Elmondtam neki is, amire valahogy így reagált: „Tudod, mi, akik megmaradtunk, nagyon sokan 24 órán belül elmennénk innen, ha engednék. De itt tartanak bennünket ezek a Moszkvából jöttek, hogy egy változás esetén megoszoljon a felelősség.” Ezt egy zsidó ember mondta, aki sajnos négy év múlva infarktuszban meghalt.

A sertésprogramban rám bízott feladatot végrehajtottam. Igaz, belügyminiszteri nyílt parancs volt a zsebemben azzal, hogy minden felügyelete alá tartozó közeg segítse fontos népgazdasági munkámat. Ezzel elegendő is lett az erdészettől.

No, ezt nem is csodálom.

Átkerültem az építőiparba.

A Zala megyei Építőipari Vállalat főmérnöke lettem, majd az Állami Közútkezelő Szakasz mérnökségét vettem át Győrben. Ennek az időszaknak a legnagyobb próbatétele 1954-ben az emlékezetes dunai árvízi védekezés és a helyreállítás volt.

Az építőiparban való tevékenységem közben tettem még egy rövid kitérőt az erdészethez. 1952 tavaszán a már korábban említett Hoffmann és Szabó bátyámék kerestek fel Sopronban, rábeszéltek a becsődölt szombathelyi fűrészüzem megmentésére. Elvállaltam. Tevékenységemnek az lett az eredménye, hogy 1953. május elsején mint élüzem vonultunk fel. A transzparens alatt vonulva kérdeztem Gáspár Tibor igazgatót, hogy kikérés esetén elengedne-e. Először azt mondta, hogy szó se róla, különösen most, hogy élüzem lettünk, de addig puhítottam, mígnem igent mondott. Erre menet közben elővettem a belső zsebemből a kikérőt és ott, a Zanati út közepén aláírtam vele. Ekkor kiléptem a sorból és hazajöttem Sopronba. Nem ittam meg a sörömet, nem ettem meg a virslimet.

A győri szakasz mérnökség Sopron városának is dolgozott. 1956. január 1-jétől végre átkerültem Sopron városához, mert már nagyon elegendő volt a sok ingázásból. Sopronban újra létrehoztam az államosítással megszüntetett városi útépítő részleget.

1956 őszen nem volt különösebb forradalmi tettem, hacsak az nem, hogy benne voltam abban a tíz-tizenkét fős csoportban, amely újjáala-

pította a Kereszténydemokrata Pártot. Aztán mindenki elment külföldre, csak egy kárpitossal maradtunk Sopronban. Ő meg, hogy mentse a bőrét, befújta az egész társaságot.

Nekem akkor lett bajom, amikor ötvennyolcban figyelmeztettem a finommechanikai vállalat káderigazgatóját, mert a fülem hallatára azt találta mondani egy falusi látogatójának, hogy: „Beszélhetsz te akármit, a melósnak, mióta kiesett az anyjából, nem volt olyan jó dolga, mint most.” Azt mondtam neki, hogy a magyar munkás nem kiesik az anyjából, hanem azt egy magyar anya szüli. És hogy hogy megy a dolga, azt én tudom, aki köztük él és dolgozik. A főnökeik, köztük magam is a művezetőimmel együtt úgy csaljuk össze a normát, hogy meg tudjanak a kerestetükből élni.

Gondolom, ez nem maradt következmények nélkül...

Aznap este csöngetnek és három ember jött beszámolni, hogy az igazgató végigtelefonálta az elvtársakat, hogy hogyan lehet egy ilyen reakciós embert megtérni. Ez a három ember biztosított arról, hogy kiállnak mellettem. Egy hónap elteltével hív a Városi Tanács műszaki osztályvezetője, és közli, hogy az igazgatóm nyaggatja, hogy szabaduljon meg tőlem. El is jöttem, és ekkor alakítottuk meg a Vas–Zala megyei Földmérő Munkaközösséget, amely 1961. március 31-ig működött. A munkaközösségeket egyébként 1960. december 31-gyel szüntették meg, de én állami megrendeléseken dolgoztam, és azokat be kellett fejezmem. Például a Zala megyei színes birtokvázlatok helyett új kataszteri térképeket készítettem (Nemessándorháza, Kisbucsa). A részletmunkákhoz természetesen segítőim is voltak.

Ezután szerveztem meg a Vas Megyei Tervező Iroda Általános Mérnöki Osztályát és lettem a vezetője. Több vízrendezési tervet is készítettünk. Közelebb akarván kerülni Sopronhoz, megint elfogadtam egy csőd szélén tancoló cég, a Répce menti Vízgazdálkodási Társulat vezetését. Egy éven belül országos elsőt csináltam belőle.

1971-ben az OVH megpályáztatta velem a Sopron és Környéke – fejlesztés alatt álló – Regionális Vízmű főmérnöki állását. A pályázatom a városi pártbizottságon bukott el.

Ekkor hirdettek egy állást a Duna–Tisza közti Meliorációs Vállalat tervezőirodájának vezetésére. Megpályáztam, elnyertem. Két hét múlva már szolgálatba is álltam. Nyolc évvel később igazgatóváltás történt

oly módon, hogy a vállalatot az azonos tiszántúli és dunántúli vállalatok között felosztották. Én a tervezőirodában a dunántúlihoz kerültem. Az új igazgatót három évvel később akkor ismertem meg, amikor megszüntette a tervezőtevékenységet, majd a dunántúli vállalatot is. A jogtalan eljárásai miatti igazam keresésének az lett a vége, hogy ő ment és engem rehabilitáltak az elszenvedett sérelmekért.

62 éves koromban hagytam ott a vállalatot és részmunkaidősként folytattam három, majd két pest megyei mezőgazdasági nagyüzem fejlesztési, tervezői és művelési munkáit.

1984 szeptemberében hivatalosan is nyugdíjba mentem. 65 évesen vettem Sopronban egy szőlők közötti, szántó művelési ágú területet, és a 3125 négyzetméteren magaskordonos szőlőt, gyümölcsöst telepítettem és némi konyhakertet. Ezzel akartam magamnak munkakényszert teremteni az általános nyugdíjas kényelem helyett.

1985 őszen, egy októberi napos időben a szőlőből hazafelé jövet a fehéren csillogó Hóhegy láttán elhatároztam, hogy szabaddá teszem magam a határon való átjárásban. Először tájékozódtam, hogy mi kell a külföldi munkavállalás engedélyezéséhez, majd kimentem Bécsbe és egy ismerős tervezőiroda-tulajdonos kollégánál leszerződtem építési területek felmérésére, víz-, csatorna-, esetleg útbekötés tervezésére. A szerződést a Bécsi Magyar Konzulátus hitelesítette. Hazatérve napokon belül megkaptam a munkavállalási engedélyt és hozzá a korlátlan határátlépést. Már három éve végeztem ezt a munkát, amikor beköszöntött 1989 és mindenki előtt kinyílt a határ.

Azóta újabb 23 év telt el. Meggyőződésem, hogy jó döntés volt a nyugdíjba menetelt követő tevékeny élet.

Az eltelt közel egy évszázad alatt sok minden megtörtént. Jó is, rossz is. Azt mondhatom, hogy sikeresen túléltem. Visszagondolva, egyik-másik veszélyességének a kivédését magam is egy rajtam kívül álló segítségnek tulajdonítom.

Már csak a nyugodt befejezés van hátra. Nyughelyemről gondoskodtam és megnyugtató, ha szeretteim és nemzetem jövőjének jól alakulására is látnék biztatót. Remélem, hogy megadja a Teremtő, ha magunk is teszünk érte.

Köszönöm a beszélgetést.

Kászoni Zoltán

(1928–)

Kedves Zoli bátyám. Kérlek, mesélj az életedről. Szüleidről, iskoláidról, tanáraidról, barátaidról, egyszóval mindenről, ami veled történt életed során.

1928. január 22-én születtem a Háromszék megyei Baróton, aminek akkor több mint négyezer lakosa volt. A megyét régen nevezték így, most Kovászna megye. Mint szüleim mondták, igen cudar hideg volt annak idején. A december, január mindig hideg, de akkor mínusz 28-30 fok is volt majd' egy hónapig. Akkor, ha gyermek született, igyekeztek minél hamarabb megkeresztelni. Orvos nélkül Cseke néni öreg bába-asszony segédkezett a szülésnél. Baróton a kiegyezés körül épült ugyan kórház, de oda csak a szegényebbek mentek. Nem is a szülés okán, hanem mert utána napokig bent maradhatott a mama az újszülöttel. Cseke néni nagyon értette a dolgát, mert én nem hallottam, hogy keze alatt meghalt volna valaki. 1928-ban nyolcvan-egynéhány gyermek született, és mind megmaradt. Amikor én születtem, előzőleg igen nagy hó esett le, így Huszár Ádám esperes urat házhoz hívták keresztelni.

A mienk iparos család volt anyai és apai ágon is. Apai nagyapám kalposmester volt, de ő korán elhalt. Édesapám az órás mesterséget űzte. Anyai ágon asztalosdinasztiáról számolhatok be. Nagyapám, Deák Albert Brassóban tanulta ki a műbútor-asztalosságot. Sőt, még hegedűket, nagybőgőket is készített a falusiak számára.

Hosszú életem folyamán több királyt, uralkodót is megéltem. Születésemkor II. Károly, majd Mihály király volt uralmon, később, 1940. augusztus 30-ától, a második bécsi döntést követően Horthy Miklós, 1944. október 11. után megint Mihály király volt a trónon. Azután jöttek a párt első emberei.

Ugorjunk vissza gyermekkorodhoz.

Mindig foglalkoztatott a régmúlt. Családom felmenői. Hogy honnan is kaptuk a Kászoni nevet, meg ilyesmi. Miután áttelepültünk Budapestre, elmentem az országos levéltárba, ahol kutathattam kedvemre.

II. Rákóczi György, erdélyi fejedelem adta nekünk a nemességet. Akkor a család Nagykászonban lakott. Innen költöztünk Lécfalvára, ami már Háromszék megye, majd innen Barótra. Tehát apai részről székely nemesi család, anyai részről a Kézdi-széki Nyújtódról származunk. A Deák, Jakabos és Téglás család házasságaiból született Deák nagyanyám, majd édesanyám. A család címerét is megtaláltam a levéltárban. Egy hátsó lábán álló farkas, amelyik egyik lábával olajágot, másikkal egy nyitott könyvet tart. Ebből gondolom, hogy amikor a korabeli heraldikus megrajzolta a címert, a család jellemzőit örökítette meg. A farkas, gondolom, arra utal, hogy ősem vadászember lehetett Az olajág és a könyv tanult embert sejtet, aki talán békebíró vagy ilyesmi lehetett. A farkas mellett egy hatalmas lucfenyő van, ami utal a birtok jellegére.

Mint kisnemeseknek, mindig volt egy kis földecskékjük, amin gazdálkodtak. Később Barótról szétfröccsent a család, ki közelebb, ki távolabb.

A Deák család aktívan részt vett az 1848-as szabadságharcban. Az egyik családtagot, aki asztalos volt, Nyújtódról behívták Bereckbe, onnan Kézdivásárhelyre, ahol az ágyúöntésnél, különféle öntőformák készítésénél segédkezett.

Az egyik Jakabos leszármazott a hetvenes években felkereste Dardzsilingben Kőrösi Csoma Sándor sírját. Amikor elindult, bement Sepsiszentgyörgyön a bankba, és dollárt akart váltani az út költségeire. Tíz dollárt kapott. Ezzel eljutott Dardzsilingbe, majd a mikor visszajött, bement a bankba és visszaadta a tíz dollárt. Hol gyalog ment, hol székéren, munkát vállalt, és úgy kereste meg az utazás költségét.

Érdekes. Amikor én először jártam Erdélyben a hetvenes évek elején, egy ismerősnél voltunk Sepsiben. Ők szerveztek egy esti összejövetelt, ahol az ottani fiatalokkal barátkoztunk. Hajnal felé mondták, hogy menni kell, mert a Csoma sírjáról hozott földet viszik ki Kászonba, és ők is ott akarnak lenni.

Szüleimről is mondanék neked néhány szót. Édesapám korán árván maradt, háromhetes volt, amikor a nagyapám meghalt. A halál okát nem tudom. Hatévesen elküldték Nagyszebenbe a Teréziánumba. Ez egy ár-

vaház volt, amit Mária Terézia alapított az árva gyerekeknek. Mivel heten voltak testvérek, szanaszét széledtek. Ketten mentek az árvaházba. Édesapám, Gáspár és a bátyja, Dénes. Kászoni nagyanyám Baróton a római katolikus parókián volt szakácsnő. Jó lehetett a főztje, mert elvitték Gyulafehérvárra, a püspökségre. Ott volt hosszú ideig főszakácsnő. Tollba diktálta a süteményreceptjeit, amit aztán Baróton Zathureczkyné ki is nyomtatott. A könyv címe az volt, hogy „Biri néni szakácskönyve”.

Nem volt ennek a Zathureczkynek erdőmérnök rokona, aki szintén áttelepült?

Lehet, mert édesapám mesélt róla, hogy náluk az erdészszakma családi hagyomány volt.

Az elmúlt századok legnagyobb katolikus püspöke, Márton Áron urunk is evett Biri néni főztjéből. Édesapám mesélte, hogy a püspök úr nem volt válogatós, és ő mondotta neki, hogy Biri néni nagyon szigorú a diákokhoz. Aki nem ette meg a fuszulykalevesét, vagy meghagyott a pityókatokányból, azt éktelenül megszidta, hogy erre, meg arra, „ha a püspök úr megeszi a főztjét, akkor a diák gyomra ne válogasson”. Apellálásnak nem volt helye az ételt illetően.

Később nagyanyámat áthelyezték Abrutbányára, és az ottani plébánián főzött. Gazdag hely volt ez, mert még folyt hagyományos módon az aranykitermelés. Az értelmiség magyar volt, így erős katolikus plébánia működött. Egyébként móc vidék volt, és így ortodox görögkeleti vallásúak voltak.

Édesapám hat évig járt az árvaházba. A hat elemi kötelező volt elvégezni. 120 diák volt ott. Egyenruhájuk volt, külön nyári és téli viselettel. A városból bejárók az árvákat csókáknak nevezték, mert olyan sötét volt az egyenruhájuk. De ők nem haragudtak ezért.

Édesapám beteg lett. Eredetileg kazánkovácsnak készült, de a betegsége miatt úgy döntöttek, hogy Mayerbüchler szász órásmeisterhez adják be tanoncnak. Három év alatt kitanulta az órásmeisterséget, amit hetvennégy éves koráig gyakorolt, azután úgy megromlott a látása, hogy befejezte az aprómunkát, ahogy ő nevezte a kis zsebórák, karórák javítását. Ezután csak láncos faliórákat, ingaórákat, ébresztőórákat, meg ilyesmiket javított. Kilencvennégy éves korában halt meg.

Egyszer azt mondta nekem: fiam néked nem kellene, hogy katona legyél. Miért, édesapám – kérdeztem. Mert én már helyettetek is voltam éppen eleget. Még sokat is.

Az öregek már óvodás korunktól mesélték a katonaélményeiket. Nekem is mesélt sokat.

Tizenhét éves volt, amikor elkezdődött az első világháború. A nagy hadilelkedésből nem maradhatott ki Székelyföld sem. Mindenki katona akart lenni. Annál is inkább, mert Vilmos császár megígérte, hogy mire a levelek lehullnak, vége lesz a háborúnak, és mindenki hazajön. Később járt a mondás, hogy biztos lucfenyő alatt állott, amikor ezt mondotta, és ezért tartott négy évig.

Édesapámat Brassóban sorozták be a második gyalogezredbe. A korához tizenhét év helyett tizennyolcat írtak be. Ez ugyan okirat-hamisítás volt, de kellett a minél több baka. Állítólag II. Miklós cár azt mondta, hogy „a háborút úgyis megnyerem, mert nekem sokkal több katonám van, mint Vilmosnak golyója”.

Apám Brassóból Bécsújhelyre került. Onnan Prágába vezényelték, ahol a Sándor kaszárnyában két hónap alatt képezték ki az alapvető katonai ismeretekre. A galíciai frontra került.

Sokszor kérdeztem, hogy hogyan esett orosz fogságba. De váltig állította, hogy őt nem fogták el. Mesélte, hogy ha az ezrednél hajnalban kiosztottak négy székely bakának egy liter rumot, akkor szuronyroham várható. Ez egy kegyetlen dolog volt a parancsnokságtól. Innen való a mondás, hogy: „Isten, most ne segíts, csak nézzed!”, ami az udvarhelyi nyolcvankettesektől származik, hogy amikor feltűzték a szuronyt és kiugrottak a lövészárokból, és elkezdtek rohanni az oroszok felé, akik annyian voltak, mint az oroszok...

És ők is bevodkáztak...

Igen, ők is bevodkáztak, és rohantak egymással szembe. Édesapám is kiugrott és rohant előre. Azután arra ébredt, hogy egy trojkán viszik több honvéd társával, mint sebesült hadifoglyot. Az történt hogy a jobb combjánál, közel az ágyékához, egy tizenöt centis vágást kapott egy orosz bajonettől. Akkor még volt a katonákban annyi becsület, hogy egymást segítették, még sebesülten is. Őt is bekötözték, és vitték hátra az ismeretlenbe. A sebnek hat év hadifogság lett a vége.

Vagonba szortírozták és két nap, két éjjel vitték őket Moszkván keresztül a Bajkál tó melletti Irkutszkba. Itt volt egy negyvenezres hadifoglyótábor, ahol két nyarat és két telet töltött. Ott érte az 1917-es orosz forradalom. Amíg a cári éra működött, ahogy működött, addig rende-

sen kapták megfelelő apanázst. A tisztok a tisztit, a közlegények a bakáknak járót. Egy kevés pénzt és az alapvető ellátást.

Amikor jött a forradalom, bejelentették, hogy szabadok. Szélnek eresztették őket minden ellátás nélkül. Ekkor kezdődött a kálváriájuk. Az Amur partjára került, majd Vlagyivosztokba. A Japán megszállás után apám több társával együtt tifuszba esett. Japán kórházba került, és ott kikezelték a nyavalyájából. Összeismerkedett egy németül jól beszélő orvossal, aki Berlinben végzett. Azt mondta apámnak, hogy: „maga Kászoni úr, kicsike, fekete, mi rokonok vagyunk, maradjon itt velünk Japánban”. Közben megismerkedett Vlagyivosztokban egy órásmesterrel. A családfőt úgy hívták, hogy Vatanabe. Összebarátkoztak. Ő is hangsúlyozta a japán-magyar rokonságot. Hogy az Altáj környékén, ahol az ujgurok laknak, valamikor együtt éltünk. Azután mi jöttünk nyugatnak, ők mentek keletnek. Ő is lebeszélte volna édesapámat a hazajövetelről. De hát mindenki vágyott haza. A forradalomban változó sikerrel folytak a harcok. Apám átkerült Hokkaidó szigetére. Szanitéc beosztást kapott, és nagyon jól élt. Szerették. Később mi, gyerekek arról faggattuk, hogy van-e testvérünk Japánban. Mert mutogatott fényképeket japán urakról, hölgyekről.

Aztán az a hír járta, hogy az amerikai magyarok elhatározták, összeadnak egy hajó bérléséhez elegendő pénzt, hogy hazahozzák a Távol-Keleten lévő hadifoglyokat. A németektől az első világháború után elkobzott hajóval, a Majnam gőzössel – ami akkor francia zászló alatt hajózott – hazajöttek. Mintegy ezernyolcszázan. Az út kellemetlenségeit felejtette az a tudat, hogy két hónap múlva otthon lesznek. Elfelejtődött, hogy azoktól a kínaiaktól, akik olykor vendégül látták őket egy teára, ellopták a kitergett ágyneműt, mert úgy fáztak, hogy valamiből pufajkát kellett készíteniük. Persze, azután elmaradtak a teázások, mert a kínaiak megharagudtak. De szerencsétlenek választhattak a tolvajlás és a fagyhalál között. Elfelejtődtek, hogy hányat lőttek agyon a vörösök, a kékek, a csehek, attól függetlenül, hogy a hadi helyzet milyen volt. Felejtettek, mert jöhettek haza.

Hongkong, Saigon, Suez, Trieszt útvonalon haza is értek.

A „gyilkolászásban” cseheket is említettél. Ez az az alakulat lehetett, amelyik kint szerveződött a Vörösök oldalán?

Ez a cseh légió az osztrák–magyar hadsereg cseh hadifoglyaiból verbuválódott, cseh vezetéssel. Nemcsak a vörösök oldalán harcoltak, ha-

nem fordítva is, mindig azén, amelyik éppen hatalmon volt. Édesapám mesélte, hogy a csehek a civil lakosságot is fosztogatták, és a rabolt ékszereket, aranyat beolvasztva, külön hajón hozták haza.

Visszatérve Triesztbe, a magyarokat itt vagonírozták be. A vagonra rá volt írva, hogy hat ló és negyven ember. Mivel lovuk nem volt, még tíz-húsz embert bezsúfoltak. A negyvenkét vagonból álló szerelvény Bécsújhelyig jött. Ott mindenki kiszállt, és kettéosztották a transzportot, a magyarokat jobbra, a németeket, osztrákokat, bajorokat balra vezérelték. A magyarok egy másik szerelvényen jöttek Budapest–Ferencvárosig. Itt magyar katonatisztek fogadták őket és közölték velük, hogy a történelmi Magyarországot feldarabolták. Álljanak külön az anyaországiak és az elcsatolt területekről bevonultak. Sokan kijelentették, hogy maradnak, de többen – így édesapám is, és a Trianon előtt besorozott románok – Szatmárnémetibe mentek, ahol háromhetes karantén várt rájuk. Így hat év után még három hét egészségügyi fogságot rendeltek el a románok. Szatmárnémetiből ki-ki olyan vonatjegyet kapott, amit megjelölt úti célnak. Édesapám Barótra ment, de az édesanyját már nem találta ott, így utána utazott Abrudbányára. Később Szebenben, Brassóban dolgozott, majd 1927-ben – ahogy ő mondta – önállósította magát, és Baróton nyitott órásüzletet.

Ekkor jött Ámor a nyilaival, és megismerkedett édesanyámmal, Deák Viktóriával, akivel még ebben az évben összeházasodtak, majd jöttek a gyerekek sorban, 1928-ban Zoltán, másfél év múlva Gáspár, majd tizenegy évre rá Cecília húgom.

Édesapád hogy viselte a román uralmat?

A román éra a magyar iparosokat hatalmas adókkal sújtotta. Édesapám a fajgyűlölő román politika hatására 1935-ben – amikor első elemibe jártam – visszaadta az iparengedélyt, és felszámolta a műhelyét. Ezután családotól átköltözött Nagyszebenbe, és ott egy szász-zsidó tulajdonú órás-ékszerész cég alkalmazta. Jóval kevesebb volt a jövedelme, mert „a tejnek a fölét” a tulajdonosok élvezték.

1937-ben aztán Barótról én is Nagyszebenbe kerültem az öcsémmel, ahol ugyanabba a Teréziánumba jártunk, ahova annak idején édesapánk. Amikor az ötödik elemet elvégeztem, el kellett döntenem, hogy milyen mesterséget választok. Édesapám mellett nem lehettem órástanuló, mert már nem volt iparengedélye. Ráadásul az ultrasoviniszta

román törvény úgy rendelkezett, hogy az az iparos, aki egy magyar vagy szász tanulót foglalkoztat, annak fel kellett vennie két románt is. Mivel általában egy inas is elég volt, mert nem kellett több, a románok románt alkalmaztak.

Meglehetősen el voltam keseredve, de édesapám azt mondta, hogy ha utcaseprő leszel, akkor is tíz közül te legyél a legelső. Ez a mondanás úgy belém vésődött, hogy a mai napig ehhez tartom magam. Mert aki kisebbségi sorban élt, mint én, az tudja egyedül, hogy ez mit jelent. Amikor nincsenek egyenlő jogaid a többséggel, amikor bármit mondasz, kétszer meg kell gondolnod, mielőtt tennél valamit, százszor meg kell gondolnod. A munkahelyeden neked kell a legjobbnak lenned, hogy érvényesülj, ráadásul kevesebb pénzért. És ugyanez a helyzet a tanulás terén, mert legyen az középiskola vagy egyetem, a kisebbséget Romániában mindig külön mércével mérték. Ez a mai napig is így van, mondhatnak bármit a politikusok. A parlamentben csépelik a szót (olaszul parla=beszélni), kint az életben egészen másképp van. A kisebbség sorsa mindig szomorú.

1940 nyarán azon tépelődött a család, hogy mi lesz belőlem és az öcsémből. Egy olyan udvarban laktunk, ahol velünk lakott három szász család sok gyerekkel, a görög Szimantosz család, és a háziúr, Johann Háász, módos szobafestő-mázoló. Rádió a környékben se volt, kivéve a háziúrékat. Ők kitették a rádiót az ablakba. A budapesti adó ekkor olvasta be a bécsi döntéssel kialakult határokat, felsorolva, hogy mely városokat, falvakat kaptuk vissza. Szülőfalunk, Barót község – ami régen járásközpont is volt – visszakerült Magyarországhoz. Nagy volt az öröm. Mivel közelünkben román család nem lakott, nem láthattuk a románok reakcióját, de este már fáklyás menetet tartottak végig a város főutcáján, és habzó szájjal, őrjöngve, ingüket tépve üvöltötték a román vasgárdisták, hogy: nicso brazda (egy barázdát se adunk)! De nem volt apelláta, mert a bécsi döntést a románok is aláírták. Sírva örvendtünk.

Édesapám kijelentette, hogy a javításra leadott órákat – akár ki van javítva, akár nem – visszaadja a megrendelőknak, és megyünk haza Baróra.

Az állomáson nem kaptunk jegyet, hanem el kellett menni az állomás melletti csendőrségen felállított hivatalba, és azoknak a magyaroknak, akik át akartak menni Észak-Erdélybe, adtak egy kézzel kiállított útlevelet, mellé egy biankó vonatjegyet, hogy honnan hova. Nekünk Ágostonfalvára állították ki, ami Barót vasútállomása volt, négy

kilométerre a falutól. Így értünk este Ágostonfalvára, ahol közölték velünk a román határőrök, hogy nem lehet átmenni az Olt folyó hídján, mert éjjel nem tudják ellenőrizni a határfolyót. A faluban volt egy román család, amelyik a kocsmát vezette, és ott, a kocsmában aludtunk a padon, asztalon, padlón. Másnap reggel mentünk haza. A Dél-Erdélyből Észak-Erdélybe települőknek mindent hátra kellett hagyni, kivéve a kézipoggyászt. Olyan volt ez, mint amikor a zsidókat vitték Auschwitzba, vagy a kitelepítetteket Hortobágyra. Amit a kezünkben tudtunk vinni, azzal mentünk át reggel a hídon. Ott három honvéd várt bennünket, „Isten hozott”-tal köszöntöttek és megöleltek.

És milyen volt a románok áttelepülése Délre?

Igen, erről is kell beszélni. Az állami tisztviselők szinte kivétel nélkül elmentek Délre, Kolozsvárról a Ferdinánd Egyetem elköltözött Temesvárra. Azóta van Temesváron, a mai napig is egyetem. Mint ahogy Trianon után Kolozsvárról a Ferenc József Tudományegyetem java része Szegedre költözött, ahol azóta van tudományegyetem.

A románoknak annyiból volt előnyösebb a hurcolkodás, hogy volt egy pár napjuk a magyar katonai megszállásig, tehát a de facto határmódosulásig. Vasúti szerelvényekkel, lovas kocsival költöztek el az újra magyarrá lett területekről. Székelyföldön meglehetősen egyirányú volt jövés-menés, mert ott annak idején még nagyon kevés román volt. Például Baróton mindössze két csendőrcsalád élt. Ők elmentek.

Akkor meg voltunk győződve arról, hogy ez a határ végleges lesz. Érdekes, hogy a magyarok is, a románok is, akik elhurcolkodtunk, menekültnek tituláltuk magunkat. Mindenesetre az én életemben ez a vándorlás meghatározó sorsforduló volt. Nem sokkal ezután Barótról Kolozsvárra költöztünk a Mátyás utcába. Mivel semmi ingóságunk nem volt, egy bútorozott szobát béreltünk, én pedig a Piarista Főgimnázium első osztályában folytattam tanulmányaimat bentlakásos diákként. Három évig voltam kollégista, teljesen ingyen, mert sem az ellátásért, sem a bentlakásért nem kellett fizetnem. Mivel nagyon jó tanuló voltam, tandíjmentességet is élveztem. Ez az előny egészen az érettségig kitartott. Édesapám büszke is volt rám, hogy megfogadtam az intelmét. Kedvenc tárgyam volt a földrajz, a természettudomány, a történelem. Az órák alatt sokszor magam elé képzeltem Barót mindennapos életét a reggel kihajtott tehéncsordákkal, az elegyes bükkösöket, feny-

veseket. Visszaemlékeztem arra is, amikor a nagybátyáim kivittek őzbaklesre. Rövidnadrágban voltam, és mivel mozdulatlanul, csendben kellett lenni, úgy éreztem, hogy a szúnyogok felfalják a lábam. A felejtetetlen őszi társas nyúl vadászatokra. Így, amikor Bróz tanár úr az erdei vadakról tartott órát, sokszor többet tudtam az állatok viselkedéséről, mint ő. A természetrajzórán, amikor a havasi gyopárról és az enciánról volt szó, elmeséltem a társaimnak, hogy édesapám Brassóban megalapítója volt 1925-ben az Encián Magyar Turistaegyletnek.

Oda csak magyart vettek fel és egynéhány szászt. Nagyon szeretett túrázni. Engem, ha csak tehetett, mindig magával vitt a kirándulásokra. Öreg korában is lelkes túrázó volt. Hetvenévesen a diákjaival végigment a Fogarasi havasok gerincén.

Történelemórán nagyon sokat segített édesanyám mesélőkéje. Kicsi korunkban, amikor vártuk haza édesapánkat a műhelyből, mindig mesélt. Hol Árpádról, hol a többi vezérről. No meg a legendákról. A történelemórán, amit dr. Mikó Gábor piarista pap tartott, már fújtam ezeket. Hamis az a felfogás, hogy azért nem tudjuk a történelmet, mert nem szabadott róla beszélni. Nálunk kisebbségben az apák meg az anyák meséltek róla. Például a Barót melletti kis falucskában, Biharcsfalván lévő templomban van egy ötszáz éves Szent László-freskó. Amikor vittük Mari néninek a megjavított faliórát, apámat mindig megvendégték egy pálinkára, és vagy kifizették, vagy ígérték, hogy ha eladják a borjút, akkor fizetnek. A mai napig várja apám a fizetséget. Nos, akkor bementünk a templomba, és apám mesélt a freskóról és Szent Lászlóról. Sőt, még könyveket is mutatott róla.

De véget ért a boldog diákkor, közben cserkész lettem a 81. Báthori István cserkészcsapatban, és amikor betöltöttem a tizenhatot, mint minden egészséges magyar fiúgyermek, levante is lettem.

Elfelejtettem mondani, hogy egy évfolyamban A és B osztály volt. Mi az A-ban negyvennyolcan voltunk, és a B-ben is hasonló számú diák tanult. Ezt csak azért említem, mert manapság panaszkodnak a pedagógusok, ha már húsz főnél nagyobb létszámot kell tanítani.

Kilencéves koromba kaptam meg apámtól Wass Albert „Farkasverem” című könyvét. Megvette, mert azt hitte, hogy valamiféle vadászatról van benne szó. Pedig az egy komoly társadalmi regény. Meg kell említenem, hogy mint bentlakó, nagyon sokat olvastam és megtanultam a pontosságot. A mai napig minden reggel hat órakor kelek. És megtanultam, hogy amit az asztalra tesznek, azt meg kell enni. Szerény háborús

kosztot kaptunk. Kicsi kenyér a reggelihez, csupasz főzelék délben, se hús se kolbász, ezeken éltünk, de mindent megettünk. Igaz, hogy mindig éhesek maradtunk. Megszoktuk a fegyelmet. Ötvenkilenc éve vagyunk házások Irénkével, és ő a tanúm, hogy amikor főz, soha nem mentem ki a konyhába, hogy csipegessenek, faljak valamit. Mindent megesszek, mert tartom, hogy rossz étel nincs, csak jóllakott gyomor.

El kell mondanom, hogy az életemben négyévenként következtek be a fontosabb események. '36-ban Szebenbe költöztünk, '40-ben volt a bécsi döntés, '44 márciusában apám SAS-behívót kapott. Ez a három betű az akkori szóbeszéd szerint nem azt jelentette, hogy siess bevonulni, mint ahogy a sas madár repül, hanem, azt, hogy „siess Adolfnak segíteni”. Aki ilyen behívót kapott, annak negyvennyolc órán belül jelentkeznie kellett a megadott helyen. Nem volt mese. Ha félhalott voltál, akkor is menni kellett. Apám is beöltözött másodszer a mundurba. Műszaki alakulathoz került. A már visszavonuló magyar csapathoz került, és Dobsinánál esett fogságba. Következett másfél év a szovjeteknél.

Édesanyámról is említek néhány gondolatot. Az első világháború vége felé Kolozsváron a postahivatalban dolgozott távirásként. 1920-ban le kellett tennie a nyelvvizsgát, és fel kellett esküdnie a román királyságra. Noha kicsit tudott románul, megtagadta a nyelvvizsgát és az esküt is. Ezért kidobták az állásából. Amikor '40-ben Kolozsvárra kerültünk, jelentkezett a postán. Felvették, és az elmúlt huszonkét évet beszámították a szolgálati idejébe. Amikor kidobták, segéd távirász volt, amikor visszakerült, egyből főellenőri beosztást kapott. Szépgesztusa volt ez az államnak. Édesapámnak is megtetszett a posta szervezettsége, pontossága, és akkor felvették őt is amolyan műszerész altisztnek. Ott kapta meg a SAS-behívót, és másfél évig nem láttuk, és nem is hallottunk róla.

Amikor visszajöttek a románok, akkor a tisztviselők is jöttek, a magyarokat meg mindenhol kirakták. Megismétlődött a Trianon utáni helyzet. Én, a tizenhat és fél éves gyerek lettem a családfenntartó. Egy fűszerüzletben lettem tanoncinas, ahol egy olasz – Briasini – volt a tulajdonos, akinek szállodája volt Kolozsváron. Nemsokára az oroszok a Gyimesekben voltak és közeledtek felénk. A tanonckodás három évig tartott, közben az ötödik, hatodik, hetedik gimnáziumot magánúton (ma úgy nevezik: levelezőn) végeztem. A végén kaptam egy segédlevelet, rajta Mihály királlyal.

Sajnos a magántanulóságomnak később, a műegyetemen meg is ittam a levét. Mert egy levelező soha nem tud annyit, mint egy rendes nappali hallgató. Igaz, a vizsgákon sohasem követeltek annyit, mint a többiektől. Az ötödik gimnáziumban lehetett választani, hogy reál vagy humán szakon folytatom. A humán tárgyakat szerettem inkább, és azt is választottam. A nyelvek nagyon feküdtek nekem, a latin és a görög kifejezetten jól ment.

Kicsit keverve mesélem az eseményeket, de muszáj, mert így történt. A románok augusztus 23-án letették a fegyvert az oroszoknak, illetve átálltak. Jászvásárnál bevagonírozták és Temesvárra szállították az orosz katonákat. Így délről már közvetlenül támadhatták Magyarországot. Kolozsváron meg még magyar világ volt. A magyar csapatokat meg fejetlenül megindították Dél-Erdélybe. Ezért később a magyar hadvezetés sok szemrehányást kapott. Tordánál tartották a frontot ugyan három hétig, ahol sok magyar baka halt meg. Lényegében ők biztosították a német és a magyar fő alakulatoknak a Szatmár felé való visszavonulást.

Azután Tordát feladták, és az oroszok hajnali háromkor bevonultak Kolozsvárra. A románok később úgy írták meg, hogy a román csapatok jöttek be. Hát nem, mert az öcsémmel láttuk, hogy amikor a németek elpucoltak az oldalkocsis motorkerékpárjaikkal, az oroszok fél óra múlva bevonultak. Malinovszkij a központi szállodába rendezte be a főhadiszállását.

Tudtuk, hogy újra a kissebségi sors vár ránk. Édesanyámat betegsége hivatkozva nyugdíjazták, csak hogy szabaduljanak tőle. Én ekkor kértem, hogy tegyenek át magántanulónak, mert családfenntartó lettem.

1948-ban leérettségiztem a piarista gimnázium utolsó évfolyamával, mert jött az iskolák államosítása. Ma Báthory István gimnázium a neve, amely ez évben ünnepelte fennállásának 430. évfordulóját. De a szellemiség ma is a régiék öröksége.

Az erdővel és az erdészekkel még kis elemista koromban kapcsolatba kerültem. Édesapám erdómérnök barátja sokszor vitt az erdőre. Makkot gyűjtöttünk, gyomláltunk a csemetekertben, szarvasbögésre mentünk. Úgy éreztem mindig, hogy az erdő az nélkülözhetetlen az életünkben. Baróton meg különösen, hiszen az a déli Hargita lábánál fekszik. A baróti asszonyokkal Nagypipiskére mentünk áfonyát szedni. Kint aludtunk az esztenákon a tehénpásztorokkal. Augusztusban fekete, majd később a vörös áfonyát. Édesapámmal gyűjtöttük az erdő-

ben a téli teának valót. A zsenge áfonyalevelet, a szederlevelet, a málnalevelet. No és természetesen a málnát, melyet kosárszámra gyűjtötünk. A felét megettem, a másik felét beletettem a kosárba.

Mégsem lettél erdész.

Törtem a fejem, hogy hogyan tovább. Tetszett volna a gépészmérnöki kar, de mint említettem, hiányzott a matematika-, fizikaalapozás. Így lemondtam róla.

Gyermekkoromban Baróton volt egy Szakács bácsi nevű, nagybajuszú dobos.

Gondolom, a kisbírót neveztétek így.

Igen, mert Székelyföldön volt falu, ahol dobos volt a kisbíró, és volt, ahol kürtös. Nagypáméktól nem messze egy kőkeresztnél szokott dobolni. Egyszer kidobolta, hogy el kell vinni a tyúkokat az állatorvoshoz beoltani, mert tyúkvész van. Érettségikor ez jutott eszembe. Az a jelenet, amikor Illyés doktor úr a tyúkok fenekébe vizet fecskendez be, és ezért két lejt kellett fizetni darabonként. Persze, nem víz volt az, de én azt hittem. Gondoltam beiratkozom az állatorvosi karra.

De ember tervez, Isten végez. Mert egy reggel két fiatalember azzal keresett, hogy másnap jelentkezzek a pártbizottságon. Megadták a szobaszámot. Kérdeztem, hogy mi célból, mire mondták, hogy az érettségizők közül választanak ki fiatalokat továbbtanulásra. Elmentem, ahol hozzám hasonló korú fiatalok vártak, hogy szólítsák őket. Beszólítottak. Aki magyarul beszélt, azt ismertem. A többi négy nagy, kövér, bukaresti román volt. Utólag kiderült, hogy a pártközpontból és a Tanügyi Minisztériumból jöttek.

Kezdetben semleges kérdéseket tettek, fel, majd megkérdezte az egyik román, hogy miért mentünk el Szebenből. Románul válaszoltam, és mondtam, hogy azért, mert a családom Baróton élt. No és tudom-e, hogy miért hívtak most ide? Mondom, nem. Hát hogy a továbbtanulás miatt, mert a román kommunista párt gondoskodik a fiatalok továbbtanulásáról. No és én hová akarok menni? Mondom, gépészmérnöknek, gondolván, hogy azt úgy sem fogják támogatni, amit én szeretnék. Így is lett. Azt mondták, hogy az nem lehetséges, és menjek Párizsba. Hogy elfogadom-e? Mondom, nem, inkább Moszk-

vába mennék. Erre éktelen kacaj volt a válasz, amit még kint a folyosón is hallottak. Mert a románok inkább Párizst választották, főleg a pénzesek, ők mindig is oda dörgölődtek. Ez a moszkvai jelentkezés egészen meglepő volt az elvtársaknak. Úgy hírlett, hogy Moszkvából válogatják ki azokat, akiket Kolozs megyéből küldenek ki. A miénk volt az első csoport 1948-ban. De a többi szocialista országból is akkor mentek az elsők. Kínából, Koreából is. A románok százfős csoportra kaptak engedélyt, amiből Kolozsvárra tizenkét fő jutott. Köztük hárman voltunk magyarok. Beírták, hogy az állatorvosira jelentkeztem, mert a gépész már foglalt volt.

Az orosz nyelvet Bukarestben kezdtük tanulni, kezdve az ábécével.

Hiszen addig itt nem volt divat.

A románoknál sem. Édesapámtól majd' száz szót tudtam oroszul, amit a fogság alatt felszedett. De írni nem. Két hónapig voltunk az előkészítőn. Indulás előtt beszóltattak név szerint mindenkit, és közölték, hogy ki hova megy. Velem azt közölték, hogy biológusnak, a halászati ágazathoz. Mondtam, hogy itt valami tévedés van, mert én állatorvosira jelentkeztem. De nem sokat foglalkoztak velem, mert az volt beírva, hogy halbiológia, halászati mérnöki kar. Kiderült, hogy egy idősebb, harmincéves Lővy (Lőrinc) Tibor nevezetű társammal cseréltek fel. Mint mondotta, ő nagyon utálja a halszapot, még enni sem tud belőle. Ráadásul a román pártlapnak, a Scunteanak volt a megyei tudósítója. Valamelyik koncentrációs táborból jött haza, és valószínűleg az összeköttetései révén sikerült a cserét elintézni. Így lett ő állatorvos, én meg halas. Később összebarátkoztunk, és elmondta, hogy ő addig, amíg beosztották, sem tehénre, sem lóra nem tette rá a kezét. Kereskedő családból származott, de állatokhoz semmi köze nem volt. Rajtam mindenki nevetett, hogy ezzel a halas karral valószínűleg Vlagyivosz-tokba kerülök az ottani egyetemre. De amikor az elsők között szólítottak, közölték, hogy tavaris Kászoni, Moszkva. Később tudtam meg, hogy a világon két helyen volt egyetemi szintű halászsoktatás. Az egyik Oszakában öt karral, a másik Moszkvában hét karral. A hivatalos neve Halászati Halgazdasági Műegyetem volt. Anasztáz Ivanovics Mikoján politikus nevét viselte Ő volt azon kevesek egyike, aki átvészelte a sztálini idők tisztogatásait. Ügyes, jó örmény politikus, aki felelős volt az élelmiszeriparért, benne a halászatért.

Amikor a román óceáni halászatot szerveztem, elkerültem Oszakába, mert ott vettük az első két, óceáni halászatra is alkalmas hajót, és ott ismertem meg az ottani egyetemet. Ma már ez nem kunszt, mert világszerte oktatják a haltenyésztést, a halászatot.

Már szaktechnikumok is vannak.

Úgy van. De ez a kar akkor újdonságnak számított.

Még itt jegyzem meg, hogy a család férfitagjait az Isten különleges nyelvérzéssel áldotta meg. Nagyon hamar megtanultam az orosz nyelvet. A többiek már gyanakodtak, hogy biztosan orosz szüleim vannak. Én mindig a lányok közé ültem az első sorba. És figyeltem. Öt évig tanultam Moszkvában. Közben a román államtól és a szovjetektől is kaptam ösztöndíjat. Annyi volt a két ösztöndíj, mint négy szovjet diáknak együttvéve. Az inaséveim alatt vett Doxa órámon mértem, hogy mennyi idő alatt sikerül lefordítanom egy mondatot. Hát bizony volt, hogy a hosszú összetett mondatok fordítása több mint egy órába került. Kipreparáltam a szavakat, hogy hamar megtaláljam a kezdőbetűket. De még az sem volt mindig jó. A korrepetitorom egy lengyel orosztanárnő volt. Napi két órát gyötörtük egymást. De igazi jó lélek volt. Hatvan felé járó asszony, aki törődött velem.

Január volt a vizsgahónap, de én az öt vizsgából egyet sem tudtam letenni. Állandóan Tildy Zoltánnak szólítottak, és nem értették, hogy magyar lévén hogyan kerültem a román csoporttal Moszkvába. Kénytelen voltam Trianontól történelemórát tartani. Így mindent megtudtak. Azután sorba levizsgáztam, kivéve a matematikát. Az őszre maradt. Itthon viszont az én Nagy László barátommal átvettük az egész differenciál- és integrálszámítást, és amikor visszamentem, levizsgáztam. Öt évig reménykedtem, hogy Magyarországról jön valaki a halászkarra, és akivel jó barátságba keveredek, de nem jött.

Tenger nélkül nemigen megy ez a dolog.

De aztán ment, mert Hruscsov idején feldarabolták az egyetemet, és a kar Kalinyingrádba került, ahol Tóth Árpád nevű halas tanult. Azzal nem számoltak, hogy az idős, nemzetközi hírű professzorok már nem akartak mozdulni Moszkvából. Ma már Kalinyingrádban képezik ki a haltenyésztő és halászati mérnököket, a halfeldolgozókat, a halászha-

jó-gépészeket, -konstruktőröket és a halászati ökonómusokat. Később többször voltam ott, mert tizennyolc évig képviseltem Románia halászatát a KGST halászati albizottságában.

Első évben volt egy vadászélményem. Tudni kell, hogy Moszkva környékén nyírfaerdők vannak. Oda jártunk botanikai és földmérő gyakorlatokra. Kerestem a hegyeket, de nem találtam. Csak dombok vannak, ami egy székely embernek kevés. Március volt, amikor kérdezték, hogy Zoltán, jössz velünk vadászni. Hát hogyan mennék, feleltem, mert ez is az ott-hont juttatta eszembe. Egy kolléga az apja Pobedájával jött, amit az oroszok a német Opel Kapitánról koppintottak le. Ezek a fickók tizenkettes Izs típusú fegyvert hoztak. A hátizsákból kikandikált a fűrész meg a fejsze nyele. Gondoltam, ezek a kellékek a tűzrakáshoz valók. Mentünk különböző irányba, amikor Anatolij meglőtt egy jávorszarvastehenet. Brenekével. Egy meglehetősen öreg tehén volt. Azután kisült, hogy miért kellett a fejsze és a fűrész. Miután kizsigerelték és megnyúzták, szétdarabolták ott a havon. Mindenkinek jutott a húsból. Nekem olyan katonai ponyvaféleségbe osztottak. Amikor mondtam, hogy nem tudok vele mit csinálni, az én részemet is szétosztották maguk között megint háromfelé. Ez azért is jó volt, mert nem kellett cipekednem, ugyanis a tehén „szőrbe-bőrbe” lehetett vagy két mázsa. Így ért véget tulajdonképpen egy orvvadászat, amelyen akaratomon kívül vettem részt. Egyébként jó időre el volt látva hússal három család, amire nem nagyon voltak rászorulva, mert Moszkvában azért lehetett húst kapni. Hiány csak a vidéki városokban volt.

Mondjál néhány szót, hogy éltetek ott mint moszkvai diákok?

Most lehet, hogy azt várod, hogy valami lehangolót mondjak, de nem teszem, mert nagyon jól éreztem magam az egyetemi éveim alatt. Ezzel, gondolom, mindenki így van a világ bármelyik táján, hiszen leg-szebb fiatal éveinket töltöttük az egyetemen. Én is voltam szerelmes orosz lányba, nem is egybe.

No, és milyenek voltak az orosz hölgyek?

Diáklány kapta azt a feladatot a Komszomoltól, hogy foglalkozzon velem. Nagyjából egyidősek voltunk. Az egyik még jobban is tetszett a kelleténél. Aranyosak voltak, mint minden lány, aki fiatal. Sokat segítettek a diáktársak is a laborokban, a terepi gyakorlatokon. Ez az öt

év visszaigazolta mindazt, amit édesapám mondott, amikor hazajött a hadifogságból. Hogy milyen jó lelkűek az oroszok. Olyanok, mint az igazi parasztemberek az Alföldön. Amikor a forradalom alatt szélnek eresztették őket étel, ital nélkül, volt olyan eset hogy az orosz muzsiknak sem volt mit ennie, de a kicsit is megosztotta a hadifogollyal. De ezt a jólelkőséget tapasztaltam a román egyszerű embereknél is.

Minden ősszel és tavasszal volt tanulmányi gyakorlatunk. Ezekon szereztük az igazi szakmai tudást. Egyik évben hat hétig Szentpétervár mellett voltam a cári rezidencia melletti pisztrángtenyészetnél. A következő ősszel a Balti-tengeren, Riga mellett a lazacvonulásnál. Nyolc leány és négyen fiúk hat hét alatt több mint húszmillió lazacikrát fejtünk le és keltettünk ki. Ezek az anyahalak métereseek voltak. A Drina folyón úsztak felfelé az atlanti lazacok, és ott válogattuk őket. Aztán a Kaszpi-tengeri heringet tanulmányoztuk. Érdekes, hogy amikor a fél méter körüli halak vonulnak a Kaszpi-tengerből a Volgába, ott átalakulnak édesvízivé. Ezeket a heringeket halásztuk két hónapig. Valamikor az utolsó jégkorszak utáni időkben kerültek ide a fókák is. Még ma is lőnek belőlük évente nyolc-tízezer darabot. Voltam a Bajkál-tavon, a Fekete-tengeren. A diplomamunkám egy pisztrángtenyésztő telep tervezése volt. Ezt később meg is építették. Több népet ismerhettem meg ilyenkor. Amikor engedték le a kilométeres hálót, majd húztuk fel, a fiatal falusi társaim szebbnél szebb orosz énekeket énekeltek. A hálózás hajnalban kezdődött és két-három órát tartott. A kifogott halat leadtuk az úszó konzervgyárnak.

A pisztrángokat nagyon szerettem. Vágóhidakról hoztuk a hulladék húst, azt péppé daráltuk, majd búzakorpával keverve adtuk a halaknak. A tenyészetek fölé színes égőket szereltünk, és éjjel a fényre gyűlő rovarokra ugráltak ki a halak. Megismerhettem az örményeket. Amikor szidták az oroszokat és a kommunistákat, mindig azt gondoltam, hogy provokálnak. A két nagy ünnepkor, májusban és novemberben fel kellett vonulni. Nem lehetett kimaradni, mert megjegyeztek volna. Kötelező volt. Az öt év alatt kilencszer láttam élve a nagy Sztálint. Egyszer meg holtan, kiterítve a szaktanács házában a ravatalon.

No de mégis, milyenek voltak a szovjet hölgyek?

A szovjet lányok kedvesek voltak, szerették a külföldi hallgatókat. Első évben udvaroltam egy lánynak, aki év végén elment, mert végzett. És ez így volt minden évben. Nem éheztem, de megspóroltam

annyi pénzt, hogy el tudjak menni minden hónapban legalább egyszer a híres moszkvai operába, a Bolsojba. Láttam élőben a világ leghíresebb táncosnőjét Olga Lepesinszkáját táncolni. Meg Galina Ulanovát.

Megismerhettem a szovjet valóság szélsőségeit. Például, amikor első évben megérkeztünk és közölték velünk, hogy kommunista szombat van, nem tudtam, mi az. Mondják, hogy megyünk ki a kolhozba segíteni. Ki is mentünk egy szombaton buszokkal, vagy negyven kilométerre Moszkvától. Kaptunk késeket, zsákokat, és irány a végeláthatatlan sorokban lévő káposztaföld. Az oroszok imádják a „kapusztát”. Ott jól elbolondoztunk. Ebédre kaptunk vodkát, kenyeret, almát. Ez volt az ebéd. Kiderült, hogy a faluban három esküvő is volt aznap, és mi helyettük szedtük a káposztát. Káromkodtunk is eleget. Ott ették a sült malacot, mi meg dolgoztunk.

Nesze neked szocializmus.

Harmadévesen Szaratov mellett, a Volgán halásztunk. Ott is a kolhoznak. A nagy kerítőhálót motorcsónakkal kivitték, majd traktorral húzták ki a partra. Napokon keresztül ezt csináltuk.

A falusi emberek tartották az egyházi ünnepeket. A húsvét akkor egybeesett május elsejével. Május elseje péntekre esett, azután jött a húsvét, és mindenki ünnepelt, mindenki részeg volt. Előtte csütörtökön a főnök azzal bocsátott el minket, hogy találkozunk öt nap múlva.

A helybéli fiatalok a kolhozból szóltak, hogy az egyik nap megyünk halászni, de ezt nem kell tudni a főnökségnek. Nagypéntekre virradó éjjel csináltunk is egy nagy fekete húzást a Volgában. Annyi halat fogtunk, hogy az akkor még újnak számító háromtonnás Zil teherkocsi raktere teljesen megtelt hallal. Hajnalban már kint voltunk a piacon. Mire megindult az élet, reggel hatra, az egész rakományt eladták. Mérlig nem volt, csak úgy találomra adták a pontyot, keszeget, harcsát, csukát. Amikor végeztünk, összerakták a pénzt. Külön névérték szerint annyi kupacba, ahányan voltunk. Mindenki elvett egy kupacot, de egy ottmaradt. Bízattak, hogy vegyem el, mert az az enyém, de én tiltakoztam. De erősködtek, hogy tegyem el, mert „Zoltán, hát nem együtt loptuk?” Megszámoltam én is, és eltettem mind az ezerháromszáz rubelt. Kilenckor, amikor nyitott az Univermag nagyáruház, megvettem életem álmát, az első fényképezőgépet. Egy legújabb típusú Leica gépet ezer rubelért.

Amit a németektől loptak el.

Igen. A nagyszerű lencséjével együtt. Nagyszerű gép volt, sokáig fényképeztem vele, azután odaadtam Ákos unokámnak.

Az eladó lányok elmagyarázták, hogyan kezeljem, és még arra is kioktattak, hogy minden expozíciónál írjam fel az adatokat. Blende, idő stb. Így, amikor előhívom, látni fogom, hogy mit hibáztam. Valamennyi könyvemet saját képeimmel illusztrálom, mert Kodak filmre dolgoztam. Így lettem fényképész a lopott halból.

Harmadéves voltam, amikor jelezték, hogy vonat érkezik új diákokkal. Azt a feladatot kaptam, hogy azokat a diákokat, akik Moszkvában maradnak, kísérjem a diákszállóba. Befut a vonat, hát látom, hogy az ablakban egy kolozsvári ismerős, Kozma Irénke. Ő közgazdasági karra jelentkezett. Középiskolás korából ismertem őt is, meg a hűgát, mert többször táncoltunk az iskolás bálokon.

Nos a minisztériumi emberek kezdték szétosztani a különböző városokba az újonnan jöttöket. Odamentem a főnökhöz, és mondtam neki, hogy a Kozma Irént hagyják Moszkvában, mert ő a menyasszonyom.

Az is volt valóban?

Dehogyan is. Alig ismertük egymást. Így Irénke Moszkvában maradt. Aztán ebből szerelem lett, majd házasság.

No, gratulálok, ez könnyen ment.

Köszönöm szépen. Ma is együtt vagyunk. No, de folytatom. Másfél évig udvaroltam neki, majd feleségül vettem. Őt olyan házba helyezték, ahol igen gyenge volt a fűtés, és felfázott a veséje. Kórházba került. Gyakran látogattam. Egyszer a professzor behív, és közölte, hogy az egyik vese nagyon rossz állapotban van, és el kell távolítani. Mondtam, várjon egy két napot. Elmentem a követségre, és beszéltem azzal az emberrel, aki az egyetemistákét volt felelős. Ő jelentette a nagykövetnek, hogy mi a helyzet. Erre a követ közölte velem, hogy ő nem hisz az orosz sebészekben, meg különben is, a sebészek rögtön vágni akarnak. Inkább hazaküldjük. Megvették a repülőgépjegyét, és Kolozsvárra került dr. Vitályos professzorhoz. Ő kikezelte, miközben folyamatosan szidta az oroszokat. Nagy örömünkre Irénke állapotos lett. Én

visszamentem befejezni a tanulmányaimat. A professzort kértem, hogy kezelje tovább Irénkét, a költségeket írja fel, s ha végzek, majd törlesztem az adóságomat. Megnyugtató, hogy jegyezni fogja.

Júliusban hazajöttem, és első dolgom volt, hogy felkeressem a professzort. Közöltem vele, hogy megvan a diploma. Megveregette a vállamat és kérdezte, hogy hol fogok dolgozni. Mondom, azt még nem tudom, de szíveskedjen megmondani, hogy mennyivel tartozom. Erre barátságosan közölte, hogy ne törődjek vele, mert azt már mások megfizették. És nevetett egy nagyot Vitályos professzor. Nem fogadott el semmit. Karácsonykor megszületett Zoltán fiam.

Hát ezek voltak az egyetemi éveim. Jó volt, szép volt, elég volt.

Egy dologra emlékszem csak, ami kellemetlen volt. Az, amikor az étteremben étlapról kellett válogatni. Az mind a szovjet gyomornak készült. Céklaleves, káposzta káposztával, rengeteg bányahúsos rizses hús, aminek nagyon furcsa íze volt. És amihez végképp nehezen szoktam, hogy vajjal főztek.

A diplomaosztáskor volt nagy sírás-rívás, fogak csikorgatása. Az egyiket küldték Kamcsatkára, a másikat Murmanszkba, a harmadikat a Kuril-szigetekre, meg a jó öreg moszkvai életből szerteszét a hatalmas birodalomba. És ezt el kellett fogadni. A külföldiek, mint én, természetesen hazajöttünk. Szovjet ösztöndíjat már nem kaptuk, de egy hónapig még a románt igen. Az egy hónapra szűkösen elég volt, azután jelentkezni kellett a minisztériumban. Volt egy külön részlege, a hús-, tej- és halászati ipari szekció. Már várták az elvtársat haza a Szovjetunióból. Behívat az ötelemis cipésmester káderigazgató, aki igen gyengén állt – román lévén – a román nyelvvel, az írással és az olvasással is. Ő volt a tanügyi káderigazgató. Megszólal, látom, az elvtárs magyar. Mondom, igen. Erdélyi? Erdélyi. Tud magyarul? Tudok. Hol akar dolgozni, a termelésben, vagy az oktatásban? Huszonöt éves voltam, így természetesen a termelést választottam. Az oktatásban bizonyára kifúrtak volna mint magyart, pláne Moszkvában végzettet. Mert ők se nagyon szerették a moszkvai vonalat. Mondja, hogy két helyen van főagronómusi állás. Cséfán és Mezőzáhon, Kolozsvártól keletre. A hátam mögött volt a térkép, nézegettem, de ezek olyan kis falvak voltak, hogy a térkép sem jelezte. Gondoltam Mezőzáh közelebb van Kolozsvárhoz, hát legyen Mezőzáh. Az ottani halászati vállalat főmérnökének neveztek ki. A tizenhárom per három fizetési osztályba soroltak. Csak az első fizetésemkor tudtam meg hogy ez hétszázhuszonöt lejt jelent nettóban. Megszületett a fiam, és mi kiköltöztünk Mezőzáhra.

A vállalat az államosított gróf Wass Albert földjén volt. No meg a Kemény báróék földjéből, erdejéből állt a gazdaság. Itt volt vagy ezerkilencszáz hektár halastó. Több részből állt és a helyszínen volt található. Ennek a területnek lettem a főagronómusa. A baj az volt, hogy a halászati terminológiát románul nem tudtam, csak oroszul. Antikváriumban vettem könyveket, azokból tanultam. Különböző helyeken építettem pisztrángosokat, ikrakeltetőket. Éltek a falusi élet mindennapjait. Csak a sarat nem tudtuk megszokni. Bukarestbe cipeltük a halat, hogy kapjunk a halászoknak gumicsizmát, gumiruhát.

Lehalásztatok az aktakukacokat...

Hát az csak úgy ment. Ha vittél, kaptál, ha nem vittél, nem kaptál semmit. Többféle újítást bevezettem. Napi három kiló halat adtam a halászoknak a saját szakállamra, mert hivatalosan csak tíz kiló járt egy hónapban. A napi adagot ellenőriztem, míg előtte annyit loptak, amennyit nem szégyenlettek. Eleinte fintorogtak, de megfenyegettem őket, hogy ha nem tetszik, akkor mehetnek a téeszbe, amit viszont nagyon utáltak.

1953 ősztől vagyok Wass Albert-kutató. Itt Magyarországon a '90-es évekig az emberek alig tudták, hogy Wass Albert egyáltalán létezik. Mint említettem, édesapám vette az első kötetét, azután még néhányat.

Amíg a diktátort meg nem lőtték, minden kiutalásra ment. A hal is. Jöttek a papírral és vitték a halat. Október végén volt az őszi halászat. Mezőzáhon volt a központunk, ott volt egy völgyzárógátas tó. Egyszer csak megérkezik egy katonai autó és odaáll a vízhez. Húzzák ki a pontyot, és egyenesen a mázsára, majd a kocsira. Még csurgott le a halakról a víz. Majd' öt tonna volt a rakomány. A kocsit a nagy súlytól a víz fölé helyezték, hogy forgó kerekekkel erőlködött, de nem mozdult. Mondom az emberemnek, hogy menjen fel, és az istállóból hozzon le két pár ökröt. Szürke marha ökrök voltak, az ősi magyar fajta, azok ki is húzták a kocsit a sárból.

Másnap azt mondja a gondozó, hogy ha legközelebb kérem, hogy hozza az ökröket, ő bizony nem fog szót fogadni. Kérem, miért. Hát mert reggel a jószágok véreset pisiltek, és egészen biztos, hogy megéröltették magukat. Mondom jó, nem fogom hívni. Kérdezem, hogy kié az ökor. Hát az a gróf úré, az Albié. A környéken mindenki csak Albinak hívta. Ekkortól kezdtem kutatni utána, és írtam róla két könyvet.

Szülőföldjéről és az életéről, vadászatairól. Sok száz fotóm van a témában, és a könyvben is az én illusztrációim vannak.

Disznóságnak tartom, hogy egy szerző könyvet írt Wass Albertről, amiben azt írja, hogy Válaszúton született, ám a szülőházát lerombolták és konzervgyár épült a helyére. No, menj el oda, és láthatod a szülőházát. Vagyis a mi szerzőnk azt a fáradságot sem vette, hogy ellátogasson a szülőhelyére.

Ez valóban disznóság.

Felfigyeltek rám. Kijött két civil ruhás pasas, akikről utólag megtudtam, hogy az egyik a minisztériumból, a másik a központi pártbizottságtól volt. Két napig szemlélődtek a munkámon. Aztán elmentek, majd rövid idő múlva hívat a miniszter. Kötetlenül beszélgettünk, mint most, és közli velem mint kollégával, hogy el kell hogy vesszítsen. Döbenten kérdeztem, hogy ez meg hogyan lehetséges, mi a bűnöm. Hát az, mondja, hogy a két ember, aki szemlézett nálam, azt javasolta, hogy engem hozzanak Bukarestbe. Kérdezem, hogy muszáj-e elfogadni. Azt nem ajánlom, hogy ellenkezzen a központi bizottsággal.

Átmentem a személyzetishez, aki megismételte az invitálást, mire mondtam, hogy jó, rendben, de nekem lakás, az kell. Meglesz, felelte.

Így kerültem négy évre a román központi bizottság Ipari és Gazdasági Osztályára. Nem politikai téren működtünk, hanem a gazdaság különböző területein adtunk tanácsokat, készítettünk tanulmányokat. A szakrészt készítettük elő. Én a halászipart. Ezenkívül minden hónapban elküldtek az ország különféle területeire, hogy ismerjem meg a halászati cégeket. Az ország negyven megyéjében huszonhat halászati vállalat működött. A Duna-delta ötszázezer hektárját is ekkor ismertem meg. A lipován (orosz) halászok módszereivel ismerkedtem.

1956 ősze után, a következő tavasszal összehívták a központi bizottságot, és közölték, hogy létszámcsökkentés lesz az apparátusban. Persze, ez csak ürügy volt, mert a magyar események után meg akartak szabadulni a megbízhatatlanoktól. Én is beleestem e szórásba. Kérdezték, hogy hova akarok menni. Ekkor én lettem az egész Erdélynek, a tizennégy megyének a halászati főfelügyelője. Ebben a térségben tenyészetek voltak.

A négy bukaresti év után újabb szép munka kezdődött Kolozsváron. Igen ám, de négy év elteltével megint Bukarestbe helyeztek a román

Halászati Kutató- és Tervezőintézetbe. Azt mondta a miniszter, hogy egyelőre maradjak ott, mert tervei vannak velem. Kaptam egy jó lakást. Később az intézet igazgatója lettem. No, gondoltam, most itt fogok a kutatásban megöregedni.

És megöregedtél?

Megöregedtem, de nem ott. Elvittek a minisztériumba, mert lecserélték a munkáskadereket. Ekkor neveztek ki – államtitkári fizetéssel – az egész román állam halászati vezetőjévé. Reám hárult, hogy a vállalatoknál hajtsuk végre a vezetőváltást. De nem rúgtunk ki senkit, hanem olyan helyre raktuk, ahol hasznosíthatták a tapasztalataikat. Közben a KGST-ben Románia halászatát képviseltem. Tolmács nem kellett mellém.

És szereted egyáltalán a halat?

Válogató vagyok. A legjobban a pisztrángot szeretem, amit otthon, Baróton magam fogok. Most hétvégén is az volt, de ez lillafüredi. Szeretem a süllőt rántva vagy főzve, tartárral vagy majonézzel. A Kaszpi-tengeri vizát, az ikráját annyit ettük kint, hogy már untam. A toknak is van egy finom része, közvetlenül a farka alatt. A kecskebékát is szeretem. Abból sokat exportáltunk Franciaországba.

Bukarestben harmincnégy évet húztunk le a családommal együtt. Ott egy kolóniában laktunk, és összetartóan tiszteltük egymást. Összejártunk. A feleségem az „Előre” című újságnál dolgozott.

Magabiztos voltál a halászat terén?

Tanulmányaim folyamán többször belelapoztam Hermann Ottó „A magyar halászat” című ragyogó, több mint százéves munkájába. Ő nem leplezett irigységgel ír a Duna-deltáról, ahol a kiöntéses tavak találhatóak, amit ő a románból átvéve nemes egyszerűséggel *baltának* nevez. A Duna mentén van ugyanis egy, mintegy 140 ezer hektárnyi terület, amit tavasszal elönt a folyó. A II. világháború környékén idillikus állapotok uralkodtak, ekkor még nem csapolták le az említett *baltákat*, és a delta is érintetlen volt. A magas vízálláskor a nagy anyahalak beúsznak ezekre a területekre ívni. A vízszint csökkenésekor mesterséges sövényekkel megakadályozták, hogy a nagy halak visszaúsz-

szanak, amelyeket ívás után lehalásztak. Ezek a tavak kétezertől nyolc-ezer hektárnyi területűek voltak, a halászok paradicsoma. Azt csak én teszem hozzá, hogy ehhez jön még mintegy százezer hektár nádas, zombékos, ami az ukránokhoz tartozik. Erről ír tehát sóvárogva Hermann Ottó, hogy miért nincs nekünk is ilyen vizes területünk ilyen valószínű keltető medencékkel. Sajnos tanúja voltam annak, amikor ezeket a területeket tönkretették, és mezőgazdasági – kukoricatermesztésre alkalmas – területeket alakítottak ki belőlük, vagyis lecsapolták, mint az Ecsedi-lápot, meg a Hanságot.

Az ország halászata nagyságrenddel nagyobb volt mindig is, mint a magyaroké, még akkor is, amikor a Tisza szabályozatlan volt.

Románia haltermése az én időmben 35-38 ezer tonna volt, jórészt nyurga ponty vagy vadponty. Kérdezheted, hogy mi közöm volt mindehhez nekem. Nos, annyi, hogy én voltam a halas nagyfőnök, és amikor számolgatták, hogy a lecsapolással mennyi halat fogunk veszíteni, azt kérdezték, hogy mivel lehetne pótolni. Akkor Gheroghiu-Dej volt a miniszterelnök, és ő hívatott a miniszterrel, aki arra kért, hogy a nagyfőnök kérdéseire én feleljek, mivel én vagyok a szakember. (Itt jegyzem meg, hogy hét minisztert szolgáltam.) Rögtön rátért a lényegre és kérdezte, hogy mennyi az egy főre eső halfogyasztás nálunk és más népeknél. Mondtam, hogy nálunk két és fél kiló, Európában nyolc és fél kiló, a japánoknál hatvannégy kiló. Kérdezi tőlem, hogy mit lehetne tenni, hogy javuljon az arány. Elővettem székely észjárásomat és a hiúságára apelláltam, amikor azt mondtam, hogy azt, amit a bolgárok. Miért, azok mit csinálnak? Hát azoknak van óceáni halászflojtájuk. Tudni kell, hogy a románok a bolgárokat lenézték, mert azt tartották róluk, hogy fafejűek, a bolgárok meg a románokról, hogy nem egy szavatartó nép, mert köpönyegforgató. Persze közel sem volt olyan „haragszom rád”, mint a magyar és a román között.

Még akkor se, amikor Dobrudzsával a bolgároktól is kaptak egy jelentős területet az első világháború után?

Nem, ilyen nem volt.

Miért, nekik hány hajójuk van? – kérdezte Dej. Mondom, hét hajójuk van. És hol halásznak? Hát az Atlanti óceánon. Mit csinálnak a hallal? Hát részben exportálják Nyugatra, valutáért. Ez volt a hiúságán a második döfés. Még hozzáfűztem, hogy a halfogyasztás náluk bizony

megduplázódott. A „puhításba” még az is bejátszott, hogy a főnök nagyon szerette a halat. No, akkor majd a pártvezetés dönteni fog, hogy mi is fejlesszük a flottát. Ekkor már csak ketten beszélgettünk. No, és hol építik a legjobb hajókat, a Szovjetunióban? – kérdezte. Mondom, a szovjetek sok hajót építenek, de a minőséggel baj van. A legjobbak a japánok. No jó, nézzetek körül egy szakértő csoporttal, és vegyünk a japánoktól két hajót.

Így is történt. Kimentünk, és a Hitachi cégtől, amelyik a tankoktól kezdve mindent gyárt, rendeltünk két hajót. Így alakult meg a román óceáni flotta.

Akkor mondhatjuk, hogy lényegében neked köszönhető a román óceáni flotta.

Nemcsak az, hanem ezzel Galacon elindult a Halászati és Nádgyaldálkodási Kar, plusz még Moszkvába is kiküldtek nyolc hallgatót, ahol én tanultam. A sors úgy hozta, hogy a sok román halászmérnök közül – akik a Szovjetunióban tanultak – én vittem a legtöbbre, már ami a ranglétrát illeti.

Felgyorsult a *balták* lecsapolása, amelyek helyett viszont létrejött sok haltenyésztő létesítmény, ahova kellettek a szakemberek. Közben miniszterváltás volt, és az új káder felelősségre vont, hogy miért költöm a sok pénzt a halgazdaságokra. Elmagyaráztam, hogy a természetes vizekből kifogható, hektáronkénti ötvenkilós hozammal szemben ezeken a tenyészeteken már egy tonnát is termelhetünk. Később ez még intenzívebbé vált, és elértük az 1,8-2 tonnát. Hamar kiderült, hogy ő a kiutalt pénzkeretből a hús-, malom- és egyéb élelmiszeripari üzemeket akarta fejleszteni.

Százhuszonhét beosztottam volt, ez azzal járt, hogy reggel magyarul elköszöntem a családtól, és estig csak román közegben kommunikáltam. Román kollegáim tiszteltek a helyes román beszédemért és helyesírásomért. Olyannyira, hogy a helyesírás miatt visszadobott levelek miatt félték is tőlem.

A két új hajóból álló flotta olyan jól teljesített, hogy újabbakat építettünk, de ezeket már a lengyelországi Gdanskban, meg Kelet-Németországban. Végül húsz, az óceánon dolgozó hajónk volt. Amikor hét hajónk volt, új minisztert kaptam, aki azt mondta, hogy: te építtetted a flottát, akkor menj és vezesd. No, ide kellett a szaktudás, mert egy dolog hajót vezetni, másik dolog halászni, és harmadik dolog a hét hajó

munkáját szinkronba hozni. Különösen, amikor körülötte jéghegyek úszkálnak. Mert mi is Labrador és Új-Fundland környékén halásztunk, mivel ez volt halállományban a leggazdagabb terület, különösen tőkehalban. Ezek az átlagban hetven centis halak október vége felé itt csoportosultak ívni és táplálkozni. A Golf áramlatnak köszönhetően itt van a legtöbb táplálék, moszatok, zöldalgák, egyebek. Kétszer négy hónapig vezettem a flottát, amire a mai napig büszke vagyok. Állandó kapcsolatban kellett lenni a szocialista országok hajóival, ami nem volt egyszerű, mert például a szovjet flotta hetven haláshajóból állt. Nekik volt úszó halkonzervgyárunk, helikopterük, amit egy Tatjana nevű pilótánő vezetett. Tőle tudtuk meg, hogy merre vannak jéghegyek, és merre sötétlenek a nagy tőkehalrajok.

Nektek is volt halfeldolgozó hajótok?

Nem, nem volt úszó konzervgyárunk, csak a hulladékot dolgoztuk fel hallisztnek. Viszont elmesélek egy magyar vonatkozású történetet. Egy alkalommal Bukarestben felkeresett a magyar követség kereskedelmi attaséja, és vele órák hosszat beszélgettünk a román flottáról. Elmondta, hogy otthon egy minisztertanácsi ülésen felvetődött, hogy ha már valamennyi szocialista országnak van óceáni halászflojtája, a magyarok se maradjanak ki, különös tekintettel arra, hogy az állattenyésztéshez megtermelhetnék a szükséges hallisztet. Udvariasan közöltem vele, hogy amennyiben ezt a magyar kormány meglépi, az lesz a legnagyobb baklövése, hiszen majd' 1000 kilométerre van a legközelebbi Földközi-tengeri kikötő, de az sem magyarországi. Láttam rajta, hogy megütközik, amiért – magyar lévén – nem támogatom az elképzelést. A hivatalos fogadás után kikísértem a kapuig a protokoll szerint, és közöltem vele, hogy nyáron Budapestre megyek és felkeresem a földművelésügyi minisztert. Jó, mondta, ha megyek, keressem fel Soós Gábor államtitkárt.

Gondolom magánúton voltál itt.

Igen, a családdal jöttem rokonlátogatásra. Ahogy ígértem, felkerestem Soós Gábort, akiről nagyon jó benyomásom volt. Elmondtam neki, hogy mennyi gonddal jár egy tengeri flotta. Először is kell egy csomó szakember, egy kikötő, ahova a hajók hazajönnek. Kell egy javítási kapacitás, ahol javítani tudnak. Nálunk előfordult, hogy szándékosan

rontott el valamit a legénység, mert már unta a többhónapos tengeren léte. Aztán azóta, hogy a flotta dolgozni kezdett, rengeteg igazoló jelentést kellett írnom a Securitatenak...

Az meg hogy jön ide?

Hát úgy, hogy ha kikötött valahol a hajó, egy-két ember mindig lemaradt róla, természetesen nyugati kikötőben. Las Palmasban olyan sok román maradt le, hogy a végén már vicceltek, hogy nyugodtan meghívhatják Ceaușescu elvtársat egy látogatásra.

Mindezeket elmondtam neki, kerülve a politikai felhangot, mert nem tudtam, hogy miféle ember. De azután kiderült, hogy egy derék hazafi, és nem kellett volna félni tőle. A beszélgetés végén vendégül hívta az egész családot a Balatonra, nevezetesen Siófokra, hogy a Halászati Vállalat vendégházában töltsünk el pár napot. A meghívást nagy örömmel elfogadtam. Hivatalos kocsival levitetett Öszödre, ahová ő is lejött. Volt egy közös ebéd, azután elbúcsúztunk. Ő haza, mi meg Siófokra, ahol szép nyolc napot töltöttünk.

Amikor a magyar kollégák megtudták a történeteket, nagyon köszönték, hogy megfúrtam az ügyet, mondván, hogy még csak ez hiányzott volna, a magyar halászflootta Labrador partjainál.

Mindenesetre büszke vagyok, hogy megakadályoztam egy eleve rossz beruházását a magyar államnak. Később is sokat segítettem a halászat terén, elsősorban a KGST-n keresztül.

Akartam kérdezni, hogy alkalmasint téged mennyire viselt meg a sokhetes távollét?

Én még csak bírtam valahogy, mert mindig történt valami a tengeren, de a feleségemet nagyon megviselte. Ugye, Bukarestben mégis csak román környezetben volt, egyedül, két gyerekkel, de jól állta a sarat mindig, amikor távol voltam. Akkor is, amikor hónapokat voltam Lengyelországban a hajók építésénél, de különösen, az átadást, a vízrebocsátást megelőzően. Mert ott kellett lenni. Itt egyébként a feleségem lett az egyik hajónak a keresztanyja.

Ja! Még elfelejtettem mondani, hogy mi lett a kifogott halakkal. Nos, azokat kifiléztük és a román külker vállalaton keresztül eladtuk Kanadába, az USA-ba. A kisebb halakat nem filéztünk, azokat hazahoztuk.

Tövit töröm s a gallya jut, írta József Attila. De ha már itt tartunk. Azt a tengeri halat, amit a nagycsarnokban veszek, hány napja fogták ki? Ami nem fagyasztott.

A legjobb hal, amit már az őseim, meg Szent Péter, a nagy halász is tudott, az élő hal. Az a teljes értékű hal. A több hónapig fagyasztott, az már nem teljes értékű. Ha lefagyasztasz – mondjuk – mínusz 18 fokra egy kiló halat, az egy év múlva már csak hatvan deka lesz.

A hűtött, de nem fagyasztott áru valószínűleg légi úton jön a nagy áruházakba.

Volt egyszer Koppenhágában egy nagy halászati vásár. Hivatalosan kint voltam két hétig. Ott egy este hívatnak a szállodában a recepcióhoz, mert keresett valaki. Egy jól öltözött úr volt az, aki nagyon jól beszélt magyarul. Kiderült, hogy a Monarchia idején Prágában végzett a műegyetemen és Koppenhágában lakik. Elmondta, hogy a dán királyságnak van egy tengerbiológiai kutatóintézete, és ismerve tudományos munkásságomat, könyveimet, felajánlja, hogy ebben a kutatóintézetben jó beosztást kapok. Mondtam, hogy jöjjön vissza másnap, addig gondolkodom. Visszajött és felajánlotta, hogy az intézet kezességet vállal, ha felveszek – mondjuk – ötvenezer korona kölcsönt a kezdetekhez. Meg hogy kihozzák a családomat. De kerek perec megmondtam, hogy nem vállalom.

Bostonban is volt egy hasonló esetem. Többször jártam ott. Amikor Kennedyt megölték akkor is ott voltam egy halas úton. A NASA-nak volt a város mellett egy algakutató állomása, és oda csalogattak. Amíg a hivatalos procedúrát intézték, az egyik emberük kávézás közben közölte, hogy tudnak a Koppenhágában visszautasított ajánlatról, de itt most ilyen hibát ne csináljak. Elcsodálkoztam, hogy ennyire informáltak. De oda sem mentem. Most mondom neked 2009 karácsonya előtt, hogy ma sem bánom. Nem a fene nagy patriotizmusom, meg a székely magyar érzések miatt, hanem idegennek éreztem mindent, ami elválasztott szülőföldemtől. Én itt voltam teljes, itt írhattam meg úgy a könyveimet, hogy azt értsék. Hiába élt volna jobban a családom. No, meg az is benne volt a kalapban, hogy az ismerősöket, rokonokat valószínűleg kidobták volna az állásukból, ha kint maradok. A diktatúra dühöngött. Aki vinni akarta valamire, belépett a pártba. A huszonkétmillió lakosból nyolcmillió párttag volt. Még a falusi cigány is belépett, mert csak úgy tudta árulni a seprűit.

Pedig biztosan sokan dicsértek volna, ha kint maradok. Nem akarom a gyökereimet veszíteni. Mert gyökeret az veszít, aki maga tépi ki azt. Én nem téptem ki, és így, ha látsz itt Budán menetkészen, és kérdezed, hogy hová megyek, azt mondom haza, Barótra. Ha Baróton találkozunk kofferral a kezemben, és kérdezed, hová mész Zolti bácsi, azt mondom haza, Budára. És ez egy nagyszerű dolog.

Ez bizony az.

A másik meg, hogy én annyira biztos, gerinces szakembernek éreztem magam, hogy engem sehol nem tudtak korrumpálni. Én mindig azt gondoltam, hogy az életem töretlen lesz, és szépen fogok nyugdíjba menni. Hát sajnos ez nem következett be. A román kommunista párt, aminek tagja voltam, nem honorálta azt a munkát, amit a román államnak végeztem.

A diktátor elküldött mindenkit, aki egy kicsit tovább volt felső besztásban, mert azt mondta, hogy nem jó, ha megmelegednek a székek. Meg félt a riválisoktól. Engem is át akartak tenni az Országos Vadász és Horgász Szövetség alelnökévé. Kértem egy pár nap gondolkodási időt, hogy a feleségemmel megbeszéljem a dolgot. De tudtam, hogy ez már egy eldöntött kérdés. Elmentem a volt miniszterhez, Fazekas Jánoshoz – akit lejjebb ejtettek – tanácsot kérni. Vele jóban voltam, mert székely származású volt. Azt mondta, fogadjam el, mert oda is kell egy magyar. Végül elfogadtam az alelnöki állást, majd egy év múlva főtitkár lettem, tizenkét éven keresztül. Negyvenhat évesen új élet, új munkaterület. Azt hittem, hogy ott is halas leszek, közben szoros kapcsolatot fogok tartani a vadászokkal, és főleg az erdészekkel. Az egyébként eddig is megvolt, mert a pisztráng főleg a hegyi patakokban volt érdekes. Így mindig az erdészekkel kellett tárgyalnom.

Nem volt egyszerű a száznyolcvanezer horgásszal, a nyolcvanezer vadással boldogulni. Eltussolni a hibákat, ügyes-bajos dolgait intézni. Negyven megyei szervezet dolgait intézni.

Akkor találták ki a vadhústervet. Minden társaságnak ki volt adva a kilövési keret, és hogy abból mennyi megy exportra. Ezt kellett szervezni. Medve, szarvas, vaddisznó, mind ment exportra.

Medve is?

Az is. Vadászat után meg kellett vizsgálni a medvét és a vaddisznót, hogy fertőzöttek-e trichinellával. Ha nem, ment a fagyasztóba, először mínusz 36, majd mínusz 18 fokon tárolták. Azután irány Németország, Svájc, Franciaország.

A fenébe. Ki eszi a medvehúst?

Én is ettem. Sokáig kell párolni, főzni, puhítani. A vaddisznóhoz hasonlít leginkább. A medvetalp az csak egy mese. Ha a medvehúst sokáig főzik, még a trichinellafertőzést is el lehet kerülni. A baj ott szokott lenni, hogy a feketén lőtt vadat nem merik bevizsgáltatni. Többnyire házi sertéshússal nyersen vegyítve kolbászt csinálnak, ami nagy bajt szokott okozni.

Ebben az országos szervezetben is megvádoltak azzal, hogy a pénzüket halastavak létesítésére költöm. Valóban elhatároztam és egy gyűlésen kiadtam a jelszót, hogy minden megye építsen horgásztavat. Hogy ne csak a természetes vizekben lehessen horgászni, hanem irányítottan is. A tizenkét év alatt a megyék majdnem felében létesültek is ilyen tavak. Ikrakeltetőket, ivadéknevelőket is működtettünk. Ez olyan jól ment, hogy még az állami vállalatok is hozzánk jártak ivadékért.

Ezek kellemes évek voltak. Rendszeresen részt vettem a nemzetközi vadász- (CIC), valamint horgászszövetség (CIPS) kongresszusain. Elődeimtől eltérően nekem nem kellett tolmács. A napidíjamból nemcsak a múzeumokat, templomokat jártam, hanem a könyvesboltokban is megvettem a halászati, vadászati témájú könyveket. Ezeket mind elolvastam, mielőtt a könyvespolcra tettem, és később forrásmunkaként felhasználtam a saját munkáimhoz. Még japán könyvet is vettem. Nem mintha tudtam volna japánul. Mert édesapám – ha spicces volt – énekelte japán dalokat, amiből csak néhány szó maradt meg bennem. Viszont az ábrák meg a fotóanyag sok ötletet adott.

A magyarországi horgászokkal, vadászokkal is élő kapcsolatom volt. Így, amikor áttelepültem, nem mint vietnámi, palesztin vagy izraeli voltam, hanem hazajöttem.

Vagyis 600 kilométerrel nyugat felé költöztél.

De amit itt látsz a falon és körbe-körbe, bokályokat, tányérokat, cse-repeket, az mind a szülőföldet idézi. Én itthon is Székelyföldön érzem magam. De térjünk vissza Székelyföldre.

A gyerekeim 1985-ben, amikor legjobban tombolt a Ceaușescu-diktatúra, kimentek Ausztriába. Azért oda, mert Magyarországon nem fogadták be őket, onnan vissza kellett volna toloncolni Romániába. Ekkor nem sokára behívtak a párt Központi Bizottságának szervezési osztályára, és felajánlották, hogy legyenek a securitate informátora. Még pénzt is adtak volna. Ha elfogadom, akkor nem rúgtak volna ki, hanem három per hármas lettem volna. Vagyis besúgó. Természetesen visszautasítottam.

Gondolom ez már sok volt nekik.

Hát persze. Közölték, hogy akinek a gyermekei hazaárulók, az ilyen ember nem lehet felelősségteljes állásban. Erre közöltem, hogyha nem lehetek ennyi munka és eredmény után felelősségteljes állásban, akkor nem lehetek jó párttag sem, és lettem a tagkönyvem az asztalra azzal, hogy kilépek. A szervező meg tolta, hogy vegye vissza az elvtárs. Tologattuk egymásnak egy darabig, azután mérgesen eljöttem. Akkor volt a nagy tisztogatás a felső vezetésben is.

Végül is kirúgtak?

Hát persze. Otthagytam a párttagsági könyvem és eljöttem.

Sepsiszentgyörgyön szereztem magamnak állást a megyei erdőigazgatóságon. Erdészeti felügyelő lettem. Még két évig jártam a párttaggyűlésre is, ahol unatkoztunk és átértük a pártélet szépségeit. De mindenkit csak a látszat vezetett oda. Úgy jártam oda, hogy nem volt párttagkönyvem.

A halászattal kapcsolatban ma is úgy emlegetik e régi időket, hogy a Kászoni-éra alatt fejlődött ki minden, ami korszerű. No, de menjünk az erdészethez. Úgy kaptam meg az állást, hogy elmentem a megyei első titkárhoz, és mondtam neki, hogy itt szeretnék maradni. Kértem hogy ebbéli szándékomban támogasson. Ő csodálkozott, mert olvasta a könyveimet, és tudta, hogy „nemzetközi szaktekintély” vagyok. Ismerte a munkásságomat. Fel akartak venni a pártbizottságra, hogy a megyében csináljak egy-két haltenyészítő telepet. De kellett egy státusz, amit a miniszter adott. Így lettem megyei erdészeti felügyelő, mert a telepeket az erdészetek területén, a patakok mentén kiviteleztek.

El kell mondanom, hogy a kirúgás, ami egyik napról a másikra történt, egy alapos idegösszeroppanással párosult. Mindennap bejártam

az erdészethez, de ott Nagy Lajos igazgató azt mondta, hogy: te annyit dolgoztál életedben, hogy ülj le a fenekedre, és ne csinálj semmit. Ha akarod és van szabad kocsi, viheted azt is, ismerd meg a területet.

Eltelt pár hónap, amikor kimentem busszal Ojtozba, ahol térdig érő hóban gyalogoltam a pisztrángosig. Ha hiszed, ha nem, engem ezek az erdei csavargások hoztak helyre. Ojtozban Rózsa József adott egy vendégszobát, ott aludtam, leltároztam. Ott lestem meg egyszer egy vidrát, hogy hogyan fogja a patakból a pisztrángot. Szépen felgyógyultam. A megyei vadász-, horgászszövetség elnöke lettem. Megtartottam a bukaresti kapcsolataimat. A kollégák szerettek, mert azt mondták, hogy olyan voltam, „akihez lehetett menni”. A vadászat kapcsán a felső vezetés tagjait is jól ismertem. Sokan kérték, hogy a Duna-deltában szeretnének horgászni, vadászni. Odaszóltam, és fogadták őket, mint ha engem fogadtak volna. Sütő Andrással is együtt vadásztunk libára. Volt olyan vendégem, aki húsz-harminc darut lőtt. A traktor utánfutója félig volt a darutetemekkel.

No de mire volt jó olyan sok darut löni? Meg ha jól tudom, védett is.

Semmire, csak úgy passzióból lőtték. Illetve mészárolták. Egyébként odaát akkor még nem volt védett.

Most már elmondhatom, hogy volt úgy, hogy Olténiából fáért hoztuk a halivadékot. De számlával nem vihattuk, mert nem lett volna szabad az ivadékot elhozni. Kitaláltam, hogy a falu locsolóautóját adják kölcsön. A tartályába raktuk a fát, visszafelé meg hoztuk a vízben az ivadékot. A rendőr nem látott semmit. Annak idején nagyon szigorúan vették a lopást. Néhány kiló pityókáért elkobozták az autódat. Mi viszont nem saját zsebre trükköztünk, hanem a közjóért. Mert nem lehetett volna másképpen megszerezni. Ezeknek a pontyoknak a leszár-mazottait horgásszák a mai pecások.

Szeretném, ha mondanál néhány szót a vadászatról...

Nekem volt egy puskám, aminek felül egy tizenhatos sörétes csöve volt, alul meg golyós. A bukaresti éveim alatt nem ezt, hanem a szövetség raktárából vételezettet vittem. Említettem a vadhústervet. Amikor leesett a hó, novemberben, december elején, indultak a vadászok a tervet teljesíteni. Az utasítás az volt, hogy öt leadott disznó után egy sül-

dőt a vadászok is elvihettek saját használatra. Képzelted, hogy az a süldő mindig a legnagyobb volt. Mert tíz tizenkét vadász mit oszt egy negyvenkilős süldőn. Ezeken a vadászatokon nekem is részt kellett venni. Munténiába sokat jártam apróvadra vadászni. A szövetségnek hét nagy fácántelege volt az országban. Amikor nem lehetett húst kapni, akkor a vadhúsos boltokban a hétvégi zsákmányból árusítottak. Akinek szerencséje volt, az kapott.

Volt valami medvealtatási kísérlet, ami nem a „jó éjszakát gyerekek” műsora volt.

Igen, a medvék altatásával kísérleteztek. Mézbe keverték a szert, és a Gyilkos-tó környékét szemelték ki próbaterületnek. Volt egy szaknácscadója a CIC-nek, aki nemigen értett a vadászathoz, és nem tudott mit kezdeni az altatásos próbálkozással. Amikor egy konferenciára kellett mennie, megbízta egy kollégáját, hogy járjon a végére a dolognak, de az meg ornitológus volt. Nem értett a medve szokásaihoz sem. A Gyilkos-tó mellett kihelyezték ezeket az altatószeres cserepeket. Bizonyos idő múlva egy fegyveressel kimentek ellenőrizni, hogy alszik-e a medve. Ez a mi emberünk olyan helyre ment, ahol a medve nem bódult el teljesen, és annak rendje módja szerint összemarcangolta a madarászt. De oly annyira, hogy a nyolcvankilős emberből alig tudtak valamit a koporsóba tenni. Nekem kellett helyszínelni, majd a temetéskor a gyászbeszédet mondani.

Egyébként medvevadászaton részt vettél?

Ceaușescu idejében nem, mert ő 1974 szeptemberében letiltotta a külföldiek medvevadászatát. Engem ebben az évben helyeztek a halázzattól a szövetséghez. Szebenben volt egy rosszul sikerült vadászata. A fogadók ugyan rendesen előkészítették a terepet, de nem lőtt, csak két szarvasbikát. Ő azt hitte, hogy lő ötöt, hatot, meg egy két medvét. Délután mentek a szálláshely felé, amikor szembejött velük két nyugatnémet Mercedes, a csomagtartókon jó egynéhány szarvasstrófeával. A helyi ember kapott az alkalmon, és azt mondotta, hogy azért sikerült rosszul az első titkár elvtárs vadászata, mert a külföldiek viszik el a legjobb bikákat. Ott helyben utasította a „szekus” emberét, hogy az erdészeti minisztert hívja fel azzal, hogy állítson le minden külföldi va-

dászt. Aki befizetett, annak adják vissza a pénz, aki kint van a terepen, azokat hívják vissza. Ettől kezdve csak ő, a meghívott államfők és a kegyeltjei vadászhattak medvére. Lőtt is háromszázhetvenkét medvét. En kaphattam volna engedélyt, de nem kértem. Egyszer telefonáltak Zágomból, hogy fogjam a puskát és menjek, mert nagyon jó bögés van. Gondoltam, kérek engedélyt egy szarvasra. De nem volt jó ötlet. A főtitkár vadász mestere államtitkári rangban adta az engedélyeket vagy nem adta. Georghe Feneser volt a neve. Az r betű végét nagy kunkorral írta le. Nos, akivel lövetni akart, annak a levelébe ebbe a kunkoriságba tett egy pontot. Akinek ilyen „engedélye” volt, azzal lövettek, akinek nem volt pont, azt jól megvezették. Összevissza járaták az erdőben, persze nem szabadott lövetni semmit. Így az illető nem az államtitkárt szidta.

Ördögien gyerekes, de hatásos módszer.

Hozzá tartozik a dologhoz, hogy Zágóban kimentünk a bögésre. Mivel tudtam, hogy az engedélyemen nincs pont, nem lőhettem. Ahogy lenni szokott, ötven méterre tőlünk egy páratlan húszas ott illette megát előttünk. Hol a jobb, hol a bal lapockáját mutogatta. Fél óráig nézegethettem. Egy legalább 260-270 pontos bika volt. Ezzel zsebre tettem volna a „Kárpátok géniuszát”. Később, amikor már Ceaușescu meglőtték, egy este borozgatás közben elmondtam a zágoni erdésznek, hogy miért nem lőttem. Őt hoztam volna nagyon kellemetlen helyzetbe. Engem kirúgtak volna, és még a fegyveremet is elkobozzák.

De Korondon volt egy másik eset. Az ottani vadőr, Máté Ferenc az egyik leglelkiismeretesebb vadőr volt a környéken. Jó terep ismerő és remek lövő. Egyszer Udvarhelyen tisztújító közgyűlést vezettem le. Amikor vége volt, Ferenc invitált, hogy menjünk el Korondra és nézzünk körül a cserepeseknél.

Én sok jót tettem a Korondiaknak. Engedélyeket intéztem, sőt még a börtönből is kihoztam egy embert, olyanokban segítettem, amit más nem tudott volna elintézni. Mondom, menjünk. A vadászházban említi, hogy van egy nagy medvéje. Kérdeztem, jelentette-e. Mondja, nem, mert ha jelenti, jön a nagyvezér és lelövi. Ha meg véletlenül nem jön a medve akkor az etető helyre, akkor őt kirúgják, és bajba kerül. Sok megyei igazgató járt így. Kimegyünk a lesházba. A törökbúzá a vadőr nem a vályúba öntötte, hanem a házikótól öt méterre. Csöves kukoricát,

hogy ha jön Zolti bácsi, közelebb jöjjön a medve. Este kilenckor ültünk ki. Tizenegykor jött az óriás medve. Az, amit nem jelentett le. Tőlünk tizenegy méterre leült, és majszolta a kukoricacsöveket. Húszerce figyel-tük, miközben Ferenc bízott, hogy lőjem meg. De nem lőttem meg. Aztán a medve elballagott. Ferenc mondta, hogy várjunk, mert vissza fog jönni. Hajnali kettőkor vissza is jött. Ott csámcsogott, figyelt, szag-lászott, mert biztosan érezte a szagunkat. Annak a szagát, aki eteti, azt megszokta, az nem zavarja, de ha idegen jön, akkor bizalmatlan lesz. Egy szó mint száz, nem lőttem meg. Mit csináljak vele. Ha meglövöm és a bőrt otthagynom, és Ferenc viszi kikészíteni, akkor előbb-utóbb ki-derül. Haza sem vihettem, mert ott is meglátnák, hogy jó, milyen hatalmas medvebőr. Csak zúr lett volna belőle. Én a Ceaușescu-korszakban nem lőttem semmilyen trófeás vadat. Kivéve vaddisznót. Apróvadat lőttem sokat, és a konyhára is vittem haza, de a végén már Irénke azt mondta, hogy ha még egy nyulat viszek, ki fog dobni a nyúllal együtt. Pedig a nyulat hat-hét perc alatt meg tudtam nyúzni.

1974-ben kapacitáltak, hogy doktoráljak le. Hogy adjam be a témát, idegen nyelvtudásról nem kell, mert a románon kívül a magyar jó lesz. Hohó, mondom, a magyar nem idegen, hanem az anyanyelvem. Így fogadták el az orosz, amit valóban kitűnően beszéltem. Akkor az volt a szokás, hogy minden doktoranduszt felterjesztettek a kettős kabinet-hez, ahol a háromelemis nagyságának a kabinetje volt. Elena felelt a kultúráért, kutatásért, tudományért. Ha ő jóváhagyta a jelölteket, akkor doktorálhattak. Volt egy ismerősöm, aki említette, hogy már a nagy-asszonynál van az anyagom, és majd szól, ha eldől a dolog. Hetek múlva telefonáltam, hogy mi a helyzet. Azt mondja, két embert kihú-zott. Kérdelem, az egyik neve i-re végződik. Azt mondja, nem, mind a kettő i-re végződik, csak szégyenlettem telefonálni. Két magyart ki-húzott.

Remélem, nem sajnálok.

Dehogy sajnálok. A huszonkét könyvem mindegyik egy-egy disszertáció.

De van egy magyar vonatkozású esemény is. Átjöttem ide, és gondoltam, itt doktorálok. Gondoltam, hetven felett is megy a dolog. And-rásfalvy miniszternek leírtam az életem és a munkásságom. Két hónap elteltével kapok Gödöllőről egy levelet, hogy jelenjek meg ekkor és ek-

kor, itt és itt. Közölték, hogy nem kaphatom meg, mert fel kell iratkoznom a doktoranduszok közzé. Mondom semmi baj, feliratkozom. No, de be kell fizetnem ötvenezer forintot. Köszönöm, akkor nem kell, mert most települtünk át, és máról holnapra élünk. Így abbamaradtak doktori ambícióim. A könyveket, amelyeket írtam, mind mellékeltem a kérvényhez, és amikor jelezték, hogy vigyem el, kiderült, hogy csak a román nyelvűek voltak meg.

Erre nincs mit mondani.

Aztán jött a demokrácia '89-ben. Pont húsz éve. Utána már lőhettem volna. Életem vadászkalandjaiból új fejezet kezdődött. Ekkor újra indult a külföldiek vadásztatása. Addig engem hívtak meg vadászatokra, mostantól én fogadtam a jórészt külföldi fizetős vendégeket. Jöttek medvére, fajdra, zergére, aki megengedhette magának. A puska helyett fényképezőgépet cipeltem, olykor kettőt-hármat. Vadásztattam a volt nyugatnémet külügyminisztert, Walter Scheelt. Ő írta alá annak idején Ceaușescuval a németek, a szászok kitelepítését. Amikor itt vadászott medvére, már nyugdíjas volt. Amíg ő délután szundikált, én a feleségét hurcoltam szerte Székelyföldön, mutogatva az épített és kulináris nevezetességeket. Itt evett először kemencében sült kenyérlángost fokhagymával és tejföllel. Itta a frissen fejt tejet, ette a juhtúrós puliszkát. De voltak itt mások is. Az anyaországi magyarokkal is ez idő tájt vettem fel a kapcsolatot.

A vadászszervezést folytattam azután is, hogy áttelepültem ide a Tétényi útra. Ennek már tizenkét esztendeje. A vadászatok szép lassan elmaradoztak. Szomorúan tapasztaltam, hogy még az erdőmérnököknek is milyen hiányos Erdély vonatkozásában a földrajzi és történelmi ismerete.

Sajnos ez nagyon így van. A negyven esztendő hallgatása immár egy generáció ismereteit rombolta.

Arra büszke vagyok, hogy kis és nagy autóbusszal nyolc-tíznapos Erdélyi barangolásra, szakmai tanulmányútra vittem csoportokat. Faluhelyen háltak, megismerkedtek a különféle erdőtípusokkal, ellátogattunk a medvelesekre és a magas hegycsúcsra, a Retyezátra. Itt történt, hogy amikor az összes magyar erdőgazdasági részvénytársaság

igazgatója itt volt egy hétre, a fogadó erdőgazdaság kiállított egy pár terepjárót – az autóbusz lent maradt –, és felmentünk az utolsó vadász-házig. Az egyik vezérigazgató azt mondta, hogy ő nem megy tovább, ott megvár bennünket, de hagyjunk ott egy láda sört. Elindultunk föl-felé, de ezerkétszáznál már a fele lemaradt, mondván, hogy majd megvárnak. Mi a többiekkel felmentünk a tengerszemekig. Útközben, mint egy idegenvezető, mindent magyaráztam. Misszióknak tekintetem ezeket az utakat.

Gondolom, volt mit magyaráznod.

Bizony volt. Nem mondtam, de nagyon szomorú voltam egyesek tájékozatlansága miatt. Sokan akkor hallottak először például a Partiumról. Hogy az a részeket jelenti. Mert hol magyar, hol török volt. Nagyváradon a gyönyörű barokk templom egyik zugában megmutattam Szent László bárdját. Kolozsváron mindenki ismeri Mátyás király szülőházát, de azt kevesen tudják, hogy vele szemben van Bocskai szülőháza. Vagy a Házsongárdi temetőben sem mutat meg mindent az idegenvezető. Volt olyan köztük, aki nem tudta, hogy Wass Albert család sírboltja hol van.

Szintén erdőmérnökökkel és családjaikkal voltunk Gyergyószentmiklóson. Egyszer csak odasompolyog az egyik feleség, és suttogva mondja, hogy: Zolti bácsi, milyen érdekes, hogy itt mindenki magyarul beszél. Elképedtem, és azóta minden csoport vezetését azzal kezdem, hogy megkérdezem, ki nem járt Erdélyben. Többnyire a fele felteszi a kezét.

Pedig te az életed java részét román közegben élted.

Igen, de vigasztal az a tudat, hogy nevem alatt jelent meg az első román halászati és akvarisztikai szakkönyv. Ez annak idején ott nagy dolog volt. Erre büszke vagyok. Magyarul jelent meg a sporthorgászattal foglalkozó könyvem. Írtam Wass Albert szülőföldjéről és vadászatairól is két kötetet.

Most azért harcolnak Erdélyben székely testvéreim, hogy amit a szászok megkaptak II. Endrétől nyolcszáz éve, azt kapják meg ők is, az autonómiát. Ebben az ügyben én is segítek, amennyire csak tudok.

No, és hogy érzed magad ideát? Szerinted mi lesz Székelyfölddel?

Amikor II. András betelepítette a szászokat és a legjobb területeket adta nekik, hogy tudjanak gazdálkodni, akkor az Andreanumban kijelölte a Terra Saxonumot, a szászok földjének határát. [*Andreanum a neve annak a kiváltságlevélnek, amelyet II. András király 1224-ben adott a Szászváros és Barót közötti területen lakó erdélyi szászoknak, akik addig különböző ispánok fennhatósága alá tartoztak. Az okmányt a német történészek goldener Freibrief-nek azaz arany szabadságlevél-nek nevezik. Mátyás király a kiváltságlevelet kiterjesztette a teljes szász közösségre (Universitas Saxonum).* Wikipedia.]

Itt le lett jegyezve a Terra Sicuorum, a székelyek határa is. No meg a Terra Vlahorum, az oláhok földje is írásba vétetett. Meg vagyok győződve, hogy eljön az idő, amikor Székelyföld határa is körül lesz írva. Most az a baj, hogy a negyven megyéből a magyar megyék aránytalanul kevesebbet kapnak a leosztásnál. Félő az elszegényedés kiváltotta elvándorlás. Viszont ehhez az kellene, hogy a magyar nemzetiségű politikusok se a saját zsebüket töltsék. Hogy ne adják el a baróti borvizet olasz vállalkozónak.

Gyerekkoromban mondták, hogy a két Incze testvér sajtjait, tejtermékeit még Amerikába is viszik. Nem értettem, hogy miért. Aztán később magyarázta el egy professzorom, hogy a magyar Alföldön negyvenféle növényt szedhetünk a legelőkön, míg Gyimesben száznegyven félélt legelnek a tehenek. Ezért jobb az idevaló méz és az itt legelő tehén tejterméke is. Nem beszélve az erdővagyonról, amit szakszerűen kezelve mesés kincsünk van. A havasi legelőkön táplálkozó jószág húsa, az erdei patakok hala, mind, mind biztos alap.

A szórványban élő magyarsággal baj van. Kaptam egy levelet a gyulafehérvári érsekségtől, és aki aláírta, az a főesperes egy román.

Ahogy mondani szokás, Isten kezében vagyunk mindnyájan.

Amikor áttelepültünk és lakást kerestünk, azt mondtam, Pestre nem költözöm, mert szennyezett a levegő, vegyes nép lakja, gondozatlanok az utcák, inkább Budán vegyünk lakást, mert ott hegyek vannak. Wass Albert a „Kard és kasza” második kötetében azt írja, hogy „aki fát ültet, annak a lelke tovább él benne”. Ezt én előtte is vallottam, és mindenhol, ahol laktunk, a közvetlen környezetünkben – ahol csak lehe-

tett – fát ültettem. Így volt ez Bukarestben is, és így van ez most itt Budán is. Még kutakodtak a határon, amikor áthoztam hátizsákban ötven darab 40 centi magas lucfenyőcsemetét. Baróton kértem az erdészvezetőtől. Elültettem itt a ház előtt, bár figyelmeztettek, hogy letörik vagy el fogják lopni, de én már magam előtt láttam a lucfenyő-fasort. Óvtam, locsoltam. Második év tavaszán szól a feleségem, hogy nézzen meg a csemetéket. Lemegyek, hát mind egy szálig ellopták. Akkor kértem meg a mellettünk lévő óvodát, hogy engedjék meg, hogy a kerítésen belül elültethessem. Most már jó öt méter magasak. Keszleri Józsiától kértem tizenöt hársfasuhángot, amit szintén elültettem a kicsiknek. Megeredtek és szépen fejlődnek. Volt, hogy negyven vödör vizet hordtam le öntözni. Ezek mind olyanok, mint a huszonöt könyvem. Nyomok, amiket magam után hagyok.

Sokan mondják öregkorban, hogy ha újra kezdeném, ha kezdhetném... Én nem mondom, mert mindent ugyanúgy csinálnék. Irénkét venném élettársul, mert ő támogatott egész életemben. A szakmai részt sem tagadom.

Baróton díszpolgárrá választottak, s a laudációban kiemelték a szakirodalmi munkásságomat és a szülőföld szeretetét. Kaptam régen is plecsniket, de erre a díszpolgárságra vagyok a legbüszkébb. Állami kiüntetésről Romániában még, Magyarországon már lemaradtam.

Köszönöm a beszélgetést, 2009. december 15-én kívánok áldott, békés karácsonyt.

Én is köszönöm, mert ezek a felvételek a magyar kultúra részét képezik, és kívánom, hogy mindazok, akiken múlik, mindennek a tudatában legyenek.

110167161

